

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ
НЕФОРМАЛЬНИМИ МОЛОДІЖНИМИ
ОБ'ЄДНАННЯМИ**

Навчально-методичний посібник

Донецьк
Издательство
 ЛАНДОН-XXI
2013

УДК [37.013.42+364.04]:061.213(075.8)

ББК 74.6я73

Л73

Рецензенти:

Сущенко Т. І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри управління навчальним закладом і педагогіки вищої школи Класичного приватного університету (Запоріжжя).

Котляр В. П. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки Бердянського державного педагогічного університету.

Улюкаєва І. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора Інституту соціально-педагогічної та корекційної освіти Бердянського державного педагогічного університету з наукової та міжнародної діяльності.

Батулинська Т. Г. – директор Бердянського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

*Рекомендовано до друку радою Інституту соціально-педагогічної та корекційної освіти
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол №4 від 28.11.2013р.)*

Г.В. Локареєва, К. В. Петровська

Л73 Соціально-педагогічна робота з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями: Навчально-методичний посібник / Г.В.Локареєва, К.В.Петровська. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. – 284 с.

ISBN 978-617-7049-69-1

Метою навчально-методичного посібника є допомога соціальним педагогам, психологам, вчителям і батькам зрозуміти дітей-неформалів і побачити в молодіжних субкультурах цікавий феномен сучасності. В посібнику розкриваються особливості та дається соціально-психологічна характеристика найбільш масових сучасних неформальних рухів (панків, готів, емо, реперів, рольовиків та ін.). При цьому вказується на негативні сторони субкультур, але позначаються і можливі шляхи їх подолання. Включені в книгу творчі завдання, фрагменти оригінальних текстів і глосарій сприяють більш активній роботі над досліджуванним предметом.

Матеріал посібника може бути використаний при підготовці педагогічних кадрів для роботи з дитячими та молодіжними об'єднаннями, а також рекомендовано спеціалістам, діяльність яких пов'язана з вихованням учнівської молоді.

УДК [37.013.42+364.04]:061.213(075.8)

ББК 74.6я73

ISBN 978-617-7049-69-1

© Г.В. Локареєва, К.В. Петровська, 2013

© Вид-во «ЛАНДОН-XXI», 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА, ЇЇ РОЛЬ В СУСПІЛЬСТВІ	7
1.1. Передумови виникнення «культури в культурі».....	7
1.2. Основні складники молодіжного руху.....	19
1.3. Атрибути молодіжної субкультури.....	26
Навчальні завдання до теми	40
Література	41
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТВОРЧОГО СПРЯМУВАННЯ	43
2.1. Засновники вітчизняних неформальних рухів.....	43
2.2. Соціально-психологічна характеристика творчих неформальних об'єднань.....	50
Навчальні завдання до теми	74
Література	75
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ	77
3.1. Вітчизняний та зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю в творчих неформальних об'єднаннях.....	77
3.2. Соціально-педагогічна підтримка соціально спрямованої творчої діяльності неформальних молодіжних об'єднань.....	97
Навчальні завдання до теми	119
Література	123
ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ ТА РЕФЕРАТІВ	125
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	126
ДОДАТОК А. Паспорт творчої молодіжної групи	128
ДОДАТОК Б. Методики дослідження мотиваційної сфери учнівської молоді творчих неформальних об'єднань	129

ДОДАТОК В. Методики дослідження когнітивно-учвідомлюваної сфери учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.....	138
ДОДАТОК Г. Методики дослідження емоційно-почуттєвої сфери учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.....	153
ДОДАТОК Д. Методики дослідження рефлексивно-регулятивної сфери учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.....	164
ДОДАТОК Е. Методики дослідження діяльнісно-поведінкової сфери учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.....	171
ДОДАТОК Ж. Рольові ігри, що стимулюють учнівську молодь творчих неформальних об'єднань до пізнання етичних принципів і норм поведінки.....	177
ДОДАТОК З. Приклади ігрових фабул (ситуацій) для розігрування в соціодрамі.....	184
ДОДАТОК К. Програма тренінгу-семінару «Мої і наші норми поведінки».....	185
ДОДАТОК Л. Приклади «круглих столів», диспутів, дискусій, театралізованих етичних бесід.....	214
ДОДАТОК М. Інформаційні повідомлення, матеріали (листівки, пам'ятки, буклети, ліфлети тощо).....	228
ДОДАТОК Н. Сценарії агітбригад («Поспішайте робити добро»).....	237
ДОДАТОК О. Програма тренінгу «Активізація творчих здібностей учнівської молоді творчих неформальних об'єднань».....	240
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	273
ПІСЛЯМОВА	276
БІБЛІОГРАФІЯ	278

ПЕРЕДМОВА

Молодіжна субкультура це міст між залежністю дитинства і незалежністю дорослості, а також деякий різновид ритуального переходу по ньому...

Толкотт Парсонс

В останні десятиріччя в Україні відбувається демократизація суспільного життя. Громадяни отримали можливість створювати об'єднання для реалізації своїх здібностей, задоволення своїх інтересів. Активно залучається до цього процесу молодь, зокрема учнівська. У нинішній ситуації молодь добре відчуває невідповідність її культурних стереотипів і норм поведінки – життю, що нав'язується дорослими, а разом з цим відмовляється розуміти і приймати всю традиційну культуру.

Окрім організуючої ролі в процесі взаємодії молоді зі старшими поколіннями, молодіжні рухи є і практичними засобами, що відкривають канали комунікації всередині одного покоління, виявляючи та репрезентуючи його інтереси перед суспільством в цілому. Вони є не просто найбільш ефективним засобом привернути увагу «дорослого» суспільства до потреб молоді – вони є інструментом пристосування суспільства до цих потреб. Фактично молодіжні рухи та неформальні ініціативи створюють обличчя суспільства, яким воно стане за їхньої зрілості, експериментують з соціальними моделями, обираючи найбільш відповідні новим культурним цінностям та способам спілкування. Як наслідок, у молоді виробляється специфічний молодіжний світогляд і стиль життя – тобто субкультура. Пропоновані дорослими громадські форми дозвілля та творчої реалізації нерідко не відповідають потребам та інтересам молоді. Саме тому розповсюдженням явищем стали творчі неформальні об'єднання учнівської молоді.

В силу того, що молодь цих об'єднань та їх творча діяльність знаходиться поза увагою основних виховних інститутів (сім'ї, навчальних закладів, закладів організації дозвілля молоді тощо), виникає необхідність посилення соціально-педагогічної роботи з членами цих неформальних об'єднань, з метою превенції негативних впливів асоціальних неформальних об'єднань, що знаходяться поруч з ними «на вулиці». Незалежно від напрямку діяльності молодіжного об'єднання соціальний педагог має бути готовий як до співпраці, так і до безпосередньої роботи по формуванню суспільно-нормативної поведінки. Тут важливі не заклики «...лечить и исправляет химическим или хирургическим вмешательством пороки человеческие...», важливіший перехід до практичної роботи та співпраці з молоддю. Викривати та таврувати достатньо легко, важче знайти такі форми взаємодії з молоддю, які б дозволили креативно використовувати її творчий потенціал,

прагнення до самостійності, самоствердженню, активності в пошуках ідеалів та свого місця в сучасному суспільстві. Це найперша практична задача, адже «світ дітей» співіснує з «світом дорослих» в одному й тому самому фізичному часі та просторі, в середині якого багато років йде прихована боротьба – діти «обживають» дорослий світ, а дорослі слідкують за сталістю його устоїв. Та вже ніби усередині цього простору і зароджуються основні підходи до вивчення «проблеми молоді».

Активізація діяльності соціального педагога саме в цьому напрямку є об'єктивною реальністю, зважаючи на те, що саме молодь вирішує майбутнє держави, а її досвід суспільної діяльності формується у неформальному об'єднанні. Проте, сьогодні існує проблема невідповідності фахівців до цього виду діяльності. Тому постало питання професійної підготовки соціального педагога в структурі вищої школи для роботи з молодіжними неформальними об'єднаннями.

Навчальна дисципліна «Соціально-педагогічна робота з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями» є необхідною у системі підготовки соціального педагога. Дисципліна передбачає опанування студентами вітчизняних, європейських і світових досягнень у роботі з молоддю, що залучена до неформального руху.

ГЛАВА 1. МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА, ЇЇ РОЛЬ В СУСПІЛЬСТВІ

1.1. Передумови виникнення «культури в культурі».

План:

1. Субкультура як форма вияву соціальної активності молодого покоління: визначення, підходи до вивчення, ознаки, типи та складники, функції та фактори формування.
2. Причини виникнення молодіжних субкультур, неформальних об'єднань.

1. Субкультура як форма вияву соціальної активності молодого покоління: визначення, підходи до вивчення, ознаки, типи та складники, функції та фактори формування.

Сьогодні глобалізаційні процеси все активніше вкливають на повсякденність суспільного життя. Сучасна молодь соціалізується в рамках глобального знання, глобальних іміджів. Цей процес породжує новий тип соціальної диференціації та суспільної культури – субкультуру. Субкультура виникає в процесі соціально-економічного та соціально-політичного розвитку суспільства і її зміст та форма діяльності значною мірою відбивають соціокультурну, історичну, демографічну, політичну та інші специфіки кожної окремої країни та ситуації. Вона є найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь з суспільством в рамках якої молода людина не лише проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід, але і самореалізується; осередком формування локальних молодіжних культур та стилів життя, що пізніше, зазнавши певних модифікацій, поширять свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства в цілому.

В літературі зустрічаються різноманітні трактування поняття «культура».

Культура – це ...

- Переконавання, цінності та виразні засоби, які є загальним для певної групи людей та служать для впорядкування досвіду та регулювання поведінки членів цієї групи.
- Реальна діяльність яка розгортається в просторі та часі, її стиль, естетичні прояви.
- Інформаційна програма діяльності, системи «архетипів», згідно з якою здійснюється та відновлюється весь організований процес життя (Е. Соколов).

- Система надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльність, поведінка, спілкування), що розвивається історично та забезпечує відновлення та зміну соціального життя в усіх його основних проявах (В. Степин).
- Сукупність ментальних структур, що належать більшості суспільства (М. Соколов).
- Слово, яке використовується для позначення того, чим поведінка членів даної групи відрізняється від поведінки членів інших груп (Гарольд Конклин).
- Символічна система, яка за своєю природою об'єднує як «моделі поведінки», так і «моделі для поведінки» (Клиффорд Гирц).

Наприкінці ХХ століття з'являється новий термін на базі поняття «культура», термін який зараз широко застосовується у сучасній педагогічній науці. Це **«субкультура»** (від лат. sub – під, + культура – підкультура) – поняття, яке характеризує культуру групи або класу, що відрізняється від панівної культури або протистоїть їй. Якщо культура це програма життєдіяльності, то субкультура – частина цієї програми, її підпрограма.

Обговорення феномену субкультура, пов'язано насамперед з соціально-психологічними характеристиками та витоками останнього. Однак точне визначення самого цього феномену дати вельми важко. Первісно поняття **«субкультура»** було використано в англomовній соціології та розглядалося як процес, що відбувається у кримінально орієнтованому середовищі із протиприродними нормами поведінки.

Субкультура – це...

- Система норм та цінностей, переконань, життєвих стилів, що відрізняє соціальну групу від більшості суспільства (новітній філософський словник).
- Особлива сфера культури, форма організації людей (частіше всього молоді), суверенне цілісне утворення в середині панівної культури, що відрізняється ціннісним строем, звичаями, нормами (культурологічний словник).
- Соціальне утворення, яке відображає ціннісно-сміслове та повсякденно побутове соціальне самовизначення, самоідентифікацію певної групи (К. Радіна, С. Сіроткіна).
- Інструмент процесу адаптації, форма за допомогою якої можуть бути мобілізовані та інтегровані в життя приховані резерви, які несе в собі молодь (Т. Парсонс).
- Індикатор культурних відмінностей, спосіб опанування інформаційного простору та орієнтації в ньому людини (Д. Хебдидж, Б. Ерасов, Ю. Лотман, Е. Соколов та ін.).

- Сукупність специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків та ін.), які впливають на стиль життя та мислення певних номінальних та реальних груп людей та дозволяє їм усвідомити та ствердити себе в якості «ми», яке відрізняється від «вони» – інших представників соціуму (А. Мудрик).
- Картина світу, спільна для певної великої групи людей; явище соціально-психологічне та художнє (К. Соколов).
- Засіб реалізації програми (культури), або певна її альтернатива (антитеза), цілісна та достатньо самодостатня, яка може існувати як всередині програми, так і сама по собі, як своєрідний запасний варіант розвитку соціокультурної системи (М. Соколов).
- Система цінностей, настанов, способів поведінки і життєвих стилів, котрі притаманні такій соціальній спільноті, яка просторово і соціально більшою чи меншою мірою відокремлена від решти суспільства (С. Мартос).

Основними підходами до вивчення та опису феномену «субкультура» можна назвати наступні:

- **Системно-динамічний.** Розглядає субкультуру як складну систему, в якій відбуваються фазові зміни, перетворення.
- **Синергетичний.** У відповідності з цим підходом субкультуру необхідно розглядати як процес, що хаотично розгортається.
- **Інформаційний.** Субкультура – це сполучення соціальних феноменів з інформаційними, де колективна свідомість несе в собі духовні цінності і формується в процесі передачі інформації від індивіда до індивіда, а ЗМІ активно впливають на цей процес.
- **Генетичний.** Субкультура описується як ототожнення системи духовних цінностей з набором генів.
- **Ієрархічний.** Субкультура як ієрархічно організована система, в якій культура більш високого рівня розвивається за власними законами, що відрізняються від законів нижнього рівня.
- **Трофічний.** За цим підходом субкультура виступає верхнім рівнем, який розвивається за рахунок нижнього (суспільства).
- **Екологічний.** Субкультурні об'єднання молоді розглядаються як цілісні утворення в широкому соціокультурному середовищі.
- **Епідеміологічний.** Субкультура це інфекційна хвороба, що поширюється, збудник – соціальний міф, що формується в масовій свідомості та передається від індивіда до індивіда, охоплюючи маси уражених (Д. Колесін).
- **Когнітивний.** Система пізнавальних теоретичних конструктів, крізь призму яких сприймається оточуюча дійсність (М. Соколов).

- **Системно-функціональний (політологічний).** Його спрямовано на вирішення проблеми правильного використання молоді як робочого матеріалу в функціонуванні держави як машини. На це вказує ряд авторів (А. Борзенков, Ю. Вишневський, С. Ушакин та ін.).
- **Психоаналітичний.** Розкриває зворотню лінію схеми використання молоді тільки на рівні відношення людини до суспільства крізь призму сім'ї та дитячого досвіду соціалізації (Л. Шабанов).
- **Теорія соціальної множинності.** Представляє собою концепцію молодіжних субкультур, яка розглядає проблему правильного включення молоді в життя соціокультури, з точки зору привнесення вигоди суспільству та корисності молоді (С. Перещуткин, Н. Поправко, Е. Руденський та ін.). Цікавим, а головне новим в цій концепції є те, що молодь та суспільство розглядаються у взаємодії.

Як кожна система субкультура має свої **ознаки**:

- специфічний набір ціннісних орієнтацій, норм поведінки, картин світу, взаємодії та взаємовідносин її носіїв, а також статусну структуру;
- набір джерел інформації яким надається перевага;
- своєрідні захоплення, смаки та способи вільного проведення часу;
- нонконформізм, протиставлення себе решті суспільства;
- ініціативний центр;
- специфічний стиль життя і поведінки, політичні погляди;
- мода, музика, жаргон, фольклор та ін.

Основними **факторами** формування субкультури являються: вік, етнічні походження, релігія, соціальна група, місце проживання. З цього виходить ціла низка **типологій** молодіжних субкультур. Так, Б. Єрасов пропонує такі:

- Субкультура бідних та заможних.
- Класова субкультура.
- Гендерна субкультура.
- Міська, сільська та периферійна субкультура.
- Девіантна субкультура.
- Кримінальна субкультура.
- Молодіжна субкультура.
- Елітарна субкультура.

А. Шилова обмежується в типологізації молодіжних субкультур трьома: делінквентна (злочинна); молодіжна та професійна.

У своїх дослідженнях феномену субкультура М. Брейк визначає ряд **функцій**, які вона виконує:

- Пропонує рішення деяких структурних проблем молоді на «магічному» рівні, особливо проблем, що створені зовнішніми протиріччями соціоекономічної структури, які молодіжні покоління колективно переживають.

- Пропонує деяку нову культуру, із якої можна відібрати значні культурні елементи (стиль (моду), дозвіллієві цінності, повсякденні ідеології та життєві стилі).
- Пропонує обдуманий, значний шлях життя в рамках «вільного» часу – на протязі дозвілля, який винесено за рамки інструментального та скучного світу праці.
- Пропонує нові екзистеційні дилеми для прийняття індивідуальних рішень.
- Пропонує альтернативні форми соціальної реальності, які апробуються в класовій культурі, але опосередковуються ближнім оточенням (сусідством) або неіснуючою – символічною спільністю, що сприйнята через мас-медіа.

Є. Большакова пропонує такі основні функції, які виконує молодіжна субкультура:

➤ **Соціалізація.** Субкультури необхідні для соціалізації особистості – це найголовніша роль субкультури в нашому суспільстві. У шанувальників музики, спорту з'являється бажання спілкуватися один з одним, вести листування, зустрічатися і дружити. Можливо, такі знайомства триватимуть не дуже довго, але це буде хорошим досвідом спілкування, нехай навіть часом поверхневим і конфліктним. І наприклад, дивлячись на плакат кумира, дівчинка вперше відчуває себе дівчиною – тим самим освоюючи нову соціальну роль. Субкультура вчить відповідальності – за себе і за молодших друзів – неформалів. Зараз бесіди старших неформалів з молодшими ведуться в Інтернеті: на форумах і щоденниках. Звичайно, в основному вони обговорюють улюблені групи, враження від концертів або зовнішній вигляд один одного, сперечаються, хто з них «тру» (справжній неформал), а хто – «позер» (той, хто прийшов в субкультуру лише через атрибутику). Також вони міркують про сенс життя, про проблеми – і допомагають один одному, хоча б порадою і просто увагою. Так підліток знаходить підтримку серед однодумців, навіть якщо ця підтримка віртуальна.

➤ **Відновлення сил, зняття напруги.** Ми всі живемо в світі, де кожна хвилина на рахунку. У цьому ритмі доводиться жити навіть маленьким дітям, підліткам. А вічний поспіх, перенапруження чреваті нервовим виснаженням. За роботою чи навчанням обов'язково повинен слідувати відпочинок. І дуже важливо, щоб вільне проведення часу було не тільки корисним, а й приємним. Підліток, наприклад в рок -клубі, відпочиває від проблем, що накопичилися за день в школі і просто з цікавістю проводить час. І цей відпочинок – хороша альтернатива «відпочинку» іншому – з сигаретою і пивом біля під'їзду.

➤ **Компенсація.** Дитина, що дорослішає іноді вибирає собі в кумири людину з якостями, яких немає у неї самої: сильну, впевнену, товариську, тим самим компенсуючи свої «слабкі місця». І поступово сама стає сміливіше, активніше, впевненіше в собі.

➤ **Стимулювання творчості.** Підліток, натхненний піснею, сам починає писати музику, вірші, займатися спортом або замислюватися про своє місце на землі, шукати сенс життя. І навіть якщо дитина творить на аматорському рівні, все одно вміння мислити креативно і домагатися хоч невеликих, але успіхів, стане в нагоді в майбутньому. Підліток вчиться не просто створювати малюнки чи оповідання, але починає ставитися до життя, як до творчості, знаходити в кожному дні щось цікаве. Багатьом підліткам нові захоплення додають друзів – і разом вони здійснюють нові відкриття. У класі їх починають поважати, і навіть з'являється стимул вчитися. Спочатку просто щоб довести оточуючим: і ми, неформали, на щось здатні. А потім бажання вчитися і вдосконалюватися може закріпитися і залишитися на все життя.

2. Причини виникнення молодіжних субкультур, неформальних об'єднань.

Молодіжна субкультура є одним з багатьох видів субкультур. Молодь створює свій жаргонний язык, моду, музику та моральний клімат. Особливості цієї субкультури пояснюються, з одного боку – надлишком життєвої енергії, а з іншого – відсутністю у більшості молодих людей економічної та соціальної самостійності. І тому для такої людини спосіб знаходження свого місця у молодіжному угрупованні є способом самоствердження та самореалізації себе в суспільстві.

Молодіжна субкультура – це...

- Джерело інновацій та відкриття в мистецтві, моді, формах дозвілля; результат пошуку своєрідної, нової ідентичності, створення нового стилю, і, як його фундаменту – власного культурного міфу на основі світової культури (Африки, Центральної та Західної Америки, Сходу тощо).
- Варіант примітивної масової культури, продукт медіа-індустрії.
- Форма творчої активності молоді, яка не знаходить розуміння та підтримки з боку офіційної культури.
- Простір гри, експериментування з ієрархією дорослого світу.
- Джерело небезпеки для соціального та духовного здоров'я молоді, викривлене дзеркало дорослого світу речей, відносин та цінностей.
- Культура, що створює простір, у якому молодь може почувати себе повноправним представником; забезпечує почуття стабільності для молоді, надаючи чіткий набір цінностей та ролей.
- Культура, що створює власні рішення «ординарних» та кризових ситуацій, здобуває характер домінанти, виступає «генератором» адаптивних форм, заміщує традиційні поведінкові моделі в економічній та політичній сферах

позиціонуванням «конрідентичності», професійно-рольової дифузії та транзиції цінностей.

- Ескапістська, урбаністична культура, яка створена молоддю для себе; вона демонструє відьєднаність від життя дорослих поколінь, не зачіпає трудові та сімейні відношення, а орієнтована лише на сферу спілкування, дозвілля та розваг.
- Період підготовки молодих людей до світу поза родиною (Ш. Айзенштадт).
- Позитивна допомога в процесі важкого переходу дітей в дорослий статус (Т. Парсонс).
- Феномен міської культури західного типу, в якому відображаються різноманітні процеси, що протікають в релігійній, ідеологічній, політичній сферах, сфері економіки та моди.
- Будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, тексти, норми і цінності.

Молодіжна субкультура не відразу описувалась та аналізувалась як субкультура. Її феномен довгий час розглядався як «девіації», що привертали увагу в більшості кримінологів, ніж культурологів. Це пов'язано з природою основного критерію, який визначає специфіку молоді як групи – віком. Як показано в працях В. Слободчикова, категорія віку не має відображувального статусу та значення, ця категорія складалась та функціонувала стихійно і тому включала до свого складу багато культурно-ситуативних значень. Аналіз вікової, поколінної групи та її субкультури, таким чином, повинен відрізнятися від аналізу етнічних та релігійних спільнот (субкультур), перш за все у відношенні механізмів виникнення субкультури та її функцій.

Ш. Айзенштадт наголошує на тому, що молодіжні субкультури грають важливу роль в соціалізації молоді, тому що саме вони створюють набір цінностей, позицій та поведінкових норм, які повертають почуття влади, загублене молоддю в наслідок її маргінальної соціально-економічної та культурної позиції в сучасному суспільстві

В ряді досліджень М. Абрама молодіжна субкультура розглядалась з позиції молодіжного споживання та інтерпретувалась як форма масової культури. У кінці 50-х рр. було зафіксовано виникнення нової споживчої групи яка стала незвичайно важливою для багатьох компаній що виробляють молодіжну продукцію. Як нова споживча група молодь відмічалась не своєю «не правильною» поведінкою, а особливостями вибору товару на ринку та саме цей новий спектр молодіжних виборів відчиняв нові горизонти «підліткової культури». При цьому товари, що споживались молоддю з її точки зору були специфічними по відношенню до товарів для «дорослих»,

що дозволяло за допомогою споживання стверджувати молодим людям свою ідентичність. Така традиція домінувала до 80-х рр. Постмодерністські теоретики 80-х та 90-х рр. різко її критикували, відкидали тезис про існування спрямованого процесу: з одного боку якого, – активні виробники культурних товарів та цінностей, які навчилися блискуче маніпулювати свідомістю та поведінкою молоді, з іншого, – молодь як пасивний споживач, який або недостатньо освічений, або сильно пригнічений строем, щоб усвідомлювати те, що його без свідомо «оглуплюють». Постмодерністи звертали увагу на культурні явища, які виробляються самою молоддю для себе (фанзини) та протиставляються «виробам» які пропонуються молоді з боку дорослих.

Сучасні дослідження орієнтуються на вивчення нових форм культурних активностей сучасної молоді. Особлива увага приділяється формам тілесного нагляду та насолоди. Експерименти з зовнішністю (бодімодифікації) здійснюються вже не тільки через одяг, але й через тіло: бриття голови, татуювання, пірсинг, шрамування, імпланти тощо. Навіть вживання наркотиків розглядається як своєрідний спосіб експериментування, маніпулювання зі своєю тілесністю та чуттєвістю.

Існує цілий ряд концепцій, які пояснюють сутність та причини залучення молоді до молодіжної субкультури.

Соціопсихологічний підхід пов'язував схильність до девіантної поведінки в колективній формі з особливостями підліткового віку. В багатьох напрямках формування молодіжних субкультур та механізми залучення до них розглядалися в контексті соціалізації. На ранньому етапі досліджень акцент робився, головним чином на молодь як жертву соціалізації та формування субкультур бачилось скоріш як порушення механізмів соціалізації. У дослідженнях закордонних соціологів причиною створення молодіжних кримінальних угруповань означено в не благополучності середовища, соціального оточення, яке не залишає можливості для нормальної соціалізації. Так Роберт Мертон інтерпретував кримінальну поведінку як наслідок розриву між домаганнями особистості та можливостями їх реалізації у тому соціальному просторі, в якому живе молодь. А. Кoen у своїх дослідженнях показав, що молодь не стає антисоціальною після включення до угруповання: в угруповання приходять саме антисоціально орієнтовані підлітки для підтримки своїх антисоціальних норм та цінностей. Дослідник стверджував, що у груп підлітків одного віку, але по різному орієнтованих, існують значні відмінності в уявленні про статус та критерії його досягнення. Для «слухняних учнів із середнього класу» – це «освіта, кваліфікація, повага, визнання з боку значущих дорослих, та в їх лиці – суспільства в цілому». Для так званих «хлопців вулиці» – «миттєве задоволення, грубість, жорстокість, високий рівень

ризиків та хвилювань, цінності, які не будуть схвалюватися дорослими та не мають суспільного визнання».

Уолтер Міллер, використавши для пояснення навпаки позиції підлітків поняття «маргінальність», намагався довести, що річ не в прагненні до ідентифікації з нормами середнього класу, а в бажанні підлітків пристосуватись до цінностей «більш низького» класу. Маргінальна позиція складається коли підлітки починають відчувати свою незначну роль, оскільки в них відсутні можливості для реалізації своїх потреб у самоповазі та само ідентифікації. Таким чином, підлітки не навмисно обирають девіантний шлях, вони просто обирають шлях, який дозволяє їм самореалізуватися, здобути хоч якесь визнання і цим шляхом часто стає девіантна асоціація. За таким же механізмом відбувається компенсація негативного відношення до себе, низького рівня самоповаги, неприйняття образу власного тіла (неспівпадіння зовнішнього вигляду еталонам маскулінності та фемінності) за допомогою крайнього перебільшення та міфологізації своєї несхожості, виключності. Або прагнення придбати зовнішні, формальні характеристики, що дозволяють виокремитись з загальної безликої маси населення мегаполісу.

На думку В. Лісовського молодь, живе в загальному соціальному та культурному просторі, тому криза суспільства та його основних інститутів не може не позначитись на змісті та спрямованості молодіжної субкультури. Яке суспільство – така і молодь, і, як наслідок молодіжна субкультура.

Ще однією причиною можна назвати кризу інституту сім'ї та сімейного виховання, пригнічення індивідуальності та ініціативності дитини, підлітка, молодої людини з боку батьків, педагогів. Це призводить, з одного боку, до соціального та культурного інфантилізму, а з іншого – до прагматизму та соціальної не адаптованості, протиправної та екстреміської поведінки. Агресивний стиль виховання породжує агресивну молодь.

Праці школи *соціологічного* мислення («інтеракціоналізму» або «теорії наклеювання ярликів») спростовують тезис про те, що девіантна поведінка є деяка психологічна схильність окремих індивідів. Молоді люди та їх спільноти стають девіантними, коли їм приклеюють ярлик злочинця та правопорушника.

Досить цікаві результати дав *функціональний підхід*. На відміну від тих, хто бачив в залученні молоді до субкультур соціальну проблему, його представники – Т. Парсонс та Ш. Айзенштат вважали, що всі молодіжні субкультури, не зважаючи на поведінку, стиль та сленг, були, в кінцевому результаті, деякими адаптивними формами, їх існування допомагало суспільству в цілому досягати стабільності, і з цієї точки зору вони були соціально значимими та позитивними. Так, на думку дослідників у невизначеному стані людина опиняється в період

переходу з однієї позиції на позицію іншої соціальної структури. Потім вона, як правило, знаходить своє постійне місце, здобуває певний статус, входить до соціуму – та залишає сферу контркультури (В. Тернер, Т. Парсонс, Л. Фойер). Молодь протистоїть світу дорослих – бажання зайняти місця «отців» в соціальній структурі. А вони деякий час ще залишаються зайнятими. Але все закінчується «встроюванням» нового покоління в ту ж структуру і, як наслідок, її оновленням. Оновлення відбувається в наслідок того, що молодь дорослішає, приходить вже не в той світ, до якого її готували у процесі виховання. Досвід дорослих не підходить. Молодь готували до одних позицій в соціальній структурі, а структура вже інша, тих позицій немає. Тут і починається ціннісний та позиційний розрив. Він, на думку М. Мида, провокує бурхливий ріст молодіжних об'єднань, які відштовхують від себе світ дорослих, їх досвід що не підходить. І, як наслідок, відбувається будівництво нової структури.

Культурно-історичний аналіз, який проведено в рамках даного підходу виявив відмінності в процесах переходу дітей в дорослий статус. У доіндустріальному суспільстві підлітковість переміщувалась в дорослість крізь схвалене усіма та достатньо дійсне закінчення дитинства та початок дорослого життя. Оскільки великої різниці між цінностями, які передаються від покоління до покоління, не існувало, період дорослішання був «природним» та безболісним, та самої молодості, на нашу думку, не існувало. Але вже в індустріальному суспільстві всі ці процеси набагато ускладнились. Молодь індустріальної епохи вже не мала змоги, як колись, скористатися колишнім молодіжним досвідом покоління дорослих, оскільки традиційні ролі, які вони мали сприймати в сім'ї, вже не могли їм допомогти в придбанні нових дорослих статусів та ролей. В традиційному суспільстві закінчення періоду дитинства відмічалось ритуалом або святкуванням, що, по суті, означало, що підліток зайняв аутентичне місце у дорослому суспільстві. У сучасному індустріальному суспільстві, навпаки, ролі, які представлені в межах родини припинили гармонувати з більш ширшою соціальною системою. Таким чином, ідентифікація з членами родини не гарантувала та не забезпечувала досягнення повної соціальної зрілості та статусу дорослого в соціальній системі.

З цього випливає парадокс молодіжних субкультур: з одного боку вони культивують протест проти суспільства дорослих, його цінностей і авторитетів, а з іншого – покликані сприяти адаптації молоді до цього дорослого суспільства. Однак дослідники стверджують, що по мірі переходу молоді в дорослий світ існування та підтримка функціонування таких субкультур стає зайвим.

Будь-яка субкультура діє в рамках молодіжного руху.

Молодіжний рух – це...

- Форма вияву соціальної активності молодого покоління, найефективніший механізм взаємодії нових поколінь із суспільством.

- Рух, в рамках якого молода людина не лише проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід, але й самореалізується.
- Середовище, в якому йде формування локальних молодіжних культур та стилів життя, що пізніше, зазнавши певних модифікацій, поширять свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства в цілому.
- Своєрідна «молодіжна культура», що містить у собі різноманітні напрямки і якісно відмінні види діяльності молоді.
- Сукупність різних формальних організацій, неформальних об'єднань, течій.

Одним із складників молодіжного руху є **неформальні молодіжні рухи** – система молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної активності у взаємозв'язку між собою і з суспільством загалом.

Неформали – це ті, хто вибивається з формалізованих структур нашого життя; вони не вписуються в звичні правила поведінки, прагнуть жити згідно з своїми особистими, а не чужими, нав'язаними ззовні інтересами.

Неформальна група – це...

- Реальна або умовна соціальна спільнота, яка не має юридично фіксованого статусу, добровільно об'єднана на основі інтересів, дружби, і симпатій або на основі прагматичної мети (психологічний словник А. Петровського).
- Ізольовані спільноти або ті, що складаються всередині офіційних груп; їх інтереси можуть мати як професійну, так і позапрофесійну спрямованість (наприклад, різні гуртки технічної творчості, ансамблі, самодіяльність, дружні компанії).

Неформальне об'єднання – це ...

- Масове об'єднання людей навколо інтересів або прагматичних цілей, які випадають із суспільних норм; масовість і швидкість цього процесу визначається наявними у суспільстві проблемами.
- Доповнення організованих колективів (наприклад, панки і металісти як послідовники певного музичного напрямку) або їх протилежність (скінхеда).
- Об'єднання, в яких відсутня чітко окреслена структура, статuti, офіційна реєстрація тощо; мінливі, оскільки вони доволі легко можуть змінювати свою спрямованість, форми й методи діяльності, а також статус, офіційно реєструючи свою діяльність.

Неформальні об'єднання мають свої **особливості та ознаки**:

- добровільність вступу;
- стійкий інтерес до певної цілі, ідеї;
- суперництво, в основі якого лежить потреба в самоствердженні;

- не мають офіційного статусу, представляють альтернативу державним структурам;
- слабо виражена внутрішня структура (важко виділити лідера);
- слабкі внутрішні зв'язки;
- відсутність програми діяльності;
- діють за ініціативою невеликої групи зі сторони;
- важко піддаються упорядкованій класифікації.

Причинами виникнення неформальних об'єднань можна назвати наступні:

- Протиріччя між збільшенням вільного часу та рівнем загальної культури, різноманітних потреб молоді.
- Ізольованість дітей від дорослих.
- Прагнення до самодіяльності (з одного боку, підвищена активність дітей, їх потреба в самовираженні, з іншого – педагогічний формалізм в організації виховної роботи, намагання жорстко регламентувати їх діяльність).
- Потреба вільного самовираження, неформального спілкування з однолітками.
- Застійні явища в громадському житті (дефіцит правди, громадське лицемірство тощо).
- Втрату інтересу до громадського життя, поваги до фальшивих авторитетів.
- Прагнення до самостійності, визнання дорослими й ровесниками, гідності й поваги до себе, самореалізації через творчість.

1.2. Основні складники молодіжного руху.

План:

1. Аспекти відчуження молодіжної субкультури: контркультура; андеграунд; фендом; «психосоціальний мораторій»; маргінальність, лімінальність, екстернальність.
2. Класифікація молодіжних субкультур.

1. Аспекти відчуження молодіжної субкультури.

Відчуження розглядають з різних позицій:

1. Відчуження від основних нормативних цінностей більшості (відсутність чітко вираженої самоідентифікації, стійкі поведінкові стереотипи, що забезпечують деперсоналізацію установок, контркультурна спрямованість молодіжного дозвілля).
2. Відчуження соціальне (апатія, байдужість до політичного життя суспільства).
3. Культурне відчуження.

Основними аспектами відчуження молодіжної субкультури дослідники визначають: контркультуру; андеграунд; фендом; «психосоціальний мораторій»; маргінальність, лімінальність, екстернальність.

Контркультура (Теодор Роззак) – це...

- Соціально-культурні установки, які протистоять фундаментальним принципам, що панують в певній культурі.
- Критичне відношення до сучасної культури та відторгнення її як «культури отців».
- Систематичне протистояння домінуючій культурі.
- Серйозний конфлікт між молоддю і суспільством, що за певних обставин може перерости у свого роду «молодіжну революцію».

Контркультурні організації (кримінальні та тоталітарні – політичні та квазікультурні) – об'єднання людей, які спільно реалізують інтереси, програми, цілі, соціально-культурні установки, що протистоять фундаментальним принципам, цінностям та правилам суспільства. Контркультурна організація на думку Я. Щепанського, засновується на основі певного принципу відокремлення – це те, що відрізняє організацію від інших спільностей (злочинна діяльність, політичний екстремізм, поклоніння «ідолу» та ін.), дозволяє розглядати людей, що не входять до складу організації, як «чужих», як «вони», визначає зміст життєдіяльності організації, її субкультуру, а також критерії прийняття в неї нових членів.

До **основних ознак** контркультурної організації належить:

- чітко фіксоване членство та ієрархічна структура керівництва – підлеглість. На чолі організації – харизматичний лідер (людина, що відрізняється силою навіювання та якому належить безапеляційний авторитет);
- ієрархічні групи – страти (спеціальне найменування кожної, привілеї, обмеження та заборони, елементи зовнішнього оформлення – одяг, зачіска, макіяж, татуювання та ін.);
- певні центри об'єднання (кафе, клуби, спортивні зали, спеціальні приміщення);
- система комунікацій, що створює канали організаційних та інших зв'язків;
- специфічні елементи: відношення до свого здоров'я, наркотиків та алкоголю, сексуальних відношень, до сім'ї.

Молодіжна контркультура – це об'єднання молоді, що має всі ті елементи культури, що й субкультура але чий норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей.

Андеграунд – це...

- Контркультурний молодіжний рух, до якого належать не тільки молодіжні субкультури, але й специфічні спільноти людей, які за віком не підпадають під поняття «молодь».
- Не тільки середовище культурних ініціатив, але явище як соціальне, так і політичне.
- Відбиває ту суспільну активність, що не вписується в загальну соціальну і політичну систему (О. Якуба).

Фендом (анг. fandom – фанатство) – спільнота прихильників, як правило, певного предмету (письменника, виконавця, стилю).

Психосоціальний мораторій – інтервал між підлітковістю та дорослістю; період, коли молодим людям дається відстрочка прийняття ролей та норм дорослих та надається можливість експериментувати зі своєю ідентичністю, пробувати альтернативні ролі та способи життя. Пошук ідентичності відбувається під сильним впливом тих соціальних груп з якими молоді люди себе ідентифікують. Е. Еріксон вважав, що надмірна ідентифікація з представниками контркультури вилучає «розквітаючу особистість» з її соціального оточення, тим самим пригнічуючи її та обмежуючи розвиток ідентичності. Формування субкультури, різноманітні форми протесту молоді дослідник інтерпретував як намагання збудувати особисту систему цінностей, здобути принципи, які нададуть смисл та спрямованість життя їх покоління.

Маргінальність – «промежуточність», «пограничність» положення людини між соціальними групами. Маргінальна ситуація – це стан, в якому

знаходяться «культурні гібриди» під час переломів та кризи. Саме тому маргінальна особистість тяжіє до створення антисупільних об'єднань з інвертованою системою цінностей. До основних ознак маргінала відносять: підвищену бентежність; гостру чуттєвість; агресивність; яскраво виражене честолюбство; крайню егоцентричність; почуття незручної сором'язливості, психічний дискомфорт.

Лімінальність (від лат. *limen* – поріг) – існування між областями структури соціуму.

Екстернальні культури (від лат. *externus* – чужий) – локальні комунікативні системи, що розміщені за рамками основної соціальної структури (тієї, що визначає державний устрій). Вони акумулюють певні норми і символіку. В них все те що залишилось поза основного міфу – самоопису суспільства: залишки минулих міфів, паростки нового, інформація, що проникає від «чужих» та не вписується в основний міф. Екстернальні культури включають до свого складу більшість різноманітних субкультур які екстернальні в тій мірі, в якій їх внутрішні цінності протиставлені так званим «загальноприйнятим» (А. Мільніков, Т. Щепанська).

2. Класифікація молодіжних субкультур

Різнманітність інтересів, потреб і здібностей молоді обумовлюють широкий спектр діяльності неформальних молодіжних об'єднань. Так, дані соціологічних досліджень дають підставу стверджувати, що спектр інтересів стихійних груп, став досить широким. Якщо 15-20 років тому назад він полягав у десяти найменуваннях, то сьогодні йдеться про значну кількість неформальних об'єднань. Спеціалісти називають їх у межах 70–200 залежно від регіону. На сьогоднішній день існує велика кількість класифікацій неформальних молодіжних об'єднань. Найпоширеніші з них такі:

За Ф. Фрадкіним

- просоціальні, асоціальні, антисоціальні;
- групи приналежності і референтні групи;
- великі і малі (групи, в яких усі підлітки безпосередньо спілкуються один з одним – малі, а де не можуть спілкуватися – великі);
- постійні і випадкові;
- з демократичним та авторитарним підпорядкуванням;
- різновікові й одновікові;
- одностатеві і різностатеві і т.д.

За С. Фроловим

а) за приналежністю:

- інгрупа («моя»);
- аутогрупа («чужа»);

б) за взаємовідносинами:

- первинні (такі, в яких кожний член групи бачить в іншому індивіда);
- вторинні (знеособлені);

в) за ступенем спілкування:

- малі (де кожний член групи знаходиться в особистому спілкуванні з іншими членами групи);
- великі (де безпосереднє спілкування відсутнє).

За О. Толстих

- суспільно-політичні групи (ставлять за мету пропаганду певних суспільно-політичних поглядів, неагресивні);
- радикали (любера, скіни – дуже агресивні (зі старшого покоління);
- еколого-етичні групи («зелені»);
- групи образу життя (власне неформально-молодіжні об'єднання – панки, хіпі тощо);
- нетрадиційно-релігійні (сатаністи, буддисти, культові групи);
- групи за інтересами (фалеристи, філателісти, спортивні і музичні фанати).

За Н. Волковою

- *Просоціальні неформальні об'єднання.* До них належать військово-патріотичні, спортивні, творчі групи, які орієнтуються на культурно-творчу, розважальну діяльність (любителів театру, кіно, дизайну, клуби самодіяльної авторської пісні, театри-студії, джаз-колективи), молодіжні екологічні рухи за збереження та оновлення історико-культурних пам'яток, соціально-політичні клуби.
- *Асоціальні об'єднання.* До них відносять рейверів, реперів, брейкерів, спортивних і музичних фанатів, їх діяльність спрямована на отримання задоволення за допомогою пасивних форм дозвілля та відпочинку.
- *Антисоціальні об'єднання.* Цю групу становлять «люгери», гопники, токсикомани, алкоголіки та ін. Вони відкрито протиставляють себе соціальній ідеології, нормам людського співжиття, проповідуючи свою мораль. Альтернативу соціальній справедливості вбачають у містиці, антисоціальних гаслах.

За М. Шакуровою

- *просоціальні групи* – це групи, спрямованість яких узгоджується з цінностями та установками, що заохочується суспільством. Позитивні групові норми привносяться з соціального середовища, формуються і зміцнюються у процесі соціально значущої навчальної, трудової і громадської спільної діяльності;
- *асоціальні групи*, спрямованість яких не узгоджується з цінностями і нормами, що устоялися в суспільстві. Члени цих груп ведуть спільний асоціально-кримінальний образ життя і здійснюють різні правопорушення. Спільна асоціально-кримінальна діяльність характеризується в цих групах соціальним відчуженням, відособленням, протистоянням;
- *кримінальні, або злочинні групи*, які характеризуються більшою замкненістю, круговою порукою, злочинною діяльністю, вираженням зіставлення себе іншим групам. Міжособистісні стосунки в таких групах опосередковуються асоціальними або антигромадськими цінностями і ведуть до деперсоналізації особистості.

За І. Сундієвим та В. Степаненком

- *Групи агресивної самодіяльності.*
 - Спортивні «фанати», метою об'єднання є емоційна розрядка в процесі «вболівання» на матчах і післяматчевих ходів, прагнення виділитися з навколишнього мікросередовища, продемонструвати за допомогою стилізованого одягу приналежність до улюбленої команди. Спорт і спортивні заходи – лише мотив до спільних дій.
 - Екстремістські неонацистські групи правого і лівого толку.
- Праві, як правило, нечисленні групи. Їх основний час витрачається на копіювання зовнішньої атрибутики, створення таємних документів, присвоєння один одному звань і т.п. Групи мають складну систему присвячення, куди можуть входити карне «братання кров'ю», протиправні дії, тортури з елементами садизму. Проповідуються ідеї антигуманізму, насильства. Практикується вживання алкоголю, куріння. Своїх поглядів не приховують, активно вступають у дискусії.

Ліві («ремонтники», «люгери», «консерватори», «контролери», «законники», «чистильники», «чисті», «комісари» і т.п.) об'єднуються для боротьби з іншими неформальними об'єднаннями, насамперед неонацистськими. Діють тільки проти тих груп, які активно критикуються засобами масової інформації. Якщо неформальній групі дається позитивна оцінка або ж вона де-небудь реєструється, виступи проти неї припиняються. У групах «лівих» найбільшою популярністю користуються фізично розвинені агресивні підлітки («качки»). Члени груп демонструють величезну нетерпимість, до будь-яких проявів західної ідеології і зовнішніх ознак західної культури. На словах

підтримуючи державу і загальнолюдські цінності, на практиці демонструють поведінку, схожу з поведінкою тих груп, з якими борються.

- *Групи епатажної самодіяльності.* Метою об'єднання підлітків у такі групи служить як підтвердження належності до елітарної групи, так і претензія на утворення «нової еліти». Найбільш характерні представники:

- Панки. Одяг, манера поведінки, словниковий запас, сленг химерно грубі і принизливі. Демонструється крайня повага до дівчат. Відкрито пропагується секс, вживання наркотичних і токсичних речовин. Спілкування примітивне: в основному обговорення епатажних акцій. Епатаж – скандальна витівка; поведінка, що порушує загальноприйняті норми і правила. Часто обертається протиправними вчинками: бійками, наругою над особистістю, пам'ятниками, могилами, пограбуваннями.

- Мажори (в їх групах прийнято носити речі якої-небудь однієї західної країни – «псевдо американці» і т.п.; проповідується активна, ділова, сильна людина).

- Рокери (їх відмінна риса – пристрасть до мотогонок, можливі угін мототехніки; наркоманія і токсикоманія в даних групах не розвинені, але поширені випадкові сексуальні контакти).

- Попери (прираховують себе до «еліти» суспільства, проповідують насододу тими умовами, які є, байдужість до негативного в житті; підкреслено зневажливість до навколишніх, прагнуть до зухвалої респектабельності; активно бойкотують будь-яку громадську діяльність).

- *Групи культурної самодіяльності.* Вони спрямовані не стільки на творення нових художніх цінностей, скільки на створення «культури для себе», культури, що відповідає насущним потребам конкретної особистості, групи.

- *Групи економічної самодіяльності.* Діяльність спрямована на створення і реалізацію матеріальних благ для себе, своєї групи або інших, останні роки даний напрям активно розвивається, переважають групи кооперативно-підприємницької спрямованості.

- *Групи соціальної самодіяльності.* Діяльність цих груп спрямована на розв'язання конкретних соціальних проблем – екологісти (захист навколишнього середовища, відновлення природних цінностей), екокультурні групи (захист культурного середовища), етнокультурні групи (відродження або збереження культурно-історичної спадщини і т.п.).

- *Групи політичної самодіяльності.* Діяльність таких груп спрямована на зміну політичної ситуації і політичних умов у країні відповідно до їх ідей.

Російські вчені пропонують таку класифікацію субкультур:

- за спрямованістю їх діяльності та світогляду:

- музичні – прослуховування, вивчення та розповсюдження улюбленої музики (готи, джанглісти, металісти, панки, растамани, риветхеди, рейвери, репери, традиційні скінхеди, емо);
- засновані на літературі, кіно, мультиплікації, іграх (отаку, падонки, ролевики, фуррі);
- іміджеві – стиль в одязі та поведінці (кибер-готи, моди, нудісти, стилягі, тедді-бої, мілібарі);
- спортивні – футбольні хулігани, ультрас, рокери, байкери, райтери;
- філософські – хіпі, яппі;
- політичні – об'єднання людей, що мають активну політичну позицію та виступають на різноманітних мітингах, приймають участь та проводять агітацію (анархо-панки, антифа, скінхеди, битники, неформали, нью-ейдж).
- за способом виникнення:
 - що утворились як позитивна реакція на соціальні та культурні потреби суспільства;
 - які являються негативною реакцією на існуючу соціальну структуру і панівну в суспільстві культуру.
- за історичними критеріями:
 - традиційні (панки, бітломани);
 - нові (ультраси, скінхеди).
- за типом взаємодії з соціумом:
 - поза-соціальні (хіпі, андеграунд, богема, попери, толкієністи та ін.);
 - антисоціальні (панки, гопники, екстремісти та ін.).
- за ціннісними орієнтаціями:
 - романтико-ексapistські (хіпі, толкієністи, байкери...) – зорієнтовані на створення паралельного світу;
 - розважально-гедоністичні (рейвери, рокери, репери, мажори...) – об'єднують спільні музичні смаки, легке безтурботне ставлення до життя, прагнення жити сьогоднішнім, «прикид» (особливості зовнішнього вигляду, одягу та рухів);
 - кримінальні (гопники, ультраси, скінхеди);
 - анархо-нігілістичні чи деструктивно-радикальні (панки, металісти, сатаніти) – характерна асоціальна поведінка та спрямованість на застосування силових методів.

1.3. Атрибути молодіжної субкультури.

План:

1. Соціальна стратифікація молодіжної субкультури.
2. Жаргон (сленг) як явище молодіжної субкультури.
3. Бодімодифікації неформалів як символічне зазначення певної інформації (татуювання, шрамування, пірсинг та ін.).
4. Характерологічна ознака молодіжного мовного етикету: творення нових звертальних одиниць, клички, прізвиська.

1. Соціальна стратифікація молодіжної субкультури.

У результаті спеціальних наукових досліджень вчені дійшли висновку, що в період суспільно-політичних криз і дезінтеграції, а також ідеологічних деградації відроджуються архаїчні (універсальні) норми організацій-спільнот та поведінки їх членів, перш за все – ієрархічно побудована система статусів, з власними правами, обов'язками та взаємним підпорядкуванням. Виразність ієрархічних відносин, чіткість **стратифікації** (тобто конкретне визначення місця, статусу, ролі, обов'язків члена того чи іншого угруповання) в сучасних спільнотах зростає залежно від ступеня замкнутості групи (армійський колектив, колектив ув'язнених і т.д.), її протиставлення «відкритому суспільству». У підлітково-молодіжних спільнотах ієрархія найбільш явно виражена в кримінальних угрупованнях і групах неповнолітніх – вихованців спеціальних установ закритого типу. Однак і у вуличних і субкультурних спільнотах існує досить певна стратифікація, система статусів, ролей, відносин влади-підпорядкування.

Основні принципи стратифікації (за В. Пирожковим, Е. Андерсоном):

1. Чіткий розподіл членів групи на «своїх» і «чужих», а «своїх», у свою чергу, – на ієрархічні підгрупи, від «верхів» до «низів», з закріпленням за кожною підгрупою прав та обов'язків (кількість підгруп, або шарів, найчастіше три або п'ять).
2. Соціальне таврування: використання для позначення приналежності до тієї чи іншої підгрупи символів (кличок, татуювань); по відношенню до «еліти» – піднесених, а до «низів» і «чужих» принизливих і образливих.
3. Наявність постійного пересування по ієрархічній драбині. При цьому мобільність «вгору» утруднена, а «вниз» – полегшена, тобто змінити статус з нижчого на вищий важко, а втратити займаний статус легко. Підставою мобільності «вгору» є успішне проходження випробувань в конкурентній боротьбі з суперниками, порука «авторитетів»; мобільності «вниз» – порушення «норм» групи (субкультури). Перехід фіксується в ритуалі «посвячення», ініціації.

4. Суворе субординація у відносинах «верхів» і «низів», експлуатація та утиски членів групи, що стоять внизу ієрархічної драбини.
5. Певна автономія існування підгруп, наявність у «еліти» своїх специфічних норм, езотеричних знань (закритих для «низів» і «новачків»).

Статус особистості в групі (субкультурі) визначається, виходячи з цілого ряду характеристик:

- соціально-демографічних (вік, соціальне походження, регіональна приналежність);
- особистісних (сила, розум, організаторські здібності);
- культурно-діяльнісних (вчинки людини в значущих для групи видах діяльності, знання і ставлення до цінностей і норм групи, дотримання ритуалів, ставлення до «ворогів» групи (у кримінальних угрупованнях – стаж злочинної діяльності, термін, проведений у в'язниці).

Слід особливо відзначити небезпеку перебування підлітка на нижчих щаблях ієрархічної драбини в асоціальних угрупованнях, приналежність до категорії «знедолених», що тягне за собою цілий ряд негативних наслідків: побиття, побори, приниження і т.д. У випадках виявлення подібної ситуації необхідно негайно вжити можливих заходів соціально-психологічної реабілітації підлітка, включаючи «виведення» з групи.

Для визначення соціально-психологічної спрямованості групи використовується аналіз її рольової структури. Точна оцінка ролей є ключовою для профілактики і корекції асоціальних проявів діяльності групи. Вона дозволяє визначити, в яких ролях реалізує себе кожен з членів асоціальної групи, і при формуванні альтернативної просоціальної (корекційної) групи визначити для них оптимальні ролі, з метою формування максимальної ефективності поведінки дітей у цих ролях, а на цій основі подолати залежність від асоціальної групи.

Найбільш проста класифікація, запропонована Р. Шиндлером, відповідає ролям, що традиційно виділяються в групах дорослих: «альфа» (лідер), «бета» (експерт), «гамма» (конформіст) і «омега» (аутсайдер).

Однак, як вважає Е. Еріксон, у дитячих асоціальних групах часто виявляється набагато більша різноманітність соціальних ролей. Це пояснюється тим, що групи виникали в період змішання ролей. Кожна з групових ролей має свої типові функції, сукупність яких і забезпечує функціонування всієї групи як цілого. Найбільш зручною для використання фахівцями з профілактичної роботи з групами підлітків є наступна рольова класифікація:

- Лідер («начальник»). Функція ролі – визначати провідну діяльність, мотивувати її на досягнення поставлених цілей, контролювати підсумки діяльності, застосовувати санкції.

- Генератор ідей («аналітик»). Функція ролі – висувати різні варіанти розвитку групи, аналізувати ситуацію, що склалася, виробляти рішення.
- Опозиціонер-скептик. Функція ролі – перевірити прийняті групою рішення на їх істинність, досяжність.
- Комунікатор («дипломат»). Функція ролі – забезпечувати згуртування членів групи всередині провідної діяльності і підтримувати її мотивацію, сприяти виробленню групових рішень.
- Психотерапевт («психолог», «примиритель»). Функція ролі – психологічно підтримувати членів групи в моменти загострення у них особистих криз розвитку і попереджати їх вплив на загальну групову діяльність.
- Спеціаліст з дозвілля («витівник»). Функція ролі – згуртування членів групи в неформальному спілкуванні.
- Хранитель традицій групи та її «конституції» («совість групи»). Функція ролі – підтримувати групові етичні норми та ідентифікацію членів групи з групою як цілим.
- «Сплетник», «інтриган». Функція ролі – випробовувати групу на згуртування і здатність протистояти проти внесення особистих конфліктів в загальну групову діяльність.
- «Блазень» («юродивий», «скоморох»). Функція ролі – у сатиричній і гумористичній формі підтримувати критичне ставлення членів групи до себе і групи в цілому.
- «Козел відпущення». Функція ролі – тимчасово брати на себе відповідальність за невдачі групи для того, щоб група не відчувала загальний груповий стрес від невдачі.

2. Жаргон (сленг) як явище молодіжної субкультури.

У ранньому дитинстві дитина прагне шляхом імітацій і аналогій опанувати існуючою системою мови «дорослого», в результаті виникають численні дитячі новоутворення, чудово описані в книзі К. Чуковського. Високий динамізм, мінливість словникового складу, часта заміна одних термінів іншими, їх переосмислення зберігається як важлива закономірність підлітково-юнацького жаргону на всьому протязі дитинства та молодості.

Як вважає В. Хімік, підлітковий вік супроводжується впливом двох традиційних для масової підліткової психології тенденцій: «центробежной» («протестна мовна поведінка») і «центростремительная» (згуртування в угруповання). Відповідно до першої тенденції, дитина починає сприймати мовні норми як частина системи стандартів дорослого світу, слідувати яким він зобов'язаний. Примус і тиск в даній сфері поступово призводять до природного опору, протесту, що проявляється у виникненні нових мовних уподобань, створення «альтернативної» лексики – сленгу, жаргону.

Сленг (від англ. *slang*) – це набір особливих слів або нових значень вже існуючих слів, що вживаються в різних людських об'єднаннях (професійних, громадських, вікових та інших груп).

Жаргон (від англ. *jargon*) – це сукупність особливостей розмовної мови людей, об'єднаних спільністю інтересів, занять, суспільного становища і т. д. У жаргоні підліток підкреслює свою самостійність, пробує жити своїм життям, в яке не можуть вторгтися дорослі, висловлює протест проти тиску, прагне спровокувати і епатувати дорослих. негативна реакція батьків або вчителів, що спостерігається є для підлітків підтвердженням їх сили, незалежності, знаком успішності провокаційної дії. Друга тенденція проявляється у запуску механізмів конформної поведінки, спонукають освоювати «мову» вуличних спільнот: зараження і наслідування. Наслідуючи одноліткам, підліток засвоює жаргонні слова, не замислюючись над їх значенням і сенсом.

Для самих спільнот створення своєї власної «мови» визначається завданнями забезпечення відособленості, закритості від оточуючих, створення бар'єру сприйняття внутрішньо групової комунікації для зовнішнього слухача. Вираз нерозуміння з боку невиключеного до групи дорослого або підлітка виступає для групи знаком правильного вибору стратегії мовної поведінки, зміцнює почуття групової спільності.

Психологи відзначають, що в підлітковому віці діти намагаються все робити швидко і відповідно прагнуть до стислості в мові. Жаргон задовольняє цю потребу. Відомо, що підлітки відчують складність у висловлюванні своїх почуттів та емоцій (які в даний віковий період розвиваються досить бурхливо), проявляють сором'язливість. Навмисна грубість і іронічність жаргону часто використовується дитиною для вирішення даної проблеми.

Для підлітково-молодіжного жаргону характерна стійка тенденція до гри, гумору, іронії. У ньому активно пародіюються іронічні й саркастичні словотворення (по барабану, лохотрон і т.п.); іншомовні прототипи, насамперед – англіцизми (фейсом об тейбл і пр.); каламбури, фонетичні уподібнення (чао-какао, інсульт-привіт і т.п.).

Жаргон підліткових груп, маючи багато спільного, істотно розрізняється залежно від інтересів, цінностей, стилю життя конкретних груп і субкультур. Виразно проявляються територіальні (регіональні) особливості, продовжує зберігатися певна різниця в жаргоні міських і сільських підліткових груп. Слова підлітково-молодіжного жаргону часто переходять у масове просторіччя: крутий, беззаконня, тусуватися, кайф, прикид, дах поїхав і т.п. Як відзначають фахівці, походження цих слів і виразів сумнівне, але, потрапляючи в сферу широкого молодіжного слововживання, їх відверто маргінальний сенс зазвичай зникає. У цілому мова молоді характеризується мовознавцями як «своєрідний генератор,

який приводить в рух розмовно-просторічну стихію, це достовірний і яскравий показник стану суспільства та його мови».

У пошуках нових оригінальних і епатуючих слів та виразів підлітки звертаються до найпомітніших і яскравих проявів живої мови. Особливо привабливим для підлітків виступає жаргон кримінального світу (блат, блатна музика, феня). «Злодійський жаргон, по суті майже невідомий широкій вулиці в 1920 р., зараз став мовою вулиці», – зазначали дослідники вуличних спільнот в 30-і роки. Які причини такої тенденції?

У найзагальнішому вигляді використання кримінального і наркоманського сленгу виступає для підлітків та молоді знаком неналежності до загальноприйнятого, символом екстернальності. У сферу андеграунду включається все, що забраковано, відкинуто в офіційній культурі. Також слід вказати на привабливість для підлітків таких характеристик кримінального жаргону, як образність, виразність, таємничість, іронічність, що приваблює підлітків і молодь. Поширення кримінального жаргону розглядається як результат інтенсивного впливу на підлітків кіно-і відеофільмів, літератури, де діють злочинці, бандити. Неважко помітити, як після показу популярного серіалу починається активне вживання найбільш яскравих виразів. Останнім часом молодіжні ЗМІ (насамперед – журнали та музичні радіостанції і телеканали) свідомо використовують підлітковий жаргон для залучення аудиторії і, тим самим, сприяють подальшому розповсюдженню і, в певному сенсі, сприйняттю жаргону як мовної норми. Часто тільки фахівці здатні простежити в словах підліткового сленгу кримінальні аналоги і коріння. Так, «шпаргалка» (шпора), що позначає для підлітків підказку на уроці, в кримінальному жаргоні позначає підказку про поведінку на слідстві, у суді, при бесіді з міліціонером. При цьому, як зазначає В. Хімік, підліткова психологія і природа кримінального світу різко розрізняються: «наївність і нерозвиненість підліткової свідомості – явища вікові, які по досягненню певного віку зникають, в той час як соціальна і моральна нерозвиненість кримінального світу – його іманентна і стабільна ознака».

Молоді люди більш старшого віку, які освоюють певний вид діяльності і включаються в професійні спільноти (комп'ютершики, музиканти, спортсмени, торговці), освоюють так звані соціально-професійні жаргони, як наприклад, по-своєму багатий лексикон програмістів і користувачів (хакер, юзер, гвинт, клава). Інтенсивність проникнення в молодіжний жаргон естрадно-музичного сленгу (фанера, рокер, розкручений, попса і т.п.) фахівці пояснюють близькістю ефектів поп-і рок-музики з ефектами жаргонного лексикону: експресія, емоційна напруга, корпоративно-групове почуття причетності.

Отже, жаргон – невід'ємна частина підліткової субкультури, «мова вулиці», яка з дорослішанням втрачає свою значимість для підлітків. Безумовно, широта її використання знижує загальну і мовну культуру підлітків і молоді. Однак поява в лексиконі дитини жаргонних слів і виразів має й інші підстави для тривоги.

Використання підлітком кримінального жаргону можна розглядати як свідчення наявності в найближчому оточенні дитини, в його компанії людей з кримінальним минулим, підлітків з неблагополучних сімей, що навчалися в спецустановах. У такому випадку є ймовірність негативного впливу не тільки на мову, але на поведінку підлітка в цілому. Слід зауважити, що при реальному вступі до мінального угруповання вживання кримінального жаргону стає обов'язковим. Психологами давно доведено зв'язок мови, мислення і поведінки людини. У кримінальному жаргоні відображений стиль мислення і поведінки злочинців, він вчить особистість мислити кримінальними категоріями, сприяє засвоєнню кримінальних цінностей і установок, формуванню асоціального світогляду. Дослідження показують, що жаргон часто негативно впливає на міжособистісні відносини в підлітковій групі, принижує і ображає особистість, породжує конфлікти. Використання (навіть при незнанні сенсу слів) при зверненні до людини таких образливих слів з кримінального жаргону як козел, падло, півень, може спричинити за собою насильницькі дії з його боку. Це пов'язано з такою функцією жаргону, як деперсоналізація особистості, де ці та ряд подібних слів позначають принижену категорію людей, людей другого сорту в кримінальному співтоваристві. З тих же причин увагу слід приділяти і появі в мові підлітка слів з жаргону наркоманів.

Наведемо деякі з них:

- ✓ дороги (траси) – сліди від ін'єкцій по ходу вен на руках і ногах;
- ✓ дмухнути (кочегарити, пустити паровоза, пихнути) – викурити сигарету, цигарку з анаші;
- ✓ гвинт – вид синтетичних наркотиків, що готуються шляхом переробки деяких хімічних реактивів в кустарних умовах (сильний психостимулятор, наприклад, ефедрон або джеф, солутан);
- ✓ вмазаться – вводити наркотик внутрішньовенно, внутрішньом'язово, підшкірно;
- ✓ глюки (хто, мультики) – галюцинації, спотворюють реальний час і простір, а також відчуття після вживання наркотику;
- ✓ ширятись – колотися;
- ✓ стирчати – відчувати ейфорію від вживання наркотику;
- ✓ травичка – анаша;
- ✓ план – пилок конопель, гашиш;
- ✓ роскумариться – прийняти дозу наркотику;
- ✓ піддослідний кролик (кролик) – наркоман, першим пробує наркотик після його приготування;
- ✓ підсісти на голку (сісти на голку) – впасти в залежність від ін'єкційних наркотиків;
- ✓ парафія – «точка» найвищої насолоди для наркомана;

- ✓ пихать (пихнути) – курити анашу;
- ✓ пихати (раскумаріваться, дмухнути) – курити анашу;
- ✓ пяточка (п'ята) – місце перегину цигарки з рослинним наркотиком, де міститься найбільша кількість смоли;
- ✓ колесо – таблетка, що містить психоактивні компоненти;
- ✓ колісники – наркомани, які вживають таблетки (що сидять на колесах);
- ✓ корабель – сірникова коробка з маковою соломкою;
- ✓ косяк – цигарка або сигарета, наповнена анашой;
- ✓ кумар (похідне: раскумаріться) – запах, дим, що стоїть в приміщенні після викурювання анаші;
- ✓ заморочки (марення) – дії наркомана під час наркотичного сп'яніння;
- ✓ зрада (сидіти на зраді) – страх попастися кому б то не було на очі в одурманеному стані; погане передчуття; погані відчуття або страхи після прийняття наркотику; відсутність приємних відчуттів при вживанні наркотику.

У всіх цих випадках важливе знання підлітково-молодіжного жаргону батьками та педагогами. Що ж можливо і доцільно вживати в цілях профілактики поширення жаргону в підлітково-молодіжному середовищі? Очевидно, що прагнення викоринити жаргон повністю шляхом заборон і покарань безперспективно, більше того, за принципом реактивного опору, це може призвести до протилежних результатів. Протилежний підхід – вседозволеність – також не може бути рекомендований, оскільки веде до загального зниження культури і вихованості підлітків і поширенню в підлітковому середовищі асоціальних цінностей. Звідси перед суспільством стоїть серйозне завдання: знайти золоту середину, можливості для організації комплексної (яка об'єднує батьків, школу, ЗМІ та ін.), послідовної роботи з підвищення культури мовлення, формування ставлення до рідної мови як багатого і живого джерела, яке здатне задовольнити всі вікові та особистісні потреби у спілкуванні, самовираженні і т.д.

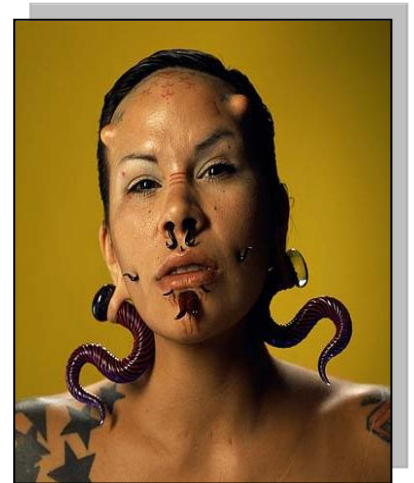
В якості конкретних рекомендацій фахівці пропонують враховувати високу словотворчу активність підлітків, використовувати принцип сублімації, тобто напрямки даної активності на вивчення іноземних мов, літературна творчість і т.д. Батькам і педагогам можна рекомендувати контроль за власними реакціями на жаргонні вислови підлітків. Як зазначалося вище, обурення чи розгубленість стимулює інтенсивність вживання жаргону надалі. Якщо жаргонна мова звернена на вашу адресу, доцільно продемонструвати своє знання використаних слів, при необхідності пояснити їх справжнє значення, вказати на наслідувальний характер жаргонних слів. Якщо ви спостерігаєте вживання жаргонних слів у спілкуванні підлітків, то спеціальне втручання необхідне тільки тоді, коли використовуються нецензурні вирази. Тут ви вправі ясно висловити свою позицію аж до винесення заборони на висловлювання вдома, в школі і т.п.

3. Бодімодифікації неформалів як символічне зазначення певної інформації (татуювання, шрамування, пірсинг та ін.).

Символічна стигматизація (пірсинг, татуювання, художнє шрамування та ін.) використовувалася в культурах різних народів ще з давніх часів як знак переходу на більш високу ступінь: з дитинства – в юність, від споглядання – до творення.

Бодімодифікація – це видозміна (модифікація) тіла в цілому або його окремої ділянки за допомогою художніх ушкоджень або імплантів. Мета такої зміни – прикраса тіла або збільшення його функціональності. Бодімодифікацію можна розділити на: імпланти, шрамування, розтягування тунелів, мікродермали, ельфійські вуха, нарощування іклів, модифікація очей.

Імпланти. Це найбільш екстраординарний тип модифікації тіла. Це одна з найбільш радикальних і авангардних форм сучасного мистецтва. До імплантації звертаються, як правило, ті люди, яким пірсинг, татуювання і навіть шрамування вже не здаються досить екстремальними способами прикрасити власне тіло. Коріння декоративної імплантації слід шукати у звичаях найдавніших племен, що населяли в незапам'ятні часи Америку та Африку. Процедура імплантації здійснювалася для магічної охорони людини від впливу злих духів, для збільшення привабливості і сексуальності, посилення здатності до дітородіння.

Шрамування. Скаріфікація (від лат. scarifico – дряпати) – одна з найбільш модних і екстремальних різновидів модифікації тіла. За допомогою спеціальних інструментів на тілі наносять зображення, вирізаючи шкіру і завдаючи рани, які потім заживають і виходить художній шрам. Мистецтво шрамування сягає своїм корінням в глибоке минуле. Ще в давні часи представники африканських

племен наносили на тіло шрами з метою позначення свого соціального статусу або в процесі ритуальних обрядів. Часи змінилися, і тепер шрамування стало одним з найбільш авангардних течій мистецтва модифікації тіла.

Розтягування тунелів (плаги). Тунелі у вухах робили ще з незапам'ятних часів, наприклад на сході. До наших днів дійшли зображення і скульптури Сіддхартха Гаутама Будди, у якого спостерігаються добре розтягнуті тунелі у вухах. Стародавні племена вставляли у вуха ікла і плаги найчастіше з магічною метою – для залучення удачі у всіх справах: на полюванні, в любові. Незвичайні прикраси також використовувалися для підкреслення статусу. Тунелі можна розтягнути двома способами – повільно і швидко. У першому випадку за допомогою спеціальних металевих інструментів, що повільно розширюються. У другому (панчінг) – вирізають частину шкіри і вставляють прикрасу, а після загоєння шкіри, її можна розтягувати далі. Розтягування тунелів є найпопулярнішим в сучасних субкультурах. Багато носять тунелі у вухах, в носі, губах, язика.

Пірсинг (від англ. pierce – дірявити) – це один з найпоширеніших видів бодімодифікацій. Спектр його реалізації досить широкий: від простого прагнення прикрасити себе, до функціонального застосування. В даний час пірсинг виділився в самостійний напрям, незалежний вид моди.

Мікродермали – це установка невеликої металевої пластинки під шкіру. Шкіра заростає, а платівка тримається під нею завдяки різьби, що висувається, діаметром порівнянної з різьбленням прикраси для пірсингу. Потім на цю платівку можна надягати будь-яку прикрасу (диски, кульки, шипи і т.д.). Технологія дозволяє поставити прикрасу практично на будь-яку частину тіла, але найбільш поширена установка мікродермалів на обличчя, груди, живіт, зап'ястя, композиції з декількох мікродермалов. Це дозволяє створювати на тілі візерунки, з простих або складних форм. Найбільш підходящим матеріалом для створення мікродермальних прикрас є титан.

Розрізання язика (спліт) – tongue splitting (змійний язик) – це, мабуть, одне з найоригінальніших течій мистецтва модифікації людського тіла, яка бере свій початок ще з Стародавньої Індії від вчення йогів. У сучасній практиці перші екстремали, які почали розрізати собі язик, з'явилися в 90-х роках в Америці. Tongue splitting – захоплення досить молоде, але вже встигло стати досить популярним серед представників деяких молодіжних субкультур. Мотиви можуть бути

різними: від прагнення висловити свободу від стереотипів до прагнення збагатити своє сексуальне життя. У процесі даної маніпуляції, язик розрізається від кінчика до середини. Після того, як розріз загоюється, у людини залишається роздвоєний, як у змії, язик. Важливо пам'ятати, що спліт язика можуть якісно виконати лише професіонали, які мають медичну освіту.

Ельфійські вуха – особливо популярні у дівчат. Вуха у верху розрізається і зшивається так, щоб стало загостреним у верхній частині. Зовні вухо нагадує вухо ельфа або фавна – міфічних мешканців лісів зі світу фентезі. Загострені вуха дуже популярні у молоді. Більше того, у великих містах по всьому світу вже з'являються так звані Фавн-клуби (Faun-Club), куди дозволено вхід лише людям з модифікованими вухами. Далеко не завжди мова йде про фанатів «Володаря кілець» і «Аватара» – але, як правило, деяка захопленість фентезійними світами відзначається практично у кожного володаря «ельфійських вух».

Нарощування іклів. Серед певних субкультур, наприклад готов і т.д., стали популярними зуби-ікла, зроблені в клініці штучним способом. Моду на дану модифікацію викликають сучасні фільми про вампірів. Нарощування іклів, схожих на вампірські, вважається ультрамодним явищем в Японії: для японців випирають ікла («уаеба») так само чарівні, як для нас веснянки або ямочки на щоках.

Оптимальна довжина нарощеного шматочка – 3-4мм, більш довгі ікла будуть приводити до постійної травми слизової оболонки рота і губ.

Татування (анг. tattoo – тату, татуаж) – процес нанесення перманентного (стійкого) малюнка на тіло, методом місцевого травмування шкірного покриву з внесенням в підшкірну клітковину фарбувального пігменту. Як правило, татування та її вид визначаються самим замовником, або умовами побуту і соціуму. Татування має характерні відмітні риси, підрозділяючись на види, стилі і способи виготовлення. Відноситься до декоративних модифікацій тіла, і зокрема – до мистецтва прикраси людини.

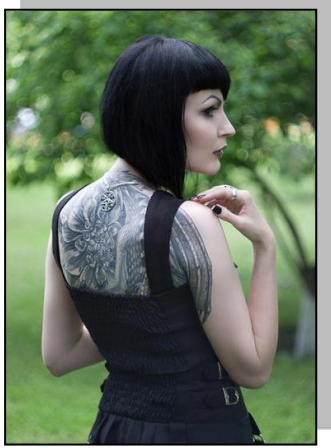
Припускають, що батьківщина татуювань – Таїті і інші острови Полінезії. Історично татування виникла в період первісно-общинного і ранньокласового суспільства і позначала приналежність до племені, роду, касти, стану. Татування служило засобом прикраси людини і були пов'язані з естетичними уявленнями конкретного народу, етносу. Нанесення татування було елементом ініціації, ритуальної посвяти юнаків в дорослих чоловіків; знак приналежності до деяких груп, які займаються певним ремеслом (циркачі, моряки і т.д.), таємним і кримінальним спільнотам. Як правило, татування мають неповнолітні, що входять в кримінальні угруповання, побували в приймальниках-розподільниках, слідчих ізоляторах, спеціальних школах і виправних колоніях. У даному випадку нанесення татування зв'язується з входженням в кримінальні групи і прийняттям їх цінностей, законів і норм.

Татування виконують різноманітні **функції**:

- Позначення приналежності людини до певної соціальної групи. За допомогою татування тіло знаходить знаковість, соціальність, тобто стає значущим для соціального оточення. Маркування тіла груповою символікою має позначати належність до групи – саме тілесну приналежність: тіло тим самим віддається у владу групи.
- Особистісно-установча, що дозволяє за характером та тематикою татування визначити ім'я людини, місце його народження, кількість судимостей, місце відбування ним покарання, кількість пагонів і інші «паспортні» дані.
- Стратифікаційна. За допомогою татувань фіксується місце, статус людини в груповій ієрархії. При цьому низькостатусним підліткам татування можуть наноситися насильно, як татування-клейма. Зміна

статусу супроводжується нанесенням нових татуювань – як засобів заохочення, приниження і деперсоналізації. Відмова від нанесення «статусних» татуювань розглядається як порушення кримінальних традицій і тягне жорстокі санкції.

– Естетична (декоративна, художня). У такому випадку татуювання розглядається як свого роду мистецтво. Існують майстри татуювання, напрямки та школи, тату-салони.

– Магічна. Виступаючи як знак приналежності до певного релігійного культу або талісман, татуювання захищає від злих духів, наділяє магічною силою. У сучасних умовах дана функція трансформується: нанесення певних знаків має забезпечити захист від насильства в новому для підлітка середовищі.

– Сексуально-еротична. Особливо значима для підліткового віку. Йдеться про зображення емблем любові (амур з луком і стрілою; серце пронизане стрілою), оголених жіночих тіл, статевих органів, імен сексуальних партнерів. Даний тип татуювань зображується переважно на закритих частинах тіла. До еротичних татуювань відносять і мітки-клейма у осіб над якими був здійснений акт мужолозтва, і у жінок – активних лесбіянок.

– Сентиментальна. Фіксація значущих життєвих подій за допомогою татуювань.

– Професійна. Фіксація досвіду певної професійної діяльності, служби в армії.

– Розважальна. У різних регіонах, спеціальних установах існують свої традиції, символіка та способи нанесення татуювань. Окремо слід розглядати саму процедуру нанесення татуювання, яка несе в собі символіку насильства і болю, виступаючи як форма випробування, ініціації (посвячення). Витерпіти біль, продемонструвати для групи свою готовність до випробування болем розглядається як знак прийняття влади групи.

У підлітковому віці нанесення татуювання може розглядатися як спосіб самоствердження, демонстрації самостійності, бравати, виклик дорослим. Часто підлітки наносять татуювання «на спір». Татуювання наносяться в наслідування більш дорослим членам групи. Нанесення татуювань в групі надзвичайно заразливо і може набувати характер свого роду «епідемії». Таким чином, татуювання – це процес переважно не індивідуальний, а груповий, регламентований ритуалами і виконує функції згуртування групи, фіксації групових символів і цінностей.

Що найбільшою мірою має привернути увагу батьків та педагогів в розглянутому феномені вуличної субкультури? Поява на тілі підлітка татуювань, пірсингу, характерних для спільнот (кримінальних, наркозалежних, екстремістських), часто носить випадковий характер, є даниною моді, але може свідчити і про реальне включення підлітка у відповідні угруповання. Особливу увагу в цьому зв'язку слід звернути на зображення перснів на пальцях рук, соборів і куполів, тюремних ґрат, цифр, сонця, кинджала, пістолета, колючого дроту, хрестиків і точок, деяких аббревіатур – це знаки приналежності до кримінального світу, наявності судимостей. Для наркозалежних найбільш характерне зображення шприца окремо або у поєднанні з жіночими фігурами або метеликами. До предметних татуювань відноситься також ін'єкційна голка, яка вказує на місце введення наркотику. Наркозалежність як таке означає малюнок казкового джина в образі діда в чалмі, що вилітає з пляшки, зображення гномика зі шприцом або без нього, метелика з крилами, а також павука в павутині з хрестом на спині. Характерними є і сюжети, що зображують череп, пронизаний кинджалом або шприцом. Зустрічається і татуювання цифр, що позначають статті Кримінального кодексу, що карають за виготовлення, розповсюдження і збут наркотиків. Є символи, що позначають стан наркотичного сп'яніння, наприклад, стан ейфорії позначає метелик з крилами. Відповідні татуювання мають види вживаних наркотиків: для опіатної групи речовин – зображення квітки маку зі стеблом у вигляді шприца або ін'єкційної голки, малюнок макової головки, макової квітки оповитої колючим дротом, і інші сюжети, пов'язані з квіткою маку. Препарати марихуани (конопель) відзначають східним півмісяцем із зірочками, зображенням у вигляді прямокутників з точковою наколкою. У переважній більшості випадків татуювання, пов'язані з вживанням наркотиків, не виставляються на загальний огляд, а наносяться на частини тіла, зазвичай прикриті одягом. Для скінхедів характерні татуювання на плечі або гладкій шкірі голови: зображення черепа або подоби свастики (павука), а також різні символи насильства (граната, свастика, череп, тесак, ніж у зубах). Присутня також сексуально-генітальна символіка. Націонал-більшовики Е. Лимонова зображують гранату («лимонка») на плечі або передпліччі. Пірсинги, скарифікація найбільш характерні для панк-культури, що акцентує увагу на болі, руйнуванні і розкладанні. Проколювання певної частини тіла, кількість сережок має своє значення і також розглядається як знак приналежності до певної спільноти. Так, носіння численних сережок у правому вусі – відмітний знак лесбіянок. Імплантація металевих прикрас в інтимних місцях пов'язана з мотивами посилення сексуальних задоволень.

Розшифровка татуювань та інших знаків на тілі підлітків і дорослих, які входять у коло спілкування дитини, може допомогти вчасно перешкодити їх

негативному впливу. Якщо батькам стало відомо, що підліток познайомився з людиною, що має татуювання, необхідно з'ясувати характер малюнка, дізнатися його значення і пояснити його дитині. Якщо татуювання свідчить про кримінальне минуле, зверніться до органів внутрішніх справ за консультацією. Батькам слід розповісти дитині про небезпеку зараження крові, зараження СНІДом і важкими формами гепатиту при нанесенні татуювання.

У деяких випадках, якщо підліток наполегливий в своєму бажанні модифікувати тіло, і у батьків немає можливості переконати його у хибності рішення, необхідно з'ясувати характер майбутнього малюнка, з'ясувати у компетентних у цьому питанні людей про його значення і, по можливості, супроводити підлітка в салон, де він збирається це зробити. Такі експерименти з власним тілом можуть через деякий час бути переосмислені ним самим, породити проблеми в відносинах з протилежною статтю, новою референтною групою, викликати неприємні переживання, а також прагнення позбутися від модифікації, що являє собою досить серйозну і неприємну процедуру. Слід в цілях профілактики розповісти підлітку про подібні наслідки. Якщо ваша дитина вирішила позбутися модифікації, ні в якому разі не слід звертатися для цього до майстрів-кустарів (це може призвести до шрамів і рубців), намагайтесь направити її до фахівців у спеціальні медичні заклади.

4. Характерологічна ознака молодіжного мовного етикету: творення нових звертальних одиниць, клички, прізвиська.

Важливим атрибутом вуличної субкультури є клички (прізвиська, кликухи, поганяла). Вони виконують різні, але пов'язані між собою функції, замінюють прізвища і служать способом внутрішньогрупової комунікації. Кличку слід розглядати як засіб внутрішньогрупового соціального «таврування» підлітків, закріплення за ними певних соціальних ролей у груповій ієрархії. Підлітків, у яких немає кличок, розглядають в групі як незначних за статусом, непопулярних, ізольованих. Самі підлітки висловлюються в тому сенсі, що «краще мати неблагозвучну кличку, ніж не мати взагалі, називатися по імені». Мати кличку – означає володіти деякою якістю, яка заслуговує увагу групи. Отримання клички (замість імені) – важливий момент позначення приналежності підлітка до групи, прийняття в товариство, свого роду «хрещення». За допомогою кличок група позначає схвалювані і не схвалювані якості (характеристики) зовнішності, поведінки. Так, кличка «Жиртрест» вказує на негативне ставлення до зайвої ваги в підлітковому середовищі. Через кличку підліткам розкриваються норми і цінності групи. Клички також служать для закріплення групової відособленості, виступаючи як спосіб соціально-психологічної огорожі,

відокремлення від оточуючих, поділу на своїх і чужих. У ряді випадків вони передають інформацію, яка повинна бути прихована від зовнішнього світу.

Як правило, клички стійкі, і людині досить складно позбавитися від них, вони як би зростаються з особистістю і часто зберігаються навіть при зміні місця навчання, проживання. Мотивами позбавлення від клички є: відчуття приниження, невідповідність клички статусу особистості, прагнення розірвати відносини з групою, з її діяльністю (особливо кримінальною). Зміна клички найчастіше відбувається у зв'язку із зміною статусу особистості в групі.

У кличках відображаються особливості характеру підлітка і його звички (Мутний – занудний, меланхолійний; Вертолїт – базика), фізичні особливості, недоліки та дефекти (Жиртрест – повний, Косий – косоокість, Гном – маленький), трансформовані прізвища та імена (Ципа – від Ципіна, Горщик – від Горшкова), у тому числі в іноземні (Борис – Боб, Михайло – Майк); статус в групі (Граф, Барон, Король, Князь – у лідерів групи; Прищ, Чудик – низи); соціально-регіональне походження і національність (Монгол, Тамбовец); рід занять, здібності (Хімік); назви тварин (Лис, Шакал). У кличках задіяні також імена кіногероїв, персонажів комп'ютерних ігор і т.д.

Як вважають фахівці (В. Пірожков, Г. Крейг), специфіка групи, особливості її субкультури визначають специфіку і спектр використовуваних кличок. У різних культурах, у різних народів існують свої особливості присвоєння кличок.

Таким чином, клички виступають для підлітків способом конструювання соціальної реальності, важливим інструментом комунікації та регулювання життя групи. Для дорослих важливо знати використовувані підлітками клички, розуміти їх значення; вказувати на неприпустимість іменування однолітків принизливими прізвиськами, особливо, що підкреслюють фізичні вади.

Навчальні завдання до теми

1. Написати анотації на статті: Л. Завацька «Особливості детермінантного впливу молодіжної субкультури на соціалізацію учнівської молоді»; О. Лісовець «Соціально-педагогічний аналіз сучасного організованого неформального руху української молоді».
2. Написати есе «Моє відношення до неформальної молоді».
3. Розробити буклет «Атрибути молодіжної субкультури».
4. Скласти «Віртуальний портрет сучасної молодої людини».
5. На підставі аналізу журнальних текстів, текстів пісень, рекламних роликів необхідно простежити специфічні коди конструювання «інших» у вітчизняних і зарубіжних медіа.

6. Проаналізуйте вплив Інтернету та комп'ютерного сленгу на молодіжну мову. Які слова і вирази є найбільш вживаними.
7. Прочитайте проблемні ситуації, спрогнозуйте можливі наслідки та знайдіть оптимальні шляхи їх розв'язання, уникнення чи оптимізації.

Ситуація 1

Антон панк з 12 років, грає в групі. Зараз йому 16. Він дуже хоче зробити татуювання, але батьки проти. Як тільки він заговорює про це, мама хапається за серце, а тато починає звинувачувати сина в невдячності. У нього вже є пірсинг (проколоти вухо і бров), а волосся пофарбоване в яскравий колір і підстрижене під ірокез. З цим батьки змирилися: волосся відросте, а пірсинг можна виїняти. Але ж татуювання – це на все життя, в 16 років приймати такі рішення, про які можна пошкодувати потім, не дуже розумно, вважають батьки. А між тим Антон дуже шкодує, що він поки неповнолітній, – в серйозних салонах особам до 18 років тату роблять лише за згодою батьків.

Ситуація 2

У школі, де навчається восьмикласниця Юля (вона емо), завуч вирішила провести перевірку «на охайність». Під смішки однокласників Юлю попросили піднятися з місця і пояснити: що це за значки, чубчик і яскрава, з дитячим малюнком, футболка. Пояснень дівчини вчителя толком і не вислухали, а наказали завтра ж прийти в пристойному вигляді. В іншому випадку погрожували виключенням зі школи. Але при цьому в Юліній школі форми не носять, всі ходять як хочуть: дівчат-модниць, металістів і реперів репресії не торкнулися. Чи правий завуч? І чи правий Юлін тато, який бачить в погрозах завуча порушення прав своєї дитини?

Література:

1. Башкатов И. П. Психология неформальных подростково-молодежных групп. / Башкатов И. П. – М., 2000. – С. 143-256.
2. Бойко О. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 44-58.
3. Большакова Е. А. Ваш ребенок – неформал / Е. А. Большакова – М. : Генезис, 2010. – 152 с.
4. Бусел Ю. В. Сучасні молодіжні субкультури: пофігізм чи протест / Юлія Бусел. – К. : Шк.світ, 2009. – 96 с.
5. Завацька Л. М. «Особливості детермінантного впливу молодіжної субкультури на соціалізацію учнівської молоді» // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №6. – С. 62-64.
6. Запесоцкий А. Эта непонятная молодёжь... // Проблемы неформальных молодёжных объединений / А. С. Запесоцкий, А. П. Файн – М., 1990. – 202 с.
7. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи / С. В. Косарецкая, Н. Ю. Синягина – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – С. 27-41.

8. Кулік В. Молода Україна: Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. / Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. – К. : Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 240 с.
9. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України: навч. посіб. / О. В. Лісовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 256 с.
10. Нартова Т. Не хлібом єдиним... Молодіжні субкультури в Україні: ХХ століття // Соціальний педагог. – 2011. – №7. – С.33-50.
11. Ольшанський Д. В. Неформали: Груповий портрет в інтер'єрі / Д. В. Ольшанський – М. : Педагогіка, 1990. – С.73-97, 126-132.
12. Переславцева Н. Молодіжний рух поза форматом // Соціальний педагог. – 2010. – №3. – С. 54-55.
13. Психологические особенности самодеятельных подростково-юношеских групп: Сб.науч.тр. / Редкол. : Д. И. Фельдштейн, Л. А. Радзиховский (отв.редактори), Мазурова А. И. – М. : изд. АПН СССР, 1990 – С. 4-19.
14. Толстых А. В. Подросток в неформальной группе / А. В. Толстых – М., 1993. – 152 с.
15. Щепанская Т. Б. Система: тексты и традиции субкультуры / Т. Б. Щепанская. – М. : ОГИ, 2004. – 286 с.
16. Яришева Н. Любіть їх такими, які вони є! Молодіжні неформальні об'єднання. Матеріал для загальношкільних батьківських зборів // Соціальний педагог. – 2011. – №5. – С.49-52.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТВОРЧОГО СПРЯМУВАННЯ

2.1. Засновники вітчизняних неформальних рухів.

План:

1. Історія вітчизняних неформальних рухів творчого спрямування.
2. Стиляги – радянська молодіжна субкультура 1950-х – початку 1960-х років.
3. Молодіжна філософія і субкультура хіппі.

1. Історія вітчизняних неформальних рухів творчого спрямування.

Молодіжні субкультури, незважаючи на зовнішню ультрасучасність, виникли не вчора. У них є своя, причому досить тривала, історія. І щоб зрозуміти нових неформалів, необхідно знати традиції старих субкультур. У молодіжному середовищі, як і в будь-якому співтоваристві, є наступність і традиції, що передаються від старших до молодших. Справа в тому, що завжди з'являється щось нове, що відрізняється від звичного, і спочатку це нове сприймається як загроза і піддається критиці.

Значення неформальних субкультурних рухів у розвитку культури і мистецтва неоціненне. Прагнення до самовираження та самореалізації, яке є одним з фундаментальних основ будь-якого неформального руху вже в самій своїй суті вказує на наявність нерозривного зв'язку з творчістю, при цьому не рідко багато більш плідним у порівнянні з узаконеною творчістю офіційних діячів. Причому зрозуміти причини подібного явища просто. Будучи небажаною, ворожою для влади, або для якогось окремого прошарку суспільства, вже цим самим неформальна культура дає стимул до творчої діяльності. І тут грає роль декілька факторів: бажання висловити своє ставлення до навколишньої соціальної дійсності; солодкість «забороненого плоду»; прагнення через творчість показати оточуючим правильне на їхню думку життя; спроба запропонувати свій варіант вирішення проблем. Ось що змушує в таких умовах художника взяти пензель, музиканта – гітару, а драматурга – перо. Атмосфера, при якій передавалися з рук в руки заборонені рукописи, панувала протягом усього періоду радянської влади. Деякі історики зазначають, що за цей час з'явилося більше талановитих акторів, режисерів, письменників і музикантів, ніж за багато десятиліть, і плоди їхньої творчості дійсно унікальні і представляють безперечну цінність для культурної спадщини.

У кожної культури, навіть невеликої, є своя історична пам'ять, яка впливає на її життя в сьогоденні, і часом, щоб розібратися в почуттях і

вчинках сучасних неформалів, потрібно дізнатися, як жилося їх побратимам двадцять, а то й п'ятдесят років тому. І для цього необхідно зануритися в історію вітчизняних неформальних рухів. У Радянському Союзі до середини 80-х років субкультури протестного та екстремального характеру в цілому були малорозвинені, широке розповсюдження мали субкультури активно-творчого, романтичного напрямку – наприклад барди. Причиною цього були широке охоплення загальної маси молоді безліччю клубів за інтересами, доступність закладів культури, масове впровадження в школах офіційної ідеології позитивної спрямованості, офіційна цензура і відсів протестного і негативного матеріалу.

У СРСР на відміну від Заходу молодіжні субкультури в цілому не відрізнялися великою різноманітністю. Причинами цього була малодоступність західної музики і періодики, неможливість створення невідконтрольних комсомолу молодіжних клубів. Але саме цей інформаційний вакуум породив найяскравішу і самотутню вітчизняну субкультуру – стиляг.

2. Стиляги – радянська молодіжна субкультура 1950-х – початку 1960-х років.

Стиляги (анг. steal – красти; або style – стиль) – радянська молодіжна субкультура, що мала як еталон західний (переважно американський) спосіб життя. Стиляг відрізняли навмисна аполітичність, негативне (або байдуже) ставлення до деяких норм радянської моралі; яскравий, часто безглуздий одяг, особливий сленг. Їм був властивий підвищений інтерес до західної музики і танців. Субкультура стиляг стала своєрідним стихійним протестом проти нав'язуваних стереотипів поведінки, одноманітності в одязі, музиці та стилі життя.

Однією з головних причин появи руху стиляг стала активізація міжнародних контактів СРСР як у роки війни, так і після неї. Збільшення числа дипломатичних працівників автоматично збільшило і кількість членів їх сімей, що живуть в іншій, «нерадянській» реальності, яка асоціюється з успіхом і процвітанням. І якщо для дітей радянської еліти пристрасть до західної культури була прагненням підкреслити свою обраність, то для більшості молодих людей того часу нова субкультура стала психологічним захистом від розрухи повоєнних років. Невідповідність реальності і барвистості кіносвіту, відбитого в так званих «трофейних» фільмах, викликало у молодих людей стан дискомфорту. Крім того, повернулися з Європи переможці, які привезли з собою величезну кількість одягу, взуття,

прикрас і модних журналів. Предмети, що на Заході вийшли з моди і стали основою для створення гардероба стиляг «з народу». Крім речей, після війни в СРСР стали популярні зарубіжні платівки із джазовими композиціями і невідомими досі танцями. Так, танець бугі-вугі був вперше побачений радянськими людьми під час зустрічі на Ельбі з американськими солдатами.

Установити, коли виник термін «стиляга», неможливо, проте існує думка, що він прийшов з мови музикантів-джазменів. «Стиляти» у виконавців джазу означало грати в чужому стилі, когось копіювати, звідси презирливий вираз «стилягу дме» – це про саксофоніста, який грає в чужій манері. І відповідно термін переноситься на самого виконавця – «стиляга». Але при цьому «стиляга» – не самоназва; самі себе ці молоді люди або ніяк не називали, або іменувалися «штатниками» (тобто зятими шанувальниками Сполучених Штатів).

Одяг і сам спосіб життя стиляг не були сліпо скопійовані з американського зразка. У перші роки існування даного феномена вигляд стиляги був швидше карикатурний: широкі яскраві штани, вайлуватий піджак, капелюх з широкими полями, неймовірних забарвлень шкарпетки, краватка «пожежа в джунглях». Згодом

зовнішній вигляд стиляги зазнав значних змін: з'явилися знамениті брюки-дудочки, збитий «кок» на голові, елегантний піджак з широкими плечима, вузька краватка – «оселедець», що зав'язується на мікроскопічний вузол, парасолька-тростина. Актуальними у стиляг вважалися светри «з оленями» в наслідування героям фільмів «Серенада Сонячної долини» і «Дівчина моєї мрії». В якості взуття в середовищі стиляг віталися напівчеревики на товстій білій каучуковій подошві (так звана «манна каша»). Влітку користувалися популярністю яскраві сорочки в «гавайському стилі». Таким чином, образ стиляги еволюціонував від Епатажу до елегантності.

Дівчині, щоб здобути славу стиляги, було достатньо яскраво фарбуватися й носити зачіску «віночок світу» (навколо голови завивали волосся й укладали у формі вінця). Особливим шиком вважалися вузькі спідниці, обтягуючі стегна.

У середині 1950-х років в середовищі стиляг актуальною вважалась музика свінгового оркестру Гленна Міллера, особливо хіти, що прозвучали в кінофільмі «Серенада Сонячної долини». Незважаючи на те що міллеровський біг-бенд продовжував існувати і користувався у світі

незмінною популярністю, багато хто в СРСР думали, що цей музичний колектив розпався після загибелі свого керівника в 1944 році.

Пісня з кінофільму «Серенада Сонячної долини» під назвою «Потяг на Чаттанугу» стала своєрідним гімном стиляг. З психологічної точки зору образ поїзда, що виїжджає в невідому і недоступну Чаттанугу, став для стиляг основним ескапістським символом, що дозволяв хоча б подумки виїхати до обожнюваної ними Америки. Також були популярні

композиції Б. Гудмена і Д. Еллінгтона, німецькі фокстроти і танго, твори з репертуару Едді Рознера. У цілому ж стиляги тяжіли до джазової музики. Серед танців в кінці 1950-х років був актуальний бугі-вугі. Причому радянські стиляги винаходили власні варіації на тему цього модного танцю. Так, існували «атомний», «канадський» або «потрійний Гамбурзький» стилі.

З виникненням на Заході моди на рок-н-рол популярними стали композиції Білла Хейлі (особливо, «Rock around the clock»), Елвіса Преслі, Чака Беррі, Літл Річарда, Бадді Холлі. Однак грамплатівки із записами модних виконавців в СРСР були рідкістю. У зв'язку з дефіцитом став популярний так званий «рок на кістках» – запис музики проводився на рентгенівських знімках (у стиляг існувала ще одна назва таких «пластинок» – «скелет моєї бабусі»). Тільки з появою магнітофонів на ринку товарів «рок на кістках» втратив свою актуальність.

Стиляги з їх підвищеним інтересом до західноєвропейської та американської поп-культури стали однією з головних мішеней офіційної ідеології. Фейлетони, карикатури і гнівні статті в пресі мали на меті не тільки висміяти і виявити негативну сутність стиляг, а й показати їх як потенційних ворогів радянської влади.

Бажання суспільства «переробити» (а по суті, зламати) нонконформістів виливалося в незліченні обговорення стиляг на комсомольських та студентських зібраннях. Непокірних відраховували з вузів, виключали з лав ВЛКСМ. На стиляг влаштовували справжнє полювання дружинники, а в провінційних містах розправи зі стильно одягненими молодими людьми і зовсім виходили за рамки цивілізованої «боротьби з недоліками»: стиляг ловили, стригли, їх вузькі штани розпорювали. Подібне ставлення викликало відповідну реакцію – стиляги замикалися усередині своїх компаній і від простого захоплення західною поп-культурою переходили до неприйняття радянської дійсності.

Стилягам було важливо виділити себе з натовпу, з «сірої маси» не тільки за допомогою одягу або способу життя, але і за допомогою особливої мови, точніше – жаргону. Частково цей сленг був сприйнятий стилягами від джазистів. Ось деякі слова і вирази, прийняті в мові стиляг, що потім частково поширилися за його межі:

- **бродвей** (або брод) – як правило, центральна вулиця міста, що служила для стиляг місцем зустрічей. У Москві «бродвеем» була вулиця Горького (нині Тверська), в Ленінграді – Невський проспект. Свої «бродвеї» були в кожному місті.
- **чувак** (що часом розшифровувалось як людина, що поважає високу американську культуру) – перевірений молодий чоловік, якого запрошують на «процес» (вузьку вечірку) в «хату».
- **хиляти** – ходити.
- **шузи, шузня** (англ. shoes – взуття) – черевики стиляг на високій підшві. Зазвичай їх можна було придбати виключно у фарцовщиків. Радянський аналог «шузов» – так звана «манна каша»: на підшви черевиків наклеювався за формою товстий шматок пластмаси або гуми.

На початку 1960-х років пресинг щодо стиляг припинився з кількох причин: по-перше, у зв'язку з тим, що ця субкультура зійшла нанівець через дорослішання своїх представників і легалізації багатьох раніше заборонених західних атрибутів начебто джазу, по-друге, через появу нових, набагато більш масових молодіжних течій: «бітломанії» і хіппі.

3. Молодіжна філософія і субкультура хіппі.

Хіппі (від англ. hippy чи hippie; від розм. hіp чи her – той, що знає) – молодіжна філософія і субкультура, що виникла в США в 1960-х. Розквіт руху припав на кінець 1960-х – початок 1970-х років. Спочатку хіпі протестували проти пуританської моралі деяких протестантських церков, а також пропагували прагнення повернутися до природної чистоти через любов і пацифізм. Один з найвідоміших гасел хіпі: «Make love, Not war!», що значить «Любіть, а не воюйте!». Оскільки хіпі часто вплітали квіти у волосся, роздавали квіти перехожим і вставляли їх у збройові дула поліцейських і солдатів, а також використовували гасло «Flower Power» («сила або влада квітів»), їх стали називати «дітьми квітів».

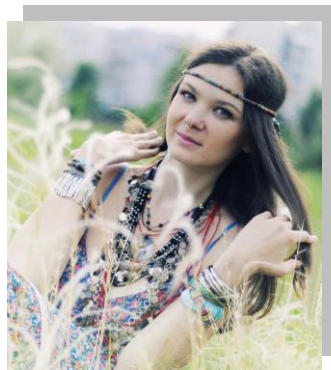
Пік популярності руху припав на 1967 рік (так зване «літо любові»), коли були випущені неофіційні гімни хіпі – «San Francisco (Be Sure To Wear Some Flowers In Your Hair)» (автор – Джон Філспс з групи «The Mamas and the Papas»), «All You Need Is Love» і «She's Leaving home» (The Beatles).

Американські хіпі сторонилися світу капіталу, жили комунами і симпатизували комуністам СРСР та Китаю, сподіваючись влаштувати у Штатах революцію. Хіппі влаштовували барикади близько американських воєнкоматів, разом з в'єтнамськими дзенбуддистами і кришнаїтами зробили театралізовану облогу Пентагону.

У 1970-х роках рух хіппі на Заході почав втрачати популярність (а в СРСР, навпаки, тільки-тільки прийшов). Подорослішавши, багато хіппі прийняли суспільну мораль. Нове покоління бунтарів більше приймало панк-світогляд, але хіппі показали світові нову сходинку духовного розвитку, збагатили світову культуру. Для розуміння цього достатньо перерахувати лише частину того, що відбулося в суспільстві під впливом руху хіппі: зросла терпимість до расових розходжень; стало більш популярним вегетаріанство; потужний розвиток отримали антивоєнний рух, рух за альтернативну службу в армії, екологічні рухи ... Не можна, однак, залишити без уваги і негативні явища, що притаманні рухові «дітей квітів»: деякі хіппі «розширювали свідомість» не тільки буддійськими мантрами і іншими релігійними практиками, а й наркотиками. Якраз в цей період препарат LSD з наукових лабораторій просочився в студентське середовище.

Радянські хіппі були культурно пов'язані з диссидентським середовищем. Багато були незадоволені радянською владою, критикуючи її або за комуністичні переконання, або за невідповідність оним. Інші просто прагнули жити поза політизованого ладу. Культура радянських хіппі сформувала сленг на основі аргю та англійської мови.

Культура хіпі має ознаки приналежності, атрибути. Прикладом можуть служити так звані фенечки. Ці прикраси мають складну символіку. Фенечки різних кольорів і різних візерунків позначають різні побажання, виявлення власних музичних переваг, життєвої позиції і т.п. Так, чорно-жовта фенечка означає побажання гарного автостопу, а червоно-жовта – зізнання в коханні. Однак ця символіка досить умовна.

Вітчизняна дослідниця молодіжних рухів Т. Щепанская встановила, що «системна» символіка нагадує голограму – навіть з невеликої її частини, як з насіння, виростає все багатство неформальної культури. Крім зовнішньої атрибутики – фенечок, до вітчизняної культури хіпі відноситься також фольклорна традиція «заморочок». В основному це пісні, вірші та «телеги» – кумедні історії з життя «Системи». Одне з традиційно хіппових занять –

«аск» (від англ. ask – просити, запитувати), жебрацтво. У СРСР це було небезпечною і підсудною справою, а зараз «аскерами» часто називають вуличних музикантів, що грають не з романтичних переконань, а щоб заробити грошей.

У той час як на Заході рух хіппі був дуже популярним і відкритим, постійно публікувалися різні дослідження, статті в пресі, в СРСР якщо інформація і з'являлася, то тільки критичного характеру. У масовій свідомості радянських людей слово «хіппі» викликало асоціації скоріше негативні – «хіппі» сприймався як неохайно одягнений молодий чоловік з довгим волоссям, нероба, випивака і наркоман. Саме тому в СРСР хіппі було небагато.

Проте представників субкультури хіппі в 1970-ті та на початку 1990-х років можна було відшукати майже в кожному великому місті на тусовочних місцях. Наприклад, в Москві такими вважалися «Пушка» (площа Пушкіна), Арбат або «Гоголя» (Гоголівський бульвар), в Пітері – «Сайгон» (кав'ярня на Невському), «Казань» (площа перед Казанським собором), у Києві – Андріївський узвіз та ін.

Зараз життя хіппі – це коло близьких друзів або неформальні кафе/клуби як місця зустрічі. Велике значення відіграють інтернет-спільноти, зокрема, «жіві журнали». Таке перенесення акцентів хіппі-культури з вуличних тусовок в мережу Internet призвело до появи терміна «кібер-хіппі». Істотним елементом, що зберігає зв'язок людей всередині субкультури хіппі, є також традиційні зібрання. Одне з найбільших в даний час в Росії – це «Веселка», що виникла на початку 1990-х років за мотивами традиції Rainbow Gathering, що з'явилася в кінці 1960-х у США. Ще одним прикладом масового стихійного збору є літні збори неформалів поблизу водоспаду Шипот на Україні. Традиційними стали також щорічні зустрічі хіппі в Москві першого квітня «на Гоголях» і першого червня у Царицинському парку.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х «Система» остаточно розпалася на окремі субкультури (панки, рокери, металісти, толкиєністи і т.д.) і перестала існувати як цілісний рух. Хіппова символіка та культура стала витоком більшості інших вітчизняних молодіжних субкультур. Розмовні мови багатьох неформалів являють собою творчо викривлений хіпповський сленг. Рольовики носять фенечки, надаючи їм зовсім інший, ніж традиції хіппі, сенс і цінність. Сленгові слова (наприклад, («хайратник» – стрічка на лобі) використовуються в рольових іграх як окремі терміни. Тому доля субкультури хіппі – доказ того, що жодна культура не зникає безслідно, вона обов'язково продовжує жити в споріднених культурах, стаючи місцем для нових форм самовираження і творчості.

2.2. Соціально-психологічна характеристика творчих неформальних об'єднань.

План:

1. Особливості творчих неформальних молодіжних об'єднань.
2. Діяльність музично-поетичних неформальних молодіжних об'єднань: панки, емо, готи, репери.
3. Характеристика акторських неформальних молодіжних об'єднань (толкієністи, рольовики, анімешники).
4. Вандалізм як одна з форм прояву девіації серед молоді.
5. Визначення поняття «граффіті». Характеристика «граффітчиків».
6. Походження з вулиці до танців – брейк-данс, флешмоб, майданс.

1. Особливості творчих неформальних молодіжних об'єднань.

В основі девіантної поведінки найчастіше лежать особливості виховання молоді, приналежність до певних соціальних груп і молодіжних угруповань, неформальних об'єднань. Соціально-психологічні умови функціонування подібних соціумів істотно відрізняються від «канонів» повсякденного життя освітнього закладу. Тому керівництво даних установ автоматично заносить представників неформальних молодіжних об'єднань в категорію носіїв девіантної поведінки. Певна логіка в цьому є, але, на наш погляд, слід диференціювати учнів – носіїв традицій молодіжних субкультур і відповідно до цього будувати з ними взаємини і виховну роботу. Для цього необхідно знати історію виникнення, особливості побуту й поведінки представників різних неформальних молодіжних об'єднань.

На думку М. Титлея, в кожному неформальному об'єднанні ми можемо побачити складне культурне ціле, дещо значно більше, ніж поверхневі відмінності. Кожна з цих груп представляє собою «малу культуру», яка здобуває форми у власній стилістиці поведінки, мові або слензі, одязі, ритуалах, здатну до творчого розвитку. Англійський вчений Г. Мак-Крекен в своїх дослідженнях наводить приклади бесід з різноманітними групами молоді (готами, панками, емокідами тощо). Дослідник наголошує на тому, що відмінності в одязі, зачісках тощо, тобто зовнішні відмінності, означають відмінності внутрішні, а саме: в цінностях та їх градації.

Глибше пізнати суть кожного з творчих неформальних об'єднань можна дізнавшись про своєрідність діяльності кожного з них, тим самим дати їм соціально-психологічну характеристику. У вивченні соціально-психологічних особливостей діяльності неформальних молодіжних об'єднань підлітків необхідно керуватись такими провідними принципами.

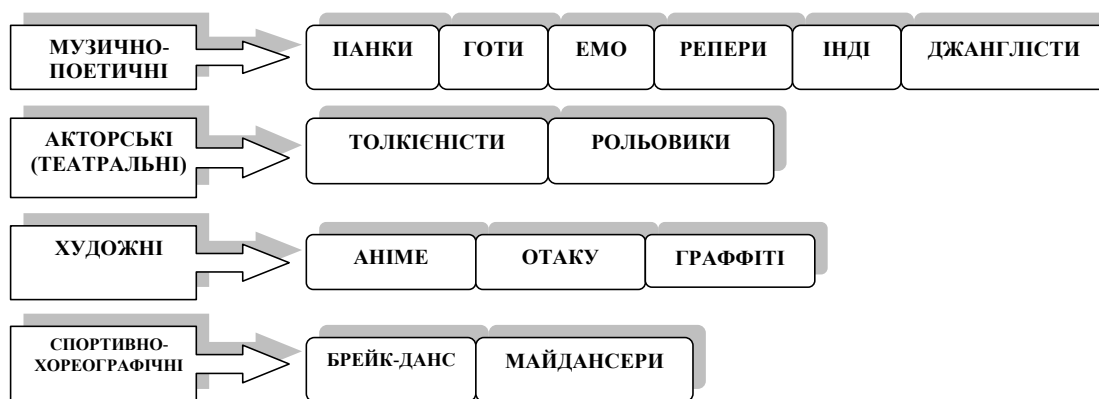
1) Принципом конкретно-історичного підходу – стосовно об'єднань підлітків та молоді він означає те, що необхідно вивчати соціальні джерела, причини та умови виникнення, розвитку та функціонування цих об'єднань, з притаманними для них груповими особливостями, структурою діяльності та відносин на конкретному етапі розвитку суспільства. Цей принцип дозволяє охарактеризувати психологію підліткового об'єднання в динаміці, з просторово-часових позицій, пояснити не тільки минуле й сучасне конкретного об'єднання, але також прослідкувати особливості розвитку, функціонування, дезорганізації, реорганізації та можливості переходу її на просоціальний шлях розвитку.

2) Принципом системності, що означає розгляд об'єднання підлітків як складного соціального організму, що виникає в процесі діяльності та характеризується певною композицією (складом учасників), структурою (тип взаємовідносин керівництва і підлеглих, статусною стратифікацією, поділом ролей та ін.), системою міжособистісних відносин, групових норм, цінностей, рівнем розвитку. Щоб розкрити сутність тих чи інших особливостей неформальних молодіжних об'єднань, необхідно враховувати те, що вони займають певне місце в цілісній суспільній системі, пов'язані з іншими суспільними явищами, процесами, взаємодіють з ними та виконують у цій системі певні функції.

3) Принципом індивідуально-особистісного підходу, що дозволяє не тільки глибоко вивчити характеристику окремих членів об'єднань, але й виявити певну «спорідненість душ» підлітків, схожість їх індивідуально-психологічних особливостей.

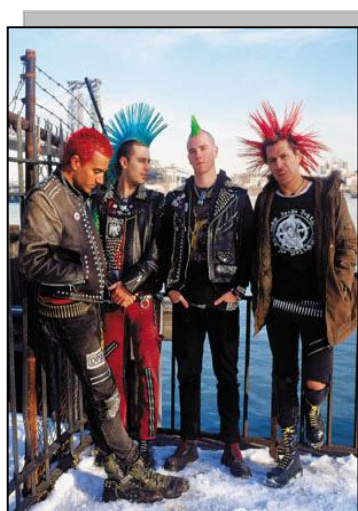
4) Принципом діяльнісного підходу, який в аналізі неформальних молодіжних об'єднань дає підстави вивчати параметри групового розвитку. Провідною та найбільш адекватною одиницею соціально-педагогічного вивчення неформальних молодіжних об'єднань є цілісно-повний акт діяльності, а не окремі дії або операції, оскільки одна і та ж дія чи операція можуть бути зафіксовані в найрізноматніших видах діяльності.

У сучасних теоретичних узагальненнях відзначається, що найбільша кількість молоді входить у групи, які захоплюються сучасними напрямками музики, естрадними співаками, танцями, захистом довкілля, політичними ідеями. Як вже зазначалось раніше, одним із основних мотивів участі молоді в неформальних об'єднаннях є творча самореалізація. Саме цей мотив було взято за основу класифікації творчих неформальних об'єднань молоді. Згідно з цією класифікацією всі творчі неформальні молодіжні об'єднання можна поділити на музично-поетичні (панки, готи, емо, репери), акторські або театральні (толкієністи, рольовики), художні (анімешники, граффітчики) та спортивно-хореографічні (брейк-дансери).

2. Діяльність музично-поетичних неформальних молодіжних об'єднань.

Діяльність неформальних об'єднань музично-поетичного спрямування направлена на реалізацію здібностей до відкриття новацій в світі музики, а також виявлення почуттів, відношень до подій, що відбуваються у суспільстві за допомогою поезії. В своїй творчості учасники реалізують право кожного індивідуума на особистий вибір в розвитку або просто пошуках свободи, а також життя, на яке не здійснюється тиск з боку дорослих.

Панки

Більшість дослідників вважає панків найпоширенішим серед молодіжної субкультури і найчисельнішим неформальним об'єднанням. Це пояснюється насамперед тим, що саме це неформальне об'єднання є надзвичайно складним культурним явищем, основною ідеєю якого першочергово було порушення стереотипів та рамок. В його основі виклик нормам, які склалися, канонам, правилам, думкам щодо одягу, зачіски. І. Башкатов пояснює це тим, що для неповнолітніх зовнішній епатаж – часто найбільш доступна (за рівнем розвитку, психологічним складом, соціальними можливостями) форма самоутвердження,

а також засіб знайти адекватне середовище спілкування. Саме відмова від загальноприйнятих правил поведінки та можливість створити нові приваблює підлітків в цьому неформальному об'єднанні.

За визначенням Г. Груді, панк – це агресивна поведінка, що епатує оточуючих, показове відторгнення від суспільства, провокування відрази від себе. Дотримується цієї позиції і О. Аксютіна, яка вважає, що найбільш характерною рисою панків є епатаж – показове знуцання над загальноприйнятими нормами поведінки. Члени цього неформального об'єднання навмисно епатують оточуючих своїм зовнішнім виглядом та вчинками. У свою чергу більшість досліджень панк-культури доводять, що панк

це не лише ненормативна поведінка, це субкультура, основою якої є музична прихильність до панк-року, що є вираженням своєрідного протесту проти офіційної комерціалізованої музичної культури. Культура панка відрізняється своїм власним стилем музики, ідеологією та модою. Вона знайшла своє відображення в зображувальному мистецтві, танці, літературі, кіно.

В стислому оксфордському словнику англійської мови слово «панк» (анг. punk – перен. разг. нехороший, дрянной) означає вуличні хулігани. В середині ХХ століття слово панк було американським сленговим терміном, що означав певні молодіжні групи на соціальному дні, такі як бродяги (анг. hoboes). Саме слово «панк» уже настільки втратило свій первинний сенс і так часто вживається у найрізноманітніших контекстах, що говорити про таке явище субкультури як «чистий панк» некоректно. Тому ми спробуємо дати збірний образ молодіжного об'єднання, яке пов'язане з музикою.

Панк-музика є невід'ємною частиною цього об'єднання. Найпоширенішим напрямком у музиці панків є хардкор. Хардкор – тяжкий і жорсткий панк-рок, який з'явився у США і вперше прозвучав у 1977 році на дебютному демо-записі групи Blak Flag. Однак, популярна американська група Ramones вважається першою панк-групою, так як вона домоглася світової популярності, граючи музику в стилі панк-рок. Основні ознаки жанру: короткі та швидкі (1-1,5 - хвилини) пісні, соціальна лірика, підкреслена не мелодійність. Популярними панк-групами сьогодні визнані Damned, Sex Pistols, The Exploited. У 1976 році з'явився журнал Chicago Tribune, створений Легсом Макнілом. Журнал був присвячений панк-року і спорідненим жанрам, вже чітко об'єднуючи їх як напрямок. Як стверджує В. Дряпіка, панк-музика – це автентичне осмислення актуальних проблем сучасного життя, навколишньої дійсності. Ця особливість і властивість привертає до себе тих, хто активно розмірковує над проблемами сьогодення, кого дійсно хвилює і по-справжньому непокоїть день прийдешній. Ця музика згуртовує молодь, спонукає думати, говорити тих, хто не хоче мовчати, а прагне дій.

У свою чергу Джеймс Олдридж в своїх дослідженнях культури панків встановив, що для них характерне вкрай високий інтерес до соціальної проблематики, питань екології, поширені ідеї анархізму, інститути DIY, стрейт-ейдж (sXe). Принцип **DIY** (анг. do it yourself – зроби сам) у вузькому розумінні може бути визначено наступним чином: «робити все самостійно, бути незалежним від великих комерційних організацій, робити альтернативну цим комерційним організаціям власну музичну сцену: клуби, дистриб'юції, журнали, книги». Ширше

тлумачення цього поняття можна знайти в п'ятому томі Енциклопедії Панк-Рока Брокгауза и Ефрона. Автори розуміють цей принцип як фундамент та внутрішній стрижень панк-культури, що зробив можливим її появу та забезпечив постійний розвиток, який не залежить від відношення до неї соціальної більшості, цензури тощо, тобто самоствердження людини незалежно від якихось настанов.

Принцип sXe, який первісно виник у середовищі американських панк-рок-виконавців як заклик проти популяризації образу «брудного панка», в неформальному об'єднанні перетворився в етико-світоглядний рух, що ставить на перше місце ідею самоконтролю та особистої свободи. **Straight edge** (анг. straight – прямий, і edge – грань, лінія – чітка грань) – філософське відгалуження панк-культури, політико-світоглядний рух, характерними рисами якого є повна відмова від наркотиків (включно законні алкоголь та тютюн), розбірливість в статевих стосунках, а також політичні погляди, що характерні для всього панк-руху. Прихильність панка до цього руху позначається трьома хрестами на тильній стороні долоні. Три хреста – символ трьох «ні»: ні алкоголю, ні курінню, ні безладним статевим контактам. Також надписи DRUG FREE (вільний від наркотиків) або POISON FREE (вільний від отрути) часто використовується в одязі, татуюваннях, які означають, що людина приймає принципи Straight edge на все життя.

Панки прагнуть виразити свою належність до субкультури та свою власну індивідуальність завдяки віртуозному сполученню одягу, зачіски, косметики, татуювань, прикрас та іншими засобами. Як відзначає колектив авторів під керівництвом А. Козлова, рання мода панка адаптувала вже існуючі речі під особливе бачення світу: розірваний одяг, що тримався цілим завдяки булавкам та скотчу, звичайні речі «прикрашались» маркерами та фарбою, а звичайні англійські булавки та леза використовувались як прикраси. В одязі панків переважає стиль «dead» – мертвий. Панки чіпляють черепи і схожі знаки на одяг та аксесуари. Носять рвані протерті джинси. Напульсники і нашійники зі шкіри із шипами, заклепками і ланцюгами. Чоботи панки носять військові на шнурівці. Кольори їхнього вбрання – переважно чорний, червоний, білий, зелений. Волосся вони роблять у вигляді ірокеза, який став популярним в середовищі панків з 1980-х, або бриються наголо.

Спираючись на дослідження Г. Бродського, Т. Гаміна, В. Дряпіка, Т. Стратана, можна стверджувати, що панки добре вписуються і з великим задоволенням беруть участь у сучасних музично-театралізованих дійствах, бо їх бажання проявити себе яскраво, швидко, зараз і тут – досить вдало реалізується саме у цих формах.

Емо

Емо (анг. emotional – емоційний) це сленгове визначення субкультури, яке походить від скорочення прикметника емоційний. Деякі дослідники (В. Гуцін, І. Бугаков, С. Малиновська, І. Черепенчук та ін.) вважають що сам факт виникнення цього неформального об'єднання можна розглядати як черговий етап у розвитку музичної сцени.

Емокіди (молодь яка належить до емо-культури) вирізняються надзвичайно сентиментальним світосприйняттям і вміють радіти будь-якій дрібниці. Але, як вважає А. Степанян, водночас навіть найнезначніша невдача може вивести їх з рівноваги, засмутити до сліз. Вони не приховують своїх почуттів, плачуть в присутності сторонніх. Щоб не впасти в депресію, емокіди намагаються частіше спілкуватися одне з одним. Вони збираються у своїх улюблених секретних місцях, обговорюють музичні новини, життєві ситуації тощо. Але такі зустрічі трапляються не щодня, тому чимало емоکیدів ведуть щоденники в Інтернеті, діляться своїми переживаннями на його сторінках або спілкуються зі своїми однодумцями в он-лайн. Тому, за думкою А. Козлова, основним комунікативним інститутом для багатьох емо є Інтернет. На основі аналізу Інтернет-ресурсів можна стверджувати, що так або інакше, відносять себе до даного неформального об'єднання не менше ніж декілька десятків тисяч підлітків в Україні.

На сьогодні думки науковців з приводу розуміння емо-культури різняться. Одні вважають, що емо – це стиль музики, в якій емоції виражають через особисті тексти, поведінку музикантів на сцені і дуже експресивний, «на грані істерії» вокал (В. Гуцін, І. Бугаков, А. Лустберг та ін.). Інші – що це імідж, мода і поведінка, близькі до цієї музики (С. Малиновська, І. Черепенчук та ін.). Дехто – що це стан душі тинейджера, який чутливо реагує на те, що відбувається навколо, вразливий, його часто не розуміють ні однолітки, ні родина (А. Козлов, А. Степанян, М. Шимановський та ін.). Так, М. Шимановський вважає, що емокіди – це субкультура, яка бунтує проти емоційної закритості, проти придушення зовнішніх проявів переживань. Емоکید – людина, яка відчуває світ довкола, не боїться своїх емоцій, не боїться бути собою. Близьким до зазначеного вище є погляди А. Козлова, який зазначає, що специфіка субкультури емо полягає у її характерній семантиці, яка відповідає тим особливостям психіки, що характерні для підліткового віку. І дійсно у випадку з емо підліток має можливість пояснити, у тому числі і самому собі, деякі особливості свого емоційного стану, поведінки, сприйняття оточуючого світу. На думку автора, це неформальне молодіжне

об'єднання легалізує та індульгує надмірну емоційність, психологічну дисгармонійність, інфантильність та конфліктність підлітка. Ці та багато інших (почуття відторгненості та нерозуміння оточуючими, максималізм та контрастне сприйняття оточуючого світу тощо) феноменів підліткового віку актуалізуються у естетичних формах неформального об'єднання.

Естетичні форми емо транслюються за рахунок основних носіїв. До них належать музика, поезія з її надривно-емоційним та агресивним звучанням, у поєднанні з сентиментально-трагічною інтонацією та емо-арт.

Більшість закордонних науковців вважає, що емо-музика це одне з відгалужень панку (хардкору), що був популярним в США у вісімдесятих роках минулого століття. У їх розумінні основне значення емо-кору – відгалуження хардкору полягає у гіпертрофованій сентиментально-трагічній інтонації, яка у цілому співзвучна протиріччям та максималізму підліткового віку. Вітчизняні ж науковці наголошують на тому, що музичний стиль емо має деякі спільні риси з інді-роком та поп музикою. Вони стали відправною точкою для таких напрямків як французький емо-рок, емо-поп, емо-інді. Найбільш відомі групи: Black Flag, Sick Of It All, MadBall, Agnostic Front, Pro-Pain та ін. На основі аналізу музичних ресурсів можна з впевненістю стверджувати, що у емо-культурі знаходиться місце для вказаних вище музичних стилів, що в поєднанні здійснює достатньо сильний вплив на молодіжну музичну моду. Ідеологічні поняття емо (печаль, смуток, самотність та кохання) виражаються у музичному виконанні за допомогою специфічних прийомів, таких як скрим, що приводить публіку у відповідний стан. Скримо (анг. scream – крик) – напрям в музиці, де перевага надається різким музичними прийомам та крикам виконавців.

В більш ширшому понятті бути емо означає знаходитись у смутку та писати вірші. Аналіз поезії емо дозволяє виділити почуття про які найчастіше йде мова. Це такі почуття як збентеження, пригніченість, самотність, смуток, злість від того, що індивідуума не розуміють, почуття відособленості від оточуючого світу. Також можна визначити характерні риси поезії емо: високий емоційний тон, написання у стилі потоку свідомості, проста рима або білий вірш, звернення до тіла, особливо до серця, використання похмурих прикметників, що пригнічують, мотиви швидкоплинності часу та кохання.

Згідно поглядів А. Козлова, важливим та універсальним провідником естетичних норм для емо є емо-арт. Так, він стає часто єдиним змістом спілкування на форумах, де йде постійний обмін зображеннями між представниками об'єднання емо. Сам по собі емо-арт представляє собою різновид комп'ютерної графіки, що поєднує фотоколаж, графічний дизайн та фотомистецтво. Зображення створюються у відповідності з своєрідною емо-естетикою, і, певно, є головним провідником візуальних естетичних норм, що створює «ідеальний образ» представника і семантику неформального об'єднання. Для емо-арта характерно поєднання контрастних елементів, висока експресивність

зображення, яскравість та емоційність. Контрастність присутня як у кольоровій гаммі, так і у поєднанні образів з сентиментально-інфантильним сюжетом. Сюжетами часто стають відношення між юнаками та дівчатами, діти, дитячі іграшки, образи, що характерні саме для дитячого семантичного поля.

Важливим провідником естетичних норм є зовнішній вигляд та імідж учасників неформального об'єднання. Так, для них характерне поєднання елементів одягу, що не гармонують між собою, елементів дитячого одягу, одягу меншого ніж потрібно розміру. Емоکیدів легко впізнати у натовпі за зовнішнім виглядом. Насамперед зачіска: чорне пряме волосся, рваний чубчик, що затуляє половину обличчя, волосся на потилиці стирчить урізнобіч. На голові обов'язково бант, причому у представників обох статей. В стилі емоکیدів переважають два кольори – рожевий та чорний. Рожевий – колір гламуру, чорний – колір самогубства, трауру. Джинси обов'язково мають бути обтислими, з латками. Футболки з дитячими малюнками (принтами), або назвами емо-груп. Такий одяг носять і хлопці і дівчата, це стиль «унісекс» – однаковий для обох статей. Характерною ілюстрацією є гетри в чорну та рожеву смугу, які також надягаються і на руки. Рожева краватка або клітчата косинка – арафатка на шиї, перш за все у хлопців. З взуття емо люблять кросівки або кеди. Шнурки яскравих кольорів: рожевого або світло-блакитного. Дуже важливий і макіяж. Як дівчата так і юнаки старанно підводять очі чорним або червоним, щоб додати обличчю сумного вигляду. Крашені в червоний та рожевий кольори губи, нігті, навіть у юнаків. Незамінні атрибути іміджу емоکیدів – сумка через плече (майже як у листонош) та велика кількість значків. Серед них обов'язково емо-значок – круглий у велику чорно-білу клітинку.

Символіка емо-کیدів, також як і одяг, відображає їх подвійність – схильність до переживання радості та смутку, що виражається в поєднанні двох кольорів відповідної емоційної спрямованості. Як відзначає колектив авторів під керівництвом С. Горячих, прагнення до переживання яскравих і чистих емоцій та їхнього вираження – головне правило для емоکیدів. Зокрема, характерною відмінністю є жага до самовираження, протистояння несправедливості, особливе, чутливе світосприйняття. Основними цінностями для емо, на думку авторів, є розум, почуття, емоції, а також уміння поєднувати ці всі три компоненти. Саме ця особливість виокремлює емо на тлі інших субкультур, які, як правило, виражають не більше одного крайнього настрою. У емоکیدів більш широкий спектр емоційних станів та переживань, вони більш емоційно відкриті; уразливі, схильні до творчості та до того, щоб дивуватися і радіти простим речам.

Основними характеристиками емо-підлітків є:

- заснований на естетиці погляд на світ, що виражається в музиці, поезії та фотомистецтві;
- акцент на внутрішніх переживаннях (інтровертованість);
- романтизм, акцент на піднесеній любові;
- сповідання sXe, здорового способу життя.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати що емо не тільки одягаються в певному стилі та слухають емо-групи, а й самі займаються творчістю: малюють, фотографують, пишуть вірші та музику. Для емо набагато важливіший їхній спосіб життя, думки, що вони виражають за допомогою поезії та музики.

Готи

Субкультура готів (анг. goths, gothic – значенні варварський, грубий) – це сучасний рух, який притаманний багатьом країнам. Зародився він у Великобританії в кінці 1970-х років XX ст. на фоні популярності готик-року – відгалуження одного із жанрів пост-панку. Творцями цього музичного стилю були «Joy Division», «Siouxsie and Banshees», «Bauhaus», «Virgin Prunes», «UK Decay». Зокрема М. Шимановський підкреслює, що первісно пост-панк – це декадентська музична течія з депресивним звучанням та декадентським іміджем, яка не ставила перед собою ніякої мети та завдань.

Образна система та культурні уподобання готів чітко демонструють зв'язок з ідеалами літератури готичного стилю, що дотується дев'ятнадцятим століттям. Як вважає Ю. Бусел, характерним наслідком цього зв'язка стало відтворення жанрово-стильових особливостей культово-ритуального мистецтва, тяжіння до образів релігійної експресії, потойбічних світів, інфернальних сил, що відбилися у пісенних текстах і сценічному дійстві. Дотримується цієї позиції і М. Шимановський, який вважає, що у цілому для неформального об'єднання готів характерно загальна тенденція до театральності, естетству, увага до надприродного та ексцентричного. Дослідник наголошує на тому, що саме в цьому відбивається характерне для постмодерну чисто естетичне, дещо споживче, сприйняття культури в цілому, театральньо-іронічне обігравання сюжетів та образів, до якого в даному випадку примішується запозичене у декадансу відчуття власної нестандартності.

Готичний стиль неможливо порівняти або помістити в рамки інших груп, вони не сатаністи, однак не просто неформали, в них є щось

романтичне, сповнене похмурого настрою, думок про смерть. Для готів головне – самоаналіз та меланхолія. Вони схильні поетично висловлюватись про «красиву смерть» та симпатії до вампірів. Але, як вважає Л. Курза, якими б вони не були театральними, вони драматизують свій стан. Їх світогляд – послідовний, певний та притягуючий, він включає в свій склад потойбічні сили, яких немає в космології інших неформальних об'єднаннях.

Визначити загальні принципи ідеології готів практично неможливо через їхню надмірну закритість. Проте деякі припущення можна зробити: готи – чисті індивідуалісти. Вони відкидають усілякі спроби уніфікувати, узагальнити їх. Мають скорботний, похмурий вигляд, що ніби уособлює, за висловом М. Шимановського, «живих мерців», точніше «ожилих» мерців і вампірів. Саме тому, на нашу думку, серед готів практикуються прогулянки по кладовищам та поклоніння усьому, що пов'язано зі смертю, причому самі готи розглядають це як найбільш суттєву відмінність свого руху від інших молодіжних об'єднань. З іншого боку характеристики цієї субкультури включають не насилля, пасивність та толерантність. Їх ідеологія частково сформувалась шляхом признання, ідентифікації та скорботи про соціальне та особистісне зло, про яке більшість масових культур стараються мовчати. Крім того, субкультура готів з самого початку мала ознаки неагресивної та інтелектуалізованої, яка багато в чому базується на богемному стилі життя та естетичних принципах декадансу. Однак, за думкою М. Шимановського, в субкультурі готів закладені деякі компоненти які можуть представляти потенційну загрозу, які можуть в певних умовах перерости в кримінальні або екстремістські норми поведінки. Так, автор вважає потенційною загрозою вибір кладовищ в якості міст найбільш улюбленого проведення дозвілля та орієнтацію на сатанізм, як на одну з складників субкультури.

За даними дослідження А. Козлова, можна зробити висновок, що представниками готичної субкультури здебільшого є юнаки та дівчата віком приблизно від 15 до 23 років. В гендерному плані є повне рівноправ'я хлопців та дівчат. Причому вплив дівчат сильно привалює, вони почувають себе комфортно в цьому об'єднанні. На нашу думку сьогодні наявний дефіцит неформальних об'єднань де дівчата почували б себе комфортно, тому що зазвичай в агресивних об'єднаннях відсутнє рівноправ'я дівчат та хлопців. Саме тому в силу визначених факторів, відбувається великий приплив дівчат у середовище готів. Але, як показують дослідження, в даному потоці вагому частку будуть складати дівчата, які не стільки бажають стати

представниками саме цього неформального об'єднання, скільки ті, що намагаються знайти референтне середовище з комфортними для себе умовами. Узагальнюючи погляди науковців щодо природи виникнення цього неформального об'єднання, бачимо, що як правило, захоплення готикою приходить на зміну дитячому наївному романтизму.

У готів є свій музичний стиль і своя естетика. Сама по собі готична музика об'єднує багато стилів. Для деяких характерний добре поставлений оперний чоловічий або жіночий голос, елементи фолку та симфонічної музики. Загальна тенденція полягає у печальних, іноді навіть скорбних, містичних мотивах в музиці та зовнішньому вигляді. У цілому можна сказати, що більшість готів носять одяг в якому домінують чорний, фіолетовий кольори. Стиль одягу переходить від панківського до середньовічного. Крім того можна зустріти одяг вікторіанської епохи та ренесансу, якому характерне носіння корсетів, суконь та спідниць, кофт-сіток, мереживо, жабо (іноді спідниці та кофти носять і представники чоловічої статі). Саме тому одяг у стилі унісекс та андрогінність готів іноді не дає можливості визначити стать підлітка-гота.

Як зазначає М. Шиммановський, у готів присутній хворобливий та нав'язливий страх бути уніфікованим: небажання зливатись з натовпом, навіть якщо це натовп подібних. Саме тому готи використовують велику кількість зовнішньої атрибутики, що шокує: рясної косметики та одягу під мерців, вампірів, колдунів, відьом тощо. Однак ця атрибутика передбачена для відвідування клубів та кладовищ, знаходиться у такому вигляді на вулиці готи зазвичай соромляться. Так, незмінними атрибутами готів є єгипетський хрест анкха (символ вічного життя), Око Ра, кулони та підвіски з кажаном, пірсинг на обличчі, фарбовані в чорний або червоний колір губи, підведені чорним очі, фарбовані нігті. Усі прикраси готів переважно срібні – золото принципово не використовується, оскільки розцінюється як символ звичайних, повсякденних цінностей, а також колір сонця, в той час як срібло – колір місяця. Різноманітністю у зовнішньому вигляді готи винні в першу чергу вже згаданому прагненню до аристократизму та самовираженню.

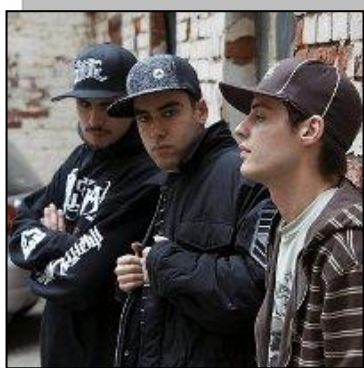
Згідно поглядів А. Козлова, характерним індикатором, що відносить будь який рух до категорії альтернативних культур, є сприйняття класичного мистецтва в якості складників власної субкультури. Так, готами в якості елемента власної субкультури розглядаються роботи деяких класичних композиторів. З того спектра класичної музики що є в наявності найбільшу перевагу вони надають творам Баха, Грига, Вагнера, Моцарта, Вівальді, Мессіана. Мають місце також відвідування концертів класичної музики. Їхні

улюблені автори – Байрон, Сартр, Хемінгуей, Камю; автори готичних романів: Анна Радкліф («Італьянець»), Мері Шеллі («Франкенштейн, або сучасний Прометей»), Чарльз Метьюрін («Мельмот Скиталець»). Також їм характерна любов до хоррор-літератури (анг. horror – ужас).

Щорічно близько 25 тис. готів зіжджаються в Лейпциг на найбільший готичний фестиваль «Wave Gotik Treffen». Іншим значним фестивалем є «M'era Luna». На території Росії, України та Білорусі «Діти ночі» є найбільшим готичним фестивалем.

На жаль, у Росії та Україні молодь, яка копіює готів найчастіше робить це безглуздо, плутаючи їх із сатаністами, «темними». Тим часом, беручи до уваги дослідження останніх років (А. Козлов, Л. Курза, М. Шимановський та ін.) можна стверджувати, що готика як світогляд – це потяг до любові, дорога до краси, до розуміння самого себе. Готика стиль індивідуалів. Специфіка готів у тому, що вони нагадують про смерть, страждання, намагаючись у тім віднайти свою естетику. Майже всі представники цієї молодіжної субкультури – талановиті, обдаровані особистості. Це своєрідний протест обдарованої натури проти сірості і убогості. У чорних перелинах, з чорним волоссям та підведеними очима це об'єднання молоді відрізняється від інших не лише своїм зовнішнім виглядом, але й тим, що вербалізує, оформлює в слові власний оригінальний культурний всесвіт. Молодіжна готична субкультура об'єднує довкола себе людей незалежно від їхнього матеріального стану, віросповідання, поглядів на життя, роботи, улюбленої справи. Всі вони абсолютно різні, а спільним у них є лише прагнення до індивідуальності та творчої самореалізації. Характерними особливостями що відповідають еталонному образу гота є: замкненість, часті депресії, меланхолія, підвищена уразливість, мізантропія, естетство, містицизм, неприйняття стереотипів поведінки та стандартів зовнішнього вигляду, прагнення до аристократичності та самовираження, що проявляється у роботі над особистим зовнішнім виглядом, заняттях мистецтвом.

Репери

Реп (анг. жаргонне, rap – стрекотіти, rapping – ритмічний речитатив) – специфічний вокально-виконавчий стиль поп-музики та рок-музики, що виник ще в середині 80-х у афро-американській вокальній музиці та із скоромовки диск-жокеїв Ямайки. Він виник на основі етнічних ритмів, реггі та суміші різних напрямків. Реп представляє собою сольну чи групову ритмізовану речитацію (яка інтонується або не інтонується) чи промовляння

текстів пісень (відокремлених строф). Це ритмічний речитатив з чітко позначеними римами і музичний ритм. Родоначалником репа називають діджея Kool Herc. На думку В. Дряпіка, невід'ємною частиною репу є сети – довгі дискотечні «живі» концерти, де мікшуються ритми і басові партії в стилі диско і фанк, поверх яких MC (анг. master of Ceremonies – майстер церемонії) начитує реп.

Узагальнюючи погляди науковців щодо реп-культури, бачимо, що реп має три класифікації: «швидкий реп» (один репер розмовляє з іншим); «життєвий» реп (часто містить лайки); «комерційний реп» (хіп-хоп, r'n'b і танцювальний реп). Беручи до уваги зарубіжні дослідження останніх років (І. Інгер, Д. Бакстон, К. Гроссман та ін.) всього в сучасному репі існує понад двадцять різних напрямів, кожен з яких має свою історію, багату учнями школу, стиль звучання і фанатів по всьому світу. Будучи частиною хіп-хоп культури, реп багатогранно відображається в треках: ліриці, баунсах, діссах, і інших. Деякі музичні критики назвали реп – «що бачу, про те і співаю».

Крім музичних відмінностей, існують відмінності в соціальних ролях реп-культури, які відрізняються як своєю поведінкою, так і манерою одягатися і сленгом. Близькими до зазначеного вище є погляди відомого музикознавця Л. Переверзева, який визначає, що реп, крім того, що це музика, є ще і стилем життя: це і певний вид одягу, і навик себе подати. Об'єднання реперів складаються переважно з підлітків віком від 12 до 18 років.

В Україні реп з'явився ще в першій половині 90-х рр. На той час серед української молоді найпопулярнішими з поміж реп-груп були «Dr. Alban», «HIP-HOP» та ін. Спочатку репери намагалися наслідувати стиль одягу музикантів реп-груп, сьогодні фактично сформувався класичний «прикид» українського репера: штани «дизелі» та дуті (пухові) короткі куртки, всі речі на кілька розмірів більші.

Об'єднання реперів поділяється на ортодоксальні та помірковані. Ортодоксальні слухають виключно реп-групи та виконавців («Coolio», «Shaggy», «Rapsooliy», «Rap», «Black Attack»). Відхилення та інтеграція в інші об'єднання вважаються неприпустимими. Вони мають власні тусовки і намагаються якомога менше контактувати з навколишнім світом та іншими субкультурами. Помірковані репери не обмежуються виключно реп-музикою і слухають різноманітну швидку музику («Speed», «Prodigy», «Sash», «ONIX» тощо). Як і ортодоксальні, помірковані репери мають внутрішні групові правила. Зокрема, справжній репер має знати напам'ять біля 40 реп-груп та вміти розпізнавати їх по мелодіях. Вони уникають людних місць і збираються переважно в клубах. Для них нехарактерне вживання «тяжких» наркотиків та великої кількості алкоголю. Виняток становлять марихуана та деякі різновиди екстазі. Крім того, характерною особливістю поміркованих реперів є інтегрованість у спільне об'єднання з брейкерами. На сьогодні

об'єднання поміркованих реперів та брейкерів являють одне ціле. Фактично різниця між ними полягає у вмінні одних танцювати брейк, а інших – впізнавати реп-групи за текстами чи мелодіями.

Атрибутика об'єднань реперів також інтегрована, а символіка (на рівні «граффіті») уніфікована. Для реперів характерні підвищена корпоративність та психологічна потреба в постійному спілкуванні з однолітками. Деякою мірою ця риса пояснюється Л. Шабановим як своєрідний протест проти усамітнення людини інформаційної епохи, обмеження «чотирма стінами» окремої квартири в будинку, де не всі сусіди знають один одного, класом у школі, що нівелює індивідуальність. А як свідчать дослідження реп – культури останніх років (І. Інгер, Д. Бакстон, К. Гроссман та ін.) репери найвище цінують саме індивідуальність. Зокрема, як стверджує І. Інгер, переважна більшість ортодоксальних реперських об'єднань є досить герметичними та агресивними стосовно панків, «скінів» та металістів. Для реперів характерне захоплення віртуальним світом. Місцем постійного «між дискотечного» перебування більшої частини реперів (переважно із забезпечених прошарків населення) є комп'ютерні клуби. Таке захоплення іграми зближує частину реперів з «геймерами» (новітня молодіжна субкультура «фанатів» комп'ютерних ігор).

3. Характеристика акторських або театральних неформальних молодіжних об'єднань (толкієністи, рольовики, анімешники).

Наступну групу неформальних об'єднань віднесено до театального мистецтва. Їхні учасники мають здібності до організації та театальної інсценівки міні вистав, які в оригінальній костюмованій формі розповідають про загрозу і засоби попередження соціально небезпечних явищ (СНІД, наркоманія, алкоголізм); а також реконструкції реальних історичних подій або картин змалюваного в книжках часу, сюжети мультиплікаційних фільмів.

Рольовики (толкієністи)

У свій час значну увагу вивченню діяльності рольовиків надав А. Козлов. За його визначенням рольовики – особлива молодіжна субкультура, що з'явилася не так давно. Її представники (старші підлітки і молодь у віці до 21 року) уявляють, що вони нібито живуть у вигаданому світі (здебільшого в епоху Середньовіччя). Зокрема вони перебирають на себе ролі вигаданих героїв зі своїми іменами, біографіями і характерами. Ці герої взаємодіють один з одним. Такі взаємодії

називаються рольовими іграми – RPG (анг. role playing game) – це тип ігор (зокрема і комп'ютерних), в яких учасник бере на себе роль вигаданого персонажа. Більшість рольовиків об'єднуються у клуби історичної реконструкції. Так, реконструктори відтворюють події минувшини (костюми, взуття, історичну зброю) якомога точніше. При цьому, як зазначає А. Козлов, відтворюють не тільки матеріальні носії певної культури, а й сам спосіб життя, архаїчну мову, звичаї, манери поведінки, давній кодекс честі.

Світовий рольовий рух у сьогоdnішньому розумінні цього слова започатковано публікацією трьох книг англійського професора – філолога Рональда Руела Толкіна «Володар перснів» у 1945 році, і саме цю дату можна вважати днем народження субкультури.

Участь у цьому неформальному об'єднанні – своєрідне розширення традиційного стилю життя, «втеча» з цього світу. Це повне «Я» – проникнення в процес рольової гри. Це культ творчості і глибоких знань. Як свідчить аналіз наукових джерел, можливість або навіть необхідність альтернативної самоідентифікації (прийняття ігрового ім'я, раси та національності) це традиція рольовиків, символ належності до об'єднання. Рольовики живуть життям того, «іншого» світу – світу гобітів, ельфів, орків, людей і гномів.

Розігрування рольових ігор відбувається в реальному часі і просторі на полігоні. Їхні учасники ведуть справжні бої, спеціальною зброєю, яка гарантує безпеку гравців. Зазвичай така гра проходить у спеціально підібраному місці, за межами міста. Усіх учасників полігонних ігор дослідники розділяють на фایтерів, тобто тих, хто бере участь у боях, та майстрів, тих, хто це організовує. Майстер розписує сценарій, розподіляє ролі має розумітися на скандинавській та валлійській міфології, ірландських сагах, давньогерманському епосі, всесвітній історії і, звичайно, творах Р. Толкієна та фентезі-літературі. Сценарій в рольовій грі – не покрокова інструкція, він є тільки первинною інформацією і може привести гравців до зовсім несподіваних результатів, залежно від конкретних дій кожного з них, оскільки у гравців заздалегідь визначеними є тільки характери.

Рольовики поділяються також на світлих і темних. Світлі – декларативні прибічники добра, темні – прибічники зла. Однак, як зазначає Ю. Бусел, рольове добро і рольове зло – це зовсім не те, що добро і зло християнського світу.

Толкієністи звичайно дуже вирізняються з натовпу. Віддані своїм переконанням та поглядам, вони часто одягаються у середньовічний одяг, броню та кольчуги, аби бути схожими на тих героїв, яких вони грають. Музичні та інші

уподобання толкієністів напряду залежать від їх основного заняття. Вони надають перевагу музиці, в якій присутні етнічні та психоделічні мотиви.

Таким чином аналізуючи це об'єднання, можна сказати, що в більшості випадків рольовики тікають не від дійсності та особистих проблем, а від буденності. Для одних в грі з'являється можливість зняття тягара соціальних норм та обов'язків. Для інших – реалізуватись як актори, задовольнити потребу в реалізації акторських здібностей. За даними дослідження Е. Шейна, у рольовиків склалась своя етика – етика героїзму, яка йде від самої гри та філософських ідей літератури у стилі наукової фантастики та фентезі. В її основі покладено вчинок та індивідуальне досягнення як основа статусу та самоповаги. Для кожного рольовика значними є самореалізація та самоствердження, вміння в якійсь галузі, які потребують постійного порівняння з іншими, змагання.

Анімешники

Аніме (анг. animation – анімація, оживлення, мультиплікація) – це назва анімаційних картин, які виробляються в Японії. Основоположником аніме став Осаму Тедзука, якого часто називають «богом аніме і манги».

Відмінною рисою аніме являється «кавайність» – милі, мультяшні персонажі, у яких неймовірно великі очі, волосся найрізноманітніших кольорів, маленьки носи та рти. «Кавайні» персонажі часто використовують слово «ня». Основною діяльністю аніме є творче відтворення в реальному житті того, що відбувається на екрані телевізору. В число способів входить малювання, копіювання костюму, макіяжу, зачіски анімаційного героя.

Значну увагу вивченню об'єднання анімешників надав Б. Іванов. На його думку фантазія є головним помічником аніменшіків під час написання авторських робіт або фанвіків. У розумінні дослідника ці роботи не повинні виходити за рамки, що поставлені японськими колегами, але в той же час вкривають незвичну для тих живість нашої думки.

Тих хто займається цим видом творчості називають ще **Отаку**. На відміну від прихильників аніме, вони постійно зайняті творчістю, в основному малюванням, яке виконується в японському стилі манга, що перекладається як «легкий начерк». Часто ці малюнки виконані в чорно-білій графіці простим олівцем. Для цього необхідно мати художні здібності та вміння промальовувати дрібні деталі, а також велику фантазію.

Косплей – це своєрідний «театр» персонажів аніме, манги, японських відеоігор, а також історичних японських костюмів. Косплей це повне відтворення необхідного персонажу, включаючи копіювання костюму, манери, мови, макіяжу, зачіски – тобто своєрідний театр. Отаку, так як і толкієністи, славляться тим, що вживаються в образ та нерідко ідентифікують себе з ним. Психологи стверджують, гра для дітей і навіть для дорослих найчастіше є засобом розвантаження психіки від перенапруги і негативних емоцій.

Специфікою гендерно-рольових стереотипів анімешників є наслідування дівчатами зовнішності хлопців за допомогою одягу, зачіски, поведінки. Протилежне явище майже не спостерігається. Але зауважимо, що в мультиплікаційних аніме-фільмах нормою є, навпаки, фемінізація чоловіка, надання його вигляду жіночих рис.

У анімешників повністю відсутня яка-небудь ідеологія, зате добре представлено характерний сленг, з великою кількістю японських слів, деколи на російський манер («кавайно», «хентайно» тощо). Як зазначає Б. Іванов, аніме пронизано дійсно японським духом та поглядом на речі. Так, більшість представників цього неформального об'єднання не зупиняються на звичайному копіюванні – щоб зрозуміти саму філософію, вони занурюються в історію та практики Японії, потрохи вивчають мову. Це неформальне об'єднання не рідко зустрічає своїх супротивників через те, що сьогодні воно стало модною тенденцією. Критики говорять про одірваність поглядів від світу та ухід талантів в іншу культуру. З іншого боку представники аніме не організовують суспільних протестів та політичних мітингів. Вони просто знаходяться у своєму світі.

4. Вандалізм як одна з форм прояву девіації серед молоді.

Одним з найбільш помітних для суспільства негативних проявів активності підліткових груп у вуличному середовищі є **вандалізм**: пошкодження телефонних автоматів, биття скла в авто-і залізничному транспорті, осквернення могил, пам'ятників, руйнування дитячих ігрових майданчиків і т.д. Вандалізм розглядається як форма агресії. За допомогою подібних дій підлітки намагаються виплеснути енергію, помститися, «зігнати» образу, самоствердитися, продемонструвати силу, сміливість, завоювати авторитет у друзів, самоствердитися, реалізувати націоналістичні мотиви. Дуже часто акти вандалізму відбуваються під впливом алкогольного та наркотичного сп'яніння. Особливу роль в ініціації даних дій грає механізм зараження, коли кинутий підлітком камінь у скло тягне за собою град

каміння і анонімність дій. «Заряд» для проявів вандалізму підлітки можуть отримати на концертах рок-груп, на спортивних змаганнях (особливо на футбольних матчах).

Слово «вандалізм» походить від назви древнегерманського племені вандалів, що розграбували в 455 р. Рим і знищили багато пам'яток античної та християнської культури. Вандали відрізнялися особливою жорстокістю, вони не тільки руйнували святині і храми, але намагалися зробити це особливо принизливим чином. Винахід терміна приписують члену конвенції Генеральних Штатів абатові Грегуару. У 1794 р. він виступив з доповіддю «про руйнування, що творяться вандалізмом, та засоби його запобігання», закликаючи самим суворим чином припиняти знищення пам'яток мистецтва. У XIX ст. слово «вандалізм» увійшло у літературний побут як позначення руйнування або псування творів мистецтва і пам'ятників архітектури. Так, в 1846 р. з'явилася книга графа де Монталамбера, в якій автор засуджував руйнування католицьких церков.

Велика радянська енциклопедія визначає вандалізм як «безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей». Осіб, які вчиняють подібні дії, називають вандалами. Подібні тлумачення дають і інші сучасні вітчизняні довідники, і словники, акцентуючи увагу на ірраціональності поведінки руйнівника, а також на завданні збитку. В. Даль звертає увагу на невідповідність цієї дії моральним нормам, визначаючи його як «вчинок грубий, противний освіті, освіченості». Французький енциклопедичний словник «Ларусс» виділяє такий аспект, як «стан духу, що змушує руйнувати красиві речі, зокрема, твори мистецтва». А в сучасному англomовному джерелі звертається увага на правовий аспект вандалізму: «Вандал – той, хто навмисно або внаслідок невігластва (неосвідченості) руйнує власність, що належить іншій особі або суспільству». У такому сенсі поняття вандалізму стало поширюватися на повсякденні прояви хуліганства. Воно стало означати псування громадської, приватної, комунальної власності, поломки устаткування в навчальних закладах, на транспорті, нанесення малюнків і написів на стіни і т.п.

В українському Кримінальному кодексі до 1996 р. такий склад злочину не передбачався. У новому Кримінальному кодексі даний злочин визначається як «осквернення будівель або інших споруд, псування майна на громадському транспорті або в інших громадських місцях». Слід зауважити, що юридичні визначення вандалізму в різних країнах не збігаються. Крім того, дії, пов'язані з руйнуванням чужого майна, цинічні вчинки щодо святинь і т.п. можуть мати різну юридичну кваліфікацію.

В соціально-психологічних і соціологічних досліджень, існує набагато більш широке тлумачення цього феномена. Говорячи про вандалізм, дослідники мають на увазі різноманітні види руйнівної поведінки: від засмічення парку і

витоптування газонів до розгромів магазинів під час масових заворушень. Деякі види руйнувань в суспільстві «нормалізовані», інституціоналізовані.

Багато видів шкоди навколишньому середовищу та обладнанням наносяться не стільки через усвідомленого бажання зруйнувати, скільки внаслідок неухважності, відсутності піклування та акуратності, міркувань особистої зручності. До числа таких дій належить витоптування газонів, засмічення вулиць, грубе поводження з телефонними автоматами і т.п. Відмінною рисою цих вчинків є те, що люди не усвідомлюють наслідків своєї поведінки, і, отже, не відчувають відповідальності за них. На практиці провести різницю між навмисним і ненавмисним руйнуванням досить складно, тому що вони мають однаковий результат – матеріальний збиток і деградацію навколишнього середовища, а часто і відчутну моральну шкоду іншим людям.

Існують різні види вандалізму: кримінальний, економічний, політичний, культурологічний, сільськогосподарський, націоналістичний. Значимість видової специфікації пов'язана з тим, що поряд із загальними цілями профілактики вандалізму (організація дозвілля неповнолітніх, виховання загальної культури тощо) дозволяє виявити особливі завдання та методи виховної роботи з підлітками (формування патріотизму і толерантності, профілактика екстремізму, робота в середовищі спортивних «фанатів» і т.д.).

5. Визначення поняття «граффіті». Характеристика «граффітчиків».

Незвичайні художні здібності необхідно мати і для того, щоб змальовувати на стінах будівель та парканів міста балончиками з фарбою граффіті, які є свідченням захоплень та світогляду тих, хто їх створив. Термін «граффіті» (від італ. «graffito») означає «креслити лінії», «писати карлючками», «видряпувати», а також настінний монохромний або поліхромний розпис, чия техніка близька до техніки фрески. У

вузькому значенні словом «граффіті» прийнято називати один із напрямів сучасного мистецтва, що переплітається з молодіжними субкультурами. Граффіті – це один із трьох складників хіп-хоп культури.

Сьогодні граффіті – це світовий рух, про який не перестають дискутувати, знімають фільми (наприклад, «Subway Art» (1984). На думку Д. Бушнелл, граффіті – це надписи і малюнки, що мають нелегітимний характер, служать засобом конструювання психосоціальної ідентичності та рішення індивідуальних психологічних проблем. Зі свого боку А. Белоусов та М. Лур'є встановили, що «граффіті» притаманне більшості молодіжних субкультур. У малюнках на стінах будинків та парканах відображено

символіку неформалітету. Однак, як зазначає В. Кулик, у молодіжному середовищі в середині 90-х рр. мало місце поширення окремої специфічної графіті-тусовки. Молоді люди об'єдналися навколо графіті як способу самовираження, стилю життя та своєрідного мистецтва.

Як свідчить аналіз наукових джерел (А. Белоусов, Е. Брунер, Д. Бушнелл, А. Скороходова та ін.), на сьогоднішній день графіті займаються багато молодих людей з різних неформальних об'єднань, але домінують представники хіп-хоп-культури. Вони зазвичай пишуть на стінах назви улюблених реп-груп або окремих виконавців, назву свого міста або просто слова «hip-hop». При деяких групах з'явилися навіть свої «crew» (майстри графіті), які таким чином втілюють у візуальних образах інформацію про музичні колективи, деколи цим займаються самі виконавці.

Однак, як зазначає А. Белкін, існують і просто любителі графіті, девіз яких «Ні, сірим стінам!», вони малюють на міських поверхнях різні картини, що є справжніми витворами мистецтва. Автори графіті – нечисленна група молоді, найчастіше хлопці з родин із низьким соціальним статусом та представники національних меншин, вікові рамки яких від 15 до 20 років. У зовнішньому вигляді нічого особливого: затерті джинси, спортивні куртки.

В основному «бомбінг» (розмальовування об'єктів) здійснюється пізно вночі. Важливо відзначити одну загальну закономірність вибору місця писання графіті: здебільшого воно не сприймається графітістом як «власне». Очевидно, що будівлі, суспільний транспорт усвідомлюються як власність міста, а не авторів графіті. Як уважає А. Скороходова, можливо, графітістами може керувати усвідомлене або неусвідомлене бажання зробити цей простір хоча б частково власним, що можна порівняти з тваринним територіальним інстинктом, основним проявом якого у природі є розставлення «міток». Підлітки часто пишуть та малюють у під'їздах власних будинків, але міська будівля, на їхній погляд, є власністю «дорослого світу» та належить до чужого простору. Також і надписи та виправлення учнів у власних підручниках – один з способів символічного заперечення чужих дорослих знаків.

Захоплення графіті має один суттєвий недолік. Українське законодавство передбачає покарання за малюнки на стінах житлових будинків. Однак вандали не мають прямого стосунку до мистецтва графіті. Так, існує серед справжніх графітічків неписаний кодекс честі: ніколи не малюй на житлових будинках, спорудах, що становлять будь-яку культурну цінність, школах, дитячих садках, лікарнях тощо; на пам'ятниках, меморіальних плитах; на витворах інших. Графіті існує для того, щоб зробити сірий світ яскравішим та красивішим.

Соціологічні дослідження доводять, що молодь малює граффіті з різних причин: висловити протест або заклик, повідомити про будь-який факт або подію, про свої почуття – злості, ненависті, щастя, радості або любові – чи просто прикрасити сірий пейзаж міста.

6. Походження з вулиці до танців – брейк-данс, майданс.

Окремою специфічною молодіжною субкультурою стали прихильники танцювального стилю «брейк» (анг. break-dance – ламаний танець) – вид танцю в колі, суцього танцювальне відгалуження в хіп-хоп-культурі. Це не народний, не класичний, не технотанець – це окремий широкий напрям танцювального мистецтва. Це танцювальний феномен, де розмиті правила й обмеження. Він іде в «ногу з часом», характеризується своєю неординарністю, свободою і стилем виконання. Як музичний стиль «брейк» оформився ще в середині 70-х рр. на хвилі андеграундних течій в афро-американських гетто і являв собою синтез акробатики та рухів у стилі «я робот». Зарубіжні автори (М. Брейк, Д. Вільямс, С. Возжаєв, В. Луков та ін.) доводять, що музика в стилі брейк потребує від виконавців великої технічної майстерності. Зокрема вона характеризується жорстким базовим ритмом, на фоні якого звучить ритмічно неоднорідна мелодія (рваний, смиканий ритм). Також використовуються звукові ефекти: запис повторюється два рази, ніби нашаровуючись один на одного з невеликим інтервалом, що створює ефект зміщення.

Як відзначає колектив авторів під керівництвом Ю. Ярушнікова, брейкери живуть танцем, вони постійні відвідувачі дискотек. Їхньою ідеологією є звичайний гедонізм – жити задля задоволення, не перейматися соціальними питаннями. Водночас сам танець вимагає від брейкерів удосконалення свого вміння, оскільки акробатичні рухи потребують довгих годин тренувань. Тому більшість з них займається спортом, не вживають наркотиків та алкоголю.

Типовий одяг брейкера – джинсовий костюм, костюм джинсового крою із «декатированої тканини». Характерними є шкіряні нашивки на колінах та ліктях, надписи на спині, рідше – на рукавах куртки.

Один із найбільш популярних ді-джеїв DJ Кул Херк – (справжнє ім'я Клайв Кемпбелл) придумав назву фанатам нової музики: b-boys і b-girls – скорочення від break boys/girls – хлопці/дівчата, що танцюють брейк. Break boys/girls, об'єднуючись у команди, влаштовують на вулицях танцювальні битви – батли (анг. battle). Завдяки взаємодії з суперником і публікою, такі змагання дають простір для імпровізації та рухів. Переможцями у виступах визнаються ті, хто може виконати більше нових і складних рухів, фризів, швидких і частих «забежек», які не могли повторити суперники. Визначальне значення надається імпровізації та вільному польоту свідомості, вмінню слухати музику, виділяючи в ній смислові акценти і приховані теми мелодії. Такі змагання між майстрами брейк-дансу, за даними досліджень, приводять до відчутних позитивних наслідків: знизилася загальна агресивність «розбірок» між вуличними бандами, негативна енергія протистояння реалізувалася в іншій формі. Тим самим, на думку І. Борісова, молодь реалізує прагнення до гедоністичного ризику. Гедоністичний ризик визначається автором як «особливий прийом психологічного впливу на сферу потреб, при якому актуалізація потреб досягається шляхом створення (штучно) небезпечних для їх задоволення ситуацій». Основна його функція полягає в отриманні сильних емоційних переживань, що виникають у ситуації небезпеки. Цей прийом психологічного впливу може бути застосований до різних видів потреб. І. Борісов установив зв'язок гедоністичної спрямованості з участю в різних видах спорту, пов'язаних із ризиком, до якого можна віднести акробатичний брейк-данс.

Молоді люди, що виконують танець, від 14 до 22 років, характеризуються своєрідною внутрішньою енергією. Цю внутрішню силу вони використовують, щоб залишатися в танці спокійними й вільними, створюючи ефект невимушеного, імпровізованого виконання. На думку В. Лукова, брейк-данс – для впевнених, пафосних й упертих людей. Але не можна вважати, що вони агресивні. Головна мета танцюриста – завоювати симпатію глядача, і тому хіп-хоп позитивний і добрий. Юнаки та дівчата прагнуть за допомогою танцю показати себе в найкращому світлі та привернути увагу протилежної статі.

З вищеназваних неформальних груп «брейкери» є найбільш соціально позитивними. Як свідчить аналіз наукових джерел, ця група зберігає соціальні орієнтири, продовжує навчання в школі або ПТНЗ, часто відвідує

студії пантоміми або театральні студії. Зі свого боку, А. Козлов, С. Косарецька, Л. Шабанов та ін. встановили, що в підлітковому віці захоплення брейком нерідко набуває надмірного характеру, витискує інші види захоплень. Зокрема автори наголошують на тому, що регулярне відвідування різноманітних «мікрофестивалів брейку», конкурсів наносить шкоду навчанню, іноді ускладнює відносини в родині, тому що батьки зазвичай погано диференціюють молодіжні групи, ототожнюють належність до неформальної групи з уживанням наркотичних речовин.

Флешмоб (анг. flash – спалах, мить; mob – толпа; миттєва толпа) – заздалегідь спланована масова акція, в якій велика група людей з'являється в громадському місці, виконує заздалегідь обговорені дії (сценарій) і потім розходить. Це нове соціальне утворення, що зародилося влітку 2003 р. в США і моментально перенеслося через Атлантику на Європейський континент.

Суть флешмобу полягає в тому, що, діючи за заздалегідь обговореними сценаріями, певна група молодих людей (як правило, чисельністю від 50 до 200 осіб) влаштовує «вистави» у багатолюдних місцях, метою якого є привернути увагу і здивувати оточуючих незвичайною поведінкою. Збір учасників флешмобу здійснюється за допомогою зв'язку (в основному це Інтернет).

Основними принципами флешмобу є:

- спонтанність в широкому сенсі;
- відсутність централізованого керівництва, обраного командира;
- відсутність будь-яких фінансових чи рекламних цілей;
- деперсоніфікація: учасники флешмобу (в ідеалі це абсолютно незнайомі люди) під час акції не повинні ніяк показувати, що їх щось пов'язує;
- відмова від освітлення флешмоба в ЗМІ.

Сьогодні флешмоб-групи існують по всьому світу. В Україні їх налічується близько тридцяти. Субкультура, що зародилася як «корпоративна» розвага групи людей, зараз має гіпермассовий характер. Флешмоб розрахований на випадкових глядачів, викликаючи змішані почуття нерозуміння, інтересу і навіть участі.

Флешмоб є різновидом **смартмоба** (анг. smart mob – розумний натовп) – форма самоструктурованої соціальної організації за допомогою ефективного використання високих технологій (Говард Рейнгольд).

Протилежним флешмобу по ідеї і завданням проведення є **профлеш** (анг. professionals – професіонали; flash – спалах, мить – спалах професіоналів) – це масові танцювальні заходи, танцювальні шоу програми, з гарним сценарієм і хорошим виконанням. Профлеш організовується за участю професіоналів і

підготовлених любителів, і є яскравою широко висвітлюваною в ЗМІ рекламною акцією. Яскравим прикладом профлеша є унікальний проект, наймасштабніше танцювальне шоу **«Майданс»**, що несе в собі ідею об'єднання талановитої молоді. «Майданс» офіційно внесений в «Книгу рекордів Гіннесу» як наймасштабніший і наймасовіший проект у світі, що активізує молоді таланти. Учасників «Майдансу» об'єднує не політика, не злободенні проблеми, а прекрасне і вічне мистецтво танцю. Кожна молода людина – не важливо, яка у неї комплекція і чи танцювала вона раніше, – може навчитися красиво рухатися, об'єднатися в танцювальному поєдинку заради благородної мети, в основі якої – допомога своїй малій батьківщині. У цьому й полягає основна цінність «Майдансу», командний дух важливий для сучасної молоді.

З поданих вище характеристик творчих неформальних об'єднань молоді виходить, що вони належать до неагресивних інтелектуальних субкультур з пріоритетом на рівні субкультурних норм, загальнолюдських гуманістичних цінностей. Загальну якість для цих неформальних об'єднань можна виділити протест проти естетики та цінностей «суспільства споживання», пріоритет гуманітарного складника спрямованості особистості. За думкою З. Сикевич, молодій людині, в силу її вікових та психологічних особливостей, властиво, перш за все, емоційно-чуттєве ставлення до культури. Так, в більш широкому плані контекст культурного життя, культурна атмосфера стають для юнацтва можливістю для емоційної самореалізації і предметом чуттєвого обожнювання. У цьому одна з причин екстремальної, неприпустимої з точки зору суспільних норм поведінки молоді. Все це психологічно закономірна риса молодіжної субкультури, сприйнята оточуючими як вираження контркультури і свого роду громадський виклик. Пошуки емоційно-морального, з одного боку, і розважального змісту, з іншого, в культурній сфері супроводжуються у молоді явищем групового стереотипу і групової поведінки в межах свого покоління.

До зазначених різновидів молодіжних об'єднань педагогічне втручання має значення лише в тому випадку, коли саме належність до неформального об'єднання передбачає прийняття норм та цінностей, неприйнятих у суспільстві. Так, наприклад, норми готів допускають протиправну діяльність: вандалізм, хуліганство в мережі Інтернет, крайню агресивність, але на рівні не реальних норм, а тих, які декларуються. Тож робота спеціаліста повинна будуватися на профілактиці цих протиправних дій, усуваючи можливість переходу субкультурних норм поведінки в реальні. У неформальному об'єднанні емоцією поведінки є естетизація теми смерті та суїциду, але як цінність розглядається певний художній контекст, а не реальні дії. З цього виходить, що основним напрямком роботи з ними є профілактика суїцидальної поведінки. Намагання реконструкції світогляду середньовіччя часто призводить до розгляду рольовиками сили як основного аргументу рішення суперечливих питань. Тому

робота з цією неформальною групою повинна будуватися на профілактиці агресивної поведінки та залучення її учасників до соціально-позитивної діяльності в рамках навчального закладу. В об'єднанні панків все набагато складніше. Тут наявна практика негативних норм, що характерні для безпритульних підлітків: зневажання гігієною, алкоголізація, токсикоманія, проституція.

Навчальні завдання до теми

1. Порівняйте молодіжні рухи в Росії, Америці та Англії і визначте, де їх більше.
2. Опитайте своїх друзів, які неформальні молодіжні об'єднання вони знають, що вони про них знають, як вони їх розуміють, які їм більше імпонують. Зіставте відповіді.
3. Вигадайте нову субкультуру, що вона повинна включати? Які погляди на світ, стиль одягу, музику і т.д.
4. Зробити відео репортаж про діяльність представників однієї з субкультур чи про представників різних субкультур.
5. Опишіть значущі елементи – зовнішні маркери різних стилів сучасної молоді.
6. Прочитайте наведені нижче тексти (характеристики неформальних молодіжних об'єднань), складіть питання, відповіді на які допоможуть заповнити пропуски.

Панк, панки (англ. punk) – молодіжна культура, що виникла в середині ... років у ..., характерними особливостями якої є любов до музики ..., критичне ставлення до суспільства і політики. З панк-роком тісно пов'язане ім'я відомого американського художника ... і групою, яку він продюсував... Їх соліст Лу Рід вважається батьком-засновником альтернативного року, течії, яка тісно пов'язана з панк-роком. Популярна американська група ... вважається першою групою, що грала музику в стилі «панк-рок». Першими британськими панк-групами визнані ... і ...

Основною ідеологією панків є ... і ... Більшість панків підтримує ..., сповідуючи при цьому принципи «...», і «...» (DIY). Панки першої хвилі прагнули повернути рок-музиці драйв, який з часом відняла масова комерціалізація музики.

Панки відрізняються ... іміджем. Багато панків фарбують волосся в яскраві неприродні кольори, начісують і фіксують їх лаком, гелем або пивом, щоб вони стояли сторч. У 80-х у панків стала модною зачіска «...». Носять рвані протерті джинси (які вони самі навмисно ріжуть), деякі заздалегідь вимочують джинси в розчині відбілювача, щоб ті пішли плямами. Носять важкі черевики, а також кеди. Куртка-косуха – була перейнята, як ... атрибут з 50-х, коли мотоцикл і рок-н-рол були невід'ємними компонентами. В одязі переважає стиль «...» тобто «...». Панки наносять черепи, ... і ... зі шкіри з шипами, заклепками і ланцюгами. Багато панків роблять Також носять ланцюги від собачих повідків причіплюють до ...

Образ емо – це індивідуальність зачіски, макіяжу і, звичайно, особлива мода. Зазвичай, емо-гамма – це поєднання контрастних кольорів, в основному ... і ... На блузках, футболках чи майках характерним є зображення ..., ..., ... Емо носять тісні жакети або кофти «дитячого розміру»,

... з V-подібним вирізом і поперечною смугою. В останні роки, особливою популярністю у емо користуються куртки ... Подібна фішка, вважається «вищим пілотажем». Що стосується взуття, то перевагу емо віддають ... або ... Дівчата емо часто носять смугасті гетри, а емо-бої ..., які буквально увішані «металом». Обов'язків атрибут емо-наряду – ..., частіше з заклепками. Ще один атрибут емо – ..., типу як у листоноши або кур'єра, яка завішана значками, картатими стрічками і наклейками.

Зачіска емо – це, звичайно ж, в першу чергу, ..., що закриває пів обличчя. При чому, зрізають його бритвою навскоси. Ще одна відмінна особливість стилю емо, щодо волосся, це переважно ... і ... Дівчата емо люблять прикрашати свою зачіску смішними дитячими шпильками у вигляді ... і ..., щось середнє між готами і барбі.

У макіяжі і емо-бої і дівчата використовують світлі тональні основи, при цьому світлі тони використовуються і в ..., а от у макіяжі для очей використовується густа ... підводка. Емо вітають пірсинг, проколюють все що можна: вуха, ніс, губу, брову. Що ж до лаку для нігтів, то емо віддають перевагу ..., хоча нерідко можна побачити і «...» рожевого і чорного лаків.

Література

1. Байбакова О. Вандалізм і графіті як одна з форм прояву девіації серед молоді // <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/41640>
2. Белкин А. И. Социально-психологический анализ граффити (На материале неинституциональных надписей и рисунков учебных заведений г. Самары). Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук; 19.00.05. – Самара, 2003 – 22 с.
3. Большакова Е. А. Ваш ребенок – неформал. Родителям о молодежных субкультурах / Е. А. Большакова – М. : Генезис, 2010. – 152 с.
4. Бусел Ю. В. Сучасні молодіжні субкультури: пофігізм чи протест / Юлія Бусел. – К.: Шк.світ, 2009. – 96 с.
5. Бушнелл 1990: Бушнелл Д. Грамматика настенных надписей // Психологические особенности самостоятельных подростково-юношеских групп. – М., 1990. С. 93-106.
6. Дидыч Г. С. Рок-музыка: проблемы жанра. Методические рекомендации / Г. С. Дидыч, В. И. Дряпика. – Кировоград, 1991, С. 16-17.
7. Дряпіка В. І. Розкриваючи світ джазу, рок і поп-музики (Книга для вчителя) / В. І. Дряпіка – Київ – Кировоград: «ТРЕЛАКС», 1997. – 184 с.
8. Запесоцкий А. Эта непонятная молодёжь... // Проблемы неформальных молодёжных объединений / А. С. Запесоцкий, А. П. Файн – М., 1990. – 202 с.
9. Иванов Б. А. Введение в японскую анимацию / Иванов Б. А. – 2-е изд. – М.: Фонд развития кинематографии; РОФ «Эйзенштейновский центр исследований кинокультуры», 2002. – 336 с.
10. Козлов А. А. Неформальные молодежные сообщества Санкт-Петербурга: теория, практика, методы профилактики экстремизма / Козлов А. А. – СПб., 2008, С. 51-58

11. Корженко А. Л. Молодежная субкультура как альтернативная форма социализации личности в юношеском возрасте // Вопросы психологии. – 2010. – №2. – 80-89.
12. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи / С. В. Косарецкая, Н. Ю. Синягина – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 159 с.
13. Кулік В. Молода Україна: Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. / Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. – К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 240 с.
14. Неформальные молодежные объединения и музыкальная культура: Методические рекомендации для студентов педвузов / [Г. Л. Бродский, Т. С. Гамина, В. И. Дряпка, Т. Б. Стратан]. – Кировоград, 1989, С. 13-15
15. О'Хара К. Философия панка: больше чем шум: Пер. с англ. / К. О'Хара. – М.: НОТА-Р, 2003. – 215 с.
16. Ольшанський Д. В. Неформали: Груповий портрет в інтер'єрі / Д. В. Ольшанський – М. : Педагогіка, 1990. – 380 с.
17. Скороходова А. А. Граффити: значение, мотивы, восприятие // Психологический журнал, 1998, № 1, С. 144-153.
18. Толстых А. В. Подросток в неформальной группе / Толстых А. В. – М., 1993. – 152 с.
19. Федотова А. В. Неформальные молодежные группы в современной подростковой субкультуре: [Социол. исслед] // Начальная школа плюс до и после: Ежемес. науч.-метод. и психол.-пед. журн. / МО РФ, РАО, Моск. психол.-соц. ин-т. – М.: ООО «БАЛАСС». – 2004. – №3.
20. Щепанская Т. Б. Система: тексты и традиции субкультуры / Т. Б. Щепанская. – М.: ОГИ, 2004. – 286 с.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

3.1. Вітчизняний та зарубіжний досвід соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю в творчих неформальних об'єднаннях.

План:

1. Аспекти якими представлені напрямки роботи з творчою молоддю неформальних об'єднань у вітчизняній та зарубіжній практиці соціальної роботи:
 - перевиховання неформальної молоді у зв'язку із здійсненими протизаконними діями.
 - формальний вплив в рамках навчально-виховного процесу освітньої установи.
 - формування позитивного іміджу неформальних молодіжних об'єднань за допомогою елевачії відносин між його членами.
- прийняття неформальних молодіжних об'єднань як соціальної даності, груп, які виконують комунікативні, соціалізуючі функції.
- використання творчого потенціалу неформальних груп.
- надання альтернативи організації дозвілля та можливості творчо самореалізуватися.
- принцип нової парадигми В. Хорнштайна.
2. Діагностика творчих неформальних об'єднань.

1. Аспекти якими представлені напрямки роботи з творчою молоддю неформальних об'єднань у вітчизняній та зарубіжній практиці соціальної роботи.

Майже всі неформальні об'єднання творчого спрямування дослідники відносять до просоціальних груп (І. Башкатов, І. Зайченко, С. Косарецька, А. Толстих та ін.). Однак члени цих об'єднань характеризуються невідрефлексованою вмотивованістю своєї діяльності, відсутністю чітко визначеної мети, проблемами встановлення контактів з оточенням. Очевидним є зв'язок із соціальними передумовами негативного характеру через те, що молодь цих об'єднань та її творча діяльність знаходиться поза увагою виховних інститутів (сім'ї, навчальних закладів, закладів організації дозвілля молоді тощо). І тому виникає необхідність посилення соціально-педагогічної роботи з членами творчих неформальних об'єднань з метою

превенції негативних впливів асоціальних неформальних об'єднань, що знаходяться поруч з ними «на вулиці».

У дослідженнях Ю. Волкова, М. Галагузової, М. Головатого, В. Павловського та ін. визначається одна з основних молодіжних проблем. Молодь особливо гостро переживає обмеженість можливостей у сфері реалізації творчих здібностей. Байдужість і недооцінка значення таланту та здібностей особистості з боку суспільства мають серйозні соціальні наслідки, ведуть до зростання песимістичних та екстремістських настроїв у молодіжному середовищі, негативізму, запереченню етичної й культурної наступності поколінь.

Однією з причин низького рівня впливу на молодіжні неформальні об'єднання є недостатнє науково-методичне забезпечення діяльності спеціалістів-практиків, робота яких пов'язана з вихованням учнівської молоді (соціальні педагоги, психологи, класні керівники та ін.). Специфіка цієї роботи повинна характеризуватися не радикально корекційними заходами (роз'єднання, заборона, каральні дії тощо), а стимулюванням або підтримкою соціально-спрямованої творчої діяльності неформальних молодіжних об'єднань.

Для роботи з неформальними об'єднаннями необхідною є актуалізація соціально-педагогічної діяльності, яка має свою специфіку. При цьому необхідно враховувати психологічні особливості юнацького віку («почуття дорослості», новий рівень самосвідомості; загострення потреби в самовираженні, самоствердженні, повазі, виникнення бажання порівнювати себе з ровесниками, групуватися з ними, слідувати за лідером-ровесником тощо).

Основними напрями, якими представлена практика роботи з неформальними об'єднаннями молоді являються наступні.

Перевиховання учнівської молоді у зв'язку із здійсненими ненормативними вчинками. У педагогіці перевиховання визначається як виховний процес, спрямований на подолання негативних рис особистості, що сформувалися під впливом несприятливих умов виховання. У перевихованні виникає необхідність, коли в поведінці учнівської молоді наявні суперечності, протидія, протиборотство відносно суб'єктів виховного впливу. Можливими причинами цього є керування хибними або чужими ідеологічними настановами. Так, деякі неформальні групи поза законом здійснюють спроби вирішення проблем соціальної справедливості. Інші переконані, що відхід від суспільства є найкращим способом боротьби з суспільним лицемірством та іншими негативними явищами.

Цей напрям роботи з учнівською молоддю досліджували О. Беца, П. Вівчар, С. Горенко, В. Кривуша, Г. Радов, В. Синьов, М. Фіцула та ін. У практиці перевиховання дослідники пропонують діяти відповідно до таких етапів роботи, як діагностика (вивчення, аналіз факторів виховання, умов, що

їх зумовили, визначення шляхів і засобів нейтралізації негативних тенденцій та актуалізації позитивного в поведінці молоді), планування і визначення змісту роботи (розробка плану перевиховання, визначення місця й ролі в цьому процесі кожного) та цілеспрямована педагогічна діяльність (реалізація планів щодо перевиховання конкретної особистості із залученням батьків, однокласників, учителів та ін.).

Процес перевиховання учнівської молоді являє собою взаємозв'язок загальних методів виховання, специфічно адаптованих (переконання, навіювання, заохочення, покарання тощо) і спеціальних, притаманних лише перевихованню («вибух», примус, «реконструкція», переключення). За визначенням А. Макаренка, суть цих методів полягає в тому, що зона активності важкого підлітка переводиться в соціально значущу сферу діяльності з використанням наявних позитивних якостей. Методи перевиховання покликані оптимально використовувати засоби перевиховання (бесіда, позитивний приклад дорослих, діяльності самої молоді, традиції, система вимог, режим тощо); координувати різні виховні впливи при вирішенні конкретних виховних завдань; активізувати самого вихованця на боротьбу з наявними в нього негативними якостями, шкідливими звичками.

Перевиховання ґрунтується на загальних принципах виховання. Однак у роботі з учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань варто акцентувати увагу на принципах, які впливають із соціально-психологічних особливостей цієї категорії молоді. У визначенні таких принципів ми спиралися на дослідження А. Кузьмінського. Зокрема це такі принципи, як: зв'язок перевиховання з цікавою продуктивною працею; організація дитячого колективу, який забезпечував би позитивний вплив на вихованця; опора на позитивні якості й соціальний досвід; органічне поєднання поваги до вихованців з прийнятою системою вимог; єдність і систематичність педагогічних впливів на вихованців; індивідуальний підхід до вихованця; гуманне й об'єктивне ставлення у процесі перевиховання; педагогічний вплив, що необхідно здійснювати в неафективному стані педагога; випереджувальне виховання позитивних якостей.

Такий напрям роботи, як перевиховання учнівської молоді у зв'язку із здійсненими ненормативними вчинками, – не що інше, як бездіяльність відносно неформальних груп. Власне, таким є ставлення органів влади до «неформалів» у більшості країн Заходу. Влада втручається в їхнє життя в тому випадку, коли вони порушують закон. Такий підхід є несприйнятливим у вільному, демократичному суспільстві, в якому кожен має право жити так, як вважає за необхідне. Поряд з цим, у такого підходу є ще один бік – прагматичний розрахунок. Зовнішня агресивність, екстремізм, споживацьке

ставлення до життя, демонстрації, скандали, протести неформальної молоді дозволяють владі відволікти увагу суспільства від проблем молоді. Поки що такий підхід в Україні не є найбільш доцільним. Тому деякі дії профілактичного характеру просто необхідні.

Дещо спільне з попереднім напрямом роботи (бездіяльність відносно учнівської молоді творчих неформальних об'єднань) має *формальний вплив у рамках навчально-виховного процесу освітньої установи без урахування специфіки розвитку молоді, інтересів, проведення часу, організації дозвілля.*

Сучасна виховна практика школи – це перевага раціонального аспекту виховання у вигляді великої кількості моральних розпоряджень і вимог, його «заорганізованість», формальність на шкоду емоційності, спонтанності й безпосередності. Педагоги вчать, наставляють, радять, пояснюють, перевіряють, але забувають дати молоді можливість побути собою й емоційно сформувані свої почуття і бажання, самореалізуватися, розвинути свої творчі здібності, ставлячи їх у певні рамки заданості, шаблонності, коли виховання підганяється під заздалегідь складені схеми.

Так, у структурі соціально-педагогічної роботи школи найважливіше місце займає система методів, засобів, форм та принципів виховання. Дослідники (Ю. Бабанський, В. Білоусова, З. Курлянд, А. Макаренко, І. Харламов та ін.) до основних методів виховання в сучасній школі відносять: повідомлення, переконання, привчання, вправи, приклад, доручення, покарання, педагогічну вимогу, громадську думку як колективну вимогу, інструктаж (роз'яснення), емоційний вплив та ін. Як засіб виховання в якомусь конкретному випадку можуть виступати книга, слово, гра, пізнання, праця. Універсальними засобами називають діяльність і спілкування. І вже за допомогою цих методів та засобів учасники виховного процесу можуть взаємодіяти між собою в різноманітних формах: виховні години, фронтальні бесіди, епізодичні лекції, класні збори, благодійні акції, зустрічі з видатними людьми, вечори, читацькі конференції, літературні спектаклі, походи, екскурсії, турніри, змагання, ігри тощо.

В основу виховного процесу школи покладені такі принципи: свобода та культуро-відповідності, інтеграції всіх виховних сил, систематичності, послідовності, неперервності, гуманізації, демократизації стосунків, самодіяльності, поступового перетворення учня з об'єкта на суб'єкт самовиховання, плюралізму в діяльності громадських дитячо-молодіжних організацій, відмова від масового залучення до них.

Такий напрям роботи з учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань, як *формування позитивного іміджу неформальних молодіжних об'єднань за допомогою елевачії відносин між його членами* засновано на ідеї елевачії (від франц. elevation – підйом, піднесення). Сутність цього напрямку роботи, на думку дослідників (С. Беличєва, Ю. Волков, А. Тарасов,

В. Шаповалов та ін.), полягає в переведенні (переорієнтації) неформального молодіжного об'єднання на самодіяльне об'єднання з колективною самосвідомістю. Зміст та форми цього процесу спрямовані на створення умов для розвитку лідерського активу; налагодження взаємодії молодіжних об'єднань з іншими соціальними групами; організацію діяльності об'єднання, яка б була спрямована на здійснення допомоги одноліткам та іншим людям (акції милосердя); підготовку членів неформального об'єднання до соціального самозахисту, формування соціальних знань і вмінь для кращої адаптації в системі соціальних відносин, готовності реалізувати свої функції; допомогу у визначенні основних цілей діяльності, попередження можливих труднощів. Для цього необхідно використовувати методи та засоби (переконання, формування традицій та громадської думки, організації колективної діяльності, створення виховних ситуацій, формування досвіду суспільних відносин, учнівське самоврядування, бесіда, диспут, круглий стіл, рольова гра тощо) і діяти відповідно до таких принципів: цілеспрямованості; системності; співпраці; безперервності; диференційованого та індивідуального підходів; природовідповідності; поваги до особистості в поєднанні з розумною вимогливістю до неї; єдності педагогічних вимог; опосередкованого впливу на молодь просоціально орієнтованих референтних дорослих і колективу; побудови життєвих перспектив.

Так, у дослідженнях І. Демакової, С. Косарецької, А. Мудрика, Н. Сенченко та ін. обґрунтовується низка умов соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю – представниками молодіжних неформальних об'єднань. Це такі умови, як: адекватність, відповідність сучасності іміджу соціального педагога; володіння ним референтною для неформальної молоді діяльністю; конструктивний діалог між соціальним педагогом та неформальною молоддю; поєднання індивідуальних і групових форм роботи; обізнаність соціального педагога про особливості різноманітних субкультур та неформальних молодіжних об'єднань; використання можливостей групової діяльності в інтересах реабілітації особистості.

Питання відповідності іміджу педагога сучасності були представлені в ідеях педагогічної герменевтики І. Демакової. Як зазначає дослідниця, зовнішній вигляд педагога має відповідати основним тенденціям моди. Однак елементи одягу не повинні висловлювати прихильного ставлення до якоїсь неформальної групи чи субкультури. Уміння словом та діями налаштувати людину до себе є необхідним складником іміджу. Важливим також є вміння педагога використовувати адекватні для молодіжного об'єднання способи передачі інформації, отримання відповідей, налагодження взаємостосунків, обміну враженнями – це так звана стилізована комунікація. На нашу думку, стиль поведінки педагога не

повинен вступати в суперечність з основною метою – надання допомоги. Його манера дій повинна викликати довіру, почуття безпеки, відчуття порядності, компетентності.

Як уважає Н. Сенченко, соціально-педагогічна робота буде здійснюватись ефективно, якщо соціальний педагог володіє видом діяльності, значущим для представників неформальних молодіжних об'єднань (гра на гітарі, певний вид спорту, брейк-данс, граффіті, рольові ігри тощо). Крім того, він повинен володіти суміжними із субкультурними видами діяльності, наприклад: акробатичний рок-н-рол, художня гімнастика, спортивна аеробіка, дизайн та ін.

Конструктивний діалог між соціальним педагогом та учнівською молоддю неформальних молодіжних об'єднань є, на нашу думку, необхідною умовою ефективної роботи з неформальними об'єднаннями. Так, С. Нечаєв, розробляючи систему педагогічної роботи з підлітками із неформальних молодіжних об'єднань в освітній установі, акцентував увагу на особливостях характеру взаємодії між усіма учасниками навчально-виховного процесу, що заснована на конструктивному діалозі й передбачає: спілкування, яке будується виходячи з безумовного прийняття вихованця, незважаючи на ідеї, які він розділяє та пропагандує; консультування вихованця про можливості соціального середовища, установ у вирішенні проблем соціалізації; емоційну підтримку як самого акту, так і принципу свободи вибору; оснащення вихованців засобами саморозуміння.

Згідно з методикою роботи з неформальними об'єднаннями Н. Сенченко, необхідно поєднувати індивідуальні та групові форми роботи. Це пов'язано з тим переліком завдань, що виконуються в рамках кожної з форм та не можуть бути вирішені лише в одній із них. Так, організовувати експериментування молоді в способах самовираження можна лише в груповій формі. Усі зусилля повинні бути спрямовані на: створення в групі позитивного емоційного клімату; отримання молоддю досвіду конструктивної взаємодії з оточенням, виявлення толерантності до культури іншого; розширення знань про способи й варіанти представлення себе іншим; набуття досвіду самовираження саме в цій групі; оволодіння способами обговорення, усвідомлення, розуміння значень та символів, що притаманні різноманітним субкультурам.

Створення в групі позитивного емоційного клімату, атмосфери довіри важливе для того, щоб учні почувалися комфортно, з розумінням ставилися один до одного, не боялися розповідати про себе, не соромилися експериментувати. Отримання молоддю людиною досвіду конструктивної взаємодії з оточенням сформує готовність до здійснення конструктивного діалогу з представниками інших субкультур, прояву толерантності до культури іншої людини. Освоєння способів осмислення ціннісних орієнтирів,

притаманних різноманітним субкультурам, у результаті передбачає отримання молоддю досвіду розуміння себе як представника субкультури.

Водночас ситуація кожного представника неформального молодіжного об'єднання особлива й вимагає конфіденційності, що можливо лише в межах індивідуальної роботи, яка включає: сприяння молоді в самовизначенні; посередництво в конфліктах із дорослими та однолітками; сприяння у виявленні ініціативи та здійсненні самостійних дій, що спрямовані на гармонізацію відносин з оточенням.

Здійснюючи виховання, соціальним педагогам необхідно, як мінімум, мати уявлення про особливості субкультур та неформальних молодіжних об'єднань. Знати це, на думку А. Мудрика, необхідно для того, щоб, організовуючи життєдіяльність розвивального середовища, концентрувати увагу на позитивних та негативних особливостях неформальних об'єднань. Ці знання створюють передумови для усвідомлених зусиль педагогів із мінімізації та корекції негативних впливів. З цією метою, на нашу думку, можна використовувати можливості, що закладені в життєдіяльності неформальних об'єднань, та надавати індивідуальну допомогу кожному учаснику. Так, наприклад, у діяльності творчих неформальних об'єднань закладено потенціал, за допомогою якого можна перевести наявні негативні якості в позитивні.

Як вважає М. Шакурова, однією з провідних умов соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю неформальних об'єднань є використання можливостей групової діяльності в інтересах реабілітації, підтримки особистості. Це буде сприяти запобіганню можливого конфлікту між формальною та неформальною організаціями, встановленню паритетних відносин в їх взаємодії, виконанню неформальною спільнотою тих задач та функцій, що вирішує формальна організація.

Так, життя саме підказує нові форми роботи з творчою молоддю відповідно до цього напрямку. Такою формою можна назвати «Майданс» – перший у світі проект, який об'єднує творчу молодь в єдиному танцювальному пориві. Кожен може стати частиною грандіозного спільного дійства. Тисячі молодих людей по усій Україні готують хореографічні постановки заради однієї ідеї (отримання коштів на реалізацію мрії свого міста). І є очевидним: чим важливіша мета, тим більші зусилля треба докласти для її досягнення. Варто відзначити, що формальним колективом груп-учасників з кожного міста (регіону) назвати не можна, адже в такій групі відсутні основні ознаки формальності (юридичне оформлення – легалізація; видача членських квитків; статут, програми чи інші програмні документи). І тому перед лідерами (хореографами) постає велика відповідальність не лише розробити, відпрацювати та реалізувати переможну

танцювальну композицію, а й згуртувати в єдиний дружний «організм» таку різну творчу молодь. Атмосфера на «Майданс» сприяє формуванню в молоді соціальних знань і вмінь для кращої адаптації в системі соціальних відносин.

«Позиція прийняття» як напрям роботи з учнівською молоддю неформальних об'єднань широко представлений у західноєвропейській практиці, зокрема в Німеччині. Так, К. Молленхауер звернув увагу на те, що соціальним педагогам необхідно напрацювати нову, «орієнтовану на потреби молоді концепцію соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю, в основі якої повинен бути: по-перше, принцип інтеграції зусиль усіх зацікавлених суб'єктів соціалізаційних і виховних впливів, і, по-друге, факт визнання молодіжних об'єднань за повноцінний суб'єкт соціалізації молодого покоління». Відповідно, в німецькій соціальній педагогіці і практиці соціально-педагогічної роботи оформилася концепція моделі «відкритої роботи з молоддю» на позиціях прийняття неформальних молодіжних об'єднань як соціальної реальії, груп, які виконують комунікативні функції.

Особливістю нового підходу до роботи з молоддю у Німеччині, на думку Л. Бйоніш, стала діяльність соціальних працівників та педагогів за місцем проживання й дозвілля учнівської молоді. У контексті зазначеного напрямку широкого поширення набув рух за створення інфраструктури дозвілля. Основою стали нові будинки культури, оснащені всім необхідним для проведення як цікавих занять (наприклад, технічною й художньою творчістю), так і змістовного дозвілля. Унаслідок цього безпосередня робота з молодіжними об'єднаннями завдяки її різноманітності стала більш диференційованою й охопила як допомогу соціально-педагогічного характеру колективам об'єднань (входження в контакт із членами формування, розробка процедури завоювання їхньої довіри, виявлення мотивації участі молоді в цих об'єднаннях), так і соціальну допомогу при вирішенні індивідуальних проблем кожного члена молодіжного об'єднання.

Зміст та форми роботи з учнівською молоддю неформальних об'єднань згідно з «позицією прийняття» є: діяльність соціальних педагогів у школі й дозвіллевих установах; діяльність «вуличних» соціальних працівників; ініціювання створення груп соціальної спрямованості, соціальних ініціатив, групи взаємодопомоги та взаємопідтримки; включення цих груп у систему соціально-педагогічної діяльності установ, мікросоціуму; спільна робота з організаторами молодіжного руху з метою переорієнтації асоціальних груп на просоціальні; координація роботи з навколишніми гуманітарними установами; виставки молодіжних субкультур; кінолекторій тощо.

Для реалізації цього змісту дослідники виділяють низку загальних і спеціальних методів та засобів (консультації; співпраця з батьками, персоналом; втручання, коли потрібна зміна законів і правил; спілкування з

членами неформальних об'єднань; неформальні зустрічі, тренінги у спеціальних центрах, де молода людина-»неформал» отримує можливість обґрунтувати свою життєву позицію, відрефлексувати переживання; методи вуличної соціальної роботи; метод «Рівний-рівному» тощо) і визначають принципи: самоцінності особистості; гуманізму й толерантності; інтеграції зусиль усіх зацікавлених суб'єктів соціалізаційних і виховних впливів; акцептації (від нім. *akzeptieren* – приймати, визнавати); груповий (визнає важливість неформальних молодіжних об'єднань, усвідомлення ними своєї соціокультурної самостійності); соціально-просторовий (передбачає облік інституційних і соціальних умов); тимчасовий, що вимагає шанобливого ставлення до молодих людей; біографічний, згідно з яким потрібно враховувати різні біографічні умови кожної конкретної людини.

Необхідно відзначити, що робота соціальних педагогів з молодіжними об'єднаннями в Німеччині здійснюється в рамках реалізації державної молодіжної політики. Зокрема молодіжні проблеми вважаються складовою досить широкої сфери соціальної та соціально-педагогічної роботи, чільне місце в якій посідає культивування й розвиток бажання і здібностей молоді брати активну участь у культурному, соціальному й політичному житті нації. Тому «позиція прийняття» стала одним з провідних напрямів роботи із неформальною молоддю в Німеччині.

Згідно з «позицією прийняття», з метою створення єдиного, цілісного, ефективного педагогічного процесу необхідно налагоджувати контакти з організаторами молодіжного руху. Колектив повинен стати для молоді ареною не лише ділового вияву, але й задоволення інтересів, бажань, пристрастей, дружби, любові. У цьому випадку відбувається збіг, органічне поєднання шкільного виховного колективу з неформальними об'єднаннями. Як уважає Л. Бйоніш, діалектичне виховання саме й полягає в тому, щоб не ізолювати й не протиставляти один одному виховний колектив і неформальні об'єднання, не загострювати суперечності між ними, а знаходити спільне, зближувати, об'єднувати, удосконалюючи, вживлюючи одне в одного, використовуючи все краще в них і поступово усуваючи наносне, підмінюючи й замінюючи його духовно цінним. Це буде сприяти цілісності педагогічного процесу, перетворенню виховного колективу в його основну змістову форму і фактор виховання.

Використання творчого потенціалу неформальних груп є особливим напрямом роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями творчого спрямування. Тут творчий потенціал учнівської молоді неформальних об'єднань використовується з метою вирішення завдань педагогізації соціального середовища, створення умов розвитку, реабілітації або корекції певної особистості.

Проблемою розвитку та використання творчого потенціалу займалися такі дослідники, як В. Доній, Р. Грановська та Ю. Крижанська, Т. Кісельова, А. Соколов та ін. Беручи до уваги дослідження учених, можна визначити зміст діяльності відповідно до цього напрямку. Він спрямований на виявлення позитивного в учнівській молоді творчих неформальних об'єднань і, спираючись на це, – розвиток інших, недостатньо сформованих чи негативно зорієнтованих якостей, доводячи їх до необхідного рівня й гармонійного розвитку. Форми реалізації напрямку роботи з використання творчого потенціалу мають творчий, інноваційний характер та градацію відповідно до здібностей і потенцій учнівської молоді. Зокрема це такі форми, як: конкурси, фестивалі та свята (музичні, мистецькі, танцювальні), турніри, карнавали, музичні шоу, концерти, виставки творчих робіт, тематичні вечори, колективна творча справа, гуртки художньої самодіяльності, випуск стінної газети, рукописних журналів, творчі студії, соціальні проекти, тижні (музики, танцю, театру та ін.) тощо.

Концептуальне обґрунтування застосування основних принципів розвитку творчого потенціалу молодіжних неформальних об'єднань подано в теорії творчого саморозвитку та теорії соціально-культурної діяльності: принцип загальності і доступності; самодіяльності; систематичності та цілеспрямованості; соціально-культурної спадкоємності; творчого саморозвитку і самореалізації; педагогічної підтримки.

Наступним і одним із важливих напрямів роботи з неформальною молоддю є *«надання альтернативи»*. Цей напрям роботи передбачає створення соціально-педагогічних умов для задоволення потреб (реалізації мотивів), що спонукають учнівську молодь до об'єднання у неформальні групи в соціально схвальній (соціально позитивній) формі; створення умов для саморозвитку особистості в трьох автономних і водночас взаємопов'язаних сферах: освіті, організації соціального досвіду через участь особистості в діяльності позашкільних закладів, громадських організаціях, формальних та неформальних групах, індивідуальній допомозі. «Надання альтернативи» як напрям роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями можна реалізувати за допомогою створення альтернативних груп та об'єднань молоді, що реалізують соціально корисні види діяльності, турбуються про активний вибір своєї життєвої позиції, задовольняють потребу в спілкуванні, саморозвитку, творчій самореалізації.

Як зазначає В. Каласьєва, стратегія надання альтернативи передбачає знання спеціалістами, які ведуть роботу з молоддю, базових потреб віку, а також визначення за допомогою діагностики мотивів, що є актуальними для конкретної соціокультурної ситуації – району, міста, соціальної групи. Зокрема вчені (Б. Додонов, А. Файн, В. Хорнштайн, С. Шацький та ін.) пропонують: залучати учнівську молодь до продуктивних, творчих форм

діяльності; використовувати механізм «гедоністичного ризику»; розширювати сферу дозвілєвої діяльності та заохочувати участь молоді в усіх різновидах проведення дозвілля; організовувати клубну роботу в освітньому процесі; створювати молодіжні громадські організації, що сприяють розвитку дитячого та молодіжного руху.

Так, прихильники залучення учнівської молоді до продуктивних, творчих форм діяльності (Н. Синягіна та В. Каласьєва вважають їх результативними, не зважаючи на те, що при цьому не виробляються матеріальні цінності. Іншою суттєвою обставиною є орієнтація на важливе для підлітка бажання відчувати значущість існування «тут та зараз». На нашу думку, залучати учнівську молодь до продуктивних, творчих форм діяльності, в яких можливо було б досягнення сильних емоційних переживань, необхідно не в легкій, доступній формі, а через подолання перепон, вольових зусиль, уміння співпрацювати з іншими.

Однією з причин входження молоді в неформальні молодіжні об'єднання є задоволення потреб у тілесному та душевному комфорті. На думку Б. Додонова, це пов'язано з гедоністичними емоціями. «Гедоністичний ризик», тобто задоволення від ризику, почуття небезпеки, що випробовує людина ніби граючи, властивий підліткам. «Гедоністичний ризик» визначається як особливий прийом психологічного впливу на сферу потреб, при якому їхня актуалізація досягається шляхом створення небезпечних, загрозливих для їхнього задоволення ситуацій. Зокрема, в дослідженнях цієї проблематики особливо виокремлено проблему усвідомлення небезпечної поведінки учнівською молоддю, що є однією з найактуальніших. Так, у рамках концептуального підходу О. Чебикіна феномен «особистісне ставлення до небезпеки» характеризується як емоційне сприйняття учнівською молоддю загрози, яка повертається назад крізь призму оцінки вірогідності негативних наслідків і власної можливості контролювати ситуацію. Саме в діяльності таких неформальних об'єднань, як брей-данс, паркур та фріран (мистецтво переміщення та подолання перешкод), ролери, скейтери, стріт-байкери, байкери, задовольняється схильність до гедоністичного ризику, бажання спробувати все нове, заборонене. До числа соціально-позитивних форм застосування «гедоністичного ризику», що реалізовується в рамках цього напрямку роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями, можна віднести його використання в різноманітних видах спорту, що містять елементи ризику та змагання, – альпінізм, спідвей, сноуборд, парашутизм та ін.

Для розширення сфери дозвілєвої діяльності та заохочення участі молоді в усіх різновидах проведення дозвілля можливе використання клубної роботи. Клуб

– це форма додаткової освіти молоді. Клубом може бути будь-яка спільнота, де її члени об'єднані за інтересами; він має статут, керівника, план роботи.

Роль дитячих, юнацьких об'єднань та клубів за місцем проживання і навчання високо оцінював творець прообразів перших в Росії соціально-педагогічних центрів С. Шацький. Він підкреслював, що педагог повинен рахуватися з дитячою природою і потребами цього віку. Робота клубу, на його думку, повинна вестися виходячи з «гри дитячих інстинктів». «Зародок ідеї дитячого клубу лежить у вільних дитячих організаціях, що спричинюють часто величезне занепокоєння дорослих. Це вуличні, дачні, сільські, фабричні вільні дитячі об'єднання. Вони виникають завдяки могутньому соціальному інстинкту й хороші тим, що вільні, рухомі, знаходяться в близькому зіткненні з життям...». Так, наприклад, А. Файн пропонує використовувати природний потяг панків до перекладу текстів пісень для створення клубу з вивчення іноземних мов; потяг хіп-хоперів до віршування, танців та малювання для створення відповідно поетичних, хореографічних та художніх клубів тощо.

Тож можна стверджувати, що С. Шацький відкрив основний спосіб роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями. Вирішення цієї проблеми полягає в соціально-педагогічній діяльності зі створення соціально-виховного середовища (клубу), заснованого на тих вікових потребах у спілкуванні, самоствердженні, які породжують вуличні, дворові компанії та неформальні молодіжні об'єднання.

На думку Н. Сенченко, створення клубного об'єднання на основі молодіжних субкультурних практик сприяє: прийняттю молоддю своєї особистості; оволодінню різними варіантами самопред'явлення в соціально схвальній формі (організація експериментування та самовираження за допомогою конструювання своєрідних «карнавальних» площадок, де під час різноманітних ігор, конкурсів, концертів учасники мають можливість самореалізуватися); засвоєнню молоддю способів вирішення комунікативних задач (конструктивного діалогу з дорослими, з представниками інших субкультур).

У рамках вирішення проблеми створення молодіжних громадських організацій як альтернативи неформальним об'єднанням у Німеччині, В. Хорнштайн сформулював *принцип нової парадигми* соціально-педагогічної роботи з неформальною учнівською молоддю. Так, автор наголошує на тому, що вона повинна не тільки забезпечувати основні структурні елементи соціалізації, а й відображати глибинні інтереси і потреби молоді, створювати можливості для їхньої реалізації. Поряд з тим, учений акцентував увагу і на наявності так званого «конфлікту поколінь», який потрібно обов'язково враховувати при розробці технологій роботи з членами неформальних молодіжних об'єднань. Насамперед В. Хорнштайн акцентує увагу на необхідності створення молодіжних громадських організацій, які б

об'єднували молодь на основі соціально значущих цінностей, суспільної спрямованості та сприяли розвитку дитячого й молодіжного руху. Такі організації стосовно педагогічного процесу, на думку дослідника, можуть займати позицію паралельного, інколи перетинаючого, зазвичай мирного співіснування, що створює основу для злиття офіційних і неофіційних груп в єдиний потік цілісного виховного процесу. Так, в освітньо-виховних установах можуть об'єднуватися групи шанувальників акторської майстерності, музики, танців, уболівальників футболу, колекціонерів тощо.

Узагальнюючи наведені напрями та методи соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю неформальних об'єднань, можна виділити концептуальні положення:

- трансформації як перенесення активності молоді з несприятливої зони розвитку в сприятливу;
- самореалізації особистості на основі рефлексії та просоціального самоствердження як забезпечення оптимальних умов для задоволення молоддю своїх соціальних, духовних, творчих потреб, інтересів;
- інтегративності як об'єднання актуальних ідей і форм роботи з молоддю з метою переорієнтації її інтересів, спрямованості діяльності на творчість;
- систематичної і сталої співпраці школи й сім'ї, всіх освітніх та офіційних дозвілєвих структур з метою сприяння молоді в просоціальному розвитку особистості;
- опосередкованого впливу на молодь просоціально орієнтованих і референтних значущих дорослих і колективу;
- побудови життєвих перспектив як сприяння молоді у виборі гуманно орієнтованого життєвого шляху.

Унаслідок аналізу напрямів, якими в науковій літературі представлено вітчизняний та зарубіжний досвід роботи з учнівською молоддю неформальних об'єднань, стає очевидною проблема вибору професійної позиції суб'єкта виховного впливу: вважає він головним завданням своєї діяльності переорієнтацію неформального молодіжного об'єднання на просоціальний шлях або, усвідомлюючи всю складність (або неможливість) входження до групи, націлений на персональну роботу з молодою людиною та допомогу їй у психологічно здоровому середовищі, зокрема, освітній установі, з метою її поступової адаптації в учнівському колективі. Останнє, на наш погляд, є найбільш обґрунтованим.

4. Діагностика творчих неформальних об'єднань.

Дослідники (І. Башкатов, С. Косарецька, А. Мудрик та ін.) наголошують на тому, що в роботі з неформальними молодіжними об'єднаннями діагностика відіграє важливу роль. Вона дозволяє виявити специфіку групи та спланувати на

цій основі оптимальний варіант роботи з нею. У сучасній науково-гуманітарній сфері існує чимало різновидів діагностики: психологічна, педагогічна, соціальна, психолого-педагогічна, соціально-педагогічна та ін. Кожна з них має свою специфіку, особливості методології, методики, технології, завдання. Так, наприклад, психологічна діагностика розробляє теорію, принципи та інструменти оцінки й вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості; соціальна – розробляє комплекс способів, за допомогою яких визначають рівень соціального благополуччя/неблагополуччя й соціального здоров'я певного соціального середовища (мікросоціуму); педагогічна – вивчає принципи і методи розпізнавання та встановлення ознак, що характеризують нормальний або з відхилом від норм перебіг педагогічного процесу (І. Галян, В. Кірсанов, Г. Лаврентьєва, Л. Тюптя та ін.). Дослідженню творчих неформальних об'єднань найбільш відповідає комплексне використання всіх трьох видів діагностики. Адже причинами проявів ненормативної поведінки можуть слугувати як індивідуальні особливості молоді, так і соціальне середовище.

Вітчизняні фахівці з розробки теорії та методики діагностики девіантної поведінки молоді А. Белкін і П. Бельський під діагностикою розуміють постановку соціально-педагогічного діагнозу, прийняття кваліфікованого рішення про соціальну поведінку людини в цілому або щодо якого-небудь окремо взятого аспекту соціальної поведінки. Соціальний педагог з'ясовує й описує індивідуальні особливості соціальної поведінки особистості, її актуальний стан відносно наявних у суспільстві норм; визначає, чи знаходиться поведінка індивіда в рамках норми або відхиляється від неї; робить прогноз подальшого розвитку соціальної поведінки особистості та розробляє, в разі відхилень у поведінці, рекомендації. Під предметом соціально-педагогічного діагнозу автори розуміють встановлення індивідуальних особливостей соціальної поведінки і взаємодії як у нормі, так і в патології, а також моральний розвиток особистості підлітків та молоді. Саме соціально-педагогічна діагностика є тим методом, який дозволяє розпізнати відхилення на різних стадіях, поки вони не набули сталого характеру і ще піддаються корекції без перебудови стереотипу поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань. Ця проблема, на думку дослідників, має два основні аспекти. Перший з них пов'язаний з оцінкою характеру відхилень, тому що не всі аномалії поведінки мають соціально значущий характер, вони можуть бути результатом випадкового збігу обставин і в подальшому не повторюються. З іншого боку, відхилення можуть свідчити про спотворення моральних уявлень, навичок суспільної поведінки, про невихованість моральних почуттів. Другий аспект пов'язаний з попередженням відхилень. Діагностично-прогностичний підхід є основним інструментом корекційно-превентивних заходів.

До кількісних показників, які потрібно встановити під час діагностики дослідники відносять: віковий, соціальний та статевий склад групи, тривалість існування, частоту зустрічей членів. До якісних – підготовленість до спільної діяльності, характер, мету, мотиви і спрямованість діяльності, рівень групового розвитку, відповідальність за групову діяльність, внутрішню структуру, колективність, конфліктність, типи спілкування і відносин, запити та способи їхнього задоволення, норми й цінності, можливе кримінальне минуле членів.

Соціальна практика та науковий досвід учених в цій галузі (С. Косарецька, Л. Шабанов, Д. Фельдштейн та ін.) дозволяють виділити методи, які може використовувати соціальний педагог для проведення діагностики неформальних молодіжних об'єднань (табл. 1).

Таблиця 1

**Діагностичні методи та їхня функціональна дія в процесі
визначення рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки**

Метод	Функціональна дія
Спостереження	Дозволяє вивчати зовнішні прояви поведінки як окремого члена, так і неформальної групи в цілому без втручання в її діяльність.
Анкетування	Дозволяє зібрати статистичний матеріал, що розкриває кінцевий результат, а не динаміку процесу шляхом одночасного опитування всієї неформальної групи.
Бесіда	Дозволяє отримати, уточнити й коригувати інформацію на основі вербальної комунікації, проникнути у внутрішній світ особистості неформальної молоді.
Інтерв'ю	
Аналіз продуктів діяльності	Дає можливість побачити найрізноманітніші психічні якості та властивості особистості неформалів, рівень їхнього розвитку.
Паспортизація	Дає можливість з різною мірою глибини й узагальненості виявити специфіку життєвого досвіду як неформальної групи в цілому, так і окремого її члена в процесі спільної життєдіяльності з іншими людьми.
Соціальна біографія	
Діагностика соціального оточення	
Тестування	Дозволяє вивчити особливості лідера групи та мотиваційно-потребову сферу членів неформального об'єднання.
Методи	
Прогнозування поведінки групи	Дозволяє зіставляти дані про рівень сформованості СНП учнівської молоді творчих неформальних

Параметричний метод	об'єднань на початку експерименту з даними, отриманими після його проведення, і на цій основі робити прогнози про подальший розвиток.
---------------------	---

Як зазначає Я. Юрків, аналіз продуктів діяльності неформального об'єднання допоможе глибше та всебічно пізнати розумові, емоційні, вольові й характерологічні якості та властивості особистості його учасників. Зокрема продуктами діяльності молодіжних неформальних об'єднань є їхні письмові роботи (вірші, пісні), малюнки (графіті), фотографії, відео тощо. Порівнюючи роботи, які виконані в різний час, на різних етапах, можна виявити рівень розвитку виконавців, досконалість умінь та навичок, акуратність, майстерність, кмітливість, наполегливість тощо.

У своїх дослідженнях Д. Фельдштейн акцентує увагу на використанні специфічного методу – паспортизації підліткових та молодіжних груп. Паспорт неформальної групи заповнюється в результаті аналізу бесід із членами груп; співставлення інформації, яка отримана від різних осіб, після чого проводять взаємодоповнення та виключення неправдивої інформації (Додаток А). Самостійним напрямом, на думку С. Косарецької, виступає діагностика оточення, в якому живе та діє неформальна група. Увага концентрується на уточненні місця й ролі групи в структурі того чи того колективу та суспільства в цілому.

У рамках проведення діагностичних процедур необхідно особливо відзначити методи прогнозування поведінки групи. Метою прогнозування є виявлення можливих позитивних моментів у роботі з певною неформальною групою. Для цього необхідно встановити, як змінюються інтереси та потреби групи, наскільки вона стійка та які її перспективи. У поєднанні з параметричним методом можна встановити «соціальний ефект», або результат, що свідчить про ефективність/неефективність використання обраних методів та засобів у формуванні СНП учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.

Науково-теоретичний рівень системи вивчення учнівської молоді з відхиленнями в поведінці передбачає створення цілісної теоретичної моделі процесу розпізнавання й попередження відхилень. Так, П. Бельський розробив методики для виявлення в учнівської молоді з відхиленнями в поведінці примітивних потреб («гіперемоцій») і моральних мотивів («етичних емоцій»); він виявив деякі прикметні особливості мотиваційно-потребової сфери неповнолітніх правопорушників, а також наявні між ними відмінності за характером їхнього морального недорозвинення.

У програму діагностики неформальної групи Л. Шабанов також включає комплекс методик, які допоможуть у вивченні особистості лідера групи. На наш погляд, думка автора цілком виправдана. Як відмічалось

раніше, лідер часто визначає спрямованість неформальної групи, її відкритість зовнішнім контактам, можливість переорієнтації, корекції установок і діяльності.

Отже, об'єктами діагностики виступають:

- середовище, в якому сформувалася та діє неформальна група;
- характеристика групи – її спрямованість і структура, цінності й норми, мотиви та зміст групової діяльності, міжособистісні відносини, система лідерства, характер і механізми впливу на членів;
- відомості про особистість члена групи – місце молодого людини в групі, мотиви включення в групу, характер прийняття групових норм та цінностей.

Відомості про особистість члена творчого неформального об'єднання можна зібрати за допомогою соціально-психологічної діагностики, яка відбувається у декілька етапів.

На першому етапі відбувається діагностика усвідомлення молоддю творчих неформальних об'єднань потреб, мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій. Мотиваційну сферу можна оцінювати за розвиненістю, гнучкістю, структурністю. Чим більше різноманітних потреб, мотивів, цілей, тим більш розвинена мотиваційна сфера. Чим різноманітніші способи задоволення потреб, тим гнучкіша мотивація. Отже, зміст мотивів є найбільш істотною характеристикою спрямованості особистості та рівня її вихованості. В учнівській молоді найбільш часто трапляються мотиви, пов'язані із власною особистістю; достатньо великий відсоток становлять мотиви саморозвитку. Мотиви самореалізації яскравіше виражені у творчій молоді, до якої і відноситься учнівська молодь творчих неформальних об'єднань.

Значне місце діагностиці мотиваційної сфери молоді неформальних об'єднань надається в роботах Т. Шиловой, яка до однієї з основних причин виникнення відхилень у поведінці молоді відносить неузгодженість мотиваційної сфери, що тягне за собою загальну неузгодженість зовнішніх соціальних умов і внутрішнього ставлення молодого людини до них. Тобто відставанням реальної поведінки від загальноприйнятих норм можна називати неузгодженість між метою та соціально прийнятними засобами її досягнення. Так, учнівській молоді творчих неформальних об'єднань властиво значне розходження між загальноприйнятими соціальними нормами і нормами групи, вироблення свого морального кодексу з опорою на спотворені моральні уявлення. Г. Бочкарьова зазначає, що негативні якості та негативні звички часто викликані певною потребою молоді й закріплюються в процесі поведінки, пов'язаної з цією потребою. Тому ми вважаємо, що важливе значення для розкриття причин ненормативної поведінки учнівської молоді має вивчення її потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій.

В контексті дослідження мотиваційної сфери учнівської молоді творчих

неформальних об'єднань визначають:

- рівень сформованості системи ціннісних орієнтацій;
- рівень прагнення учнівської молоді творчих неформальних об'єднань до наслідування соціальної норми поведінки;
- ступінь задоволеності основних потреб;
- зміст мотивів, їхню спрямованість і стійкість.

Вирішення поставлених завдань можливе завдяки використанню системи діагностичних методик: методика визначення рівнів прагнення молоді до суспільно-нормативної поведінки Т. Ващенко; методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча; методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб; методика діагностики мотиваційної спрямованості особистості (Додаток Б).

Зміст моральних знань розкривається в нормах, принципах і правилах, які конкретизують різні боки чи аспекти культури взаємин. Тому суспільно-нормативна поведінка ґрунтується на певному рівні етичних знань, які є основою для практичного втілення їх у взаєминах та передбачає знання норм моралі, правил міжособистісного спілкування, тактик і способів міжособистісної взаємодії, які сприяють установленню позитивних взаємин і запобігають виникненню конфліктних ситуацій, а також знання змісту цінностей, взірців поведінки, які орієнтують учнівську молодь творчих неформальних об'єднань у виборі етичних дій.

Виходячи з цього, *другий етап* передбачає діагностику розуміння учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань самого предмета суспільно-нормативної поведінки, усвідомлення того, наскільки важливими є норми на рівні взаємодії з індивідом, групою, соціумом. Для цього необхідно визначити:

- ступінь розуміння сутності поняття «суспільно-нормативна поведінка»;
- рівень знань етичних норм, етичних аспектів поведінки;
- рівень знань про способи прояву нормативної поведінки у взаєминах;
- ступінь оперування моральними судженнями.

У процесі проведення дослідження на другому етапі діагностування можна застосувати такі методики: метод індивідуального сфокусованого інтерв'ю (опитувальник «Суспільно-нормативна поведінка»); методика оцінки рівня розвитку моральної свідомості (дилеми Л. Колберга); метод експертних оцінок – діагностична картка «Визначення рівня знань учнівської молоді про способи прояву нормативної поведінки у взаєминах» (Додаток В).

Опитувальник «Суспільно-нормативна поведінка», що розроблено за методом індивідуального сфокусованого інтерв'ю, передбачає таку тактику організації діалогу з досліджуваним, коли можна дізнатися про певну

конкретну проблему становлення особистості. Схема інтерв'ю використовується як орієнтир, що задає певний напрям судженням респондента і доповнюється питаннями, які дають можливість виявити, крім уявлень респондентів про суспільно-нормативну поведінку, наявність знань про її основні ознаки, норми і правила взаємин, способів її прояву у взаєминах з іншими.

Для визначенні ступеня оперування респондентами моральними судженнями актуальною стає теорія морального розвитку Л. Колберга. За визначенням дослідника, моральна свідомість – складний, суперечливий феномен духовної культури, що має рівні, форми, структуру. Для того, щоб оцінити ступінь оперування моральними судженнями, Л. Колберг сформулював дев'ять дилем, в оцінці яких стикаються норми права й моралі, а також цінності різного рівня.

Головною особливістю методу експертних оцінок є те, що респондентами тут виступають особи, компетентні в досліджуваній проблемі, тобто експерти. Вони знаходяться поруч з учнівською молоддю і мають змогу дати компетентну оцінку рівню сформованості її знань про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах. Підготовка експертів до дослідної роботи передбачає їхню участь у засіданнях методичного об'єднання, семінарах, у ході яких експерти знайомляться з теоретичними та практичними аспектами дослідно-експериментальної роботи, технологією використання й заповнення діагностичних карток та ін. Використання методу експертних оцінок допомагає формалізувати процедури збору, узагальнення й аналізу думок фахівців з метою перетворення їх у форму, найзручнішу для ухвалення обґрунтованого рішення.

Третій етап включає діагностику усвідомлення членами творчих неформальних об'єднань моральних, інтелектуальних та естетичних почуттів, розвиток емпатійних навичок і вирішує такі завдання:

- з'ясування рівня розвитку моральних почуттів (ставлення учнівської молоді творчих неформальних об'єднань до суспільно визнаних норм, пов'язаних з моральними почуттями відповідальності, толерантності, милосердя);
- визначення емоційно-почуттєвої спрямованості;
- дослідження рівня психоемоційної врівноваженості;
- з'ясування рівня розвитку емпатії.

Вирішення поставлених завдань можливе завдяки використанню комплексу методик: методика «Вибір»; шкала значущості емоцій Б. Додонова; опитувальник FPI (форма В), на визначення рівня психоемоційних станів; методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойко (Додаток Г).

Показниками моральної оцінки явищ є адекватність реагування в різних життєвих ситуаціях, уміння їх проаналізувати, співставляти факти, дати їм обґрунтоване пояснення. Самооцінка ж є сутнісним ядром особистості, оскільки вона виступає регулятором поведінки й діяльності, визначає здатність до соціальної адаптації. Якщо людина вміє розбиратися у своєму «внутрішньому світі», їй значно легше розв'язувати складні життєві проблеми, взаємодіяти з іншими людьми. *Четвертий етап* передбачає визначення ступеня сприйняття, розуміння та оцінки учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань соціальних суб'єктів та сформованості саморегуляційних умінь і навичок.

На цьому етапі необхідно визначити:

- ступінь об'єктивності в оцінці себе та інших, ситуації взаємодії;
- рівень здатності робити етичний вибір на основі сформованих оцінних еталонів;
- ступінь розвитку процесів саморегуляції емоцій, почуттів, станів, поведінки;
- рівень розвитку вольових якостей.

У процесі проведення дослідження на четвертому етапі можна застосувати такі методики: тест «Самооцінка»; методика «Хто я?» М. Куна на визначення рівня сформованості рефлексії; метод експертних оцінок (діагностична картка №2 «Здатність молодшої людини передбачати наслідки своєї поведінки й замислюватися про них» та №3 «Рівень сформованості в молоді навиків самоконтролю») див. Додаток Б; методика Т. Шульги та Н. Александрової «Задача, яку неможливо вирішити» (Додаток Д).

На *п'ятому етапі* проводиться діагностика практичних дій та вчинків; виявлення особистісних якостей, що допомагають займатися суспільно корисною, соціально значущою діяльністю та досягати в ній певних позитивних результатів. Завданнями п'ятого етапу є визначення:

- рівня сформованості вміння дотримуватися загальноприйнятих правил, етичних аспектів поведінки у взаєминах з «іншими»;
- рівня сформованості вміння уникати конфліктних ситуацій і розв'язувати їх;
- наявності суспільної активності й прагнення до творчої самореалізації;
- здатності здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі.

Вирішення поставлених завдань можливе завдяки використанню спеціальної системи діагностичних методик: методика «Незавершені речення» Сакса-Сіднея; методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса; анкета «Суспільна активність учнівської молоді» (Додаток Е); метод експертних оцінок (діагностична картка № 4 «Творча діяльність і норми поведінки молоді» додаток Б).

3.2. Соціально-педагогічна підтримка соціально спрямованої творчої діяльності неформальних молодіжних об'єднань.

План:

1. Система суб'єктів роботи з підлітками-членами неформальних молодіжних об'єднань.
2. Ініціювання створення молодіжних груп соціальних ініціатив на допомогу учнівській молоді творчих неформальних об'єднань.
3. Створення у навчальному закладі соціально-творчого простору розвитку.
4. Моделі міжособистісних стосунків учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.
5. Методика роботи з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями.

1. Система суб'єктів роботи з підлітками-членами неформальних молодіжних об'єднань.

Регуляція соціального становлення учнівської молоді не завжди здійснюється згідно із соціально значущими нормами і правилами. Унаслідок цього і з'являється потреба в посиленні такого механізму, як взаємодія суб'єктів соціалізаційного впливу в процесі стимулювання соціально спрямованої творчої діяльності неформальних молодіжних об'єднань.

Дослідження різних аспектів взаємодії є однією з важливих проблем педагогічної теорії і практики, а її вивченням займалось широке коло дослідників. Помітний внесок у розробку теоретичних основ створення цілісного виховного процесу зробили А. Бойко, Л. Гордін, І. Зверева, Л. Коваль та ін. (аналіз проблем виховання молоді, принципи взаємодії соціальних інститутів, фактори й умови соціалізації). Важливі аспекти проблеми розглянуті у працях В. Бочарової, С. Харченко, С. Яковлева, М. Якушкіної (теоретичні й практичні аспекти пошуку взаємодії всіх виховних структур суспільства). Як зазначають дослідники, взаємодію педагога й учнівської молоді, молоді та ровесників, молоді і середовища необхідно розглядати як взаємовплив один на одного, в результаті чого відбувається процес особистісного вдосконалення, самокорекції і змін.

Аналіз ступеня розробки різних аспектів означеної проблеми свідчить про недостатність дослідження питань, які пов'язані з розглядом взаємодії суб'єктів соціалізувального впливу у формуванні суспільно-нормативної поведінки. Так з'являються протиріччя між посиленням соціалізації педагогічного процесу і недостатньою розробленістю умов для соціально-

педагогічного впливу на учнівську молодь в творчих неформальних об'єднаннях.

Одним із відправних моментів теоретичного обґрунтування соціально-педагогічної взаємодії суб'єктів соціалізувального впливу є концепція педагогіки соціальної роботи (В. Бочарової, Б. Бітінас, Л. Коваль, В. Філоненко та ін.), де соціальне виховання трактується як педагогічно орієнтована система суспільної підтримки, необхідна підростаючому поколінню в період його включення в соціальне життя. На думку Н. Сенченко, соціально-педагогічна підтримка учнівської молоді – представників молодіжних неформальних об'єднань – виникає на межі стихійної, відносно керованої та відносно соціально-керованої соціалізації і більш-менш усвідомлюваної самозміни людини; має характер діалектичного компромісу за умов: прийняття вихованця, які б ідеї він не поділяв; інформування його про можливі соціальні санкції; будування діалогу між культурою та субкультурою, пред'явлення загальноприйнятих зразків; організації руху думки в діалозі від суб'єктивних значень учнівської молоді до соціокультурних значень; оснащення вихованця засобами розуміння та самовираження, яких недостатньо.

Формувальний вплив інституцій суспільства на молоде покоління може відбуватися тільки завдяки його постійній взаємодії з контрагентами впливових дій, що робить останню важливим чинником соціально-педагогічного процесу. Інтенсивні інтеракції молодого покоління з основними агентами соціалізації виступають як механізм оволодіння соціальним досвідом; характер спілкування впливає на творчу активність дітей, їхній моральний розвиток. Але для того, щоб соціалізація була успішною, а взаємодія – ефективною, необхідно усвідомлювати ті процеси, які відбуваються під час останньої, знати й свідомо використовувати дії, які можуть привести до бажаного результату. Так, у процесі соціалізуючих інтеракцій діють як прямі, так і опосередковані механізми, за допомогою яких агенти інтеракцій впливають на підростаюче покоління з метою його аккультурації й вироблення навичок просоціальної поведінки.

Взаємна активність вихователів і вихованців у педагогіці позначається терміном педагогічна взаємодія. Взаємодія – це своєрідне втілення зв'язків, взаємин між людьми, котрі, вирішуючи спільні завдання, впливають один на одного й досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань. Сутністю взаємодії є прямий або непрямий вплив суб'єктів цього процесу один на одного. Від того, як організовано взаємодію, буде залежати й виховання. Тому організація взаємодії є постійною проблемою педагогіки в цілому та соціальної педагогіки зокрема, залишаючись для них актуальною.

Важливим у контексті нашого дослідження є визначення поняття «суб'єкт». На думку А. Шемшуріної, суб'єктом є той, хто має вільний вибір

та приймає рішення про здійснення моральних учинків на підставі самоаналізу та самопізнання. Крім того, за висловленням Н. Щуркової, суб'єкт характеризується здатністю свідомо, цілеспрямовано й вільно встановлювати зв'язки зі світом, передбачати наслідки й брати відповідальність за результати власних учинків.

За умов забезпечення взаємодії між суб'єктами соціалізувального впливу, на думку А. Бойко, реалізується базова потреба молоді в залученні її до соціуму й культури суспільства на основі рівноправного партнерства з дорослими у процесі спілкування й діяльності. Таким чином, не тільки дорослі, але й учнівська молодь творчих неформальних об'єднань (далі ТНО) є суб'єктами процесу виховання та соціалізації, що свідчить не про рівність обох сторін як відсутність субординації, а про ціннісну рівність. За умов установлення суб'єкт-суб'єктних відносин, на наше переконання, творчий потенціал учнівської молоді ТНО можна реалізувати якнайкраще. Визнання цінності представника та носія будь-якої культури збагачує виховний простір та відкриває значні можливості для виховання в молоді цінності іншої людини, толерантності, культури поведінки. Крім того, в процесі спілкування та спільної діяльності змінюється не тільки учнівська молодь – представники ТНО, збагачуючись за рахунок засвоєння іншої культури або пристосовуючись до неї, але й дорослі, які здійснюють пошук найбільш ефективних шляхів соціально-педагогічного впливу на учнівське середовище.

У цьому плані доцільно відзначити нову модель педагогічної взаємодії, яку обґрунтовано А. Бойко. Вона передбачає перехід від розуміння молоді як об'єкта та засобу виховання до усвідомлення її як суб'єкта і мети виховного процесу. Спілкування в системі «людина↔людина» Г. Локарева розглядає тільки як суб'єкт-суб'єктні ($S \leftrightarrow S$) відносини. Отже, учнівська молодь ТНО як об'єкт професійної діяльності суб'єктів соціалізувального впливу в системі спілкування, повинна знаходитися в позиції суб'єкта, що й визначає характер стосунків між фахівцем та учнівською молоддю, яка потребує соціальної допомоги, таким чином зумовлюється система спілкування як $S \leftrightarrow S$. Провідна роль у прийнятті таких відносин закріплюється за фахівцем, а це насамперед залежить від рівня володіння ним професійним спілкуванням. Виходячи з цього, ми розглядаємо взаємодію суб'єктів соціалізаційного впливу з позицій суб'єктного підходу, тобто рівноправної участі в ньому всіх суб'єктів. Найбільш відповідним цьому буде визначення Н. Радіонової. Вона трактує взаємодію як систему, яка розвивається в часі й у просторі та за певних умов стає фактором розвитку не тільки особистості учнівської молоді, але й інших суб'єктів соціалізувального впливу. До цього можна додати й думку В. Ядова, який визначає взаємодію як цілеспрямований

процес інтеграції й реалізації виховного потенціалу його суб'єктів, що сприяє формуванню активної життєвої позиції.

Суб'єктами взаємодії виступають:

- члени (мікрогрупи) творчих неформальних молодіжних об'єднань;
- виховний простір сім'ї;
- виховна діяльність церкви;
- засоби масової інформації;
- заклади культури та дозвілля;
- обласні та місцеві координаційні ради з проблем виховання;
- класний, шкільний колективи, органи учнівського самоврядування;
- педагогічний колектив (адміністрація школи, вчителі, класні керівники, психологи, соціальні педагоги, керівники шкільних клубів за інтересами, гуртків);
- друзі та знайомі з молодіжного середовища (необов'язково члени неформальних об'єднань), що складають волонтерські загони та молодіжні ініціативні творчі групи.

Щоб забезпечити ефективність формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді ТНО, недостатньо взаємодії неформальної учнівської молоді з педагогами. Потрібна скоординована діяльність дитячих та молодіжних громадських об'єднань, батьків, духовенства, працівників закладів культури тощо. Налагоджувати ефективну співпрацю педагогів з іншими суб'єктами соціально-педагогічної діяльності треба через органи учнівського самоврядування (спільна підготовка та проведення загальношкільних заходів; створення «ініціативної творчої групи»), раду школи та батьківські комітети, а також через спеціально створені обласну та місцеві координаційні ради з проблем виховання, до яких входитимуть представники місцевих осередків громадських об'єднань.

Серед найближчого оточення учнівської молоді дорослим відводиться важлива роль бути не тільки транслятором знань, а передусім організатором, координатором і керівником цілеспрямованої соціалізації молодого покоління. Виховний простір сім'ї є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. Взаємодія сім'ї та учнівської молоді ТНО повинна ґрунтуватися на деяких особливостях: формування особистості молоді, дисциплінування її, допомога в її індивідуальному розвитку, досягнення емоційної єдності, розуміння, співчуття. Основою цієї взаємодії є духовна освіченість батьків, що передбачає знання морально-етичних законів життя. Ці знання батьки мають можливість отримати, взаємодіючи з церквою.

Обґрунтовані І. Огієнком духовні принципи виховання особистості (духовної спрямованості, спадкоємності християнському ідеалу, ідейності,

корисності для суспільства, самовдосконалення особистості) відображають основні протиріччя та тенденції становлення духовної особистості в юнацькому віці та виступають основою для розробки суб'єктами соціалізувального впливу мети та змісту процесу її формування.

Вплив сучасних ЗМІ на учнівську молодь, її моральні цінності, етичні та поведінкові норми може зруйнувати структуру суспільних цінностей, викликати заміну вищих цінностей нижчими, що призводить до морального розладу молоді й суспільства в цілому і, безумовно, може спровокувати розвиток негативних девіацій у суспільстві. Тому взаємодія ЗМІ з учнівською молоддю має ґрунтуватися на контролі з боку педагогів, батьків, церкви, громадськості за якістю продукції, що потрапляє в інформаційний простір. Зі свого боку, ЗМІ, вивчаючи запити молодих людей, мають транслювати лише моральні цінності та інформувати їх про різні просоціальні способи творчої самореалізації.

Взаємодія закладів культури та дозвілля з іншими суб'єктами соціалізувального впливу полягає у співпраці та наданні допомоги під час проведення виховних заходів: фестивалів, конкурсів, аукціонів, виставок тощо. Діяльність цих установ повинна бути спрямована на допомогу (підтримку) та сприяння молоді творчо самореалізуватись.

Обласні та місцеві координаційні ради з проблем виховання відіграють провідну роль, адже є координаційним центром усіх соціально-педагогічних дій з боку суб'єктів соціалізувального впливу, що спрямовують, коригують та підтримують. До складу цих рад повинні входити по декілька найбільш активних та професійних представників з кожного елемента взаємодії.

У навчально-виховній діяльності школи та позашкільних закладах освіти провідна роль у вихованні учнівської молоді належить соціальним педагогам. Які, співпрацюючи з іншими суб'єктами соціалізувального впливу та безпосередньо з молодіжними неформальними об'єднаннями, можуть:

- створювати умови для розвитку лідерського активу;
- допомагати у визначенні основних цілей діяльності, попереджувати труднощі;
- привертати увагу державних і місцевих органів влади до вирішення проблем творчих неформальних молодіжних об'єднань;
- налагоджувати взаємодію ТНО з іншими соціальними групами;
- організувати діяльність ТНО, яка б була спрямована на здійснення допомоги одноліткам та іншим людям (потрібно організувати підготовку до такої діяльності: дати декілька варіантів вибору майбутньої діяльності – наприклад, благодійні концерти, збір коштів для тих, хто потребує допомоги, тощо);

- готувати членів ТНО до соціального самозахисту, формувати соціальні знання і вміння для того, щоб вони краще змогли адаптуватися в системі соціальних відносин, були готові до реалізації своїх функцій;
- здійснювати педагогічну корекцію соціальної поведінки й соціальних зв'язків, які б сприяли оптимальному розв'язанню конфліктів;
- здійснювати профілактику асоціальної поведінки, що забезпечується роботою з кожною молододу людиною, яка є членом ТНО.

Як вже зазначалося раніше, сутністю взаємодії є прямий або непрямий вплив суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їхній взаємний зв'язок. Під прямим впливом розуміється безпосереднє звернення до учнівської молоді ТНО, пред'явлення їй певних вимог або пропозицій. Проте постійне втручання в світ творчої учнівської молоді неформальних об'єднань може створювати конфліктні ситуації, ускладнюючи взаємини. Тому в деяких випадках більш ефективним є непрямий вплив, сутність якого полягає в тому, що суб'єкти виховного впливу спрямовують свої зусилля не на учнівську молодь творчих неформальних об'єднань, а на її оточення (однокласників і друзів). Змінюючи обставини життя молодих людей, суб'єкти соціалізувального впливу змінюють у потрібному напрямку їх самих.

Органи учнівського самоврядування в школі та дитячі й молодіжні громадські організації уособлюють демократичну та самодіяльну атмосферу, захищають і забезпечують права всіх учасників колективу, сприяють формуванню в них громадянськості, організаторських якостей, допомагають педагогічному колективу в проведенні різноманітних заходів, виступають їх ініціатором. Загалом учнівське самоврядування є незамінним помічником педагогів. Взаємодіючи з органами учнівського самоврядування в школі, суб'єкти соціалізаційного впливу запускають механізми непрямого впливу, зокрема через референтну групу. У кожного члена ТНО є однокласники, з думкою яких він погоджується, чию позицію приймає. Це і є референтні для них особи, через які педагог організовує вплив, роблячи союзниками.

Як доводять дослідження О. Балакіревої, О. Ганюкова та О. Яременко, домінантним фактором навколишнього середовища, який має найбільший вплив на формування життєвої позиції учнівської молоді неформальних об'єднань, сьогодні є вулиця. Це є серйозною небезпекою, адже молоді люди схильні до наслідування дій однолітків, з якими вони контактують «на вулиці». Досить часто «вулична молодь» є асоціальною, або навіть антисоціальною, тому такі контакти можуть бути небезпечними. З огляду на це, видається конче потрібним навчити молодих людей обирати справжні, а не вдавані цінності, тобто такі явища, вчинки, погляди і стиль життя, які несуть у собі об'єктивну користь.

2. Ініціювання створення молодіжних груп соціальних ініціатив на допомогу учнівській молоді творчих неформальних об'єднань.

Здійснення ефективної соціально-педагогічної роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями, які функціонують поза межами закладу, можливе тільки за умови налагодження тісної взаємодії та співпраці з іншими суб'єктами соціалізувального впливу й ініціювання створення молодіжних груп соціальних ініціатив на допомогу учнівській молоді в творчих неформальних об'єднаннях. Поняття «ініціювання» (від лат. *initium* – початок, точка відправлення, джерело, витoki) означає сприяння виникненню або розвитку чого-небудь. Ініціювання повинно здійснюватись у взаємодії з педагогом: це активізація мотиву молоді, внутрішнього спонукання до соціальної допомоги в розкритті потенційних можливостей, спрямуванні творчого потенціалу учнівської молоді ТНО в соціально корисне русло. Ініціювання особистісних змін людини є суто індивідуальним явищем, яке має свої закономірності, особливості розвитку й певний кінцевий результат. У нашому дослідженні ініціювання виступає як взаємодія суб'єктів соціалізувального впливу з метою стимулювання або підтримки соціально спрямованої творчої діяльності неформальних молодіжних об'єднань, превенції негативних впливів з боку асоціальних груп, що знаходяться поруч з ними «на вулиці». Кінцевим результатом такої взаємодії, на нашу думку, є сформована суспільно-нормативна поведінка.

З огляду на те, що молодь цих об'єднань та її творча діяльність знаходиться поза увагою основних інститутів соціалізації (сім'ї, навчальних закладів, закладів організації дозвілля молоді тощо), і виникає необхідність використання у соціально-педагогічній діяльності з цією категорією молоді принципів та методів мобільної (вуличної) соціальної роботи. Одним із суб'єктів діяльності вуличної соціальної роботи є волонтери. Як ми вже зазначали, референтною групою учнівської молоді ТНО є однолітки, тому основним ресурсом створення волонтерських загонів є підлітки та юнаки, учні старших класів шкіл та середньо-спеціальних закладів, які складають актив різних груп при ЦСССДМ (у клубах молодих інвалідів, творчих об'єднаннях, школах лідерів, групах самодопомоги, молодіжних та дитячих об'єднаннях).

Варто зазначити, що робота в такій групі повинна будуватися на принципах просвітницької роботи «Рівний – рівному». Аналізуючи теоретичні та практичні аспекти методики «Рівний – рівному», ми виділили основні орієнтири діяльності, що будуть доцільними для нашого дослідження, а саме: сприяти розумінню учнівською молоддю ТНО переваг позитивного способу життя; заохочувати до здобуття знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки; стимулювати до самостійного й

усвідомленого вибору життєвої позиції; формувати особисті мотиви для реалізації позитивної поведінки; швидко й ефективно поширювати знання про соціально корисні форми прояву творчого потенціалу в середовищі неповнолітніх.

Питання концепції освіти «Рівний – рівному» досліджували такі вітчизняні педагоги, як О. Андрущак, Н. Зимівець, Н. Заверико, В. Оржеховська та ін. Дослідники визначають просвітницьку роботу «Рівний – рівному» як засіб передачі достовірної, соціально значущої інформації підрастаючому поколінню через довірчі взаємини на рівних, від однолітка до однолітка під час неформального або особливим чином організованого спілкування (тренінги, акції тощо). Суть програми «Рівний – рівному» полягає в тому, що основну участь у поширенні знань бере сама молодь. Це, на нашу думку, буде дієвим у роботі з формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді ТНО, оскільки в цьому віковому періоді саме думка однолітків є значущою.

3. Створення у навчальному закладі соціально-творчого простору розвитку.

Для забезпечення ефективності взаємодії суб'єктів соціалізувального впливу необхідне є середовище з творчою атмосферою. Його створення можливе шляхом моделювання соціально-творчого культурного простору розвитку. Центральними у ньому виступають об'єкт (учнівська молодь творчих неформальних об'єднань) та суб'єкт (суб'єкти соціалізаційного впливу: педагоги, вихователі, психологи та ін.) соціально-творчого культурного простору розвитку. Структурною оболонкою є умови, завдяки яким реалізуються мета. Процес створення соціально-творчого культурного простору розвитку буде ефективним за умов: наявності зразка креативної поведінки; співтворчості учнівської молоді творчих неформальних об'єднань з талановитою, творчою особистістю; суб'єктної позиції та взаємодії у творчій діяльності; створенню «ситуації успіху».

Як зазначає С. Сисоєва, зразки креативної поведінки та її результати доступні завдяки інформаційному освітньому середовищу навчального закладу і глобальній мережі Internet. Важливо, однак, щоб вони були тільки присутніми у мікросередовищі, але не нав'язувались. Так, зразком для наслідування виступає не чітко визначений алгоритм дій та операцій, а передусім творча спрямованість особистості, її креативна поведінка, особистий приклад. При цьому важливо, щоб дорослий, який демонструє творче ставлення до дійсності, був значущим для молоді. Емоційний контакт, що виникає між ними, створює умови для продукування учасниками об'єднання оригінальних ідей, емоційну включеність у творчий процес.

Становлення творчої особистості, розкриття її сутнісних сил можливе лише через співтворчість із талановитою, креативною особистістю. Проблема співтворчості у вітчизняних педагогічних та психологічних дослідженнях, теорії соціально-культурної діяльності розроблялася переважно в контексті ідеї співпраці (А. Бодальов, В. Кан-Калік, М. Нікандров, С. Сисоєва та ін.). Проте співпраця, виступаючи необхідною умовою співтворчості, не визначає повністю її специфіки, що пов'язано з особливостями позиції суб'єктів взаємодії. Ми вважаємо, що саме співтворчість дозволяє затвердити у спілкуванні керівника й учасників творчого неформального об'єднання таку оптимальну форму їхньої взаємодії, як діалог. Суть діалогової взаємодії полягає у взаємному збагаченні й особистісному розвитку його учасників. Цей процес повинен становити взаємодію соціального педагога та молодих людей як партнерів. Молодь стає співавтором соціально-культурної діяльності, яку творчо організує соціальний педагог. Співтворчість дає учасникові об'єднання право на свій темп, свій потенціал творчих можливостей і свій шлях його реалізації. Водночас, на думку М. Нікандрова, педагоги передають готовий суспільно цінний досвід вихованцям, а ті оволодівають ним і разом створюють новий. Відбувається поєднання цього досвіду з попереднім, обмін, закріплення та нагромадження його у вигляді позитивних традицій, норм поведінки.

Особливість технології спілкування та взаємодії у творчій діяльності полягає в тому, що між вихователями та вихованцями складаються у процесі діяльності суб'єкт-суб'єктні взаємини, в силу яких усі рівною мірою почуваються відповідальними за якісне виконання поставлених завдань. Дослідники В. Андрєєв та Є. Глухівська виділили умови, що дозволяють реалізувати співтворчі суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі соціально-культурної діяльності:

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія, коли кожен учасник творчого процесу має право на власне рішення. Ці відносини стимулюють розвиток творчого потенціалу молодих людей, оскільки характеризуються активністю сторін;
- створення і збереження учасниками об'єднання атмосфери творчості;
- стимулювання індивідуального стилю творчої діяльності та самовираження кожного із суб'єктів дозвілля;
- постійний розвиток творчих можливостей та педагогічної майстерності.

Суб'єктна позиція у творчій діяльності сприяє розвитку здатності до самостійного цілепокладання й мотивації, вміння оперувати засвоєними способами здійснення найпростіших дій у змінних умовах, самостійно оцінювати результат творчої діяльності, виходити за межі заданої ситуації, варіативно і творчо вирішувати нові завдання. Звідси – розвиток таких особистісних якостей учасників творчого неформального об'єднання:

самостійності, відповідальності, організованості, ініціативи, творчої спрямованості. Ці особистісні якості, зі свого боку, є підґрунтям для формування суспільно-нормативної поведінки та творчої діяльності учнівської молоді, яка, на нашу думку, можлива в середовищі з творчою атмосферою, де створено соціально-творчий культурний простір розвитку особистості.

Потрібно розрізняти поняття «середовище», «творча атмосфера» та «простір». І. Шендрик наголошує, що середовище – це реалія, яка не є результатом діяльності конкретної людини, а простір – результат освоєння суб'єктом цієї реалії. Творча атмосфера виступає мірилом освоєння суб'єктом довкілля. Будь-яка діяльність, на думку С. Сергєєва, пов'язана з середовищем. Людина змінює його для досягнення цілей. Так само змінена нею або іншими суб'єктами зовнішня частина середовища має зворотній вплив на суб'єкта. «Виховує не сам вихователь, а середовище», – писав А. Макаренко.

Цією проблемою займалися В. Докучаєва, В. Каташова, Б. Корнєтов, О. Кульчицька, С. Подмазін, С. Сергєєв, В. Ясвін та ін. Так, В. Ясвін вважає, що творче, культурне середовище це одна з умов»вільного розвитку активної особистості!». Якщо поглянути на стосунки в системі «культурне середовище – особистість», бачимо, що воно саме зазнає впливу особистості, змінюючись при цьому. Отже, чим вищий рівень культури особистості, тим помітніший і більш плідний її вплив на оточуючих.

Згідно з поглядами Н. Максимової, треба розрізняти в означуваній проблемі соціально-педагогічне середовище, яке за ефективних умов виступає осередком самовиховання соціуму, оскільки являє собою і людське оточення, і соціокультурний простір, що відбиває певні умови співіснування людини й суспільства. На думку дослідниці, соціально-педагогічне середовище є простором, в якому завдяки цілеспрямованій педагогічній діяльності уможливорюється розвиток індивіда задля його особистісного становлення, активного перетворення на суб'єкт соціального розвитку.

Як особливу педагогічну ситуацію, як «виховуюче середовище», адекватне складовим вихованості людини, Л. Новікова розуміє виховну творчу атмосферу. На думку автора, творча атмосфера є частиною середовища, в якому панує певний педагогічно сформований спосіб життя. Враховуючи багатоплановість поняття “творча атмосфера”, виділимо деякі найважливіші її складові. Багато дослідників (Т. Волобуєва, В. Мухіна, Б. Паригін, Н. Сакуліна, С. Шацький та ін.) відводять вирішальну роль позиції учасників виховного впливу, їхньому творчому ентузіазму, доброзичливості в створюваній ними атмосфері свободи думки й самовияву. Спираючись на дослідження цих авторів, ми виділили низку прийомів для досягнення творчої атмосфери: виявляти інтерес до дій молоді; визнавати й

заохочувати їхні власні варіанти рішення в будь-якому питанні; заохочувати почуття передбачення й очікування; показувати нову точку зору тощо.

Зі свого боку, Г. Цукерман, А. Белкін та І. Харламов встановили, що важливим компонентом творчої атмосфери є організація ситуацій успіху. Ситуація успіху – це різновид педагогічної ситуації, яка формує в молодих людей суб'єктивне бажання включитися у творчу діяльність на рівні своїх можливостей, що забезпечує необхідні умови для цього. Ситуація успіху розвиває нестандартне мислення, прагнення до творчого самовияву, формує в особистості позицію активного учасника процесу діяльності, суб'єкта діяльності. Для формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань досить ефективним, на нашу думку, є запровадження педагогічної технології «Створення ситуації успіху», в основі якої лежить особистісно орієнтований підхід до процесу виховання, що досягається тоді, коли учнівська молодь сама визначає цей результат як успіх. Тому важливо побачити в молодій людині особистість, що формується, допомогти їй розвинутися та розкритися духовно, стати відповідальною, дати можливість відчувати радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили.

Суб'єкти соціалізувального впливу стимулюють розвиток потенціалу учнівської молоді творчих неформальних об'єднань не лише особистим прикладом та поведінкою, а насамперед через створений у навчальному закладі соціально-творчий культурний простір розвитку. У ньому повинна панувати атмосфера, заснована на співтворчості учнівської молоді неформальних об'єднань з талановитою, креативною особистістю, створенні ситуації успіху та суб'єктної позиції у творчій діяльності. Тому соціально-творчий культурний простір розвитку – це не тільки середовище, а й духовний простір учнівської молоді й педагога, простір культури, що впливає на розвиток особистості в усьому її розмаїтті. Це також простір соціального, життєвого вибору особистості, яка самореалізується в різних виховних середовищах (академічне, клубне, сімейне, середовище творчих майстерень тощо).

Основними положеннями реалізації соціально-творчого культурного простору розвитку є:

- безпечності (гарантія педагогічного захисту й підтримки учнівської молоді в розв'язанні її життєвих проблем та в індивідуальному саморозвитку, забезпечення її особистісної недоторканності);
- моральності (панування людяності, етики, толерантності, високої педагогічної культури педагогів і вихователів);
- довіри (взаєморозуміння та співпраця у розв'язанні суспільно значущих та особистісних життєвих проблем);
- свободи (забезпечується можливість самій облаштовувати власне життя, розв'язувати життєві проблеми, творити колективні та міжособистісні взаємини;

- патріотичності (наявність практики соціально відповідальних вчинків та можливість набуття досвіду суспільно-нормативної поведінки);
- культуротворення, завдяки чому відбувається розвиток творчого потенціалу всіх суб'єктів виховного процесу;
- комфортності (суб'єкти виховного впливу враховують у комплексі всі зовнішні й внутрішні впливи на учнівську молодь, мінімізуючи негативні та посилюючи позитивні);
- відкритості (співпраця з навчальним закладом усіх виховних інститутів: сім'ї, органів влади, громадськості).

Усі ці положення сприяють реалізації творчого потенціалу неформальних молодіжних об'єднань у створеному соціально-творчому культурному просторі розвитку. Вони дозволяють спрямувати їхню творчу діяльність на формування відповідної свідомості, відносин і суспільно-нормативної поведінки. Попри все, зміщення акцентів у стосунках з іншими, послаблення ролі батьків і вчителів на користь ровесників є результатом природних процесів соціалізації учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях: змінюються життєві орієнтири молодшої людини, а отже, – і стиль (модель) її поведінки. Так, можна сказати, що вибір моделі поведінки людини залежить не тільки від набору її якостей, а й від специфіки того середовища, в якому вона реалізується. У педагогічній літературі для оцінки певних моральних явищ використовують різні шкали рівнів: високий, середній, низький; ступенів: активна позиція, пасивна позитивна позиція, нестійка позиція, негативна позиція. Така диференціація рівнів здійснюється за ступенем відповідності особистісних мотивів, знань, умінь і навичок особистості певному встановленому зразку, ідеалу.

На основі аналізу феномена «масова культура», його соціально-психологічної природи, специфіки та особливостей впливу на поведінку людей Л. Орбан-Лембрик визначає модель поведінки як комплекс знаків (мова, поведінка, жести), спрямованих на створення певного образу. Основними критеріями правильного вибору моделі поведінки автор називає моральну бездоганність, самокритичну оцінку можливості використовувати певну модель поведінки та правильну оцінку ситуації.

Ідеал (від гр. *ideal* – ідеал, первообраз) – це образ бажаного (суспільством, вихованцем, якщо він став вже суб'єктом процесу) майбутнього як такого, що немає недоліків. Це поняття моральної свідомості і категорія етики, що містить у собі вищі моральні вимоги, можлива реалізація яких особистістю дала б їй змогу набути досконалості. На думку Г. Васяновича, моральна регуляція передбачає наявність ідеалу («кращого Я»); систему норм, виконання яких є засобом досягнення моральної цілі, ідеалу; оцінку поведінки; специфічні форми соціального контролю, які забезпечують виконання норм. Отже, ідеальна модель поведінки – це та поведінка, до якої треба прагнути.

4. Моделі міжособистісних стосунків учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.

Учнівська молодь ТНО як суб'єкт процесу засвоєння й активного відтворення соціального досвіду, включена в систему соціальних зв'язків і відносин. Вибір моделі поведінки буде залежити від того, з якою соціальною групою встановлюються стосунки. Відповідно до цього в моделях міжособистісних стосунків учнівської молоді ТНО виділяються відносини по вертикалі (з різновіковими групами) та горизонталі (всередині самого неформального середовища та поза ним з однолітками). У вертикальну групу міжособистісних стосунків входять відносини з батьками, вчителями, дорослими людьми, з якими молоді люди взаємодіють у повсякденному житті; з людьми похилого віку та молодшими за віком (рис. 1).

У категорії «учнівська молодь ↔ учителі» найчастіше виникають протиріччя. Учителі дуже часто використовують авторитарний стиль відносин з учнями, незважаючи на психологічні зміни, що відбулися в самоусвідомленні молодої людини, на необхідність переоцінки відносин і вимог. Як наслідок, це призводить до погіршення ставлення до навчання взагалі, збільшення критичності відносно школи, а в крайніх випадках – до особистісного конфлікту з учителями. Для того, щоб змінити ситуацію, О.Скрипченко пропонує насамперед враховувати психологічні зміни, які відбуваються в юнацькому віці. По-друге, перейти до дружньо-ділових відносин, коли поряд з вимогами і власним прикладом педагога учнівській молоді надається можливість висловлювати власну думку, відмінну від думки вчителя, і відповідати за наслідки своїх вчинків перед собою та іншими.

Рис. 1. Міжособистісні стосунки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань по вертикалі

У публічній сфері найбільш типовими є міжособистісні взаємини в категорії «учнівська молодь ↔ інші дорослі». Це стосунки з дорослими, які оточують молодь у повсякденному житті. Серед них чоловіки, жінки різного віку, знайомі батьків, сусіди, працівники та пасажери в міському транспорті, просто перехожі. Причини конфліктів у цій категорії схожі на попередні: відстоювання своєї точки зору; погана поведінка молоді; небажання того, щоб їх виховували й робили постійні зауваження. На відкрите зіткнення з дорослими молоді люди вважають за краще не йти, а якщо і йдуть, то в тих випадках, коли їх ображають, примушують до чогось і якщо вони повністю впевнені, що праві. Таким чином, вступаючи в конфлікт із дорослими, учнівська молодь прагне довести, що вона не гірша, хоче добитися справедливості, розуміння.

Категорія відносин «учнівська молодь ↔ батьки» характеризується протиріччями в уявленні про норми поведінки. Батьки намагаються до мінімуму обмежити сфери життя й діяльності учнівської молоді, за які вони можуть нести відповідальність, а молодь намагається розширити їх. Багато батьків вважають, що незалежно від віку їхні діти є недостатньо дорослими, щоб бути самостійними. З цього виходить, що дитина росте і водночас залишається несамотійною. Таке ставлення може призвести до виникнення відчуття безвідповідальності дитини за свої вчинки чи спровокувати конфлікт між батьками, які не визнають право дитини на самостійність, та учнівською молоддю, яка прагне довести свою здатність відповідати за свої вчинки й поведінку.

Із психологічної точки зору взаємостосунки в категорії «учнівська молодь ↔ люди похилого віку» спираються на механізми соціальної перцепції. Робота цих механізмів, на думку І. Липського, залежить від вікових та індивідуальних особливостей того, хто вступає в контакт з людьми похилого віку. Що стосується юнацького сприйняття старої людини, то в цьому випадку усвідомлюються ті обмеження, які накладає на стару людину її вік. Крім того, проявляється властива юності підвищена критичність ставлення до інших людей взагалі. Незважаючи на зовнішні прояви поваги до людей похилого віку, юнаки та дівчата переважно ставляться до них дещо критично.

Конфлікт у категорії «учнівська молодь ↔ молодші за віком» – найменш численний з усіх видів конфліктів. Спілкування учнівської молоді з молодшими за віком обмежене. Молоді люди щодо молодших відчують себе дорослими і реалізують відомі їм з власного досвіду моделі поведінки. При цьому, не маючи досвіду позитивної комунікації, учнівська молодь може обирати крайні варіанти поведінки, переступати допустимі межі. Так, головними причинами конфліктів з молодшими можуть виступати: неслухняність, шкідливість, нав'язливість, іноді небажання щось ділити. Найбільш поширені такі форми поведінки учнівської молоді щодо молодших за віком: суперництво, ухилення від контактів, рідше – співпраця.

Першорядне значення в юнацькому віці набуває встановлення взаємостосунків з однолітками. Спілкуючись з друзями, учнівська молодь активно освоює норми соціальної поведінки, виробляє критерії оцінки себе та інших, активно, самостійно займається самовихованням. Ці стосунки відносно до групи відносин по горизонталі (рис. 2).

Рис. 2. Міжособистісні стосунки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань по горизонталі

У категорії стосунків «учнівська молодь ↔ однолітки» молодь виявляє свої інтереси, збагачує власне освітнє поле за рахунок обміну різноманітною інформацією, укріплюється у своїх нахилах, навчається презентувати себе, обстоювати власну позицію, переконувати або підкорятися, опановує «умовні» закони взаємин у колективі. Так, на думку С. Савченко, саме в емоційно насиченому спілкуванні з однолітками найефективніше відбувається процес соціалізації. Суттєвими в цій групі взаємин є стосунки з протилежною статтю, які можна визначити як категорію «учнівська молодь ↔ протилежна стать». Тут виникає конфлікт між бажанням привернути увагу до себе і відсутністю елементарної культури поводження з протилежною статтю. Не володіючи основами цієї культури, молоді люди можуть нанести шкоду фізичній і психічній складовій здоров'я один одного.

Коло спілкування учнівської молоді не обмежується однолітками в школі. У них виникає прагнення до об'єднання в неформальні групи. Такі міжособистісні стосунки ми відносимо до категорії «учнівська молодь ↔ товариші з неформального об'єднання». Тут виникає тип спілкування, неприпустимий у звичному житті (школі, сім'ї). Таким чином реалізується потреба в автономності не тільки територіальній, але й знаковій, що надає особливого змісту їхнім об'єднанням.

5. Методика роботи з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями.

Реалізація методики роботи з творчими неформальними молодіжними об'єднаннями відбувається в чотири етапи: мотиваційно-орієнтуючий, змістовно-інформаційний, інтегративно-творчий та співтворчий

Завдання першого – *мотиваційно-орієнтувального* – етапу формування СНП учнівської молоді в творчих неформальних об'єднаннях реалізовувалося через розширення й поглиблення мотиваційно-ціннісної сфери розвитку особистості. На цьому етапі можна використовувати такі форми та методи: рольові ігри, соціодрами, метод життєвих ситуацій «case study», тренінги, розвивальні вправи, диспути, круглі столи, дискусії з елементами тренінгу, етичні бесіди тощо.

Рольову гру використовують як метод формування в молоді просоціальних особистісних якостей через створення певної моделі поведінки, що відповідає соціальним нормам. Засвоєння й дотримання правил рольових і колективних ігор є передумовою входження учнівської молоді творчих неформальних об'єднань у суспільство, та виконання нею «правил гри», а соціалізація може бути повноцінною лише за активної участі молоді в процесі засвоєння норм поведінки й соціального досвіду. Проведення рольових ігор як ефективною навчально-пізнавальною формою роботи має позитивний вплив на формування творчої особистості, здійснюється воно через побудову суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі сприйняття й відтворення тематичної ігрової програми, що визначає численні аспекти й компоненти інформаційно-комунікативної діяльності молодіжного об'єднання. Молоді люди, учасники рольової гри, мають змогу «вжитися» в свою роль, яка вимагає не тільки знань, але й специфічних умінь, зокрема артистичних, організаційних, комунікативних. Рольовим іграм передують ретельна підготовка, яка включає: розробку сценарію, розподіл ролей, підготовку необхідних матеріалів, приладів, знарядь, атрибутів, приміщення (місцевості) для проведення рольової гри, учасників і «вболівальників» (знайомство зі змістом гри, вивчення правил її проведення, виготовлення плакатів, складання спеціальних привітань, скоромовок та підготовка інших допоміжних засобів). За таких обставин кожному учасникові гри надається можливість проявити себе найкраще, викликати до себе повагу й симпатію товаришів. Рольові ігри надають учасникам можливість вийти за межі своїх життєвих сценаріїв, проявити своє «Я», моделювати свою поведінку, імітувати поведінку інших людей, підтверджуючи думку В. Леві, який наголошував, що гра – це двері з дійсності в можливість, які завжди відчинені в обидві сторони.

Для отримання максимальної користі від рольової гри підготовкою до її проведення необхідно займатися тоді, коли всі члени молодіжного

об'єднання не тільки виявили бажання стати її учасниками та вболівальниками, а й будуть готові до копіткої роботи в підготовчому періоді. Принципово важливим для ефективного, з педагогічної точки зору, проведення рольової гри є підбір ситуацій, які викликають зацікавленість учасників новизною інформації й, відповідно, емоційними переживаннями, включають особистісно-орієнтовані ситуації, що відповідають інтересам, уподобанням, захопленням учнівської молоді творчих неформальних об'єднань (Додаток Ж).

Метод соціодрами та метод життєвих ситуацій «case study», являють собою способи драматичного програвання та обговорення реальних і докладно описаних ситуацій морального вибору разом із причетними до ситуації супутніми фактами, думками (від яких залежить її вирішення). Ці ситуації можуть бути викладені в документальній формі (заздалегідь підготовлених) або за допомогою вербальних та візуальних засобів (таких, як відео і/чи показ слайдів). Їхня мета – одночасне усвідомлення учасниками своєї моральної позиції та вміння відстоювати й реалізовувати її в процесі взаємодії з іншими членами групи. Суперечливі суспільні обставини ставлять молодих людей у постійні ситуації вибору, від яких залежить їхнє подальше життя. Ці методи є дуже корисними за необхідності подолати негативні тенденції групової динаміки, міжгрупове чи внутрішньогрупове протистояння, ворожі стереотипи, упереджувальне ставлення до точки зору інших.

Процедура організації роботи згідно з цими методами передбачає низку етапів. На першому – разом з учасниками обирається відповідно до інтересів учнівської молоді творчих неформальних об'єднань ситуація, що буде розіграватися (Додаток 3). Другий етап передбачає напрацювання різних варіантів морального вибору. На цьому етапі проводиться опитування. Задається питання: як би ви вчинили, опинившись у подібній ситуації? Опитування ведеться до тих пір, поки кількість варіантів не досягне 4-6. На завершення другого етапу учасники розподіляються на команди, члени яких поділяють повністю або практично цілком різні варіанти морального вибору, лінії поведінки персонажа, що діє в ситуації. Третій етап – це командна робота, що передбачає дискусію та напрацювання аргументів на користь заявленої моральної позиції. Наступний – четвертий етап – являє собою організацію полеміки між членами різних команд з елементами програвання поворотних моментів ситуації, пов'язаних із зробленим вибором. Він містить елементи рефлексії, де учасники соціодрами говорять про свої думки та почуття, які виникали в них у моменти програвання або спостереження за ними. П'ятий етап – етап повторного голосування. Учасникам задається питання про збереження або зміну їхньої точки зору, про правильність раніше зробленого вибору.

Тренінг. Метою тренінгу є вироблення в учнівської молоді позитивного ставлення до моральних норм, етичних принципів і умінь їхнього застосування в різних ситуаціях. Завдання тренінгу: надання учасникам можливості усвідомити важливість набуття соціальних навичок поведінки; формування вміння розуміти соціально-психологічні закони поведінки людини як члена певної групи; розвиток позитивного соціального потенціалу: соціального інтересу, соціальної чутливості та уяви, здатності до емпатії, співчуття, співпереживання; формування комунікативних та поведінкових навичок і умінь позитивної та ефективної взаємодії з представниками різних соціальних груп. Тренінг є досить ефективним у роботі з учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань. Він дає змогу працювати за трьома найважливішими напрямками: теоретичне оволодіння знаннями, відпрацювання практичних навичок і ролей, а також розвиток особистісних якостей.

Приклад тренінгу для учнівської молоді творчих неформальних об'єднань (Додаток К). Тренінг окрім практичних вправ, включе теоретичні повідомлення у вигляді міні-лекцій; окрім традиційних правил групи, в ньому можна використати правила, що є значущими, наприклад, для брейк-дансерів – десять правил (заповідей) батла від Rusty Shank (табл. 2).

Таблиця 2

Співвіднесення правил батлу із правилами тренінгової роботи

Правила (заповіді) батлу	Правила тренінгу
Не спати!	Будь активним у роботі: не чекай, не мовчи, дій!
Ти маєш право не показувати всього «арсеналу» своїх рухів.	Правило «стоп» (можливість не виконати тренінгову дію без пояснень причин).
Ніколи не роби рухів, які ще не відшліфовані.	Лаконічність висловлювань. Чітко формулюй те, що хочеш висловити.
Не використовуй декілька «виходів» за один раз.	Дотримуйся регламенту (пунктуальність), поважай думку іншого.
Ніколи не повторюй рух супротивника.	Правило «Я» (говори від свого імені, про себе, висловлюй власні думки, будь відповідальним).
Будь зосередженим, не відволікайся на дрібниці!	Кожен день занять важливий для твого успіху. Точно виконуй усі завдання ведучого.
Кожен сам несе відповідальність за результат батлу.	Не тільки група допомагає тобі в досягненні мети, але й ти сам несеш відповідальність за роботу групи.
Доводь свою першість лише під час батлу!	Правило «тут і тепер» (обговорення подій та проблем лише в рамках тренінгу, конфіденційність).
Keep your eye on the prize! (Не ховай свої очі)	Правило щирості та відкритості (будь відкритим у спілкуванні).
Умій прийняти свою поразку, щоб зробити висновки з «роботи над помилками».	Намагайся одразу використати те, про що дізнався та чому навчився на тренінгу.
Не можна торкатися один одного.	Обговорюючи, не засуджуємо (не критикувати: кожен має право на власну думку).

Не можна порушувати послідовність (коли один танцює, інший обов'язково стоїть).	Правило піднятої руки (право говорити має той, хто підняв руку, говорити коротко, по черзі, слухати й чути). Коли висловлюється хтось із членів групи, інші його уважно слухають (не перебиваючи і не коментуючи), даючи можливість йому висловитися.
---	---

Кожне заняття тренінгу обов'язково повинно закінчуватися рефлексією – наприклад анкетуванням «Відверто кажучи...», яке обговорюється на початку наступного заняття. Також можна використати кольороопис, де кожен колір (фігурки з кольорового паперу) – це умовне позначення певного настрою.

Круглі столи, дискусії, диспути, театралізовані етичні бесіди. Залучення учнівської молоді до групових дискусій також є важливою формою роботи, оскільки дозволяє забезпечувати формування навичок презентації молоддю вербальних повідомлень, відстоювання власної точки зору та вміння вислуховувати партнерів по спілкуванню. При цьому вони вчаться сприймати різні точки зору, що є важливим, оскільки конфлікти часто виникають через нездатність прийняти переконання та інтереси іншої субкультури. Формування таких умінь сприятиме насамперед підвищенню загального рівня їхньої комунікативної компетентності та здатності здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі. Ці форми роботи сприяють розширенню кругозору учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, формують світогляд, загальнолюдські і національні цінності.

В ході проведення диспутів учнівська молодь може дізнатися багато нової інформації стосовно норм моралі та норм права, щодо регулювання поведінки. Молоді люди мають змогу обговорити питання причин порушення суспільних і правових норм поведінки, різниці між моральною та кримінальною відповідальністю, де межа, після якої настає кримінальна відповідальність тощо.

Театралізовані бесіди сприяють активізації інтересу до моральних проблем, прагненню до оцінювальної моральної діяльності. З метою формування в учнівської молоді творчих неформальних об'єднань гендерної поведінки відповідно до наявних у суспільстві норм, для того, щоб допомогти молодим людям творчих неформальних об'єднань розібратись у складних питаннях моралі, сформувати тверду моральну позицію, усвідомити свій особистий моральний досвід поведінки, прищепити вміння виробляти моральні погляди, можна використати театралізовані етичні бесіди (Додаток Л).

Завданням *змістовно-інформаційного етапу* є формування цілісної системи знань, умінь і навичок, морально-етичних норм і правил поведінки. Реалізовувати ці завдання можна за допомогою форм та методів інформаційно-просвітницької та виховної роботи, інформаційного впливу з використанням технічних засобів, інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційні матеріали у вигляді листівок, пам'яток, буклетів, лифлетів тощо, в яких у доступній формі викладено інформацію щодо дотримання правил суспільно-нормативної поведінки; яка стосується безпосередньо їхнього захоплення, зокрема ту, що допоможе їм досягнути значних висот у своїй улюбленій справі, не завдаючи шкоди як власному здоров'ю та розвитку, так і людям, що їх оточують (Додаток М).

Кінолекторій. Пізнавальне значення отриманої інформації зростає, коли вона доповнена фактами конкретної діяльності, відображеної в науково-популярному чи художньому фільмі. Перегляд таких фільмів, як «Вуличні танці», «Брейк Данс», «Дворові танці», «Стиляги», «Крок уперед», «Запалити світ», «Мандри металіста», «Соціальна мережа», «Беги 3D», мультсеріал «Металлопокаліпсис» та ін. дасть можливість продемонструвати реальну життєву історію, яка близька учнівській молоді творчих неформальних об'єднань; за відносно короткий проміжок часу показати наслідки тієї чи іншої поведінки головних героїв; визначити причинно-наслідкові зв'язки між подіями минулого та майбутнього в житті героїв; з'ясувати, як молодь бачить порушену проблему; сприяти усвідомленню молоддю важливості дотримання суспільних норм поведінки, а також подати нову важливу для молодих людей інформацію.

Для підвищення ефективності роботи кінолекторію необхідно проводити підсумкові заняття, які б охоплювали запитання з проблеми переглянутих кінофільмів, анкетування щодо оцінки роботи кінолекторію. Цінністю обговорення після перегляду художніх фільмів є те, що учнівська молодь творчих неформальних об'єднань матиме змогу висловити власну точку зору щодо побаченого і на основі тих знань та вмінь, які вона вже має, сформулювати власну думку щодо подій фільму. Цікавим для учнівської молоді буде заключне колажування та малювання. У своїх роботах вони зможуть висловити те, що не встигли під час обговорення.

Етичний міні-театр. Його значення полягає в тому, що він допомагає набутти соціального досвіду взаємодії, є сферою самоствердження і самовираження, у ньому закладені можливості для розвитку емпатії та оцінних умінь. На думку О. Толчєнова, виховний ефект театралізованих вистав, ігор зумовлений тим, що молодь у процесі співпереживання персонажам самостійно обирає зразок для наслідування, приходить до висновку, визначає орієнтири власної поведінки. Сила впливу на особистість цих, самостійно здобутих, пережитих цінностей, на думку дослідника, настільки велика, що нерідко проявляється у її реальному житті й діяльності.

Одним із напрямів етичного міні-театру є агітбригадний жанр, що є засобом виховання соціально активної особистості. **Агітбригада** – творчий колектив, що виступає з різної тематики й зачіпає актуальні проблеми свого часу, який висміює негативні сторони нашого життя та показує позитивні моменти (Додаток Н). Агітаційно-пропагандистські ідеї, художня інноватика виступів агітбригади

допомагає донести до учнівської молоді творчих неформальних об'єднань основну ідею – формування системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки. Одночасно учнівська молодь, отримуючи від своїх однолітків у цікавій формі теорію та статистику щодо проблеми суспільно-нормативної поведінки, сприймає її менш критично і набагато жвавіше, ніж якщо б це подавалося дорослими.

На *інтегративно-творчому етапі* відбувається закріплення, узагальнення здобутих на попередніх етапах знання та спрямування учнівської молоді творчих неформальних об'єднань до переосмислення отриманої інформації з метою інтеграції досвіду в повсякденному житті та творчій діяльності. Для цього можна використати тренінг «Активізація творчих здібностей учнівської молоді творчих неформальних об'єднань» (Додаток О), метою якого є розвиток адаптивних можливостей учнівської молоді творчих неформальних об'єднань шляхом спрямування її творчого потенціалу в соціально корисне русло. Особливість цього тренінгу полягає в тому, що всі його вправи так чи інакше пов'язані з основним захопленням брейк-дансерів – танцями. Заняття тренінгу побудовані з урахуванням творчого репертуару неформального об'єднання брейк-дансерів. Це, зі свого боку, дозволяє реалізувати потреби учнівської молоді творчих неформальних об'єднань в активній творчій діяльності, спілкуванні і, спираючись на позитивне в собі, досягти стану внутрішньої рівноваги, збагатитися спеціальними уміннями й навичками, необхідними для успішного процесу спілкування та самокорекції як визначальних умов соціалізації особистості.

Метою *співтворчого етапу* є гармонізація взаємин між суб'єктами соціалізувального впливу й учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань, посилення авторитету дорослого та зміцнення його виховного впливу на молодь. Для реалізації цієї мети суб'єктів соціалізувального впливу необхідно залучати до активної участі в організації танцювальних марафонів, змагань, батлів, концертних програм, фестивалів альтернативних культур тощо. Для цього учнівській молоді творчих неформальних об'єднань необхідно ставити виховну перспективу – це значущі завдання, цілі, що відповідають потребам неформальної молоді, стимулюють її суспільно корисну творчу діяльність.

Так, наприклад, для кожного «бібоя» головною мрією є потрапити на міжнародний фестиваль із брейк-дансу. Фестивалі, присвячені хіп-хоп-культурі, являють собою свого роду дослідні лабораторії, де наочно представлена палітра молодіжних культур, що виражаються у творчості. Молодіжні музичні фестивалі характеризують позицію учасників і любителів музики, які прагнуть відстоювати свої пристрасті в боротьбі з музичними класичними ідеалами минулого часу. Фестивалі є винятковим за значенням видом комунікації, через який сучасна молодь і підлітки мають можливість ділитися культурним досвідом, вони стимулюють танцювальні традиції хіп-хоп культури, зберігаючи ідентичність.

Таких фестивалів існує велика кількість як за кордоном, так і в Україні. Найбільш відомими й цікавими є: щорічний фестиваль із сучасних стилів танцю «Унікальний» та міжнародний фестиваль брейк-дансу «16» у Москві, фестиваль альтернативних видів спорту й танцювальних напрямів «Молодь проти наркотиків» Street Summit у Санкт-Петербурзі, чемпіонат світу з брейк-дансу «Red Bull BC One», всеукраїнський фестиваль брейк-дансу «ON TRAFFIC PROMO» (м. Переяслав-Хмельницький) та міжнародні фестивалі «Breathtaking-Ukraine» (м. Дніпропетровськ), «Yalta Summer Jam» (м. Ялта), «Battle school Jam» (м. Київ). Також кожен із бібоїв бажає повчитись у літньому танцювальному таборі «Школи Дракона» (Туреччина) й танцювальному таборі «Summer Danse Camp» (Росія).

Організація діяльності таких форм роботи являє собою сферу самовираження й самореалізації учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, виявлення та розвитку її обдарувань, нахилів, потенційних можливостей. Також необхідно надавати такій діяльності значущості: покладання відповідальності за підготовку та проведення певного заходу, а не обмежуватися лише участю. Брати участь у таких заходах можуть лише молоді люди з високим рівнем суспільної активності та прагненням до творчої самореалізації. Ці види діяльності є значущими для учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, і тому саме під час них вона зможе, поєднавши отримані знання та сформовані вміння суспільно-нормативної поведінки, втілити їх у здійсненні творчої діяльності в соціально схвальній формі.

Як зазначає О. Панагушина, об'єднання молоді мають залишатися багато в чому реальним місцем реалізації потреб та інтересів своїх членів задля збалансованості й оптимізації стосунків із соціумом, що зумовлює перетворення й розширення соціального середовища соціалізації учнівської молоді у просоціальному напрямку. Цьому сприяє цілеспрямована, змістовна, цікава суспільно корисна діяльність (відвідування соціального притулку та центру реабілітації дітей-інвалідів; залучення представників молодіжної субкультури до усвідомленої волонтерської діяльності). Адже це переважно заняття, завдяки яким учнівська молодь творчих неформальних об'єднань розвиває свій творчий потенціал, бере участь у створенні матеріальних і духовних цінностей, найбільш ефективно вдосконалює себе як особистість. З одного боку, відбувається набуття комунікативних навичок, соціального досвіду, а з іншого – профілактика відхилень у поведінці учнівської молоді. Загалом, організація діяльності таких форм роботи дає можливість для самовираження й самореалізації учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, виявлення та розвитку її обдарувань, потенційних можливостей. У процесі здійснення суспільно-корисної діяльності увага молоді акцентувалася на цінності спільних зусиль та її результаті, яка, на нашу думку, впливає на духовний світ, змушує узгоджувати власні інтереси з інтересами колективу, розвиває почуття товариськості, взаємопідтримки. Завдяки їй створювалися передумови для виховання навичок взаємодії, співпраці.

Навчальні завдання до теми

1. Написати тези до статей: С. Фісун «Організовані та неформальні групи в соціальній роботі: переваги та недоліки»; О. Новак «Формування безпечної поведінки підлітків на основі підходу «Надання альтернативи»; В. Кулініченко, А. Скибчук «Соціальна анімація як альтернатива «вуличному» вихованню».
2. Розробити сценарій рольової гри чи соціодрами, що спрямовані на стимулювання учнівської молоді творчих неформальних об'єднань до пізнання етичних принципів і норм поведінки.
3. Розробити план круглого столу, етичної бесіди чи диспуту на тему «Вплив субкультури на поведінку підлітків».
4. Скласти анкету (опитувальник), що спрямована на вивчення психолого-медико-педагогічних особливостей членів об'єднань та осіб, що готові до співпраці, мікросередовища, умов життя підлітків-неформалів.
5. Прочитайте проблемні педагогічні ситуації, спрогнозуйте можливі наслідки та знайдіть оптимальні шляхи їх розв'язання, уникнення чи оптимізації.

Ситуація 1

На уроці математики вчителька кілька разів робила зауваження учню-неформалу, який байдикував. На зауваження вчительки він не реагував, продовжуючи заважати іншим. Вчителька припинила урок. Клас зашумів, а винуватець продовжував сидіти на своєму місці. Вчителька сіла за стіл і стала писати в журналі. Учні займалися своїми справами. Так пройшло двадцять хвилин. Прозвенів дзвінок, вчителька підвелась і сказала, що весь клас залишається після уроків. Усі зашуміли. Така поведінка учня-неформала свідчить про повний розрив взаємин з учителем і призводить до ситуації, коли робота педагога залежить від «милості» учня.

Ситуація 2

Звичайна сім'я: мама, тато, бабуся, дідусь, старша сестра Тетянка та Андрій. Андрій школяр, йому 11 років, він захоплюється хіп-хоп-культурою. Хлопцеві подобається слухати гучну музику, голосно підспівувати. Він «фанатіє» від іноземної музики та репу. Але захоплення не подобаються бабусі та дідусеві, котрі не розуміють, що тут називається музикою, а тим паче піснею. Старша сестра любить слухати сучасну вітчизняну естрадну музику.

Бабуся. Ти вже зробив уроки, внучку?

Андрій. Звичайно!

Бабуся. Ну і добре! Чим будеш займатися?

Андрій. Слухати музику.

Бабуся. Оту балаканину?

Андрій. Бабусю, це не балаканина, а популярна сучасна музика. Що ти в ній розумієш? (Андрій махнув у бік бабусі рукою й дістав із полиці диск з улюбленою музикою.)

Бабуся. От коли я була молодого, ми слухали справжню музику, то були слова, музика, ритм...

Андрій. Досить, бабуся, про це. Я вже чув твою розповідь. (Вмикає музичний центр. Бабуся виходить.)

Тетяна. Зроби музику тихіше, я виконую домашнє завдання з математики. Увімкнуй би краще мій диск! (Музика продовжує лунати.)

Бабуся (до тата). Піди скажи, щоб вимкнув цю балаканину. Якщо хоче слухати музику, нехай знайде щось мелодійніше

Тато. Трохи тихіше можна зробити? Але музика нічого собі, мені навіть подобається.

Бабуся. І ти туди ж...

Дідусь. Це жах якийсь! І те, що слухає Андрій, і те, що слухає Тетяна.

Мати. Хай слухають, що їм до вподоби. (Мати заходить до кімнати сина.). Андрію, ти слухаєш музику занадто голосно і заважаєш усім, але ти маєш право слухати музику, яка тобі до душі. Я прошу тебе скористатися моєю порадою: вдягни навушники і насолоджуйся музикою досхочу.

Запитання:

- Яке ставлення до цієї ситуації ми спостерігаємо в родині?
- Охарактеризуйте думку кожного члена родини. Чиє ставлення вам ближче?
- Чому мама не забороняє дітям слухати музику, яка їм до вподоби?
- Що б ви на місці батьків порадили синові?
- Змодельуйте кінець поданої ситуації.

Ситуація 3

Конфлікт між учителем та учнем, і як наслідок – непорозуміння. Ніхто не визнав своєї провини, конфлікт продовжувався з уроку в урок. У результаті учень замкнувся у собі, не уміючи самотійно подолати конфлікт, у своїх негативних емоціях юнак став звинувачувати педагога. Через деякий час хлопець опинився у лавах емо.

Ситуація 4

Юнак ніжно залицявся до своєї однокласниці, але та проігнорувала його залицання. До цього часу хлопець був упевненим у собі, вважав себе неперевершеним. У результаті такого випадку самооцінка дуже похитнулася, виник внутрішній конфлікт. У цій ситуації у юнака були такі варіанти реакції:

- Ну й нехай! Нічого вона себою не являє. І взагалі, це я її кинув.
- Вона мене не зрозуміла, не оцінила. Але нічого. Зрозуміють інші, набагато кращі. А вона ще пошкодує.
- Я їй не сподобався через слабку статуру. Ось стану качати тіло – тоді подивимось.
- Я їй не сподобався через слабку статуру. Зі статурою нічого не поробиш, візьму іншим – ось скоро наша рок-група виступатиме на молодіжному фестивалі. Там я її й підкорю. Усі навкруги мене заметушаться.
- Пішла? Ну й нехай. У житті є більш цікаві речі.

Спочатку хлопець намагався діяти за прописаним рецептом: “clin клином вибиває”. Але ще декілька разів отримав фіаско. Ці невдачі його якоюсь мірою надломали. Юнак позбувся впевненості в собі, знизилася його самооцінка. Ті якості, які раніше видавалися йому такими, що заслуговують на повагу, почали викликати зневагу. На цьому підґрунті хлопець втратив контакт зі своїми батьками, які ще й іронізували з приводу його невдач (думаючи, що роблять краще, бо ж у хлопця ще все життя попереду). У результаті віддалення від батьків зростав потяг до самотності. Познайомившись ще з двома, такими ж малозначущими, на думку дорослих, хлопцями, почав проводити з ними весь свій вільний час. З ними ж в кінці-кінців пристав до гопників.

Ситуація 5

Із розмови, почутої під час вечірньої прогулянки.

– Я влізла сюди і вже шкодую про це, але мені, напевно, не вийти...

Однак зовні не було помітно, що дівчинці потрібна допомога: у виразі обличчя – самовпевненість, яскравий різнобарвний одяг, розкуйовджена зачіска. Як тільки до дівчинки підійшли «друзі» і запитали щось про батьків, пролунала відповідь:

– «Плювати! Як вони зі мною, так і я з ними!»

То як же бути?

Ситуація 6

Я не знаю як жити, я страшенно самотня. Уже декілька разів намагалася закінчити життя самогубством, але завжди щось в останню хвилину зупиняло. У сім'ї на мене не звертають уваги, я чужа. У школі – тихоня, до того ж ще й посередня учениця. Клас у нас сильний, бореться за звання найкращого по школі, а зі мною і вчителям, і однокласникам морока. Якось чекала на двоюрідну сестру неподалік від супермаркету. Стояла на тротуарі майже одна. З'явилась група хлопців та дівчат, які десь чи від когось бігли. Виглядали вони дивно. Я навіть не зрозуміла; як все вийшло. Хтось схопив мене за руку, і я опинилася серед них. Ми прийшли на доволі екзотичне місце – кладовище, всі були децю збуджені, говорили про щось своє. Помітили і мене, беззлісно посміхнулися, запропонували залишитись. Коротше кажучи, через тиждень я просто ні про що інше вже не думала, окрім, як про моїх нових друзів. Усі вони висловлювали антигромадські думки, але ставились до мене, як до рідної. Від безвиході (не можу обрати між батьками, хорошими однокласниками і новими друзями) почала палити.

Ситуація 7

Дитина позбавлена самостійності. За неї все роблять і вирішують батьки. Наростає невпевненість у собі, у своїх можливостях, невміння приймати рішення, страх самостійності, інфантильність. Проходить час, і в такого підлітка з'являється прізвисько «мамин синок». Як наслідок – падіння самоповаги. Дитина поступається сильнішому від себе і в моральному, і у фізичному плані супротивнику. І тут на допомогу приходять нові друзі...

Ситуація 8

Дівчинка з'явилася на світ, коли на неї зовсім не чекали, тим самим порушивши плани амбітних батьків щодо майбутньої кар'єри. Тому у вихованні переважали емоційна холодність, черствість у ставленні до своєї дитини. Дівчинці постійно чимось дорікали, робили несправедливі зауваження, морально принижували. Дитина жила в постійному страху зробити чергову помилку. Результат – невпевненість у собі. Страх перед покаранням переростає в насторожене ставлення до навколишнього світу, який лякає дівчинку можливими неприємностями. Але набутти впевненості у собі хочуть допомогти нові друзі-неформали.

Ситуація 7

Юнака виховують у дусі гіпопротекції (коли дитина залишена сама собі). Дорослі при цьому не використовують жодної серйозної зацікавленості до справ своєї дитини. Махнули рукою на виховання дитини. Інколи увага батьків лише імітувалася (прихована гіпопротекція), а хлопець це відчував. Як результат – знайшлася компанія, яка веде бездіяльний спосіб життя, шукаючи сумнівні веселощі.

Ситуація 8

Артем захоплюється рок-музикою, вмикає її в своїй квартирі дуже голосно та слухає до пізньої ночі, оскільки зазвичай він до півдня залишається вдома і не йде до школи. Він сердиться на Олега, який живе в кімнаті поверхом нижче, за те, що той встає в школу о 7 годині ранку, робить фіззарядку і своїми рухами заважає Артему спати. З іншого боку Олег також незадоволений, коли Артемова музика не дає йому звечора заснути.

Ситуація 9

П'ятнадцятирічна Віка ввечері збирається дивитися пряму трансляцію концерту її кумира, шок-рокера М. Менсона. А мама збирається в цей же час разом з дочкою провести генеральне прибирання. Як їм домовитися між собою, щоб обидві справи були зроблені і ніхто не залишився в образі?

Ситуація 10

15-річний Сергій – панк, він хоче піти в рок-клуб на концерт улюбленої групи. Коли мама дізналася про це, суворо заборонила йому йти одному – закінчиться концерт пізно, метро вже не працюватиме. Тато запропонував підвезти сина, а потім почекати біля рок-клубу, але Сергій був проти: «Я ж не маленький! Що подумують хлопці?». Але йому дуже хочеться піти туди – і «хаєром потрясти», і з друзями поспілкуватися. Батьки розуміють його бажання, але в розгубленості ... Як знайти рішення, яке влаштує їх всіх?

Ситуація 11

17-річна Віка дуже засмучена: сьогодні вона прочитала статтю, в якій готів звинувачували в поклонінні дияволу. Коли вона вирішила обговорити цю замітку на форумі, до її доводів ніхто не прислухався, зате обізвали подружкою сатани. Мама Віки уважно вислухала доньку і запропонувала, замість того щоб сперечатися на форумі, самій написати більш правдиву статтю про готів. Віка відправила свою замітку в молодіжний журнал, де її незабаром надрукували. Як це могла підтримати доньку мама?

Ситуація 12

Віталік вчиться у 7 класі, в молодших класах займався спортивною гімнастикою. Нещодавно його друг запропонував разом записатися в секцію брейк-дансу. Віталік дуже зрадів: йому близька хіп-хоп культура, а ще він гнучкий і пластичний – і йому буде легко освоїти цей вид танцю. Але мама і бабуся бояться, що з незвички він може підвернути ногу або отримати розтягнення. Які аргументи може привести хлопчик, щоб йому дозволили займатися брейк-дансом?

Ситуація 13

Жені 17 років, на першому курсі інституту вона познайомилася з рольовиками і тепер збирається їхати зі столиці в область на конвент (збори рольовиків). Мама не хоче відпускати її одну. Як залагодити цю ситуацію?

Ситуація 14

Папа 16-річного Єгора не дуже-то схвалює його захоплення аніме і намагається періодично відволікати його від телевізора і комп'ютера спільними походами на риболовлю. А мама 15-річної Валі схвалює її любов до японських коміксів і навіть допомагає їй самій малюваних улюблених сюжетів. Чому батьки цих дітей можуть повчитися один у одного?

Література:

1. Башкатов И. П. Психология неформальных подростково - молодежных групп / И. П. Башкатов – М., 2000. – С.143-256.
2. Большакова Е. А. Ваш ребенок – неформал. Родителям о молодежных субкультурах / Е. А. Большакова – М. : Генезис, 2010. – 152 с.
3. Бусел Ю. В. Сучасні молодіжні субкультури: пофігізм чи протест / Юлія Бусел. – К. : Шкільний світ, 2009. – 96 с.
4. Демакова И. Д. Герменевтический подход в педагогике // Школьные технологии. – 2008. - №1. – С. 40-43
5. Егорова Т. В. Социально-педагогическая поддержка молодежи из неформальных объединений // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – №2. – С. 32-37.
6. Зайнышев И. Г. Технология социальной работы: Учеб. пособие для студ / И. Г. Зайнышева – М. : Гуманит изд. центр «ВЛАДОС», 2000. – 240 с.
7. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навч. закладів, 2-е вид. / І. В. Зайченко. – К. : «Освіта України», «КНТ»2008 – 528 с.
8. Запесоцкий А. Эта непонятная молодёжь... // Проблемы неформальных молодёжных объединений / А. С. Запесоцкий, А. П. Файн – М., 1990. – 202 с.
9. Старко І. Розвиток творчих здібностей особистості у підлітковому віці // Соціальний педагог, №3, 2010. – С.22-30
10. Капська А. Й. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / А. Й. Капська – К., 2001. – 140 с.
11. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи / С. В. Косарецкая, Н. Ю. Синягина – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 159с.
12. Кулік В. Молода Україна : Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива / Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. – К. : Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 240 с.
13. Лавриченко В. А., Кравченко О. Д. Психологічні особливості практичної роботи психолога з підлітками із неформальних об'єднань по оптимізації їх міжособистісної взаємодії // Збірник наукових праць інституту психології Г.С. Костюка НАПНУ.
14. Ольшанський Д. В. Неформали: Груповий портрет в інтер'єрі / Д. В. Ольшанський – М. : Педагогіка, 1990. – 380 с.
15. Петровська К. В. Діагностика рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань : Навчально-методичний посібник / Катерина Петровська. – Донецьк: ЛАНДОН – XXI, 2011. – 123 с.

16. Победа Н. А. Молодежная субкультура / Н. А. Победа – Одесса, «Астропринт», 1999. – 235 с.
17. Сайназаров К. Б. Управление волонтерами / К. Б. Сайназаров – Б. : 2007 – 52 с.
18. Сенченко Н. А. Социально-педагогическая помощь школьникам – представителям юношеских субкультур// Социокультурная имитация в социальном воспитании учащихся: Сборник статей / Под ред. Б. В. Куприянова. – Кострома, 2004. – С. 53-63
19. Толстых А. В. Подросток в неформальной группе / А. В. Толстых – М., 1993.– 152 с.
20. Фельдштейн Д. И. Методические рекомендации по изучению особенностей неформальных молодёжных объединений / Д. И. Фельдштейн, Л. А. Радзиховский. – М., 2000. – 210 с.
21. Фісун С. «Організовані та неформальні групи в соціальній роботі: переваги та недоліки» // Соціальний педагог. – 2011. – №7. – С. 56-62.
22. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини : від становлення до реалізації: (соціально-філософський аналіз): [Монографія] / О. К. Чаплігін. – Х. : Основа, 1999. – С. 124-134.
23. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога. Учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – С. 183-185, 188-191.

ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ ТА РЕФЕРАТІВ

1. Молодіжна культура та контркультура.
2. Мотиви участі молоді у молодіжних рухах.
3. Роль молодіжної субкультури у формуванні особистості.
4. Історія графіті: від печерних людей до хіп-хопу.
5. Психологія графіті.
6. Інтерес білої аудиторії до хіп-хопу та брейк-дансу.
7. Історія брейк-дансу та його походження.
8. Співтворчі суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі соціально-культурної діяльності.
9. Робота з підлітково-юнацькими неформальними групами.
10. Творча особистість і її ознаки.
11. Проблеми підтримки талановитої молоді.
12. Особливості роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями.
13. Рольова гра та соціодрама як методи формування у молоді просоціальних особистісних якостей.
14. Круглі столи як одна з масових форм організації виховної роботи.
15. Етична бесіда як форма виховної роботи спрямована на формування умінь і навичок моральної поведінки, оволодіння загальнолюдськими і національними цінностями.
16. Погляд на неформальну молодь різних спеціалістів (соціолог, психолог, етолог).
17. Родина та неформальна молодь.
18. Проблема організації дозвілля молоді в Україні.
19. Недоліки виховного процесу та поява неформальних молодіжних об'єднань.
20. DIY – культура.
21. NS Straight Edge. Ідеологія чи спосіб життя.
22. Розвиток творчих здібностей особистості у підлітковому віці.
23. Творчий потенціал і самореалізація особи.
24. Поняття «творча атмосфера».
25. Співтворчі суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі соціально-культурної діяльності.
26. Проблеми підтримки талановитої молоді.
27. Особливості роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями.
28. Філософський і соціокультурний зміст феномена неформальній молодіжній субкультури.
29. Духовні лідери і теоретики молодіжної контркультури.
30. Символіка, атрибутика, сленг, манера поведінки, деталі зовнішнього вигляду як підсистеми стилю (на прикладах різних молодіжних субкультур).
31. Рольовий рух і історична реконструкція як спадкоємці традицій.
32. Неформальні молодіжні субкультури як наслідок «збою» звичної, «нормальної» соціалізації.
33. Графіті: молодіжна контркультура або нетрадиційна художня практика?
34. Ескапізм як соціокультурне явище. Усвідомлюваний і неусвідомлений ескапізм в молодіжних субкультурах.
35. Ритуальні та символічні засоби регулювання в неформальних молодіжних об'єднаннях.
36. Субкультури комп'ютерно-мережевого спілкування: виразники тенденцій інформаційного суспільства або тенденцій ескапізму?

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Історичні причини зародження молодіжного руху.
2. Підходи до вивчення, ознаки, типи та складники субкультури.
3. Характеристика молодіжних неформальних груп.
4. Особливості роботи соціального педагога з «неформалами».
5. Фактори формування субкультури та функції які вона виконує.
6. Причини виникнення молодіжного неформального руху.
7. Аспекти відчуження молодіжної субкультури.
8. Класифікація молодіжних субкультур.
9. Молодіжна субкультура: головні риси.
10. Причини виникнення асоціальної молодіжної субкультури.
11. Особливості та ознаки неформальних об'єднань молоді.
12. Проблеми підлітків – представників молодіжних субкультур
13. Поняття «психосоціальний мораторій».
14. Соціальна стратифікація молодіжних субкультур.
15. Жаргон (сленг) як явище молодіжної субкультури.
16. Татуювання та пірсинг неформалів як символічне зазначення певної інформації.
17. Характерологічна ознака молодіжного мовного етикету: творення нових звертальних одиниць, прізвиська.
18. Особливості соціального становлення молоді в Україні.
19. Історія розвитку молодіжного руху в Україні.
20. Погляд на неформальну молодь різних спеціалістів (соціолог, психолог, етолог).
21. Родина та неформальна молодь.
22. Недоліки виховного процесу та поява неформальних молодіжних об'єднань.
23. Особливості класифікації творчих неформальних молодіжних об'єднань.
24. Діяльність музично-поетичних неформальних молодіжних об'єднань: панки, емо, готи, репери.
25. Характеристика акторських або театральних неформальних молодіжних об'єднань (толкієнисти, ролевики).
26. Вандалізм як одна з форм прояву девіації серед молоді.
27. Визначення поняття «графіті». Характеристика «графітчиків».
28. Походження з вулиці до танців – брейк-данс.
29. Творча особистість і її ознаки.
30. DIY – культура, «NS Straight Edge – ідеологія чи спосіб життя».
31. Проблема організації дозвілля молоді в Україні.
32. Проблема вибору напряму роботи з учнівською молоддю творчих неформальних молодіжних об'єднань.
33. Перевиховання неформальної молоді у зв'язку із здійсненими протизаконними діями.
34. Формальний вплив в рамках навчально-виховного процесу освітньої установи.
35. Піднесення неформальних молодіжних об'єднань за допомогою елевації відносин між його членами.
36. Прийняття неформальних молодіжних об'єднань як соціальної даності, груп, які виконують комунікативні, соціалізуючі функції.
37. Діагностика творчих неформальних об'єднань.
38. Використання творчого потенціалу неформальних груп.
39. Надання альтернативи організації дозвілля та можливості творчо самореалізуватися.
40. «Принцип нової парадигми» В. Хорнштайна.

41. Адекватність іміджу педагога – суб'єкта допомоги, володіння педагогом референтною для неформальної молоді діяльністю.
42. Розвиток творчих здібностей особистості у підлітковому віці.
43. Творчий потенціал і самореалізація особи.
44. Поняття «творча атмосфера».
45. Система суб'єктів роботи з підлітками-членами неформальних молодіжних об'єднань.
46. Створення у навчальному закладі соціально-творчого простору розвитку.
47. Ініціювання створення молодіжних груп соціальних ініціатив на допомогу учнівській молоді творчих неформальних об'єднань.
48. Стимулювання учнівської молоді творчих неформальних об'єднань до пізнання етичних принципів і норм поведінки: рольові ігри та соціодрами, круглі столи, диспути, дискусії, етичні бесіди.
49. Тренінг-семінар «Мої і наші норми поведінки» для вироблення в учнівській молоді позитивного ставлення до моральних норм, етичних принципів і умінь їхнього застосування у різних ситуаціях.
50. Тренінгова програма спрямування творчого потенціалу неформального молодіжного об'єднання у соціально-корисне русло.

ДОДАТКИ

Додаток А

Паспорт творчої молодіжної групи

- назва _____
1. Кількість членів: постійні _____ епізодичні _____
 2. Кількість хлопців та дівчат у групі _____
 3. З якого часу існує _____
 4. Походження назви групи _____
 5. Середній вік учасників групи _____
 6. Місце роботи (навчання) її членів _____
 7. Основні місця зустрічей _____
 8. Середня періодичність зборів _____
 9. Найбільш бажані спільні заняття:
 - уживання алкогольних напоїв, наркотиків
 - гра в карти
 - рухливі ігри
 - ходіння вулицями
 - відвідування кіно, театру, концертів, виставок тощо
 - спів під гітару
 - власний варіант _____
 10. Найбільш улюблені теми бесід та обговорень:
 - різні проблеми в навчанні (на роботі)
 - конфлікти з батьками, вчителями
 - прочитане, кіно - та відеофільми, вистави, виставки тощо
 - спільні дії, життєві плани
 - відносини з протилежною статтю
 - способи пошуку засобів для розваг, алкогольних напоїв, наркотиків і т.ін.
 - власний варіант _____
 11. Жаргонні слова, які використовуються в групі _____
 12. Прізвиська членів групи. Причини їх появи та походження _____
 13. Чи існує певний стиль в одязі групи? Який він? Чи дотримуються цього стилю учасники в повсякденному житті? _____
 14. Додаткова атрибутика, що вирізняє Вас з-поміж інших груп _____
 15. Чи існують у Вашій групі якісь традиції? Якщо так, то які? _____
 16. Чи потрібно мати якусь підготовку, щоб стати членом Вашої групи? _____
 17. Як часто і з приводу чого найчастіше бувають конфлікти в групі? _____
 18. Як зазвичай вирішуються конфлікти в групі (мирно, бійкою, завдяки втручання лідера, компромісом)? _____
 19. Як часто і з приводу чого виникають конфлікти за межами групи (з дорослими, однолітками, з іншими схожими групами)? _____
 20. Як зазвичай вирішуються конфлікти з ними (мирно, бійкою, завдяки втручання лідера, компромісом)? _____
 21. Які якості характеру і вчинки найбільше засуджуються і які міри впливу групи застосовуються стосовно винуватця? _____

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Методика визначення рівнів прагнення молоді до суспільно-нормативної поведінки (автор Т. Ващенко)

В основі будь-якої дії лежить потреба, яка психологічно виявляється як мотив, що може реалізуватися у низці психологічних змінних: інтересах, переконаннях, установках та прагненнях. Під прагненнями розуміють мотиви, в яких виявляються потреби особистості в умовах спеціально організованої її діяльності. Іноді – залежно від змісту цілі та ступеня її усвідомленості – прагнення може набувати вигляду почуття чи бажання.

Мета цієї методики визначити рівень прагнення учнівської молоді до суспільно-нормативної поведінки шляхом самооцінки власних поведінкових стереотипів.

Інструкція. За чотирибальною шкалою (поданою нижче) визначте відповідність власної моральної поведінки у взаєминах із іншими, наступним характеристикам:

1. Знаю норми й правила моральної поведінки учнів.
2. Умію аргументувати правильність своїх дій.
3. Не допускаю у своїй поведінці аморальних учинків.
4. Умію виявляти наполегливість у розв'язанні моральних конфліктів, можу передбачати наслідки аморального вчинку.
5. Прагну до моральної поведінки не тільки в громадських місцях, але й коли залишаюся наодинці.
6. Звертаюся до компетентних людей із метою вироблення моральних позицій.
7. Працюю над моральним самовдосконаленням власної особистості.

Шкала оцінювання:

- 4 – вказана характеристика проявляється практично завжди;
- 3 – проявляється у переважній більшості;
- 2 – проявляється не дуже часто, залежно від ситуації;
- 1 – проявляється досить рідко або є відсутньою.

Обробка результатів:

Аналіз даної анкети передбачає якісну оцінку отриманих результатів. На основі здійсненого аналізу можна розрізнити такі рівні прагнення молоді до суспільно-нормативної поведінки:

- **високий** (26-28 балів), якому відповідає виражене прагнення до суспільно-нормативної поведінки. Тобто у учнівської молоді присутнє бажання наслідувати соціальні норми поведінки, а також вона виявляє наполегливість у опануванні етичними знаннями й уміннями.

- **середній** (21-25 балів), який характеризується вираженням прагнення до суспільно-нормативної поведінки у переважній більшості. Тобто молодь схильна в більшості випадків слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки.

- **низькому** (14-21 балів) рівню відповідає виражене прагнення до суспільно-нормативної поведінки, але на ситуативному рівні. В більшості випадків учнівська молодь схильна до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки.

- **деформований** (7-13 балів), якому характерне епізодичне вираження прагнення до суспільно-нормативної поведінки або воно взагалі відсутнє. Молодь не бажає наслідувати соціальні норми поведінки.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин з оточуючим світом, з іншими людьми, відношення до самої себе, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя». Методика М. Рокіча заснована на прямому ранжуванні переліку цінностей. Автор розрізняє два види цінностей: термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інструментальні – переконання в тому, що певний спосіб дії чи якісь особистості є переважаними в будь-якій ситуації. Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби. Особливу роль при проведенні даної методики має мотивація респондентів, добровільний характер тестування. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору та експертизи. Перевагою даної методики є її універсальність, зручність і економічність в проведенні дослідження і обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як стимулюючий матеріал (списки цінностей), так і інструкції.

Інструкція. Респонденту надаються два переліки цінностей (по 18 в кожному). Спершу надається перелік термінальних цінностей, а надалі – інструментальних. Необхідно зробити вибірку найбільш значущих ціннісних орієнтацій (обрати 3-5 з кожного переліку), присвоїти їм чи іншій обраній цінності ранговий номер в залежності від їх значимості як принципів, якими він керується в житті. Якщо в процесі роботи думка щодо вагомості цінностей змінюється, можна зробити виправлення. Кінцевий результат має відобразити істинну позицію респондента.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Перелік А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційне наповнення життя, встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі);
- здоров'я (фізичне та психологічне);
- цікаве заняття;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві);
- кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних проблем, звернення до факторів матеріального благополуччя як головному сенсу існування);
- наявність вірних друзів;
- суспільне визнання (повага оточуючих, однолітків, завоювання свого визнання у суспільстві шляхом слідування певним соціальним вимогам);
- досягнення результату будь-якою ціною;
- пізнання (самоосвіта, розширення загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивне життя (максимальне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне зростання, пізнання своїх індивідуальних особливостей, розвиток своїх здібностей);
- розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- кар'єрний ріст (постановка і вирішення певних життєвих завдань як головних);
- свобода (самостійність, незалежність в судженнях і вчинках; переважання власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності і незалежності);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших, всього народу, людства в цілому);
- творчість, креативність (можливість вільної творчої діяльності, реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність).

Перелік В (інструментальні цінності)

- акуратність (чистоплотність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
- вихованість (хороші манери);
- високі запити (високі вимоги до життя, високі претензії);
- вимогливість (до інших, до дріб'язкових моментів);
- ретельність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків як власних, так і інших людей;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово);
- раціоналізм (вміння логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоюванні власної думки, поглядів;
- тверда воля (не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим помилки та оману, поважати чужі смаки, звичаї тощо);
- впертість (точка зору не змінюється, якщо навіть усвідомлюється її абсурдність);
- чесність (правдивість, щирість);
- самовпевненість (переоцінка своїх можливостей);
- чуйність (турботливість).

Обробка результатів:

По кожному із переліків цінностей необхідно зробити якісний аналіз, встановивши, чи визначають обрані респондентом ціннісні орієнтації спрямованість моральної діяльності особистості, її здатність до морального вибору в ім'я ідеалів, які є організуючим, цільовим началом людської життєдіяльності.

Аналіз проведеної методики дозволяє виявити наступні рівні:

- **високий**, якому відповідає надання респондентом переваги таким цінностям, які в якості основоположних цілей спрямовані на всебічний розвиток як власної особистості, так і особистості інших людей, а засобами їх досягнення стануть, передусім, такі цінності: вихованість, освіченість, відповідальність, терпимість, чесність, чуйність як моральні імперативи. Характерна свідома природа будь-якого вчинку, у процесі якого реалізується засвоєна загальнозначуща система цінностей.
- **середній** рівень передбачає надання респондентом переваги таким цінностям-цілям, які в певній мірі є індивідуалістичними (пізнання, продуктивне життя, власний розвиток), але наявна ціннісна поведінка, регулятором якої є такі цінності-цілі як любов, гордість, честь, мужність, совість тощо.
- **низький** рівень характеризується слабкою орієнтацією в загальнолюдській системі цінностей, в соціумі, у власному життєвому досвіді, у перспективних планах, або ж обранням виключно індивідуалістичних цінностей-цілей, надання переваги матеріальному над духовним (здійснення кар'єри, матеріальне забезпечення, розваги).
- **деформований** рівень характеризується обранням виключно відверто негуманних цінностей-цілей (досягнення результату будь-якою ціною), риси гуманної особистості або не виявляються, або ж є фрагментарними. Мають вияв такі риси: непримиренність, впертість, самовпевненість, які є домінуючими. Система ціннісних орієнтацій виражається в неадекватному (деформованому) сприйнятті соціальних норм.

Методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб

Дана методика дозволяє виявити базові потреби – «мотиватори» особистості. Її основою є процедура парних порівнянь. Теоретичною основою тесту послужила модифікована піраміда потреб А. Маслоу. Замість фізіологічних потреб, що лежать в основі піраміди потреб, В. Скворцов ввів потреби в матеріальному забезпеченні життя. Особливо необхідно відзначити, що тест виявляє відносну задоволеність, тобто задоволеність даної потреби в порівнянні з іншими потребами. У результаті тесту випробуваний одержує список мотивуючих його в даний момент потреб (незадоволені потреби), а також список задоволених і частково задоволених потреб, які в даний момент не грають вирішальну роль в активності індивіда.

Інструкція. Перед Вами 15 тверджень, які ви повинні оцінити попарно, порівнюючи їх між собою. Порівнявши 1-е твердження з 2-м, 3-м і т. д., результат впишіть в 1-у колонку. Так, якщо при порівнянні 1-го твердження з 2-м кращим для себе ви визнаєте 2-е, то в першу клітину впишіть цифру – «2». Якщо ж краще виявиться 1-е твердження, то впишіть цифру «1», потім те ж саме виконайте з 2-м твердженням: порівняйте його спочатку з 3-м, потім з 4-м і т. д. і впишіть результат в 2-у колонку. Подібним же чином працюйте з іншими твердженнями, поступово заповнюючи весь бланк. Під час роботи корисно промовляти фразу: «Я хочу ...».

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Домогтися визнання і поваги.
2. Мати теплі відносини з людьми.
3. Забезпечити собі майбутнє.
4. Заробляти на життя.
5. Мати хороших співрозмовників.
6. Зміцнити своє становище.
7. Розвивати свої сили і здібності.
8. Забезпечити собі матеріальний комфорт.
9. Підвищувати рівень майстерності та компетентності.
10. Уникати неприємностей.
11. Прагнути до нового і незвіданого.
12. Забезпечити собі впливове положення.
13. Купувати гарні речі.
14. Займатися справою, що вимагає повної віддачі.
15. Бути зрозумілим іншими.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
...														
15														

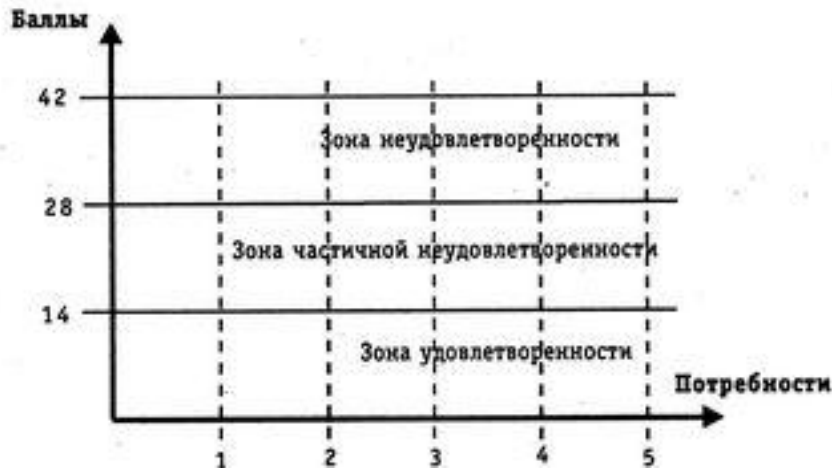
Обробка результатів:

А. Закінчивши роботу, підрахуйте кількість виборів, що випали на кожне твердження. Виберіть 5 тверджень, які отримали найбільшу кількість балів, і розташуйте їх по ієрархії. Це ваші головні потреби.

Б. Для визначення ступеня задоволеності п'яти головних потреб підрахуйте суму балів по п'яти секціях з наступних питань:

1. Матеріальні потреби: 4, 8, 13.
2. Потреби в безпеці: 3, 6, 10.
3. Соціальні (міжособистісні) потреби: 2, 5, 15.
4. Потреби у визнанні: 3, 9, 12.
5. Потреби в самовираженні: 7, 11, 14.

В. Підрахуйте бали по кожній з п'яти секцій, відкладіть на вертикальній осі графіка результати. По точках - балам побудуйте загальний графік результатів, кожен вкаже три зони задоволеності по п'яти потребам.

Інтерпретація результатів: Незадоволені потреби є найсильнішими «мотиваторами» до діяльності, а у разі їх ігнорування, вони служать основною причиною незадоволеності життям. При домінуванні матеріальних потреб, людину задовольняє можливість добре заробити (наприклад, за допомогою надання складного, добре оплачуваного завдання, надурочних робіт і т. п.). Люди, у яких яскраво виражені потреби в безпеці присутнє побоювання втратити роботу, отримати догану, бути скомпрометованим в очах товаришів і т. п. При домінуванні соціальних потреб для людини найбільш важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат. Якщо ж у людини провідною є потреба у визнанні, то для нього пріоритетними стимуляторами є перспектива посадового зростання, знаки і символи визнання і поваги, кар'єра. Для тих людей, у яких домінує потреба в самореалізації, найважливіший стимулятор – творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень.

На основі здійсненого аналізу результатів можна розрізнити такі рівні розвитку ступенів задоволеності основних потреб:

- **високий рівень**, якому відповідає домінування соціальних потреб, потреб в самореалізації. Тобто для людини найбільш важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат, творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень.
- **середній рівень**, якому відповідають наявність соціальних потреб та домінуванні потреби у визнанні. Тобто для людини важливі добрі, дружні відносини в колективі, хороший моральний клімат але пріоритет надається перспективі посадового зростання, знаки і символи визнання і поваги, кар'єра.
- **низький**, який характеризується домінуванням матеріальних потреб та потреби в безпеці. Людину задовольняє можливість добре заробити не зважаючи на відносини з оточуючими, однак присутнє побоювання отримати догану, бути скомпрометованим в очах товаришів.
- **деформованому рівню** характерні показники потреби у задоволенні матеріальних потреб та потреби у визнанні. На перше місце ставиться перспектива посадового зростання, знаки і

символи визнання і поваги, кар'єра та матеріальне благополуччя на шкоду встановленню дружніх стосунків з оточуючими та хорошому моральному клімату в колективі.

Методика діагностики мотиваційної спрямованості особистості учнівської молоді

Дана методика призначена для визначення вектора мотиваційної спрямованості та особистої соціалізації учнівської молоді.

Інструкція. Вам буде запропоновано питальник з готовими відповідями, позначеними літерами «а», «б» і «в». Вам слід вибрати не ту відповідь яка вважається правильною, а ту, яка більшою мірою відповідає вашій думці і найбільш підходить для вас. Відповідайте по можливості швидко, так як важлива перша реакція, а не результат довгого обдумування. У бланку відповідей спочатку запишіть номер питання, а поруч з ним відповідь в буквеній формі.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

1. На шляху стоїть людина. Вам треба пройти. Що робитимете?
 - а) Обійду, не потривоживши.
 - б) Відштовхну і пройду.
 - в) Дивлячись який буде настрій.
2. Ви помічаєте серед гостей непоказну дівчинку, що самотньо сидить в стороні. Що робитимете?
 - а) Нічого, яке моє діло?
 - б) Не знаю, як складуться обставини.
 - в) Підйду, заговорю неодмінно.
3. Ви запізнюєтеся в школу. Бачите, що комусь стало погано. Що робитимете?
 - а) Поспішаю до школи.
 - б) Якщо попросять про допомогу, не відмовлю.
 - в) Дзвоню за телефоном 03, зупиняю перехожих.
4. Ваші знайомі переїжджають на нову квартиру. Вони старі. Що робитимете?
 - а) Запропоную свою допомогу.
 - б) Не втручаюся в чуже життя.
 - в) Якщо попросять, я, звичайно, допоможу.
5. Недалеко від будинку продають полуницю. Ви купуєте останній кілограм. Ззаду чується голос бабусі, що жаліється про те, що не вистачило полуниці для онуки. Як Ви відреагуєте?
 - а) Висловлює жаль, звичайно.
 - б) Пропонуєте поступитися.
 - в) Не знаю, подивлюся, як виглядає ця бабуся.
6. Ви дізнаєтеся, що несправедливо покараний один з ваших знайомих. Що робите?
 - а) Дуже серджуся, лаю кривдника міцними словами.
 - б) Нічого, життя взагалі несправедливе.
 - з) Заступаюся за скривдженого.
7. Ви черговий. Підмітаючи підлогу, знаходите гроші. Що робите?
 - а) Вони мої, раз я їх знайшов.
 - б) Завтра запитаю, хто втратив.
 - в) Можливо, візьму собі.
8. Складаєте іспит. На що розраховуєте?
 - а) На шпаргалки, звичайно, або на везіння.
 - б) На втому екзаменатора – може пропустить.
 - в) На себе самого, свої знання.

9. Вам належить вибрати професію. Як будете це робити?
- а) Знайду що-небудь поруч з будинком.
 - б) Пошукаю високооплачувану роботу.
 - в) Вибирати стану творчу роботу.
10. Вам пропонують три види подорожі. Що вибираєте?
- а) Невідомі краси нашої країни.
 - б) Екзотичні країни.
 - в) Багаті країни.
11. Ваші товариші вирішили зробити прибирання приміщення. Ви бачите, що всі знаряддя праці розібрані. Що робите?
- а) Потеревенити трохи, потім видно буде.
 - б) Йду додому, звичайно.
 - в) Приєднуюся до кого-небудь.
12. Чарівник пропонує влаштувати ваше життя забезпечено, без необхідності працювати. Що відповідаєте?
- а) Погоджуюся з вдячністю.
 - б) Спочатку дізнаюся, скільки було таких випадків.
 - в) Відмовляюся рішуче.
13. Вас просять виконати одну справу. Вам не хочеться. Що відбувається далі?
- а) Забуваю про неї, згадаю, якщо скажуть.
 - б) Виконую, зрозуміло.
 - в) Шукаю причини, щоб дати відмову.
14. Ви побували на дивовижному вернісажі. Кому-небудь розповісте?
- а) Так, неодмінно – всім друзям і знайомим.
 - б) Не знаю, скажу, якщо випадок підвернеться.
 - в) Ні, нехай кожен живе, як хоче.
15. Група вирішує, кому доручити роботу. Вам ця робота подобається. Що робите?
- а) Прошу доручити мені.
 - б) Чекаю, коли хтось назве мою кандидатуру.
 - в) Нічого не роблю, нехай буде, як буде.
16. Ви зібралися їхати на дачу до друга. Вам телефонують, просять відкласти плани зарادي справи. Що кажете?
- а) Їду на дачу, як було домовлено.
 - б) Не їду, звичайно.
 - в) Спитаю друга, що скаже.
17. Ви вирішили завести собаку. Що вас влаштує?
- а) Бездомний щеня.
 - б) Дорослий пес з відомим норовом.
 - в) Щеня рідкісної породи з родоводом.
18. Стрілки годинника вказують на кінець занять. Викладач просить п'ять хвилин. Ваша реакція?
- а) Нагадую про право на відпочинок.
 - б) Погоджуюся.
 - в) Як всі, так і я.
19. З Вами розмовляють образливим тоном. Як реагуєте?
- а) Відповідаю тим же.
 - б) Не помічаю, це не має значення.

- в) розриваю зв'язок.
20. Ви погано граєте на скрипці, але батьки просять зіграти для гостей, хвалячи вас. Що робите?
- а) Граю.
- б) Зрозуміло, не граю.
- в) Приємно, що хвалять, але ухилився б.
21. Задумали прийняти гостей. Чим стурбовані?
- а) Частуваннями, звичайно.
- б) Програмою спілкування.
- в) Нічим – вони ж мої друзі.
22. Школу закрили на карантин. Як реагуєте?
- а) Як усі, гуляю, насолоджуюся свободою.
- б) Створюю програму самостійних занять.
- в) Живу в очікуванні нових повідомлень.
23. Вам подарували гарну авторучку. Два хлопці вимагають віддати їм її. Що робите?
- а) Віддаю – життя дорожче.
- б) Постараюся втекти від них.
- в) Подарунків не віддаю.
24. При вас хвалять вашого знайомого. Що ви відчуваєте?
- а) Мені незручно, злегка заздрю.
- б) Радію, мої гідності від цього не зменшуються.
- в) Мене це не стосується, нічого не відчуваю.
25. Настає Новий рік. Про що думаєте?
- а) Про подарунки, звичайно, і про ялинку.
- б) Про новорічні канікули.
- в) Про новий етап свого життя.
26. Яка роль музики в вашому житті?
- а) Потрібна для танців.
- б) Є фоном життя.
- в) Підносить душу.
27. Виїжджаєте надовго з дому. Як себе почуваєте далеко від дому?
- а) Сняться рідні місця.
- б) Краще, ніж вдома.
- в) Не знаю, надовго не виїжджав.
28. Чи змінюється ваш настрій під час інформаційних телепередач?
- а) Ні, якщо мої справи йдуть добре.
- б) Так, і постійно.
- в) Не помічав.
29. Проводиться благодійний збір книг. Ви берете участь?
- а) Відбираю цікаві книги, приношу.
- б) У мене немає книжок, непотрібних мені.
- в) Якщо побачу, що всі здають, я теж принесу.
30. Чи можете назвати 5 дорогих вам місць на землі, 5 цікавих суспільно-історичних подій, 5 дорогих вам імен видатних людей?
- а) Безумовно, можу.
- б) Ні, на світі так багато цікавого.
- в) Не знаю, не рахував.
31. Чуєте повідомлення про подвиг людини. Про що думаєте?
- а) У цієї людини була своя вигода.

- б) Пощастило прославитися.
в) Глибоко задоволений, не перестаю дивуватися.

Обробка та інтерпретація результатів здійснюється за допомогою ключа:

Орієнтація на особисті (егоїстичні) інтереси

1 А 7 А 12 А 17 С 22 А 27 В
2 А 8 В 13 С 18 А 23 А 28 А
3 А 9 В 14 С 19 С 24 А 29 В
4 В 10 С 15 А 20 В 25 А 30 А
5 А 11 В 16 А 21 А 26 А 31 А
6 В

**Орієнтація на взаємодію та
співробітництво**

1 В 7 В 12 С 17 А 22 В 27 А
2 С 8 С 13 В 18 В 23 С 28 В
3 С 9 С 14 А 19 В 24 В 29 А
4 А 10 А 15 В 20 А 25 С 30 В
5 В 11 С 16 В 21 В 26 С 31 С
6 С

Маргінальні орієнтації

1 С 7 С 12 В 17 В 22 С 27 С
2 В 8 А 13 А 18 С 23 В 28 С
3 В 9 А 14 В 19 А 24 С 29 С
4 С 10 В 15 С 20 С 25 В 30 С
5 С 11 А 16 С 21 С 26 В 31 В
6 А

Відповіді, що збігаються з ключем, оцінюються в 1 бал, а не співпадаючі – 0 балів. Відповідно до цього підраховується загальна кількість балів по кожній з трьох шкал. Про домінуванні тієї чи іншої особистісної спрямованості можна судити за найбільшою кількістю балів в одній з трьох шкал.

I. Орієнтація на особисті (егоїстичні інтереси) зв'язується з переважанням мотивів власного благополуччя. У взаємодії з іншими людьми переслідуються мета задоволення особистих потреб та домагань. Інтереси та цінності інших людей, груп найчастіше ігноруються або розглядаються виключно у практичному контексті, що й обумовлює конфліктність і труднощі в міжособистісної адаптації.

II. Маргінальна орієнтація виражається в схильності підкорятися обставинам і імпульсивності поведінки. Даній групі людей властиві прояви інфантилізму, не контрольованості вчинків, наслідування, ненормативна поведінка, правопорушення.

III. Орієнтація на взаємодію, співпрацю з іншими людьми обумовлена мотивацією на підтримку конструктивних відносин з членами малої групи, інтересі до спільної діяльності. Як правило, високий рівень даної шкали відповідає оптимальній соціалізації та адаптації.

Про рівень сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань можна говорити виходячи з таких показників:

24 бали і вище по шкалам I та II, та низькі бали від 10-13 балів по шкалі III – деформований рівень;

24 бали і вище по шкалам I та II, та середні бали від 14-23 балів по шкалі III – низький рівень;

від 14-23 балів по шкалам I та II, та високі бали від 24 і вище по шкалі III – середній рівень;

24 бали і вище по шкалі III, та низькі 10 балів і нижче по шкалі I та II – високий рівень.

**МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНО-УСВІДОМЛЮВАННОЇ СФЕРИ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ**

Опитувальник «Суспільно-нормативна поведінка»

Стать _____ (чол., жін.) Вік _____ років. Сфера занять (навчання, робота).

I Блок. Усвідомлення власних потреб, мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій.

1.1. Які причини для встановлення взаєностосунків з протилежною статтю для вас є найголовнішими?

- а) бажання підтримувати романтичні взаємини;
- б) бажання спільно проводити час;
- в) самоствердження у групі однолітків;
- г) задоволення біологічних потреб;
- д) доказ уміння керувати і впливати на інших;

власний варіант _____

1.2. Чим ви керуєтеся при встановленні взаєностосунків з однолітками?

- а) отримати новий досвід, обмін досвідом;
- б) самоствердитися;
- в) зустрічне розуміння;
- г) поспілкуватися, цікаво провести час;
- д) задоволення матеріальних потреб (позичити гроші, важливі знайомства);

власний варіант _____

1.3. Яку роль у вашому житті відіграють батьки?

- а) батьки – це джерело емоційного тепла і підтримки;
- б) прагну пізнати й наслідувати окремі сторони життя та діяльності своїх батьків;
- в) задовольняють будь-які мої потреби;
- г) джерело фінансування;
- д) не відіграють жодної ролі;

власний варіант _____

1.4. Якою мірою ви готові надавати допомогу людям похилого віку?

- а) фізична допомога (донести важку сумку, перевести через дорогу тощо);
- б) матеріальна допомога;
- в) моральна допомога (підтримати, заповнити вакуум спілкування);
- г) не готові надавати допомогу;

власний варіант _____

1.5. Як часто ви готові надавати допомогу людям похилого віку?

- а) систематично (самостійно або працюючи в благодійних чи волонтерських організаціях);
- б) участь у разових акціях, спрямованих на допомогу цій віковій категорії.
- в) не готові надавати допомогу;

власний варіант _____

1.6. Назвіть мотиви вашої участі в об'єднанні.

- а) самоствердитись і творчо реалізуватись;
- б) задовольнити власні потреби у спілкуванні (тільки тут мене розуміють);
- в) довести дорослим свою незалежність та самостійність;
- г) реалізуватись як лідер;

д) прояв непокори дорослому світу;

власний варіант _____

1.7. Вашими мотивами встановлення контактів з учителями є...

- а) позитивні стосунки впливають на високі оцінки і навпаки;
- б) прагнення до ототожнення з особистістю вчителя, наслідувати його в усьому;
- в) реалізація потреби у зустрічному розумінні;
- г) отримання знань, умінь і навичок, необхідних у подальшому житті;
- д) відсутність будь-яких потреб у встановленні конструктивних взаємин;

власний варіант _____

1.8. Вашими мотивами взаємодії з молодшими за віком є...

- а) реалізація бажання бути наставником, допомогти усвідомити необхідність дотримання соціальних норм поведінки;
- б) прагнення повчати, вказувати на недосконалість та помилки;
- в) байдуже та зневажливе ставлення;

власний варіант _____

II Блок. Рівень розвитку морально-етичних знань і вмінь.

2.1. Що таке соціальна норма?

- а) правило поведінки;
- б) міра корисного, суспільно-необхідного функціонування суспільства;
- в) перешкода і загроза свободі вибору форм поведінки, орієнтирів розвитку, засобів самоствердження та саморозвитку;
- г) обмеження, певна рамка, яка визначає, що можна, а що не можна робити людині як суспільному індивідові;

власний варіант _____

2.2. Наведіть приклади соціальних норм поведінки _____

2.3. Поясніть, як ви розумієте поняття «суспільно-нормативна поведінка».

2.4. Які, на вашу думку, знання і вміння включає в себе суспільно-нормативна поведінка?

2.5. Які з перерахованих вами знань та умінь ви використовуєте у своїй поведінці?

2.6. Знання суспільних норм поведінки необхідні, щоб:

- а) викликати симпатію в оточуючих;
- б) виділитися із загальної маси;
- в) не створювати незручностей іншим, не псувати їм настрій;
- г) створити імідж доброзичливої людини;
- д) приховати поганий характер;
- е) це дає перевагу над співрозмовником;
- є) зробити кар'єру;
- ж) досягти успіху в житті.

власний варіант _____

2.7. Відомості про правила та норми поведінки ви отримуєте переважно:

- а) з особистого досвіду життя;
- б) через опрацювання спеціальної літератури про людські взаємини, культуру поведінки;
- в) через ЗМІ (радіо, газети, телебачення);
- г) з прикладу батьків;
- д) із взаємин між учителями, вчителем і учнем;
- е) зі спілкування з товаришами;
- ж) з виховних бесід, класних годин;
- з) з інших джерел. З яких? _____

2.8. Назвіть позитивні та негативні якості особистості.

2.9. Які форми поведінки ви б назвали відхиленням від норми?

- 1) порушення правил поведінки у школі (зриви уроків, прогули, відмова від виконання завдання)
- 2) втечі з дому
- 3) грубість, лихослів'я
- 4) вживання алкоголю, п'янство
- 5) паління
- 6) уживання наркотиків
- 7) ранній початок статевого життя
- 8) хуліганство
- 9) приниження інших
- 10) крадіжки
- 11) непокора, критика дорослих
- 12) носіння одягу, що викликає осуд з боку дорослих
- 13) створення нового стилю
- 14) негативне ставлення до навчання
- 15) бійки, нанесення тілесних ушкоджень

власний

варіант _____

2.10. Що, на вашу думку, є основними причинами ненормативної поведінки?

- 1) прагнення отримати сильні враження
- 2) невміння контролювати себе
- 3) неблагополучна ситуація в родині
- 4) прагнення до самостійності та незалежності
- 5) брак знань про норми поведінки
- 6) відставання в навчанні
- 7) зневага з боку однолітків
- 8) нерозуміння з боку дорослих
- 9) недостатня впевненість у собі
- 10) негативна оцінка дорослими здібностей молоді
- 11) стресові життєві ситуації
- 12) напружена соціально-економічна ситуація життя молоді (погана забезпеченість, безробіття батьків тощо)
- 13) приклади насилля, жорстокості, що отримуються за допомогою ЗМІ
- 14) надмірна зайнятість батьків
- 15) конфлікти з батьками

власний варіант _____

2.11. Дотримання яких умов необхідне для початку статевого спілкування?

- а) взаємне кохання між партнерами;
- б) відповідальність, усвідомлення всіх наслідків;
- в) цікавість;
- г) доказ дорослості;
- д) задоволення біологічних потреб.

власний варіант _____

2.12. До морально-етичних норм міжстатевих стосунків належать:

- а) адекватність усвідомлення і переживання своїх фізіологічних особливостей відповідно до суспільних норм;
- б) вірність;
- в) взаємне відповідальне партнерство;
- г) відповідальне батьківство;

- д) задоволення біологічних потреб;
- е) управління партнером, повчання в усьому;
- ж) матеріальне збагачення;
- власний варіант _____

2.13. Що є проявом жіночності?

- а) шляхетність, благочестивість, покірність, відданість чоловікові;
- б) інтелектуальність, енергійність, підприємливість, незалежність;
- в) фізична сила, нестриманість у вияві соціальних почуттів: агресія, гнів, роздратованість;
- г) невпевненість, замкненість, покірливість.
- д) власний варіант _____

2.14. Назвіть правила поведінки в навчальному закладі.

III Блок. Усвідомлення моральних почуттів.

- 3.1. Чи здатні ви виявляти позитивні почуття у ставленні до протилежної статі?
 - 3.2. Чи здатні ви виявляти позитивні почуття у ставленні до людей похилого віку?
 - 3.3. Чи здатні ви виявляти позитивні почуття у ставленні до батьків?
 - 3.4. Чи здатні ви поступитися власними інтересами заради коханої людини?
 - 3.5. Який зміст ви вкладаєте в поняття, які виражають ставлення людей один до одного:
- чемність _____
 - шанобливість _____
 - тактовність _____
 - делікатність _____
 - чуйність _____
 - людська гідність _____
 - обов'язок _____
 - чесність _____
 - доброта _____
 - щедрість _____
 - довіра _____
 - відповідальність _____
 - співчуття _____
 - взаєморозуміння _____
 - справедливість _____
 - порядність _____

IV Блок. Сприйняття, розуміння та оцінка соціальних об'єктів.

- 4.1. Ваші взаємини з однолітками в школі:
- а) дружні;
- б) більше позитивні, ніж негативні;
- в) байдужі;
- г) конфліктні.
- 4.2. Оцініть своє ставлення до однолітків, які належать до вашого об'єднання (групи).
- а) позитивне
- б) негативне
- в) байдуже
- 4.3. Оцініть своє ставлення до однолітків, які не належать до вашого об'єднання (групи).
- а) позитивне
- б) негативне

в) байдуже

4.4. Оцініть своє ставлення в цілому до свого об'єднання (групи).

а) позитивне

б) негативне

в) байдуже

4.5. Оцініть своє ставлення в цілому до іншого «чужого» об'єднання (групи).

а) позитивне

б) негативне

в) байдуже

4.6. На що ви звертаєте увагу під час спілкування з людьми похилого віку?

а) вони смішні та незграбні, надто закомплексовані;

б) інколи вони говорять розумні речі, до яких треба дослухатися;

в) на повагу заслуговує все, що вони говорять, оскільки мають багатий життєвий досвід.

власний варіант _____

4.7. Оцініть своє ставлення до людей похилого віку.

а) викликають повагу через мудрість і багатство життєвого досвіду;

б) визнаю високий соціальний статус літньої людини;

в) сприймаю як рівних;

г) виявляю толерантне ставлення;

д) розглядаю як перешкоду для вирішення проблем;

е) непотрібна категорія населення;

ж) вважаю безглуздим потребу в передачі через старших людей традицій;

власний варіант _____

4.8. Ваші взаємини з протилежною статтю....

а) гармонійні, безконфліктні;

б) позитивні, але інколи виникають конфлікти;

в) виявляються в байдужості до осіб протилежної статі;

г) негативні, конфліктні.

власний варіант _____

4.9. На яких засадах будуються ваші взаємини з дорослими?

а) на позиціях рівності;

б) на довірі та повазі;

в) самостійності;

г) на основі «дитячої моралі» слухняності;

д) на основі «дитячої моралі» неслухняності, недовіри, неповаги один до одного;

е) конфліктів та непорозуміння.

власний варіант _____

V Блок. Дотримання загальноприйнятих правил, етичних аспектів поведінки у взаєминах з «іншими».

5.1. Чи вважаєте ви, що батьки, як більш зрілі люди, мають право влаштовувати життя своїх дітей?

а) так; б) ні.

5.2. Ви розділяєте думку про те, що молодше покоління повинно вчитись у дорослих, як себе поводити?

а) так; б) ні.

5.3. Чи правильний вислів про те, що діти повинні безумовно дотримуватись норм і правил батьків?

а) так; б) ні.

- 5.4. Ви часто сваритеся з батьками?
а) так; б) ні.
- 5.5. Чи завжди ви слухаетесь батьків?
а) так; б) ні.
- 5.6. Як ви ставитеся до критичних зауважень з боку осіб похилого віку?
а) дослуховуюсь, тому що старше покоління є зразком, прикладом для наслідування;
б) пропускаю їх повз вуха;
в) прошу залишити мене в спокої (інколи в досить грубій формі);
г) ігнорую.
- 5.7. Чи звертаєтеся ви до дорослих з метою щось обговорити?
а) так; б) ні; в) інколи.
- 5.8. Чи бувають випадки, коли ваші батьки, інші дорослі висловлювали незадоволеність вашою поведінкою?
а) так; б) ні.
- 5.9. Ви звичайно дієте відповідно:
а) до порад дорослих;
б) волієте діяти самостійно.
- 5.10. Ви будете вибачатись, якщо випадково в натовпі зачепили людину?
а) так; б) ні.
- 5.11. Ви намагаєтесь уникати в розмові виразів, які можуть збентежити оточуючих?
а) так; б) ні; в) інколи.
- 5.12. Коли вам заперечують дорослі, чи здатні ви відповісти різко?
а) так; б) ні; в) інколи.
- 5.13. Часто ви приховували від дорослих деякі свої вчинки?
а) так; б) ні.
- 5.14. Яке ваше ставлення до знайомства друзів з вашими родичами похилого віку?
а) із задоволенням знайомлю, оскільки вважаю їх достойними людьми;
б) знайомлю лише за певних обставин (не бачу в цьому сенсу);
в) уникаю знайомства своїх друзів зі своїми родичами похилого віку.
- 5.15. Чи легко ви знаходите спільну мову з людьми похилого віку?
а) легко, тому що це старший друг і радник, якому можна довіряти;
б) маю певні труднощі в спілкуванні з цією віковою категорією;
в) з цією віковою категорією неможливо спілкуватися без конфліктів.
- 5.16. У взаєминах із протилежною статтю ви...
а) наслідуєте когось із батьків своєї статі, імітуєте їхню поведінку;
б) покладаєтеся на власний досвід, експериментуєте;
в) наслідуєте однолітків, товаришів;
г) наслідуєте приклади із ЗМІ.
- 5.17. Чи соромитесь ви, коли знайомитеся з людиною протилежної статі?
а) так; б) ні; в) інколи.
- 5.18. Ви часто конфліктуєте з однолітками без вагомої на то причини?
а) так; б) ні.

Обробка результатів:

Аналіз даної анкети передбачає якісну оцінку отриманих результатів. На основі здійсненого аналізу можна розрізнити такі рівні знань етичних норм поведінки респондентами:

- **високий**, якому відповідає активне та стійке знання та відношення до моральних норм, етичних аспектів поведінки. Добре розуміє та дає чітке визначення поняттю: «суспільна норма», «суспільно-нормативна поведінка». Респонденти визначають суспільно-нормативну поведінку як ввічливе, порядне спілкування, правильну коректну поведінку з оточуючими; уважне, людяне ставлення один до одного; вміння знаходити спільну мову з оточуючими; володіння гарними манерами у спілкуванні.
- **середній**, який характеризується наявністю моральних орієнтирів, знання етичних аспектів поведінки на адекватному рівні, але відношення до моральних норм ще недостатньо стійке. На достатньому рівні розуміє та дає визначення поняттю: «суспільна норма», «суспільно-нормативна поведінка». Респонденти пов'язують суспільно-нормативну поведінку із відсутністю образ у взаєминах, нецензурних, грубих слів у мовленні.
- **низькому** рівню відповідає відсутність чітких моральних орієнтирів, відношення до суспільних норм нестійке, невірне трактування вчинків (невідповідність якостям які називаються). Розуміє але не в змозі дати чіткого визначення поняттю: «суспільна норма», «суспільно – нормативна поведінка».
- **деформований**, якому відповідає неадекватне, (деформоване) розуміння сутності (змісту) соціальних норм (правових, моральних, комунікативних, етичних та ін.). Не вміє свідомо оцінювати групові норми і цінності у світі більш загальних соціальних і моральних критеріїв, що виражається в нерозумінні даного поняття.

Методика оцінки рівня розвитку моральної свідомості (Дилеми Л. Колберга)

Ця методика призначена для оцінки рівня розвитку моральної свідомості. Для цього Л. Колберг сформулював дев'ять дилем, в оцінці яких стикаються норми права і моралі, а також цінності різного рівня. Л. Колберг виділяє також три основні рівні розвитку моральних суджень: преконвенційний, конвенційний і постконвенційний.

Преко́нвенційний рівень відрізняється егоцентричністю моральних суджень. Вчинки оцінюються головним чином за принципом вигоди і за їхніми фізичними наслідками. Добре те, що приносить задоволення (наприклад, схвалення); погано те, що заподіює незадоволення (наприклад, покарання).

Конвенційний рівень розвитку моральних суджень досягається тоді, коли людина приймає оцінки своєї референтної групи: сім'ї, друзів тощо. Моральні норми цієї групи засвоюються і дотримуються некритично, як істина в останній інстанції. Діючи відповідно до прийнятих групою правилами, стаєш «добрим». Ці правила можуть бути і загальними, як, наприклад, біблійні заповіді. Але вони не вироблені самою людиною в результаті його вільного вибору, а приймаються як зовнішні обмежувачі або як норма тієї спільноти, з якою людина себе ідентифікує.

Постконвенційний рівень розвитку моральних суджень рідко зустрічається навіть у дорослих людей. Як вже говорилося, його досягнення можливе з моменту появи гіпотетико-дедуктивного мислення (вища стадія розвитку інтелекту, за Ж. Піаже). Це рівень розвитку особистих моральних принципів, які можуть відрізнятися від норм референтної групи, але при цьому мають загальнолюдську широту і універсальність. На даній стадії мова йде про пошук загальних підстав моральності.

У кожному з названих рівнів розвитку Л. Колберг виділив кілька стадій. Досягнення кожної з них можливо, на думку автора, тільки в заданій послідовності. Але жорсткої прив'язки стадій до віку Л. Колберг не робить.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ
МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ**

Стадія	Вік	Підстава для морального вибору	Ставлення до ідеї самоцінності людського існування
Преконвенційний рівень			
0	0-2	Роблю те, що мені приємно	-
1	2-3	Орієнтація на можливе покарання. Підкоряюся правилам, щоб уникнути покарання	Цінність людського життя змішується з цінністю предметів, якими ця людина володіє
2	4-7	Наївний споживчий гедонізм. Роблю те, за що мене хвалять; здійснюю добрі вчинки за принципом: «ти - мені, я - тобі»	Цінність людського життя вимірюється задоволенням, яке доставляє ця людина
Конвенційний рівень			
3	7-10	Мораль «пай-хлопчика». Вчиняю так, щоб уникнути несхвалення, неприязні ближніх, прагну бути (славитися) «гарним хлопчиком», «хорошою дівчинкою»	Цінність людського життя вимірюється тим, наскільки ця людина симпатизує людині
4	10-12	Орієнтація на авторитет. Вчиняю так, щоб уникнути несхвалення авторитетів і почуття провини; виконую свій обов'язок, підкоряюся правилам	Життя оцінюється як сакральне, недоторканне в категоріях моральних (правових) або релігійних норм і обов'язків
Постконвенційний рівень			
5	13-18	Мораль, заснована на визнанні прав людини і демократично прийнятого закону. Поступаю згідно власним принципам, поважаю принципи інших людей, намагаюся уникнути самоосуду	Життя цінується і з точки зору користі для людства, і з точки зору права кожної людини на життя
6	Після 18	Індивідуальні принципи, вироблені самостійно. Поступаю згідно загальнолюдським універсальним принципам моральності	Життя розглядається як священне з позиції поваги до унікальних можливостей кожної людини

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Дев'ять гіпотетичних дилем

Дилема 1.

Одна жінка захворіла на рак. Існували лише єдині ліки, які, на думку лікарів, могли її врятувати. Це був препарат, який недавно винайшов аптекар того самого міста, де жила жінка. Виготовлення цих ліків вимагало великих затрат, але аптекар у десять разів перевищував їх реальну ціну. Він витрачав на їх виготовлення 200 доларів, а продавав за 2000 доларів. Чоловік хворої жінки обійшов усіх своїх знайомих, щоб позичити грошей, але зміг зібрати тільки половину. Він сказав аптекареві, що його жінка помирає, і попросив продати ліки за наявні гроші й дозволити доплатити пізніше. Але аптекар сказав: «Я винайшов ці ліки і хочу на цьому заробити». Випробувавши всі законні способи отримання ліків, чоловік у відчаї почав думати про те, щоб залізти в аптеку і викрасти ліки.

1. Чи має право цей чоловік викрасти ліки? Чому так або чому ні?
2. Чи зобов'язаний чоловік викрасти ліки? Чому так або чому ні?
3. Якщо цей чоловік не кохає свою жінку, чи повинен він викрадати для неї ліки? Чому так або чому ні?

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ

4. Уявіть, що захворіла не його жінка, а випадковий знайомий. Чи повинен був би чоловік вкрати ліки для нього? Чому так або чому ні?
5. Уявіть, що захворів улюблений собака цього чоловіка. Чи повинен він вкрати ліки, щоб спасти її? Чому так або чому ні?
6. Чи повинні люди робити все, що можуть, щоб спасти життя іншим? Чому так або чому ні?
7. Крадіжка – протизаконна. Чи морально вкрати ліки? Чому так, чому ні?
8. Чи повинні люди завжди, у будь-яких випадках дотримуватись закону? Чому так або чому ні?

Продовження дилеми 1.

Чоловік таки пограбував аптеку. Він украв ліки і віддав їх дружині. Наступного дня, в газеті з'явилося повідомлення про пограбування. Поліцейський, який знав цього чоловіка, прочитав газету і згадав, що бачив його, коли той втікав з аптеки. Поліцейський вагається, повідомляти йому про злочин чи ні.

1. Чи слід поліцейському повідомити про злочин? Чому так або чому ні?
2. Уявіть, що поліцейський – близький друг цього чоловіка. Чи повинен він видати його? Чому так або ні?

Продовження дилеми 1.

Поліцейський повідомив про злочин у поліцію. Чоловіка заарештували. Суддя має визначити, чи заслуговує він на покарання.

1. Чи повинен суддя визнати чоловіка винним, чи йому слід відхилити звинувачення. Чому, на вашу думку, суддя має вчинити саме так?
2. Чи повинні люди, які порушують закон, бути покараними? Чому так або ні?
3. Чоловік діяв за велінням своєї совісті, коли крав ліки. Чи мають бути покарані люди, які порушують закон без веління совісті? Чому так? Чому ні?
4. Чи у будь-якому випадку слід діяти так, як підказує совість? Якби ви були на місці цього чоловіка, чи діяли б ви за велінням совісті? Чому так або ні?
5. Чоловік повинен зробити моральний вибір. Чим він повинен керуватися: власними почуттями і міркуваннями чи моральними нормами? Чому?
6. Чи є проблема цього чоловіка моральною? Що, на вашу думку, робить проблему моральною? Що означає моральність особисто для вас?
7. Чи існує однозначний вихід з подібних ситуацій?
8. Чи існує критерій визначення правильності вибору?
9. У вирішенні наукових проблем глибокі міркування гарантують правильність розв'язку. Чи справедливо це щодо моральних проблем?

Дилема 2.

Сашко – чотирнадцятирічний хлопець. Він дуже хотів поїхати відпочивати до табору. Батько пообіцяв, що він поїде, якщо заощадить для себе грошей. Саша наполегливо працював і заробив 100 доларів, необхідних для поїздки. Перед початком табірної зміни батько передумав, бо друзі запросили його поїхати на рибалку. У нього не вистачало на це грошей і він сказав, щоб Саша віддав йому зароблені гроші. Хлопець вирішив відмовити батькові.

1. Чи має право Саша відмовити батькові? Чому так? Чому ні?
2. Чи має батько право вимагати, щоб Сашко віддав гроші? Чому так або ні?
3. Чи можемо ми вважати Сашку поганим сином на підставі цього вчинку?
4. Чи важливим у цій ситуації є те, що Саша сам заробив гроші? Чому так? Чому ні?
5. Батько пообіцяв синові, що він зможе поїхати до табору, якщо заробить грошей. Чи повинен він був виконати свою обіцянку? Чому так? Чому ні?
6. Взагалі, чи необхідно дотримуватись обіцянок? Чому так? Чому ні?
7. Чи важливо виконувати обіцянку, зроблену людині, яку ви погано знаєте і, можливо, більше ніколи не побачите? Чому так? Чому ні?
8. Чи вважаєте ви гарні стосунки з сином найважливішим для батька? Чому це важливо?
9. Чи має право батько користуватись своєю владою над сином? Чому так? Чому ні?
10. Що є найважливішим для сина у відносинах з батьком? Чому це важливо?
11. Що б ви запропонували зробити Сашку в цій ситуації? Чому?

Дилема 3.

Одна жінка була важко хвора на рак і медицина не винайшла ще таких ліків, які б могли її врятувати. Її лікар знав, що їй залишилося жити близько півроку. Жінка постійно страждала від сильного болю і була настільки знесиленою, що незначна доза знеболюючого, такого як морфій, пришвидшила б її смерть. Коли нестерпний біль дещо стихав, вона прохала лікаря ввести їй морфію, щоб померти. Вона розуміла, що

смерть неминуча і подальші страждання не мають сенсу. Лікар знав, що «благодійне вбивство» карається законом, проте почав думати про задоволення її прохання.

1. Чи повинен лікар ввести морфій? Чому так? Чому ні?
2. Чи має він право дати жінці ліки, від яких вона помре? Чому так? Чому ні?
3. Чи може жінка приймати таке рішення? Чому так? Чому ні?
4. Жінка одружена. Чи повинен її чоловік якось вплинути на остаточне рішення? Чому так? Чому ні?
5. Чи зобов'язана людина жити, коли вона не хоче цього? Чому так? Чому ні?
7. Коли свійська тварина важко поранена і в будь-якому випадку помре, її вбивають, щоб вона не страждала. Чи можна такий підхід застосувати в цій ситуації? Чому так? Чому ні?
8. Чи протизаконно для лікаря дати жінці морфій? Чому так? Чому ні?
9. Взагалі, чи повинні люди завжди дотримуватись закону? Чому так або ні?
10. Що б ви запропонували зробити лікареві?

Продовження дилеми 3.

Лікар все-таки виконав прохання жінки – вколов їй смертельну дозу морфію. У цей час проходив інший лікар, який знав ситуацію і намагався врятувати життя пацієнтки, але вже було пізно. Лікар, який став свідком того, що сталося, вагається, чи повідомляти міліції про вчинок колеги.

1. Чи повинен лікар-свідок розповісти про це? Чому так? Чому ні?

Продовження дилеми 3.

Лікар повідомив органам правопорядку про вчинок свого колеги, якого викликали до суду. Суд має винести вирок.

1. Суд повинен визнати лікаря, який допоміг жінці померти, винним чи виправдати його? Чому це рішення ви вважаєте справедливим?
2. Як ви гадаєте, з точки зору суспільних інтересів, чи обов'язково карати людей, які порушили закон. Чому так? Чому ні?
3. Як це має вплинути на рішення суду?

Продовження дилеми 3.

Суд визнав лікаря винним у здійсненні вбивства.

1. Чи повинен суддя засудити його до смертної кари? Чому так? Чому ні?
2. Взагалі, чи має право суспільство засуджувати людину до смерті? За яких умов це можливо?
3. Лікар діяв за велінням совісті. Чи повинен порушник закону, який керувався своєю совістю, бути покараним? Чому так? Чому ні?
4. Яке рішення судді, на вашу думку, було б справедливим?

Дилема 4.

Олені дванадцять років. Мати пообіцяла, що відпустить її на концерт рок-групи, коли вона заощадить грошей на квиток. Олена довго економила кишенькові гроші, які їй давали батьки, і їй вдалося назбирати 55 гривень (вартість квитка) і ще 25 гривень. Але потім мати передумала і сказала дочці, що та повинна витратити гроші на шкільний одяг. Олена була роздратована і вирішила піти на концерт за будь-яких обставин. Вона купила квиток, сказавши матері, що зекономила лише 25 гривень. У суботу Олена пішла на концерт, а матері сказала, що проведе вечір з подругою. Пройшов тиждень. Мати так і не дізналась про обман. Згодом Олена розповіла своїй старшій сестрі Тетяні про концерт і обман матері. Сестра вагається: розповісти матері чи ні про вчинок Олени.

1. Старша сестра повинна розповісти матері, що Олена сказала неправду, чи повинна зберігати таємницю? Чому так? Чому ні?
2. Чи повинно те, що Олена – сестра Тетяні, вплинути на рішення останньої? Чому так? Чому ні?
3. Чи можна назвати Олену поганою дочкою на підставі того, що вона вчинила?
4. Чи важливо враховувати те, що Олена сама заробила гроші? Чому так-ні?
5. Мати пообіцяла відпустити Олену на концерт, якщо вона заощадить гроші. Чи повинна вона була виконати свою обіцянку? Чому так? Чому ні?
6. Взагалі, чи слід завжди виконувати обіцянки? Чому так? Чому ні?
7. Чи важливо виконувати обіцянки, зроблені тим людям, яких, можливо, ти ніколи більше не побачиш? Чому так? Чому ні?
8. Що, на вашу думку, має бути найважливішим для матері у стосунках з дочкою? Чому?
9. В якій мірі мати повинна застосовувати свою владу у стосунках з дочкою?
10. Що, на вашу думку, дочка повинна вважати найголовнішим у стосунках з матір'ю? Чому?
11. Що б ви запропонували зробити Тетяні?

Дилема 5.

Під час війни загін змушений був відступати, бо сили ворога переважали своєю чисельністю. Коли солдати перейшли через річковий міст, ворог залишився позаду. Якби знайшлася людина, яка б погодилася підірвати міст, загін був би врятований. Командир загону – єдина людина, яка знає, як правильно організувати подальший відступ. Він запитав, хто хоче піти добровольцем, але ніхто не погодився. Якщо командир зробить це сам, то велика ймовірність, що він загине. Але лише він здатний правильно організувати відступ загону.

1. Командир повинен наказати комусь з солдатів виконати доручення, чи повинен сам підірвати міст? Чому?
2. Чи має право командир посилати на виконання завдання людину (навіть використовуючи жеребкування), якщо він знає що вона загине? Чому?
3. Чи повинен командир йти сам, якщо знає, що доброволець загине? Чому?
4. Чи має право командир віддати наказ людині, яку він вважає найбільш придатною для виконання цього доручення? Чому?
5. Чи повинен солдат, якого командир вважає найбільш вправним, виконати завдання? Чому?
6. Чи повинна людина завжди використовувати всі шанси для власного порятунку? Чому?
7. Що б ви запропонували зробити командиріві?

Дилема 6.

В одній європейській країні бідняк Ганс не міг знайти роботу. Його брат і сестра теж були безробітними. Не маючи грошей, Ганс украв продукти та ліки, які були їм потрібні. Його спіймали і засудили до шести років ув'язнення. Відсидівши кілька років, він утік із в'язниці і почав жити в іншій частині країни під новим ім'ям. Ганс наполегливо працював, заробив грошей і збудував великий завод. Він давав робітникам найвищі зарплати і використовував більшу частину своїх прибутків на будівництво лікарень для бідних людей. Одного разу продавець упізнав у власникові заводу засудженого втікача, якого розшукувала поліція.

1. Чи повинен продавець видати Ганса поліції? Чому так? Чому ні?
2. Чи є обов'язком кожного громадянина повідомити у міліцію про порушника закону? Чому так? Чому ні?
3. Припустимо, що Ганс і продавець були близькими друзями. Чи повинен продавець за таких умов видати Ганса? Чому так? Чому ні?
4. У разі доносу суд повинен повернути Ганса до в'язниці чи відпустити?
5. З точки зору інтересів суспільства, чи всі порушники закону мають бути покарані? Чому так? Чому ні?
6. Ганс зробив те, що підказувала йому совість (коли вкрав їжу та ліки для свого брата і сестри). Чи повинен бути покараним правопорушник, який керується благородними намірами?
7. Що б ви запропонували зробити продавцеві?

Дилема 7.

У двох молодих братів виникли серйозні проблеми. Вони поспішали таємно виїхати з міста і потребували грошей. Рома, старший брат, увірвався до універмагу і вкрав 1000\$. Богдан, молодший брат звернувся з проханням до дідуся, який допомагав усім бідним. Він сказав йому, що дуже хворий і попросив позичити 1000\$ на операцію. При цьому Богдан пообіцяв повернути гроші після одужання. Насправді він зовсім не був хворий і не мав наміру повертати гроші. Хоча дідусь мало знав Богдана, проте позичив йому гроші. Брати втекли з міста, кожен з 1000\$.

1. Що гірше – крадіжка, яку вчинив Рома, чи шахрайство Богдана? Чому саме це гірше?
2. Що, на вашу думку, є найгіршим в обмані старого чоловіка? Чому?
3. Чому слід обов'язково виконувати свої обіцянки?
4. Чи обов'язково виконувати обіцянку, дану людині, яку ти більше ніколи не побачиш?
5. 6. Чи згодні ви, що право власності не можна порушувати за будь-яких обставин? Чому?
7. На вашу думку, чи вчинив дідусь легковажно, коли позичив гроші малознайомій людині?

Дилема 8.

Андрій і Микита – друзі – старшокласники. Андрій напередодні свого дня народження дав зрозуміти Микиті, що було б чудово, коли він мав би магнітофон, щоб слухати музику за кермом автомобіля. Микита краде магнітофон з автомобіля, який стоїть на подвір'ї школи, і дарує його Андрію на день народження. Андрій дуже вдячний, не знаючи, що подарунок крадений.

Наступного дня Андрій зустрічає іншого друга – Женю. Андрій знає, що Женя має магнітофон і дуже добрий спеціаліст в електроніці. Він просить Женю допомогти вмонтувати в автомобіль магнітофон, подарований на день народження.

«Добре», – погоджується, зітхаючи, Женя.

«У тебе пригнічений вигляд, Женя, щось трапилося?» – запитує Андрій.

«Мене пограбували», – відповідає Женя.

«Що ж у тебе забрали?» – цікавиться Андрій.

«Мій магнітофон», – каже Женя і починає описувати, який у нього був магнітофон.

Згодом Андрій задумується: як дивно, що магнітофон Жені пропав саме тоді, коли Микита зробив йому подарунок. У Андрія виникають підозри і він телефонує Микиті. Микита зізнається, що вкрав магнітофон із машини Жені! Женя ось-ось уже має прийти, щоб допомогти Андрію вмонтувати магнітофон. Він імовірно впізнає свій магнітофон. Женя уже стоїть біля дверей і натискає на дзвінок. Що повинен сказати чи зробити Андрій?

1. Чи мусить Андрій сказати Жені, що Микита взяв його магнітофон?
2. Чи вірним другом є Микита? Чи Андрій може довіряти Микиті, що той нічого не вкраде у нього?
3. Микита украв магнітофон для доброї справи (день народження Андрія). Чи це виправдовує Микиту?
4. А може Микита вкрав магнітофон не з машини Жені, а з якоїсь іншої? Чи це виправдовує Микиту?

Дилема 9.

Марк зустрічався з дівчиною, яку звали Марія, протягом двох місяців. Спочатку йому було з нею цікаво, але згодом вона стала тягарем для нього. Марк познайомився з іншими дівчатами, з якими хотів би зустрічатися. Марк бачить Марію, яка іде коридором школи.

Що Марк повинен сказати чи зробити?

1. Чи повинен Марк говорити з Марією на цю тему?
2. Чи повинен Марк попросити пробачення, сказати, ніби дуже зайнятий і не може зустрічатися з Марією, і в такий спосіб порвати стосунки?
3. Чи повинен Марк просто почати зустрічатися з іншими дівчатами, а Марія сама побачить і зробить висновок?
4. Як Марк повинен реагувати на почуття Марії?
5. Давайте трохи змінимо ситуацію. А якщо Марк і Марія жили разом протягом кількох років і мають двох малих дітей? Чи тоді Марк усе ще повинен порвати з Марією?
6. Давайте повернемося до попередньої ситуації. Події розгортаються так: Марк пориває з Марією, він дає їй зрозуміти, як почуватися з нею, і починає зустрічатися з іншою дівчиною. Марія ображається, ревнує і думає над тим, як завдати йому болю. Чи повинна Марія причиняти біль?
7. А що сталося б, якби вони помінялися ролями і Марія те ж саме заподіяла Маркові?

Дилема 10.

Ілля пише на уроці контрольну роботу з математики. Несподівано вчителька каже: «Я збираюся залишити клас на кілька хвилин. Я довіряю вам і знаю, що ви не будете списувати». Після того як вчителька пішла, Едуард, друг Іллі, шепоче: «Дай мені списати твої відповіді до задач».

Що Ілля повинен сказати чи зробити?

1. Чи повинен Ілля дозволити Едуарду списувати свої відповіді?
2. А якщо Едуард говорить, що списування – це звичайнісінька справа, і він знає багатьох хлопців, які постійно списують? Чи повинен Ілля в такому разі дозволити Едуарду списати?
3. А якщо Ілля знає, що Едуард «провалює» контрольну роботу, бо не вчиться? Чи повинен Ілля в такому разі дозволити списати?
4. А якщо ви – вчитель? Чи хотіли б ви, щоб Ілля дозволив Едуардові списати?
5. Чи можливо мати справді дружні стосунки з тим, хто списує або обманує?
6. Давайте трохи змінимо ситуацію. А якщо Ілля не знайомий з Едуардом? Чи повинен Ілля в такому разі дозволити Едуардові списати?
7. Взагалі, наскільки важливо не списувати?
8. Чи було б справедливо, якби вчителі карали тих, хто списує?

Обробка результатів:

Аналіз передбачає якісну оцінку отриманих результатів. На основі здійсненого аналізу можна розрізнити такі *рівні оперування моральними судженнями*:

- **високий**, якому відповідає постконвенційний рівень розвитку моральних суджень (приймаються норми, що мають загальнолюдську цінність та універсальність).
- **середній**, який характеризується доконвенційним рівнем розвитку моральних суджень (вчинки оцінюються головним чином за принципом вигоди для самого себе).
- **низькому** рівню відповідає конвенційний рівень розвитку моральних суджень (коли засвоюють норми лише референтної групи).
- **деформований**, який характеризується конвенційним рівнем розвитку моральних суджень (коли засвоюють та виконують некритично норми лише референтної групи).

Діагностичні картки

ДІАГНОСТИЧНА КАРТКА №1

Шановний колего!

Відомо, що не всі діти мають однаковий рівень знань про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах. Оцініть, будь ласка, за чотирибальною шкалою, який у _____ (прізвище, ім'я дитини) цей рівень знань. Ваша об'єктивна думка є цінною для нас.

- 1** – знання про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах практично не сформовані або вкрай незадовільні;
- 2** – низький рівень знань про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах;
- 3** – середній рівень знань про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах;
- 4** – знання про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах на високому рівні.

Обробка результатів:

Аналіз цієї діагностичної картки передбачає кількісну оцінку отриманих результатів (з розрахунку, що в експертну комісію входило 7 осіб).

На основі здійсненого аналізу можна виокремити такі рівні знань учнівської молоді про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах:

- **високий** (26-28 балів), якому відповідає високий рівень знань про конструктивні способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах, які сприяють установленню позитивних взаємин і запобігають виникненню конфліктних ситуацій; сформовані якості, що характеризують компетентність у сфері взаємин і забезпечують ефективність у спілкуванні з іншими.
- **середній** (21-25 балів), який характеризується достатніми знаннями про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах. Тобто молодь переважно орієнтується в способах виявлення нормативної поведінки і знає певні сценарії дій у системі взаємин, сформовані певні якості, що забезпечують ефективність у спілкуванні з іншими.
- **низькому** (14-20 балів) рівню відповідає неусвідомлений вибір способів виявлення нормативної поведінки, слабка орієнтація в знаннях про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах.
- **деформований** (7-13 балів) - знання про способи виявлення нормативної поведінки у взаєминах практично не сформовані або вкрай незадовільні.

ДІАГНОСТИЧНА КАРТКА №2

Шановний колего!

Відомо, що не всі діти однаково добре здатні передбачити наслідки своєї поведінки і замислюватися про них. Оцініть, будь ласка, за шестибальною шкалою, наскільки у _____ (прізвище, ім'я дитини) сформована і розвинена ця здатність. Ваша об'єктивна думка є цінною для нас.

- 1** – здатність передбачати наслідки своєї поведінки практично не сформована або розвинена вкрай незадовільно;
- 2** – низький рівень сформованості здатності передбачати наслідки своєї поведінки;
- 3** – середній рівень сформованості здатності передбачати наслідки своєї поведінки;
- 4** – здатність передбачати наслідки своєї поведінки сформована на високому рівні.

Обробка результатів:

Аналіз цієї діагностичної картки передбачає кількісну оцінку отриманих результатів (з розрахунку, що в експертну комісію входило 7 осіб). На основі здійсненого аналізу можна визначити такі *рівні розвитку здатності передбачати розвиток ситуацій, наслідків поведінки*:

- **високий** (26-28 балів) – людині властиво обдумувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати і прогнозувати всі можливі наслідки. Ймовірно також, що таким людям легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.
- **середній** (21-25 балів) – на достатньому рівні розвинена здатність передбачати розвиток ситуацій, наслідків поведінки.
- **низький** (14-20 балів) – можливе виникнення труднощів у спілкуванні з іншими людьми через неможливість завжди точно зрозуміти іншого, передбачити його реакцію.
- **деформований** (7-13 балів) – у людини виникають труднощі у спілкуванні з іншими через неможливість завжди точно зрозуміти іншого, передбачити наслідки своєї поведінки і реакцію на неї оточуючих.

ДІАГНОСТИЧНА КАРТКА №3

Шановний колего!

Уміння контролювати свої дії, вчинки, поведінку називають самоконтролем. Ми вивчаємо рівень сформованості у молоді навиків самоконтролю. Оцініть, будь ласка, за шестибальною шкалою, наскільки у _____ (прізвище, ім'я дитини) сформована здатність до самоконтролю. Ваша об'єктивна думка є цінною для нас.

- 1 – навик самоконтролю практично не сформований або розвинені вкрай незадовільно;
- 2 – низький рівень сформованості навиків самоконтролю;
- 3 – середній рівень сформованості навиків самоконтролю;
- 4 – здатність до самоконтролю сформована на високому рівні.

Обробка результатів:

Аналіз цієї діагностичної картки передбачає кількісну оцінку отриманих результатів (з розрахунку, що в експертну комісію входило 7 осіб). На основі здійсненого аналізу можна виокремити такі *рівні сформованості навиків самоконтролю*:

- **високий** (26-28 балів) – здатність до самоконтролю сформована на високому рівні.
- **середній** (21-25 балів) – на достатньому рівні розвинена здатність до самоконтролю поведінки, емоцій, почуттів.
- **низький** (14-20 балів) – здатність до самоконтролю поведінки розвинена вкрай незадовільно.
- **деформований** (7-13 балів) – загальна ослабленість саморегуляційних функцій.

ДІАГНОСТИЧНА КАРТКА № 4

Шановний колего!

Відомо, що творчо реалізуватися молоді люди мають можливість під час дозвілля. Для того, щоб їхня діяльність під час дозвілля не призводила до бездумного проведення часу і не сприяла б виникненню криміногенних ситуацій, необхідно розвивати у них уміння самоаналізу, адекватну самооцінку, розумне управління своєю поведінкою. Пропоновані дорослими громадські форми дозвілля нерідко не відповідають потребам та

інтересам особистості сучасної молоді, що породжує пасивність у процесі залучення до духовних цінностей. Існує протиріччя між потребами молоді використовувати своє дозвілля як сферу самореалізації, повноцінного спілкування, активного прояву самостійності та невмінням реалізувати себе в дозвіллі в соціально схвальній формі. Оцініть, будь ласка, за шестибальною шкалою, на якому рівні у _____ (прізвище, ім'я дитини) розвинені ці вміння. Ваша об'єктивна думка є цінною для нас.

1 – уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі практично не сформовані або вкрай незадовільні;

2 – низький рівень уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі;

3 – уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі на середньому рівні;

4 – уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі на високому рівні.

Обробка результатів:

Аналіз цієї діагностичної картки передбачає кількісну оцінку отриманих результатів (з розрахунку, що в експертну комісію входило 7 осіб). На основі здійсненого аналізу можна виокремити такі рівні розвитку вміння здійснювати творчу діяльності в соціально схвальній формі:

- **високий** (26-28 балів), якому відповідає високий рівень уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі. Молода людина своєю творчою діяльністю сприяє досягненню суспільно визначених цілей.

- **середній** (21-25 балів), який характеризується достатнім рівнем розвитку уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі. Молода людина своєю творчою діяльністю сприяє досягненню суспільно визначених цілей, проте трапляються випадки деструктивних дій.

- **низькому** (14-20 балів) рівню відповідає неусвідомлений вибір способів здійснення творчої діяльності. Своєю деструктивною творчою діяльністю вносить безлад.

- **деформований** (7-13 балів) – уміння здійснювати творчу діяльність у соціально схвальній формі практично не сформовані або вкрай незадовільні.

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Методика «Вибір»

Мета методики – з'ясувати ставлення учнівської молоді до суспільно визнаних норм, пов'язаних з моральними почуттями: 1) відповідальність, 2) толерантність, 3) милосердя.

Молоді пропонується обрати відповідь, яка буде тотожною власному вчинку у наступних ситуаціях:

1. Під час канікул, коли ти саме збирався поїхати на відпочинок, вчитель несподівано попросив тебе допомогти навести порядок у класній кімнаті. Як ти вчиниш?
 - а) погодишся допомогти і відкладеш свій від'їзд;
 - б) мобілізуєш ровесників і за день виконаєш всю роботу;
 - в) пообіцяєш зробити це після повернення;
 - г) пообіцяєш залучити на допомогу того, хто лишається у місті.
2. Тобі дали доручення, яке не зовсім подобається, але його виконання необхідне для досягнення поставлених перед колективом завдань. Як ти вчиниш?
 - а) сумлінно виконаєш доручення;
 - б) залучиш товаришів;
 - г) попросиш дати цікавіше доручення;
 - д) знайдеш причини для відмови.
3. Ти випадково почув, як група твоїх однокласників висловила цілком слушне, але неприємне зауваження на твою адресу. Як ти вчиниш?
 - а) спробуєш пояснити однокласникам, чим були викликані прорахунки в твоїй діяльності або поведінці;
 - б) переведеш розмову на жарт, але намагатимешся якнайшвидше виправити недоліки, про які йшлося;
 - в) зробиш вигляд, що нічого не чув;
 - г) зауважиш товаришам, що вони не кращі від тебе, бо говорять про тебе у твою відсутність.
4. Під час роботи на пришкольній ділянці у тебе з'явилися мозолі. Як ти поведешся?
 - а) долаючи біль, виконуватимеш норму, як і всі;
 - б) звернешся до друзів з проханням допомогти тобі виконати норму;
 - в) попросиш звільнити тебе від цієї роботи і дати іншу;
 - г) залишиш роботу незакінченою і підеш відпочивати.
5. Ти став свідком, як твій одноліток несправедливо образив іншого. Як ти вчиниш?
 - а) вимагатимеш від кривдника вибачитися перед потерпілим;
 - б) з'ясуєш причини конфлікту і допоможеш його усунути;
 - в) висловиш співчуття тому, кого образили;
 - г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується.
6. Ти випадково, сам того не бажаючи, завдав шкоди чи вчинив зле іншій людині. Як ти поведешся?
 - а) зробиш усе можливе, аби усунути наслідки причиненого тобою зла;
 - б) вибачишся, поясниш, що не хотів цього;
 - в) постараєшся, щоб ніхто не помітив заподіяної тобою шкоди, зробиш вигляд, що ти не винний;
 - г) звалиш провину на того, хто потерпів.

Обробка отриманих даних:

За кожну відповідь а) нараховується по 4 бали;
б) – 3 бали;
в) – 2 бали;
г) – 1 бал.

На основі здійсненого аналізу можна розрізнити такі *рівні розвитку позитивних моральних почуттів*:

- **високий** (19-24 балів), який свідчить про активне, позитивно стійке ставлення до моральних норм та на високому рівні розвинутих моральних почуттів (відповідальності, толерантності, милосердя).
- **середній** (13-18 балів), який характеризується активним але не достатньо стійким ставленням до моральних норм та розвинутих моральними почуттями (можливі компроміси).
- **низькому** рівню (9-12 балів) відповідає пасивне і недостатньо стійке ставлення до моральних норм; моральні почуття розвинені слабо.
- **деформований** (6-8 балів), який характеризується негативним ставленням молоді до моральних норм та свідчать про відсутність моральності у поведінці.

Шкала значущості емоцій Б. Додінова.

В основу цієї шкали покладені 10 описів почуттів, котрі є 10 типами загальної емоційно-почуттєвої спрямованості особистості:

1. Альтруїстична – тобто почуття участі та жалості, бажання приносити іншим радість та щастя, співчуття удачі і радості іншого.
2. Комунікативна – пов'язані з почуттям симпатії, поваги до будь-кого, бажанням отримати схвалення від близьких.
3. Праксична – мають прояв у бажанні досягти успіху у роботі, захопленість роботою, приємне задоволення від створення чогось нового.
4. Гностична – пов'язані з почуттям здивування, догадки, потягом до заглиблення у сутність явищ, зрозуміти, радість від відкриття істини.
5. Романтична – потяг до невідомого, очікування незвичайного дива.
6. Пугнічна – почуття ризику, великої емоційної та вольової напруги, змобілізованості фізичних та розумових здібностей для здолаття небезпеки.
7. Естетична – система естетичних почуттів, які мають прояв у естетичному почутті величезного та піднесеного, насолодою красою природи та творів мистецтва.
8. Глорична – почуття, які виявляються у потязі до слави, визнанні, почутті домінування.
9. Акзизитивна – почуття, пов'язані з постійним накопиченням чогось, колекціонуванням.
10. Гедонічна – почуття, які пов'язані з станом спокою, волі, задоволенням своїх фізичних та фізіологічних потреб.

Інструкція: у бланку проранжувати (визначити місце) почуття так, як вони більш притаманні або з'являються найчастіше у респондента.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Які вони – ті емоції і стани, які дійсно здатні доставити нам задоволення? Визначити це можна за допомогою ранжирування емоційних переваг, тобто своєрідної розстановки того, що подобається по-перше, по-друге, ... Номер рангу (1-10) потрібно проставити поряд з кожним з оцінюваних емоційних станів.

Опис почуттів	Ранг
1. Почуття незвичайного, таємничого, незвіданого, що з'являється в незнайомій	

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ
МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ**

місцевості, обстановці.	
2. Радісне хвилювання, нетерпіння при придбанні нових речей, предметів колекціонування, задоволення від думки, що скоро їх стане ще більше.	
3. Радісне збудження, підйом, захопленість, коли робота йде добре, коли бачиш, що добиваєшся успішних результатів.	
4. Задоволення, гордість, якщо можеш довести свою цінність або перевагу над суперниками, коли тобою щиро захоплюються.	
5. Веселощі, безтурботність, хороше фізичне самопочуття, насолода смачною їжею, відпочинком, невимушеною атмосферою, безпекою та безтурботністю життя.	
6. Відчуття радості і задоволення, коли вдається зробити щось хороше для дорогих тобі людей.	
7. Гарячий інтерес, насолоду при пізнанні нового, при знайомстві з вражаючими науковими фактами. Радість і глибоке задоволення при з'ясуванні суті явищ, підтвердження твоїх припущень і пропозицій.	
8. Бойове збудження, почуття ризику, захоплення їм, азарт, гострі відчуття в хвилину боротьби, небезпеки.	
9. Радість, гарний настрій, симпатія, вдячність, коли спілкуєшся з людьми, яких поважаєш і любиш, коли бачиш дружбу і взаєморозуміння, коли сам отримуєш допомогу і схвалення з боку інших людей.	
10. Своєрідне солодке і красиве почуття, що виникає при сприйнятті природи або музики, картин, віршів та інших творів мистецтва.	

Обробка результатів:

Аналіз даних передбачає якісну оцінку отриманих результатів. На основі здійсненого аналізу можна розрізнити такі рівні емоційно-почуттєвої спрямованості:

- **високий**, якому відповідає переважання почуття участі та жалості, бажання приносити іншим радість та щастя, співчуття удачі і радості іншого та почуття, які мають прояв у бажанні досягти успіху у роботі, захопленість роботою, приємне задоволення від створення чогось нового.
- **середній**, який характеризується в меншій мірі наявністю почуття участі та жалості, бажання приносити іншим радість та щастя, співчуття удачі і радості іншого та почуття, які мають прояв у бажанні досягти успіху у роботі, захопленість роботою, приємне задоволення від створення чогось нового.
- **низькому** рівню відповідає вираження почуттів, які пов'язані з станом спокою, волі, задоволенням своїх фізичних та фізіологічних потреб.
- **деформований**, який характеризується домінуванням почуттів, які виявляються у потязі до слави, визнанні, домінуванні над іншими.

**Опитувальник FPI (форма В),
на визначення рівня психоемоційних станів**

Це багатофакторний особистісний тест, придатний для діагностики деяких важливих властивостей особистості. Він призначений для діагностики станів і властивостей особистості, які мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки.

Опитувальник FPI містить 12 шкал. Форма В відрізняється від повної форми лише в два рази меншою кількістю запитань. Загальна кількість питань в опитувальнику – 114. Перше питання в жодну з шкал не входить, так як має перевірочний характер.

Дослідження може проводитися індивідуально або з групою досліджуваних. В останньому випадку необхідно, щоб кожен з них мав не тільки персональний бланк відповідного листа, але і окремий опитувальник з інструкцією. Розміщуватися випробувані повинні так, щоб не створювати перешкод один одному в процесі роботи. Дослідник коротко викладає мету дослідження та правила роботи з опитувальником. Важливо при цьому досягти позитивного, зацікавленого ставлення досліджуваних до виконання завдання. Їх увага звертається на неприпустимість взаємних консультацій з відповідей у процесі роботи та будь-яких обговорень між собою. Після цих роз'яснень експериментатор пропонує уважно вивчити інструкцію, відповідає на питання, якщо вони виникли після її вивчення, і пропонує перейти до самостійної роботи з опитувальником.

Інструкція. Вам пропонується ряд тверджень, кожне з яких передбачає вираження вашого відношення, відповідає чи не відповідає дане твердження якимось особливостям вашої поведінки, окремим вчинкам, ставлення до людей, поглядам на життя і т.п. Якщо ви вважаєте, що така відповідність має місце, то дайте відповідь «Так», в іншому випадку – відповідь «Ні». Свою відповідь зафіксуйте в наявному у вас відповідному листі, поставивши хрестик у клітинку, що відповідає номеру твердження в питальнику. Відповіді потрібно дати на всі питання.

Успішність дослідження багато в чому залежить від того, наскільки уважно виконується завдання. Ні в якому разі не слід прагнути своїми відповідями справити на когось краще враження, тому що жодна відповідь не оцінюється як хороша чи погана. Ви не повинні довго розмірковувати над кожним питанням, намагайтеся якомога швидше вирішити, який з двох відповідей, нехай дуже відносно, але все-таки здається вам ближче до істини. Вас не повинно бентежити, що деякі з питань здадуться занадто особистими, оскільки дослідження не передбачає аналізу кожного питання і відповіді, а спирається лише на кількість відповідей одного та іншого виду. Крім того, ви повинні знати, що результати індивідуально-психологічних досліджень, як і медичних, не підлягають широкому обговоренню.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Я уважно прочитав інструкцію і готовий відверто відповісти на всі питання анкети.
2. Вечорами я віддаю перевагу розважатися у веселій компанії (гості, дискотека, кафе тощо).
3. Моєму бажанню познайомитися з ким-небудь завжди заважає те, що мені важко знайти підходящу тему для розмови.
4. У мене часто болить голова.
5. Іноді я відчуваю стукіт у скронях і пульсацію в ділянці шиї.
6. Я швидко втрачаю самовладання, але і так само швидко беру себе в руки.
7. Буває, що я сміюся над непристойним анекдотом.
8. Я уникаю про що-небудь розпитувати і віддаю перевагу дізнаватися про те, що мені потрібно, іншим шляхом.
9. Я вважаю за краще не входити в кімнату, якщо не впевнений, що моя поява пройде непоміченим.
10. Можу так розлютитись, що готовий розбити все, що потрапить під руку.
11. Відчуваю себе ніяково, якщо навколишні чомусь починають звертати на мене увагу.
12. Я іноді відчуваю, що серце починає працювати з переборами або починає битися так, що, здається, готове вискочити з грудей.
13. Не думаю, що можна було б пробачити образу.
14. Не вважаю, що на зло треба відповідати злом, і завжди дотримуюся цього.
15. Якщо я сидів, а потім різко встав, то у мене темніє в очах і крутиться голова.

16. Я майже щодня думаю про те, наскільки краще було б моє життя, якби мене не переслідували невдачі.
17. У своїх вчинках я ніколи не виходжу з того, що людям можна повністю довіряти.
18. Можу вдатися до фізичної сили, якщо потрібно відстояти свої інтереси.
19. Легко можу розвеселити саму нудну компанію.
20. Я легко ніяковію.
21. Мене анітрохи не ображає, якщо робляться зауваження щодо моєї роботи або мене особисто.
22. Нерідко відчуваю, як у мене німіють або холонуть руки і ноги.
23. Буваю незграбним в спілкуванні з іншими людьми.
24. Іноді без видимої причини відчуваю себе пригніченим, нещасним.
25. Іноді немає ніякого бажання чим-небудь зайнятися.
26. Часом я відчуваю, що мені не вистачає повітря, нібито я виконував дуже важку роботу.
27. Мені здається, що у своєму житті я дуже багато чого робив неправильно.
28. Мені здається, що інші нерідко сміються з мене.
29. Люблю такі завдання, коли можна діяти без довгих роздумів.
30. Я вважаю, що в мене достатньо підстав бути не дуже-то задоволеним своєю долею.
31. Часто у мене немає апетиту.
32. У дитинстві я радів, якщо батьки або вчителі карали інших дітей.
33. Зазвичай я рішучий і дію швидко.
34. Я не завжди кажу правду.
35. З інтересом спостерігаю, коли хтось намагається виплутатися з неприємної історії.
36. Вважаю, що всі засоби хороші, якщо треба настояти на своєму.
37. Те, що минуло, мене мало хвилює.
38. Не можу уявити нічого такого, що варто було б доводити кулаками.
39. Я не уникаю зустрічей з людьми, які, як мені здається, шукають сварки зі мною.
40. Іноді здається, що я взагалі ні на що не придатний.
41. Мені здається, що я постійно перебуваю в якійсь напрузі і мені важко розслабитися.
42. Нерідко у мене виникають болі «під ложечкою» і різні неприємні відчуття в животі.
43. Якщо скривдять мого друга, я намагаюсь помститися кривдникові.
44. Бувало, я запізнювався до призначеного часу.
45. У моєму житті було так, що я чомусь дозволив собі мучити тварину.
46. При зустрічі зі старим знайомим від радості я готовий кинутися йому на шию.
47. Коли я чогось боюсь, у мене пересихає в роті, тремтять руки і ноги.
48. Частенько у мене буває такий настрій, що із задоволенням би нічого не бачив і не чув.
49. Коли лягаю спати, то зазвичай засинаю вже через кілька хвилин.
50. Мені приносить задоволення, як то кажуть, ткнути носом інших у їх помилки.
51. Іноді можу похвалитись.
52. Беру активну участь в організації громадських заходів.
53. Нерідко буває так, що доводиться дивитися в іншу сторону, щоб уникнути небажаної зустрічі.
54. У своє виправдання я іноді щось вигадую.
55. Я майже завжди рухливий і активний.
56. Нерідко сумніваюсь, чи дійсно цікаво моїм співрозмовникам те, що я кажу.
57. Іноді раптом відчуваю, що весь покриваюсь потом.
58. Якщо сильно розлючусь на когось, то можу його і вдарити.
59. Мене мало хвилює, що хтось погано до мене ставиться.
60. Зазвичай мені важко заперечувати моїм знайомим.
61. Я хвилююсь і переживаю навіть при думці про можливу невдачу.

62. Я люблю не всіх своїх знайомих.
63. У мене бувають думки, яких слід було б соромитися.
64. Не знаю чому, але іноді з'являється бажання зіпсувати те, чим захоплюються інші.
65. Я віддаю перевагу змусити будь-яку людину зробити те, що мені потрібно, ніж просити її про це.
66. Я нерідко неспокійно рухаю рукою або ногою.
67. Віддаю перевагу провести вільний вечір, займаючись улюбленою справою, а не розважаючись у веселій компанії.
68. У компанії я веду себе не так, як вдома.
69. Іноді, не подумавши, скажу таке, про що краще б помовчати.
70. Боюся стати центром уваги навіть у знайомій компанії.
71. Хороших знайомих у мене не дуже багато.
72. Іноді бувають такі періоди, коли яскраве світло, яскраві фарби, сильний шум викликають у мене болісно неприємні відчуття, хоча я бачу, що на інших людей це так не діє.
73. У компанії в мене нерідко виникає бажання когось образити або роздратувати.
74. Іноді думаю, що краще б не народитися на світ, як тільки представлю собі, скільки всяких неприємностей, можливо, доведеться випробувати в житті.
75. Якщо хтось мене серйозно образить, то отримає своє сповна.
76. Я не соромлюся у виразах, якщо мене виведуть із себе.
77. Мені подобається так поставити запитання чи так відповісти, щоб співрозмовник розгубився.
78. Бувало, відкладав те, що було потрібно зробити негайно.
79. Не люблю розповідати анекдоти чи кумедні історії.
80. Повсякденні труднощі і турботи часто виводять мене з рівноваги.
81. Не знаю, куди подітися при зустрічі з людиною, яка була в компанії, де я вів себе погано.
82. З жалістю, ставлюся до людей, які бурхливо реагують навіть на життєві дрібниці.
83. Я ніяковію при виступі перед великою аудиторією.
84. У мене досить часто змінюється настрій.
85. Я втомлююся швидше, ніж більшість оточуючих мене людей.
86. Якщо я чимось сильно схвилюваний або роздратований, то відчуваю це як би всім тілом.
87. Мені докучають неприємні думки, які настирливо лізуть у голову.
88. На жаль, мене не розуміють ні в сім'ї, ні в колі моїх знайомих.
89. Якщо сьогодні я посплю менше звичайного, то завтра не буду почувати себе відпочившим.
90. Намагаюсь вести себе так, щоб оточуючі побоювалися викликати моє незадоволення.
91. Я впевнений у своєму майбутньому.
92. Іноді я опинявся причиною поганого настрою кого-небудь із оточуючих.
93. Я не проти посміятись над іншими.
94. Я належу до тих людей, які «за словом в кишеню не лізуть».
95. Я належу до людей, які до всього ставляться досить легко.
96. В дитинстві я виявляв цікавість до заборонених тем.
97. Іноді для чогось заподіював біль коханим людям.
98. У мене нерідкі конфлікти з оточуючими через їх упертість.
99. Часто відчуваю докори совісті у зв'язку зі своїми вчинками.
100. Я нерідко буваю розсіяним.
101. Не пам'ятаю, щоб мене особливо засмутили невдачі людини, яку я не можу терпіти.
102. Часто я занадто швидко починаю гніватись на інших.

103. Іноді несподівано для себе починаю впевнено говорити про такі речі, в яких насправді мало що тямлю.
104. Часто в мене такий настрій, що я готовий вибухнути з будь-якого приводу.
105. Нерідко відчуваю себе млявим і втомленим.
106. Я люблю розмовляти з людьми і завжди готовий поговорити і зі знайомими і з незнайомими.
107. На жаль, я часто дуже поспішно оцінюю інших людей.
108. Вранці я зазвичай встаю в хорошому настрої і нерідко починаю насвистувати або наспівувати.
109. Не відчуваю себе впевнено у вирішенні важливих питань навіть після тривалих роздумів.
110. Виходить так, що в суперечці я чомусь намагаюся говорити голосніше свого опонента.
111. Розчарування не викликають у мене сильних і тривалих переживань.
112. Буває, що я раптом починаю кусати губи або гризти нігті.
113. Найбільш щасливим я відчуваю себе тоді, коли буваю один.
114. Іноді долає така нудьга, що хочеться, щоб всі пересварилися один з одним.

Обробка та інтерпретація результатів тесту.

Переведення первинних оцінок в стандартні

Первинна оцінка	Стандартна оцінка											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	3	3	1	1	3	3	1	1	2	1
2	4	3	4	4	1	2	4	5	1	1	3	1
3	4	4	4	5	1	3	5	6	2	2	4	1
4	5	5	5	6	2	4	6	6	3	3	4	1
5	5	5	6	7	2	5	7	7	3	4	5	2
6	6	7	6	7	3	6	8	7	4	4	6	3
7	7	8	7	8	4	8	9	9	5	6	7	5
8	7	8	7	8	4	8	9	9	5	6	7	5
9	8	8	8	9	5	9	9	9	6	7	8	6
10	8	9	8	9	5	9	9	9	8	8	8	8
11	8	9	8	9	6				8	9	8	8
12	8	9	9		7				9	9	9	9
13	9	9	9		8				9		9	9
14	9		9		9						9	9
15	9											9
16	9											
17	9											

Аналіз результатів слід починати з перегляду всіх відповідних листів, заповнених досліджуваними, уточнюючи, яку відповідь дано на перше питання. При негативній відповіді, що означає небажання випробуваного відповідати відверто на поставлені питання, слід вважати дослідження, не дійсним. При позитивній відповіді на перше питання, після опрацювання результатів дослідження, уважно вивчається графічне

зображення профілю особистості, виділяються всі високі та низькі оцінки. До низьких відносяться оцінки в діапазоні 1-3 бали, до середніх – 4-6 балів, до високих – 7-9 балів.

Слід звернути особливу увагу на оцінку за шкалою IX, що має значення для загальної характеристики достовірності відповідей. Інтерпретація отриманих результатів, психологічний висновок і рекомендації повинні бути дані на основі розуміння суті питань за кожною шкалою, глибинних зв'язків досліджуваних факторів між собою і з іншими психологічними та психофізіологічними характеристиками і їх ролі в поведінці і діяльності людини.

Шкали питальника I-IX є основними, або базовими, а X-XII – похідними, інтегруючими. Похідні шкали складені з питань основних шкал і позначаються іноді не цифрами, а буквами E, N і M відповідно.

Шкала I (невротичність) характеризує рівень невротизації особистості. Високі оцінки відповідають вираженому невротичному синдрому астеничного типу із значними психосоматичними порушеннями.

Шкала II (спонтанна агресивність) дозволяє виявити і оцінити психопатизації інтротенсивного типу. Високі оцінки свідчать про підвищений рівень психопатизації, що створює передумови для імпульсивної поведінки.

Шкала III (депресивність) дає можливість діагностувати ознаки, характерні для психопатологічного депресивного синдрому. Високі оцінки за шкалою відповідають наявності цих ознак в емоційному стані, поведінці, у відносинах до себе і до соціального середовища.

Шкала IV (дратівливість) дозволяє судити про емоційну стійкість. Високі оцінки свідчать про нестійкий емоційний стан зі схильністю до афективного реагування.

Шкала V (товариськість) характеризує як потенційні можливості, так і реальні прояви соціальної активності. Високі оцінки дозволяють говорити про наявність вираженої потреби в спілкуванні і постійної готовності до задоволення цієї потреби.

Шкала VI (врівноваженість) відображає стійкість до стресу. Високі оцінки свідчать про гарну захищеність до впливу стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базується на впевненості в собі, оптимістичності та активності.

Шкала VII (реактивна агресивність) має на меті виявити наявність ознак психопатизації екстратенсивного типу. Високі оцінки свідчать про високий рівень психопатизації, що характеризується агресивним ставленням до соціального середовища і вираженим прагненням до домінування.

Шкала VIII (сором'язливість) відображає схильність до стресового реагування на звичайні життєві ситуації, що протікає по пасивно-оборонному типу. Високі оцінки за шкалою відображають наявність тривожності, скутості, невпевненості, наслідком чого є труднощі в соціальних контактах.

Шкала IX (відкритість) дозволяє характеризувати ставлення до соціального середовища і рівень самокритичності. Високі оцінки свідчать про прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності. Оцінки за цією шкалою можуть в тій чи іншій мірі сприяти аналізу щирості відповідей обстежуваного при роботі з даними питальником, що відповідає шкалами брехні інших питальників.

Шкала X (екстраверсія-інтроверсія). Високі оцінки за шкалою відповідають вираженій екстравертированості особистості, низькі - вираженій інтровертованості.

Шкала XI (емоційна лабільність). Високі оцінки вказують на нестійкість емоційного стану, що виявляється в частих коливаннях настрою, підвищеній збудливості, дратівливості, недостатній саморегуляції. Низькі оцінки можуть характеризувати не тільки високу стабільність емоційного стану як такого, але і хороше уміння володіти собою.

Шкала XII (маскуліність-фемінність). Високі оцінки свідчать про протікання психічної діяльності переважно за чоловічим типом, найнижчі – по жіночому.

В результаті аналізування змісту шкал і питань методики, було виділено високі та низькі рівні прояву характерних особистісних рис (які відповідають певній кількості набраних стандартних оцінок за конкретними шкалами).

Дана методика припускає виділення трьох рівнів розвитку різних рис особистості: низький (від 1 до 3 балів), середній (від 4 до 6 балів) і високий (від 7 до 9 балів). Слід зазначити, що високі значення більшості шкал даної методики відповідають негативному значенню розвитку особистісних рис. Виняток мають три шкали методики:

- «Товариськість» (шкала № 5);
- «Урівноваженість» (шкала № 6);
- «Відкритість» (шкала № 9).

До того ж назви деяких рис особистості, в даній методиці, виступають односкладовими в тому значенні, що в них взагалі є відсутнім позитивний або негативний зміст. Він лише припускається, або, за необхідністю, представляється в окремії, власній формулюванні. Це наступні шкали:

- «Екстраверсія – інтроверсія» (шкала № 10);
- «Маскулізм – фемінізм» (шкала № 12).

На основі здійсненого аналізу можна розрізнити такі *рівні* психоемоційної врівноваженості:

- **високий**, якому відповідає висока стійкість до стресових ситуацій, яка ґрунтується на впевненості у собі, оптимізмі та активності.
- **середній**, який характеризується присутністю на достатньому рівні стійкості до стресових ситуацій, яка ґрунтується на впевненості у собі та оптимізмі.
- **низькому** рівню відповідає тривожність, опозиційність відносно впливів з боку дорослих.
- **деформований**, який характеризується схильністю підкорюватися обставинам та імпульсивності поведінки, прояви інфантилізму; загальною психоемоційною неуврівноваженістю, агресивністю.

Методика діагностики рівня емпатійних здібностей (автор В. Бойко).

Сформованість суспільно-нормативної поведінки залежить і від емпатійних навичок особистості молодої людини. *Емпатія*, за Ю. Трофімовим, – це емоційний відгук людини на переживання інших людей, який проявляється як у співпереживанні, так і у співчутті.

Культура вираження емпатії у поведінці включає наступні характеристики: прояв поваги до іншої людини; терпимість до вияву емоцій із боку іншої людини; здатність глибоко розуміти суб'єктивний внутрішній світ іншого, не розкриваючи при цьому свій внутрішній світ; готовність адаптувати своє сприйняття до сприйняття іншої людини задля кращого розуміння її. За такої ситуації з'являються можливості для оцінювання суб'єктами взаємин один одного, зміни своїх дій і поведінки партнера, організації й коригування стратегії власної поведінки й учинків.

Мета цієї методики визначити наскільки в особистості розвинені емпатійні здібності.

Інструкція: Оцініть, чи властиві вам наступні особливості, чи згодні Ви з запропонованими твердженнями.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

1. У мене є звичка уважно вивчати обличчя і поведінку людей, щоби зрозуміти їх характер, схильності, здібності.
2. Якщо оточуючи виявляють ознаки нервування, я зазвичай залишаюсь спокійним.

3. Я більш довіряю аргументам свого розсудку, ніж інтуїції.
4. Я вважаю для себе абсолютно прийнятним цікавитись особистими проблемами товаришів.
5. Я можу легко увійти в довіру до людини, якщо виникає необхідність.
6. Зазвичай я з першої ж зустрічі визначаю «рідну душу» в новій людині.
7. Я із цікавості зазвичай завожу розмови про життя, роботу, політику з випадковими попутниками.
8. Я втрачаю душевний спокій, якщо оточуючі чимось пригнічені.
9. Моя інтуїція – більш надійний засіб розуміння оточуючих, ніж знання чи досвід.
10. Виявляти цікавість до внутрішнього світу іншої людини – нетактовно.
11. Часто своїми словами я ображаю близьких мені людей, не помічаючи цього.
12. Я легко можу уявити себе будь-якою твариною, відчувати її звички і стани.
13. Я рідко міркую про причини вчинків людей, які мають до мене безпосереднє відношення.
14. Я рідко приймаю близько до серця проблеми своїх друзів.
15. Зазвичай я за декілька днів відчуваю: щось має відбутись з близькою мені людиною, і очікування здійснюються.
16. В спілкуванні з однокласниками я намагаюсь уникати розмов про особисте.
17. Іноді близькі дорікають мені в байдужості, неувважності до них.
18. Мені легко вдається копіювати інтонацію, міміку людей, наслідуючи їм.
19. Мій зацікавлений погляд часто бентежить нових знайомих.
20. Чужий сміх зазвичай легко передається мені.
21. Часто, діючи наосліп, я однак знаходжу правильний підхід до людини.
22. Плакати від щастя – безглуздість.
23. Я здатний повністю розчинитись в коханій людині.
24. Мені рідко зустрічаються люди, яких би я розумів з півслова.
25. Я мимоволі чи з цікавості часто прислухаюсь до розмов сторонніх людей.
26. Я можу залишатись спокійним, якщо навіть всі навколо мене хвилюються.
27. Мені простіше підсвідомо відчувати сутність людини, ніж зрозуміти її, ретельно проаналізувавши.
28. Я спокійно ставлюсь до дрібних неприємностей, які трапляються в когось з членів родини.
29. Мені б було складно задушевно, довірливо вести бесіду з настороженою, замкненою людиною.
30. У мене творча натура – поетична, художня, артистична.
31. Я без зайвої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.
32. Я засмучуюсь, коли бачу людину, яка плаче.
33. Моє мислення більш відрізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією.
34. Коли оточуючі починають говорити про неприємності, я намагаюсь перевести розмову на іншу тему.
35. Коли я бачу, що в когось з близьких погано на душі, то зазвичай утримуюсь від запитань.
36. Мені важко зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Обробка результатів:

Підраховується число збігів відповідей за ключем до кожної шкали, а потім визначається сумарна оцінка.

1. Раціональний канал емпатії: +1, +7, -13, +19, +25, -31.
2. Емоційний канал емпатії: -2, +8, -14, +20, -26, +32.

3. Інтуїтивний канал емпатії: -3, +9, +15, +21, +27, -33.
4. Установки, що сприяють емпатії: +4, -10, -16, -22, -28, -34.
5. Проникаюча здатність до емпатії: +5, -1, -17, -23, -29, -35.
6. Ідентифікація в емпатії: +6, +12, +18, -24, +30, -36.

Оцінки за кожною шкалою можуть варіюватися від 0 до 6 балів і вказувати на значимість кожного параметра в структурі емпатії.

Раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення людини на розуміння сутності іншої людини, її стан, проблеми і поведінку. Це спонтанний інтерес до іншого, що відкриває шляхи емоційного та інтуїтивного відображення партнера.

Емоційний канал емпатії фіксує здатність входити в емоційний резонанс з оточуючими – співпереживати, бути співучасником. Емоційна чуйність стає засобом входження в енергетичне поле партнера, зрозуміти внутрішній світ іншої людини, прогнозувати її поведінку і ефективно впливати.

Інтуїтивний канал емпатії дозволяє людині передбачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід, що міститься в півсвідомості.

Установка, що сприяє чи перешкоджає емпатії. Ефективність емпатії знижується, коли людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої людини, переконана себе спокійно відноситись до переживань і проблем оточуючих.

Проникаюча здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності.

Ідентифікація – важлива умова емпатії. Це вміння розуміти іншого на основі співпереживання, ставити себе на місце партнера.

Шкальні оцінки виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника – **рівня емпатії**.

На основі здійсненого кількісного і якісного аналізу можна розрізнити такі рівні розвитку емпатії:

- **високий** (25-36 балів), якому відповідає розуміння внутрішнього світу іншої людини, здатність прогнозувати її поведінку та здатність до співпереживання і співчуття.
- **середній** (15-24 балів), який характеризується здатністю людини інколи зрозуміти внутрішній світ іншого, і, в більшості випадків, до співпереживання та співчуття.
- **низькому рівню** (6-14 балів) відповідає намагання особистості уникати особистих контактів, переважає думка про недоречність виявляти цікавість до іншої людини, присутнє переконання спокійно відноситись до переживань і проблем оточуючих.
- **деформований** (0-5 балів), якому відповідає прагнення особистості завжди уникати особистих контактів, думка про недоречність виявляти цікавість до іншої людини, присутнє стійке переконання спокійно відноситись до переживань і проблем оточуючих.

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕФЛЕКСИВНО-РЕГУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Тест «Самооцінка»

Самооцінка пов'язана з однією із центральних потреб людини – потреби в самоствердженні, прагненні знайти своє місце в житті, утвердити себе як члена суспільства в очах оточуючих та власних. Під впливом оцінки оточуючих в особистості поступово складається ставлення до себе і самооцінка своєї особистості.

Завданням даної методики є виявлення сфери інтересів, переваг, ціннісних орієнтирів, притаманних особистості в спілкуванні, поведінці, діяльності, переживаннях.

Варіант 1. Інструкція. Кожна людина має певні уявлення про ідеал найбільш цінних якостей особистості. На ці якості люди орієнтуються в процесі самовиховання. Які якості Ви більш за все цінуєте в людях? Ці уявлення у різних людей не співпадають, тому різними є і результати самовиховання. Які ж уявлення про ідеал є у Вас? Розібратися в цьому допоможе наступне завдання, яке виконується в два етапи.

Етап 1.

1. Розділіть лист паперу на 4 рівні частини та позначте кожна з них римськими цифрами.
2. Вам запропоновані 4 набори слів, що характеризують позитивні якості людей. Потрібно в кожному наборі виділити ті якості, які найбільш значимі і цінні для Вас особисто, яким Ви надаєте перевагу. Які це якості і скільки їх – кожен вирішує сам.
3. Уважно прочитайте слова першого набору якостей. Випишіть в стовпчик найбільш цінні для Вас якості разом з їх порядковими номерами. Те саме робимо і з іншими наборами слів і отримуємо 4 набори ідеальних якостей.

Наведемо тлумачення цих якостей:

➤ *Міжособистісні відносини, спілкування.*

1. Ввічливість – дотримання правил пристойності, чемність.
2. Турботливість – думка чи дія, спрямована на добробут людей; піклування та догляд.
3. Щирість – вираження дійсних почуттів, правдивість, відвертість.
4. Колективізм – колективний початок в людині, схильність до співпраці з іншими, спільність інтересів.
5. Чуйність – готовність відізнатися на чужі біди, прийти на допомогу.
6. Привітність – сердечне, лагідне ставлення, близьке до гостинності.
7. Співчуття – чуйне ставлення до переживань, станів інших людей.
8. Тактовність – відчуття міри, що створює вміння вести себе в суспільстві, не принижуючи гідність людей.
9. Терпимість – вміння без ворожнечі ставитись до чужої думки, характеру, звичок.
10. Чутливість – чуйність, співчуття, здатність легко розуміти людей.
11. Доброзичливість – бажання добра людям, готовність сприяти їх добробуту.
12. Приязність – здатність виражати почуття особистої приязні.
13. Привабливість – здатність зачаровувати, притягувати до себе інших.
14. Товариськість – здатність легко налагоджувати спілкування.
15. Обов'язковість – вірність слову, обов'язку, обіцянкам.
16. Відповідальність – необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки.
17. Відвертість – відкритість, доступність для людей.
18. Справедливість – об'єктивна оцінка людей у відповідності з істиною.
19. Сумісність – вміння поєднувати свої зусилля з активністю інших при вирішенні спільних завдань.

20. Вимогливість – суворість, очікування від людей виконання своїх обов'язків.

➤ *Поведінка*

1. Активність – виявлення зацікавленості до оточуючого світу і самого себе, до справ колективу, енергійні вчинки та дії.
2. Гордість – почуття власної гідності.
3. Добродушність – м'якість характеру, прихильність до людей.
4. Порядність – чесність, нездатність здійснювати підступні вчинки.
5. Сміливість – здатність приймати і здійснювати свої рішення без страху.
6. Твердість – вміння настояти на своєму, не піддаватися тиску, стійкість.
7. Впевненість – віра в правильність вчинків, відсутність сумнівів, вагань.
8. Чесність – прямота, щирість у відносинах і вчинках.
9. Енергійність – рішучість, активність вчинків і дій.
10. Ентузіазм – душевне піднесення, натхнення.
11. Сумлінність – чесне виконання своїх обов'язків.
12. Ініціативність – прагнення до нових форм діяльності.
13. Інтелегентність – висока культура, освіченість, ерудиція.
14. Наполегливість – завзятість у досягненні цілей.
15. Рішучість – здатність швидко приймати рішення, долати внутрішні вагання, твердість у вчинках.
16. Принциповість – вміння притримуватись твердих принципів, переконань, поглядів на речі і події.
17. Самокритичність – прагнення оцінювати свою поведінку, вміння викривати свої помилки та недоліки.
18. Самостійність – здатність здійснювати дії без чужої допомоги, власними силами.
19. Врівноваженість – рівний, спокійний характер, поведінка.
20. Цілеспрямованість – наявність чіткої мети. Прагнення її досягти.

➤ *Діяльність*

1. Вдумливість – глибоке проникнення в суть справи.
2. Діловитість – знання справи, підприємливість, тямучість.
3. Майстерність – висока майстерність в справах.
4. Кмітливість – вміння зрозуміти сенс, тямучість.
5. Швидкість – стрімкість вчинків і дій.
6. Зібраність – зосередженість, підтягнутість.
7. Точність – вміння діяти як задано, у точній відповідності зі зразком.
8. Працелюбність – любов до праці, суспільно-корисної діяльності, що вимагає напруження.
9. Захопленість – вміння повністю віддаватися справі.
10. Посидючість – старанність в тому, що вимагає тривалого часу і терпіння.
11. Акуратність – дотримання в усьому порядку, ретельність, старанність.
12. Уважність – зосередженість на справі.
13. Далекоглядність – здатність передбачати наслідки, прогнозувати майбутнє.
14. Дисциплінованість – звичка до дисципліни, усвідомлення обов'язку перед суспільством.
15. Старанність – ретельність у роботі.
16. Допитливість – цікавість, жадоба до знань.
17. Винахідливість – здатність швидко знаходити вихід зі складних ситуацій.

18. Послідовність – вміння виконувати завдання і дії в строгому порядку, в логічній послідовності.
 19. Працездатність – здатність багато і продуктивно працювати.
 20. Скрупульозність – точність до дрібниць, особлива ретельність.
- *Переживання, почуття*
1. Жвавість – відчуття повноти сил, діяльності, енергії.
 2. Безстрашність – хоробрість, відсутність страху.
 3. Веселість – безтурботно-радісний стан.
 4. Душевність – щира доброзичливість, прихильність до людей.
 5. Милосердя – готовність допомогти, вміння пробачати, співчуття.
 6. Ніжність – вияв любові, ласкавості.
 7. Волелюбство – любов та прагнення до свободи, незалежності.
 8. Сердечність – задушевність, щирість у відносинах.
 9. Пристрасність – здатність повністю віддаватися захопленню
 10. Сором'язливість – здатність відчувати почуття сорому.
 11. Схвильованість – міра переживання, душевний неспокій.
 12. Піднесеність – піднесення почуттів, захоплення.
 13. Жалісливість – схильність до почуття жалю, співчуття.
 14. Життєрадісність – стійкість відчуття радості, відсутність смутку, нудьги.
 15. Велелюбність – здатність багатьох і сильно любити.
 16. Оптимістичність – життєрадісне світовідчуття, віра в успіх.
 17. Стриманість – здатність утримати себе від вияву почуттів.
 18. Задоволеність – відчуття задоволення від виконаних бажань.
 19. Холоднокровність – здатність зберігати спокій і витримку.
 20. Чутливість – легкість виникнення переживань, почуттів, підвищена сприйнятливості до впливів ззовні.

Етап 2

Інструкція. Уважно розгляньте якості особистості, виписані Вами з першого набору, і знайдіть серед них такі, якими володієте реально. Обведіть відповідну цифру. Тепер переходьте до другого набору якостей, третього, четвертого.

Обробка результатів:

1. Підрахуйте, скільки Ви знайшли у себе реальних якостей (Р).
2. Підрахуйте кількість ідеальних якостей, виписаних Вами (І), а потім обрахуйте їх процентне співвідношення: $\Pi = P/I \cdot 100$, результати зіставте з оцінною шкалою.

Психодіагностична оцінна шкала

Стать	Рівні самооцінки						
	Неадекватно низький	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий	Неадекватно високий
Хлопці	0-10	11-34	35-45	46-54	55-63	64-66	67
Дівчата	0-15	16-37	38-46	47-56	57-65	66-68	69

Оптимальна самооцінка. Суб'єкт правильно співвідносить свої можливості і здібності, достатньо критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі і

успіхи, намагається ставити перед собою досяжні цілі, які можна реально здійснити. До оцінки досягнутого він підходить не тільки зі своїми мірками, але й старається передбачити, як до цього поставляться інші люди. Така *адекватна самооцінка* є підсумком постійного пошуку реальної міри, без зайвої переоцінки, але й без зайвої критичності своєї поведінки, спілкування, діяльності, переживань.

Неоптимальна самооцінка. Самооцінка може бути і неоптимальною – надмірно завищеною або надто заниженою.

На основі неадекватно завищеної самооцінки у людини виникає невірне уявлення про себе, ідеалізований образ своєї особистості, своєї цінності для оточуючих, для спільної справи. В таких випадках людина йде на ігнорування невдач заради збереження звичної високої оцінки самого себе, своїх вчинків і справ. Відбувається гостре емоційне «відштовхування» всього, що порушує уявлення про себе. Сприйняття реальної дійсності викривлюється, відношення до неї стає неадекватним – чисто емоційним. Справедливе зауваження сприймається як причіпка, а об'єктивна оцінка – як несправедливо занижена. Неуспіх уявляється як результат підступів чи несприятливих обставин, які ні в якій мірі не залежать від дій самої особистості. Може виникнути тяжкий емоційний стан – афект неадекватності, головною причиною якого є стійкість стереотипу завищеної оцінки особистості, що склалася. Якщо ж висока самооцінка є гнучкою – підноситься при успіху і знижується при невдачі, то це може сприяти розвитку особистості, оскільки їй доводиться докладати максимум зусиль для досягнень поставлених цілей, розвивати свої здібності і волю. Самооцінка може бути і заниженою, тобто реальних можливостей людини. Зазвичай це призводить до невпевненості, нерішучості і відсутності прагнень, неможливості реалізувати здібності. Такі люди не ставлять перед собою важкодоступних цілей, обмежуються вирішенням буденних завдань, надто критичні до себе.

До високого рівня розвитку суспільно нормативної поведінки ми відносимо самооцінку «високого рівня» та «вище середнього» – людина заслужено цінує, поважає себе, задоволена собою.

Середній рівень – відповідає «середньому рівню» самооцінки – людина поважає себе, але знає свої слабкі сторони і прагне до самовдосконалення, саморозвитку.

Низький рівень («нижче середнього» та «низький рівень» самооцінки) характеризується тим, що людина визнає свої слабкі сторони лише за вказівкою оточуючих, і так само за допомогою інших намагається їх ліквідувати або більш розвинути.

Людина, у якій деформований рівень розвитку суспільно-нормативної поведінки («неадекватно низький» та «неадекватно високий» рівень самооцінки) порушений процес самооцінки, самоуправління, самоконтролю, в результаті це може виступати причинами конфліктів і порушенням суспільних норм.

Методика «Хто я?», на визначення рівня сформованості рефлексії М. Куна

У зв'язку з переходом від дитинства до юності у молодій людини відбуваються зміни пов'язані з кардинальними перетвореннями в сфері свідомості, діяльності, системи взаємин, формуванні організму в процесі статевого дозрівання, що справляє помітний вплив на психофізіологічні особливості молоді. Для того щоб молода людина змогла зрозуміти себе, свій внутрішній стан, почуття, переживання, контролювати і регулювати свої дії, розвивати свій внутрішній світ, спілкування, яке займає величезне місце в житті молоді, необхідно розвивати рефлексію.

Вивчення структури рефлексії, динаміки її розвитку представляє великий інтерес,

оскільки дозволяє наблизитися до розуміння механізмів формування особистості, дослідити рівень розвитку суспільно-нормативної поведінки, а саме здатність ототожнювати свою поведінку з нормою.

Ця методика належить до класу проєктивних методів дослідження особистості і характеризується інтегративним підходом до її оцінки. Це означає, що увага дослідника при роботі з даною методикою фокусується на загальній картині соціально-психологічного статусу особистості та ступеня її соціальної адаптації. Також вона дозволяє отримати інформацію про самооцінку випробуваного, його референтних орієнтацій, особистісних смислах і про рівень рефлексії.

Інструкція: «Перед вами одне єдине питання, на яке ви можете дати незліченну кількість відповідей в будь-яких виразах, фразах, образах. Питання це – «хто Я?». Ви відповідаєте на нього протягом 12 хвилин. За дві хвилини до закінчення роботи буде подано сигнал про те, що час спливає. Якщо питань немає, починаємо роботу».

Іноді випробуваний намагається уточнити: «Хто Я?» або «Який Я?». Не уточнюйте, щоб не знижувати діагностичну значимість тесту.

Обробка та інтерпретація результатів. Відповідно до трикомпонентної структури особистості (самооцінка, особистісні смисли, референтні групи) виділяють три мовні форми, що відображають ці структури:

- іменники – відбивають репертуар референтних груп молодшої людини;
- прикметники, причасні обороти – відбивають інтеріоризовані форми самооцінки;
- дієслівні форми – відбивають сферу особистісних смислів.

Будь-який вид рефлексивної продукції відзначається в якості окремого пред'явлення, наприклад, «Я – любляча дочка». Тут два пред'явлення: «Я – дочка», «Я – любляча». Підраховується загальний обсяг пред'явлень.

Більше 20 пред'явлень розцінюється як **високий рівень** рефлексивної діяльності. Високі результати говорять про те, що людина у великій мірі схильна звертатися до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, виявляти причини і наслідки своїх дій як у минулому, так в сьогоденні і майбутньому.

10-19 позицій – **середній рівень** рефлексії. Людина у достатній мірі схильна звертатися до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, виявляти причини і наслідки деяких своїх дій. Властиво обдумувати свою діяльність, планувати і прогнозувати всі можливі наслідки. Розуміє іншого, ставить себе на його місце, передбачає його поведінку, розуміє, що думають про нього та його поведінку.

5-9 – **низький рівень** рефлексії. Людині в меншій мірі властиво замислюватися над тим, що відбувається, над причинами своїх дій і вчинків інших людей, над їхніми наслідками. Не завжди планує свою діяльність, буває імпульсивним і обмежується розглядом меншої кількості деталей при прийнятті рішення.

Менше 5 – рефлексія не сформована (**деформований рівень**). Випробуваному не властиво замислюватися над тим, що відбувається, над причинами своїх дій і вчинків інших людей, над їхніми наслідками. Такі люди не планують свою діяльність, бувають імпульсивні і не розглядають деталі при прийнятті рішення.

**Методика «Задача, яку неможливо вирішити»
(автори Т. Шульга, Н. Александрова)**

Дана методика виявляє одну з стійких характеристик особистості - емоційну реакцію на труднощі, показником якої є відмова від виконання завдання. Крім того, труднощі завжди пов'язані з проявом вольових якостей людини. Можна припустити, що ця методика виявляє не тільки вольове зусилля в роботі, але і тісно пов'язану з ним емоційну реакцію. Методика проста у використанні, передбачає точне і швидке заповнення протоколу експерименту, точно фіксує результат, дозволяє швидко зробити

обробку первинних матеріалів. Її можна застосовувати на різних вікових етапах з підбором відповідного матеріалу.

Для вивчення вольового зусилля учнівської молоді необхідно використовувати ситуацію, в якій молодь могла би працювати напружено, при тому що її вміння майже не впливали б на успішність діяльності. Саме така ситуація виникає при використанні цієї методики. У цьому випадку час розв'язання задачі і кількість спроб слугують кількісною характеристикою вольового зусилля. Причина відмови, може використовуватися для якісного аналізу взаємозв'язку вольових якостей та емоційності молоді.

Інструкція: «Вам необхідно виконати завдання, яке вимагає зосередженості, уваги, вміння працювати не відволікаючись. У процесі роботи не дозволяється: спілкуватися, підглядати роботу інших, обмінюватися текстами або картами, черкати і писати в тексті або на карті, коментувати роботу товаришів і свою. У разі виникнення питання, незрозумілого слова підняти руку і чекати експериментатора. У вас на листку написано назву міста або слово, яке потрібно відшукати. Слово відшукується на карті або в тексті, який лежить перед вами. Поставте час початку пошуку слова чи міста і шукайте його». Досліджувані можуть самі на аркуші поставити прізвище, ім'я, клас та час початку роботи. Час закінчення роботи ставить експериментатор.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Для проведення методики використовується наочний матеріал (кубики Коса). З кубиків повинні складатися певні фігури. Перша картинка, яку експериментатор пред'являє, повинна складатися легко. Друга картинка за умовами експерименту повинна складатися важче. Третя картинка не повинна складатися взагалі.

Форма протокола

Прізвище ім'я	Клас	Час збору картинки			Характер відмови	Причина відмови	Поведінка учнів
		1-й	2-й	3-й			
1.							
2.							
3.							

Обробка результатів:

В результаті дослідження можна виділити час, протягом якого випробуваний намагається вирішити кожне завдання. Час розв'язання задачі і кількість спроб її вирішити може служити кількісною характеристикою вольового зусилля в інтелектуальній роботі. Необхідно враховувати час, витрачений на вирішення тільки нездійсненого завдання, чим довше дитина витрачає часу на пошуки кубика нездійсненого завдання, тим вище рівень розвитку вольової регуляції. В результаті аналізу отриманих даних можна виділити наступні рівні розвитку вольової регуляції:

- **високий**, свідчить про конструктивні дії в критичних ситуаціях, молодь вказує об'єктивну причину неуспіху, має високий рівень розвитку вольових якостей, емоційно стійка при зіткненні з труднощами, шукає нові шляхи вирішення завдань, ініціативна, наполеглива, самостійна, відрізняється адекватною поведінкою;
- **середній** характеризується переоцінкою молоддю своїх можливостей, вони занадто рішучі, імпульсивні, емоційно нестійкі. Наявність високого рівня розвитку сміливості, ініціативності, самостійності, діловитості, впертості, але не можливість використовувати дані якості при подоланні труднощів. Це призводить до невдоволення іншими, але в собі вони не бачать причини неуспіху;

- **низький** рівень характеризує молодь, яка відрізняється слабким розвитком вольових якостей, нерішучі, не впевнені у своїх можливостях, вимагає підтримки з боку товаришів, дорослих і т.д. Характерна емоційна нестійкість, що позначається на якості виконання будь-якого завдання. Молодь губиться при зіткненні з труднощами і, як правило, має низький рівень розвитку таких вольових якостей, як самостійність, рішучість, організованість, наполегливість;
- **деформований** рівень повідомляє про те, що дії молоді не націлені на вирішення поставлених завдань, а носять обвинувачуваний, самозахисний характер. Цьому рівню відповідає молодь з неадекватними способами вольової регуляції.

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНІСНО-ПОВЕДІНКОВОЇ СФЕРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Методика «незавершених речень» Сакса-Сіднея

Метод «незакінчених речень» застосовується в експериментально-психологічній практиці давно. Тест включає 60 незакінчених речень, варіант методу Сакса-Сіднея. Речення розділені на 15 груп, що характеризують відносини підлітків до батьків, родини, друзів, вчителів, людей похилого віку, молодших за віком, протилежної статі, до свого минулого, майбутнього, життєві цілі і т.д.

Для кожної групи речень вводиться характеристика «нормативна, безконфліктна поведінка» (+) та «ненормативна, конфліктна поведінка» (-), якщо речення містить негативний зміст. Наприклад, «коли до мене наближається класний керівник, то в мене тремтять коліна». Потім підраховується загальна кількість мінусів, якщо з 4 речень – три або чотири висловлювання мають негативне забарвлення, то конфлікт у наявності. Але більш важливо, звичайно, додаткове якісне вивчення речень. Якісний аналіз речень дозволяє виявити наступні рівні в дослідженні суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань:

- **високий** – у взаєминах з іншими завжди дотримується загальноприйнятих правил, етичних аспектів поведінки.
- **середній** – на достатньому рівні присутня здатність дотримуватися загальноприйнятих правил, етичних аспектів поведінки.
- **низькому** рівню характерне некритичне гіперідентифікування з групою та її лідером – залежність від групи та наслідування правил, норм поведінки, що деколи суперечать загальноприйнятим.
- **деформований**, який характеризується некритичною гіперідентифікацією з групою та її лідером – психологічна залежність від групи та наслідування правил, норм поведінки, що завжди суперечать загальноприйнятим.

Дослідженню методом «незакінчені речення» має передувати встановлення контакту з обстежуваним для отримання щирих, природних відповідей. Але навіть якщо молодь розглядає дослідження як небажану процедуру і, прагнучи приховати світ своїх глибоких переживань, дає формальні, умовні відповіді, досвідчений психолог може отримати масу інформації, що відображає систему особистісних відносин.

Інструкція. Прочитайте речення і запишіть першу думку, що прийшла вам у голову. Складіть, будь ласка, закінчення речень так, щоб кожне з них мало вигляд довершеного тексту. Намагайтеся довго не розмірковувати і формулювати продовження речення спонтанно.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Ставлення до минулого

1. Коли я був (ла) дитиною ...
2. Колись я ...
3. Якщо б знову стати дитиною ...
4. Моїм самим живим спогадом дитинства є ...

Ставлення до майбутнього

5. Майбутнє здається мені ...
6. Сподіваюся на ...
7. Настане той день, коли ...
8. Коли я буду старим (ою) ...

Життєві цілі

- 9. Я завжди хотів (ла) ...
- 10. Я міг (ла) стати щасливим (ою), якщо б ...
- 11. Моїм прихованим прагненням в житті ...
- 12. Більше за все я хотів (ла) би в житті ...

Ставлення до батька

- 13. Думаю, що мій батько рідко ...
- 14. Якби мій батько тільки захотів ...
- 15. Я хотів (ла) би, щоб мій батько ...
- 16. Думаю, що мій батько ...

Ставлення до матері

- 17. Моя мати ...
- 18. Моя мати і я ...
- 19. Вважаю, що більшість матерів ...
- 20. Я люблю свою матір, але ...

Ставлення до друзів і знайомих

- 21. Думаю, що справжній друг ...
- 22. Не люблю людей, які ...
- 23. Найбільше люблю людей, які ...
- 24. Коли мене немає, мої друзі ...

Ставлення до родини

- 25. У порівнянні з більшістю інших родин, моя сім'я ...
- 26. Моя сім'я ставиться до мене ...
- 27. Більшість відомих мені сімей ...
- 28. Коли я був (ла) дитиною, моя сім'я ...

Ставлення до чоловіків (жінок)

- 29. Ідеалом жінки (чоловіки) для мене є ...
- 30. Вважаю, що більшість дівчат (хлопців) ...
- 31. Вважаю, що більшість жінок (чоловіків) ...
- 32. Мені дуже не подобається, коли жінки (чоловіки) ...

Ставлення до людей похилого віку

- 33. Коли я бачу літню жінку ...
- 34. Люди похилого віку завжди ...
- 35. Коли я буду літнім (ою)...
- 36. Всі мої знайомі люди похилого віку ...

Ставлення до школи і вчителів

- 37. Наш директор в школі ...
- 38. У школі мої вчителі ...
- 39. Коли до мене наближається мій класний керівник ...
- 40. Люди, кращі за мене ...

Ставлення до молодших за віком

- 41. Маленькі діти завжди ...
- 42. Коли я бачу групу дітей ...
- 43. Молодші за мене...
- 44. Молодих людей необхідно ...

Ставлення до товаришів і однокласників

- 45. Мої однокласники ...
- 46. Люди, з якими я вчуся ...
- 47. Люблю працювати з людьми, які ...
- 48. Люди, які навчаються або працюють зі мною ...

Страхи і побоювання

- 49. Знаю, що нерозумно, але боюся ...
- 50. Більшість моїх товаришів не знає, що я боюся ...
- 51. Хотілося б перестати боятися ...
- 52. Мої побоювання не раз змушували мене ...

Почуття провини

- 53. Зробив (ла) би все, щоб забути ...
- 54. Моєю найбільшою помилкою було ...
- 55. Коли я був молодшим, то відчував себе винуватим, якщо ...
- 56. Найгірше, що мені довелося зробити, це ...

Ставлення до себе

- 57. Якщо всі проти мене, то ...
- 58. Думаю, що я досить здатний (на), щоб ...
- 59. Моя найбільша слабкість полягає в тому ...
- 60. Коли мені починає не везти, я ...

Тест К. Томаса «Яку стратегію поведінки в конфлікті використовуємо частіше?»

Методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса дає можливість виявити 5 основних типів поведінки в конфліктній ситуації: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, поступливість. Застосування цієї методики допомагає вирішувати такі завдання:

а) виявити ті стилі поведінки (один або декілька), на які найбільше або найменше орієнтуються учасники опитування; б) з'ясувати доцільність їх використання в тих чи інших життєвих ситуаціях; в) опанувати різноманітні стилі поведінки у конфлікті і ефективно застосовувати їх в залежності від ситуації, що склалася.

Інструкція: Вам буде запропоновано по парі тверджень, що описують той чи інший варіант виходу із абстрактної ситуації. Таких «пар» буде тридцять. Ваше завдання полягає в тому, щоб із кожної пари вибрати той варіант поведінки, який найбільше сприятливий для Вас. Тест слід проводити на окремому аркуші паперу. Там ви повинні зафіксувати наступне: номер «пари», а також шифр, відповідний тому варіанту поведінки, який Ви вибрали. Шифр (літера і цифра) в кожному випадку приводиться на початку нашого твердження, тоді запис буде мати, наприклад, такий вигляд:

- 1. A4
- 2. B5
- 3. A4 та ін.

Вибір повинен бути здійснений обов'язково в кожній з 30 пар. Не зважайте на те, що деякі варіанти поведінки повторюються в інших сполученнях.

СТИМУЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

№	Варіанти поведінки	
1.	A4. Я намагаюсь уникнути появи неприємностей для себе.	B1. Я намагаюсь домогтися свого.
2.	A4. Не рідко я віддаю перевагу тому, щоб відповідальність за вирішення складного питання брали на себе інші.	B5. Краще звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні, ніж обговорювати те, в чому ми розбіжні.
3.	A4. Я намагаюсь відкласти рішення суперечливого питання, щоби з часом вирішити його остаточно.	B3. Я поступаю в одному в обмін на інше.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ
МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ**

4.	A2. Уладнуючи складну ситуацію, я весь час намагаюсь дістати підтримку у іншого.	B4. Я намагаюсь зробити все, щоб уникнути непотрібної напруги.
5.	A1. Звичайно я наполегливо намагаюсь домогтися свого.	B4. Намагаюсь зробити все, щоб уникнути напруги.
6.	A1. Звичайно я наполегливо намагаюсь домогтися свого.	B2. Уладнуючи ситуацію, я весь час намагаюсь дістати підтримки у іншого.
7.	A2. Я повідомляю іншому свою точку зору і запитую інших про їхні погляди.	B1. Я намагаюсь показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.
8.	A3. Я приймаю середню позицію.	B1. Я відстоюю свої бажання.
9.	A3. Я пропоную середню позицію.	B1. Я наполягаю, щоби було зроблено по-моєму.
10.	A2. Як правило, я дбаю про те, як задовольнити бажання кожного з нас.	B4. Нерідко я віддаю перевагу тому, щоб відповідальність за вирішення суперечливого питання брали на себе інші.
11.	A2. Я намагаюсь негайно подолати наші розбіжності.	B3. Я намагаюсь знайти найкраще сполучення вигод і втрат для нас обох.
12.	A2. Я відразу намагаюсь відверто з'ясувати, в чому полягають всі порушені інтереси та суперечні питання.	B4. Я намагаюсь відкласти рішення суперечливого питання, щоб із часом вирішити його остаточно.
13.	A4. Часто я уникаю прийняття позиції, яка може зумовити суперечку.	B3. Я даю можливість іншому чомусь залишитись при своїй думці, якщо він також йде мені на зустріч.
14.	A4. Я вважаю, що непорозуміння не завжди варті того, щоб хвилюватися через них.	B1. Я докладаю зусилля, щоб досягти свого.
15.	A3. Я приймаю середню позицію.	B4. Я вважаю, що непорозуміння не завжди варті того, щоб хвилюватися.
16.	A5. Я намагаюсь не ображати почуттів іншого.	B1. Я намагаюсь переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17.	A2. Я відразу намагаюсь відверто з'ясувати, в чому полягають всі порушені інтереси та суперечні питання.	B5. Я більше намагаюсь заспокоїти іншого і зберегти наші відносини.
18.	A5. Я намагаюсь не образити почуттів іншого.	B2. Я завжди займаю таку позицію при розгляді суперечливого питання, щоб спільно з іншими досягти успіху.
19.	A1. Я твердо намагаюсь досягти свого.	B3. Я намагаюсь знайти компромісне рішення.
20.	A5. Я намагаюсь заспокоїти іншого і зберегти наші відносини.	B4. Я намагаюсь зробити все необхідне, щоб уникнути напруги.
21.	A5. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму.	B3. Я даю можливість іншому чомусь залишитись при своїй думці, якщо він також йде мені на зустріч.
22.	A5. Якщо позиція іншого здається йому важливою, я намагатимусь піти назустріч.	B3. Я намагаюсь привести іншого до компромісу.
23.	A3. Я намагаюсь знайти компромісне рішення.	B5. Іноді я жертвую своїми інтересами заради іншої людини.
24.	A1. Звичайно я наполегливо намагаюсь домогтися свого.	B5. Я більше намагаюсь заспокоїти іншого.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ
МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ**

25.	A1. Я намагаюсь показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.	B5. Спілкуючись, я намагаюсь бути уважним до бажань іншого.
26.	A1. Звичайно я наполегливо намагаюсь домогтися свого.	B2. Я відразу намагаюсь відверто з'ясувати, в чому полягають порушені інтереси та суперечні питання.
27.	A3. Я намагаюсь знайти компромісне рішення.	B2. Я намагаюсь уладнати справу з урахуванням інтересів всіх.
28.	A3. Я приймаю середню позицію.	B2. Я майже завжди дбаю про те, як задовольнити бажання кожного з нас.
29.	A5. Спілкуючись, я намагаюсь бути уважним до бажань іншого.	B2. Я завжди схильний до прямого обговорення проблеми.
30.	A4. Часто я уникаю прийняття позиції, яка може зумовити суперечку.	B5. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму.

Обробка результатів:

Необхідно, незалежно від літер, указаних в шифрі, підрахувати кількість «1», «2», «3», «4», «5», що знаходяться біля них. Отже, Ви отримали: «1» – ? шт., «2» – ? шт., «3» – ? шт., «4» – ? шт., «5» – ? шт. (всього в загальній сумі повинно бути 30 штук).

Якщо у Вас виявилось більше «1», то Ви віддаєте перевагу протистоянню; якщо «2» – співпраці; якщо «3» – компромісу; якщо «4» – уникненню; «5» – поступливості.

П'яти визначеним стратегіям поведінки у конфлікті відповідає сполучення двох незалежних параметрів поведінки людини:

- наполегливість, яка характеризує поведінку, спрямовану на реалізацію власних інтересів, досягнення власних цілей;
 - кооперативність, яка характеризує поведінку, спрямовану на врахування інтересів іншого, на те, щоб іти назустріч задоволенню його потреб.
1. *Протистояння, суперництво* (висока наполегливість сполучається з низькою кооперативністю). За даної стратегії дії спрямовані на те, щоб наполягати на своєму, шляхом відвертої боротьби за свої інтереси, застосовуючи примус та інші, в тому числі і психологічні засоби тиску на опонента. Протистояння припускає сприйняття ситуації як питання перемоги чи поразки, зайняття жорстко фіксованої позиції.
 2. *Співпраця* (висока наполегливість сполучається з високою кооперативністю). Тут дії спрямовані на пошук рішення, яке цілком задовольняє як власні інтереси, так і інтереси та побажання іншого в ході обміну думками. Ця стратегія припускає спільне обговорювання розходжень задля вироблення спільного рішення.
 3. *Компроміс* (обидва параметри займають проміжне значення). Дії спрямовані на те, щоб врегулювати, «розщепити» розбіжності, поступаючись в обмін на поступки іншої сторони, на пошук та розробку в ході переговорів проміжних, «середніх» рішень, які влаштовують обидві сторони, за яких ніхто особливо не втрачає, але й виграє.
 4. *Уникнення, відхід* (слабка наполегливість сполучається з низькою кооперативністю). При обранні цієї стратегії дії спрямовані на те, щоб вийти із ситуації, не поступаючись, але й не наполягаючи на своєму, утримуючись від вступу у суперечки, від заперечень опоненту, від висловлення своєї позиції. Така стратегія зумовлює також тенденцію не брати на себе відповідальність за рішення.
 5. *Поступливість* (слабка наполегливість сполучається з високою кооперативністю). Дії спрямовані на повне задоволення вимог іншої сторони.

На основі аналізу даних методики можна виділити такі рівні уміння уникати конфлікти і знаходити компроміс:

- **високий**, якому відповідає гнучкість в обранні тієї чи іншої стратегії в залежності від ситуації. Відсутність домінуючої стратегії.
- **середній**, коли домінуючими є декілька стратегій поведінки у умовах протиріччя.
- **низький**, що характеризується негнучкістю поведінки, надання переваги одній із стратегій вирішення конфліктної ситуації, частіш за все спрямованої на задоволення власних інтересів.
- **деформований** – характеризується негнучкістю поведінки, надання переваги одній із стратегій вирішення конфліктної ситуації, завжди домінуючій.

Анкета «Суспільна активність»

1. Ви займаєтесь у школі суспільною роботою?
2. Чи берете Ви участь у спортивних змаганнях або художній самодіяльності?
3. Якою суспільною роботою Ви займаєтесь чи бажали б займатись:
 - у культмасовій роботі;
 - у спортивній секції;
 - працювати з дітьми;
 - читати лекції про здоровий спосіб життя;
 - працювати в шкільній газеті;
 - вести гуртки.
4. Чи охоче Ви в школі декламуєте вірші?
5. Чи заступаєтесь Ви за людей, які зазнали несправедливості?
6. Ви зазвичай під час веселощів у центрі уваги?
7. Чи приваблює Вас роль організатора в будь-якій справі?
8. У Вас є прагнення до нових знайомств із людьми?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з незнайомими людьми?
10. Чи виявляєте Ви ініціативу при рішенні питань колективу?
11. Чи прагнете Ви відстоювати свою точку зору, якщо вона не була прийнята іншими?
12. Чи почуваєте Ви себе впевненим, коли необхідно щось говорити великій групі людей?

Обробка анкети: за кожную відповідь «так» респондент отримує 2 бали, за відповідь «ні» – 0 балів. Середні показники наявності суспільної активності – 12 балів.

Аналіз даних анкети передбачає кількісну оцінку отриманих результатів. На основі здійсненого аналізу можна виявити такі рівні розвитку суспільної активності:

- **високий** рівень (18-24 бали) характеризується високими показниками наявності суспільної активності. Діяльність усвідомлена, на користь суспільства, свідоме, добровільне й творче виконання соціальних функцій, що виявляється у відповідальному ставленні до праці й навчання, перетворенні принципів суспільної моралі в глибокі особисті переконання, керівництві до дії.
- **середній** рівень (12-16 балів) характеризується середніми показниками наявності суспільної активності. Молодь усвідомлює себе як член суспільства, залежність від нього та свій обов'язок перед ним.
- **низькому** рівню (6-10 балів) відповідають низькі показники наявності соціальної активності. Суспільна активність учнівської молоді виявляється в поєднанні з протестними настроями, при цьому молодь виступає як соціальна група, активність якої необхідно взяти під контроль.
- **деформованому** рівню (0-4 бали) характерна антисуспільна активність із протестними настроями, при цьому молодь виступає як соціальна група, зайва активність якої повинна бути взята під особливий контроль.

**РОЛЬОВІ ІГРИ, ЩО СТИМУЛЮЮТЬ УЧНІВСЬКУ МОЛОДЬ ТВОРЧИХ
НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ДО ПІЗНАННЯ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ І
НОРМ ПОВЕДІНКИ**

Рольова гра «Виховання самотності»

Мета: Обмін привітаннями, ніжністю, любов'ю необхідний кожному з нас. За допомогою взаємного прояву теплих почуттів ми долаємо нашу тимчасову самотність. Якщо до нас виявляють мало уваги, ми стаємо злими або впадаємо в депресію. Проте безліч батьків учать своїх дітей перешкоджати вільному обміну емоціями. Своїм прикладом вони ніби говорять дитині: «Не зближуйся емоційно з іншими людьми. Залишайся внутрішньо самотнім». Виконуючи цю вправу, молоді люди зможуть усвідомити, що заважає їм встановлювати дружні стосунки, зокрема матимуть можливість ознайомитися з найбільш поширеними положеннями певного стилю виховання, який можна назвати «Виховання самотності». Ці погляди прямо або опосередковано передаються дітям батьками, впевненими в тому, що їхні настанови полегшать тим життя. За цим стоїть довга культурна традиція, давно сформовані уявлення про те, що щастя окремо взятої людини не так важливе, як благополуччя групи, суспільства або держави. Ця точка зору поширена й сьогодні. Тому учні повинні усвідомити наявність у себе такої позиції, що допоможе навчитися відчувати себе щасливими.

Інструкція. Учасникам пропонуються приклади поведінки, якої повинен дотримуватися той, хто хоче, щоб у дитини виникли проблеми в любові та дружбі. Ми пропонуємо зібрані терапевтом Клодом Штейнером деякі батьківські правила, які ускладнюють розвиток у дітей здатності до природного прояву дружелюбності і почуття любові, а саме:

1. Не виявляй свою симпатію. Не перекладай те, що в тебе на серці, собі на язик. Остерігайся висловлювати своє захоплення ким-небудь. Заощаджуй похвалу і компліменти.
2. Не вір, коли хвалять. Не довіряй нікому з тих, хто говорить тобі щось приємне. Якщо хто-небудь привітний з тобою – це неспроста, не варто цим насолоджуватися. Якщо хто-небудь зробив тобі комплімент, постарайся переконати співрозмовника, швидко скажи про себе що-небудь негативне або поверни комплімент назад.
3. Будь люб'язний з оточуючими. Якщо хтось дає тобі те, що тобі не потрібно, не показуй цього. Якщо, приміром, тебе цілує той (наприклад, один з родичів), якого ти терпіти не можеш, не подавай вигляду, терпи.
4. Не хвали сам себе. Самохвальство погано пахне. Нікому не кажи, навіть самому собі, що ти зробив щось, чим можна пишатися, або що ти подобаєшся собі таким, який ти є.
5. Не проси. Тільки якщо хтось вгадує твоє бажання по очах, це дійсно цінно. Не кажи іншим, що ти хотів би від них. Не проси, щоб тебе обняли або сказали щось приємне.

Необхідно зібратися в підгрупи з шести учасників та діяти таким чином: спочатку обрати таке твердження, яке на сьогоднішній день найбільш сильно зачіпає підлітків. Потім сконцентруватися на цій точці зору і підготувати маленьку рольову гру на кілька хвилин, в якій буде представлено те, як дитині у віці від п'яти до десяти років навіюють це правило. Вирішите самі, будуть у цій грі слова чи ні, і хто візьме участь у виховному процесі.

Тепер повертайтеся в коло, де групи розіграють свої сімейні сцени і скажуть, які правила вони ілюструють. Почніть з короткої бесіди тривалістю в 10 хвилин. Тепер

поверніться у свої підгрупи і складіть таку сценку, яку можна буде розіграти через десять років. Вона повинна демонструвати, з якими труднощами в дружбі і любові зіткнеться ця дитина, ставши підлітком. На те, щоб придумати цю сценку, у вас є 15 хвилин.

Знову зберіть учасників разом, щоб вони змогли розіграти свої сценки, а потім підведіть підсумки.

Питання для обговорення:

- Чи сподобалася мені ця вправа?
- З якими з перерахованих принципів виховання я зіткнувся в дитинстві?
- В яких ситуаціях виявляються наслідки такого виховання?
- Якщо я буду дотримуватися цих правил, яку вигоду я отримаю або що я втрачу?
- Хотілося б мені що-небудь змінити?
- Що я ще хочу сказати?

Рольова гра «Ефект стюардеси»

Мета: Гра навчає бути стриманим, опановувати себе і вигравати від цього в реальному житті.

Інструкція. Певно, ви всі знаєте, хто така стюардеса, її усміхнене й доброзичливе обличчя ми нерідко бачимо на рекламних щитах різних авіакомпаній. Попри те, що політ завжди пов'язаний із певним ризиком (досить згадати терористичні акти), стюардеса завжди спокійна й усміхнена. Адже вона мусить дбати про пасажирів: аби їм було комфортно, аби вони почувалися в безпеці та знали, що все буде добре... Вона разом з іншими членами екіпажу відповідає за них. Так само, коли людина обирає професію продавця, вона відповідає за те, аби покупець залишився задоволеним. Лікар відповідає за здоров'я пацієнта. Водій маршрутного таксі – за здоров'я і життя пасажирів.

Отже, коли людина перебуває у професійній ролі, вона мусить поводитися дещо інакше – стриманіше і відповідно до вимог свого фаху. А якщо не робити цього? Уявіть собі водія, який ображає пасажирів. Лікаря, який відкрито каже пацієнту, що він усе одно не зможе йому допомогти і що той приречений. Продавця, який куплену за нелегко зароблені гроші булочку не подає усміхнено і люб'язно, а кидає перед носом на прилавок. Неприємно? Певно, коли б усі люди діяли, як стюардеса (демонстрували одне одному доброзичливе ставлення), жилося б усім значно краще. Згодні? І не тільки на вулиці, в магазині, транспорті, школі, але й удома з рідними, у колі друзів. Найчастіше стримане і доброзичливе ставлення до інших людей демонструють ті, хто бере на себе відповідальність за своє життя та життя інших. Можливо, така поведінка притаманна якомусь членові вашої родини, ймовірно, тому, який на своїх плечах несе найбільшу частку турбот про сім'ю. Це тато? Чи мама? Чи ваша мудра бабуся? А може, ви самі вже стаєте такими?

А тепер давайте зіграємо кілька ролей. Тут у коробці – скручені записочки. Кожен має собі витягти одну. Розгорнувши, ви прочитаєте на ній роль, яку вам треба зіграти. Наприклад, «водій». Яку роль вам випало грати – знатимете лише ви один. У вигаданій вами ситуації ви маєте зіграти цю роль двома способами. Спершу без «рольової маски», тобто чинити, як хочеться, діяти відповідно до своїх емоцій, не думаючи про інших. Потім – «у рольовій масці», тобто діяти так, як цього вимагає професійний обов'язок того, кого ви граєте. Інші учасники – спостерігають. Вони мають відгадати, кого ви грали. Після завершення гри результати варто обговорити.

- Що ви відчували, перебуваючи в ролі?
- Що було приємним і неприємним у грі?
- Як ви думаєте, хто виграв від «хороших масок?»

Рольова гра «Самомучителі»

Мета: У ході цієї рольової гри молоді люди зможуть побачити класичні самовиснажливі стратегії і, можливо, пізнають у них свою власну.

Успішному вирішенню проблем перешкоджають так звані самовиснажливі ігри. Постійно повторюючись і набуваючи стереотипних форм, вони стають свого роду обрядами. Суть такої поведінки в тому, що молоді люди завжди чекають несприятливого результату подій і одночасно бояться цього, внаслідок чого часто потрапляють в неприємну і навіть болісну ситуацію. Вони намагаються не брати на себе відповідальність, звільняючи себе таким чином від необхідності відповідати за наслідки власних рішень. Вони так ніколи і не дізнаються насправді, продуктивне рішення чи ні, оскільки будь-який результат сприймається як той, що підтверджує початкову негативну установку і ніяке рішення в цьому випадку їх не влаштовує.

Інструкція: Я хочу запропонувати вам виконати вправу, в якій йтиметься про різні самовиснажливі ігри. Їхня мета полягає в тому, щоб у наших очах і в очах оточення ми виглядали так, ніби нас переслідують невдачі. Кожен, кого переслідують невдачі, потребує співчуття і допомоги. Але іноді, замість того щоб вирішувати свої проблеми, ми спекулюємо на них, звинувачуючи інших в тому, що вони нічого для нас не роблять або мало нам допомагають. Більшість з нас практикує такі ігри несвідомо, тому треба знати їхні різновиди.

Нехай кожна група вибере собі по чотири гри, які вона зможе розіграти в ролях. Трохи потренуйтеся. При цьому одна людина з підгрупи повинна залишатися спостерігачем, вона не бере участі в дії. Кожен з вас повинен обов'язково побувати в ролі експерта. Потім необхідно розіграти ці ігри в групі.

Приклади самовиснажливих ігор:

- 1. Фантазії про катастрофу.** Я уявляю собі, що зі мною може статися будь-яка біда, наприклад, я втрачу роботу, мій друг/моя подруга зрадить мене, я захворію і т.ін. На відміну від справжньої обережності тут не вживають жодних запобіжних заходів.
- 2. Знову непоправна помилка.** Я шкодую про те, що зробив, наприклад: якби я не дотримувався такої точки зору, краще підготувався до іспиту, не дружив з цією людиною, не вимовляв цих слів і так далі. Ми скаржимося, але не прагнемо до конкретних змін.
- 3. З хворої голови на здорову.** Я докоряю іншим. Я звинувачую їх у тому, що вони грубі, недостатньо уважні, деспотичні, непривітні і т.п. Конструктивно пояснити проблему я не намагаюся.
- 4. Я маленький і потворний.** Ми говоримо про себе: я нікому не подобаюся, бо я товстий, худий, негарний, дурний, молодий, старий і так далі. Я беруся судити про те, як інші до мене ставляться, подобаюся я їм чи ні.
- 5. Демонстрація власної нездатності.** Я з постійним відчуттям провини питаю себе та інших: чи нічого я не забув? Нічого не пропустив? Щось зробив не так? І т.п. Я судорожно уникаю того, щоб показати свої здібності.
- 6. Порівняння з іншими.** Я кажу: вчитель більше цінує Федора, ніж мене. Хлопці знаходять Лізу більш привабливою, ніж мене тощо. Ця поширена форма заснована на переконанні, що завжди потрібно бути першим.
- 7. Звинувачення.** Я кажу: якби ти був більш дружнім, ми б краще розуміли один одного і т. ін. Я роблю інших людей відповідальними за свої труднощі, і мені хочеться щось змінити в них, замість того щоб попрацювати над собою.
- 8. Схильність бачити все в чорних тонах.** Я кажу: для чого мені докладати зусилля? Якщо я і пройду співбесіду, мені все одно не дадуть цю роботу і т.д. Я роблю глобальний висновок, що всі мої зусилля марні.

9. Що скажуть люди? Я кажу: що подумають мої знайомі, якщо я буду спілкуватися з тією людиною, якщо я займу таке-то місце, якщо я навчуся певної професії і т. ін. Я стаю залежним від передбачуваної негативної реакції оточуючих.

10. Сентиментальні спогади. Я насолоджуюся спогадами про “старі добрі часи” й кажу: чи пам’ятаєш ти, чим ми займалися в школі, що робили, коли були дітьми, і т.п. Я прикрашаю минуле і прощаю собі пасивність у сьогоденні.

11. Невизнаний геній. Я кажу: хоч я всього лише учень, мені, тим не менше, потрібно приділяти особливу увагу. Я натякаю на свої можливості, які залишаються незатребуваними. Натяк на мої можливості повинен змінити існуючий порядок речей на роботі, навчанні тощо

Питання для обговорення:

- Чи сподобалася мені ця вправа?
- Чи навчився я чогось нового?
- Які самовиснажливі ігри практикуються в моїй родині?
- Які чотири з перерахованих ігор найбільш поширені сьогодні серед молоді?

Рольова гра «Чарівники ХХІ століття»

Мета: Ця рольова гра допоможе молоді дізнатися, з якими сферами життя пов’язані їхні важливі цілі.

Матеріали: Робочий листок «Чарівники ХХІ століття».

Інструкція. Мені хотілося б запропонувати вам виконати вправу, в ході якої стане ясно, що в житті має для вас велике значення. Після розігрування ролей чарівників вам потрібно заповнити Робочий листок. На це дається 10 хвилин. Тепер зберіться в групи по три. Обговоріть один з одним ваш вибір і спробуйте відповісти на питання. Потім повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Необхідно обрати два добровольця для невеликої рольової гри. Вони повинні зобразити двох чарівників, що володіють абсолютно різними, навіть протилежними, здібностями. Обидва повинні показати, як відрізняється мистецтво одного чарівника від інших і наскільки вони можуть доповнювати один одного в житті людини.

Питання для обговорення:

- Що об’єднує п’ятьох обраних вами чарівників?
- Які життєві цілі лежать в основі вашого вибору?
- Чи є у вашій групі такі життєві цілі, які випадають з прийнятих категорій?
- Що ви можете самостійно зробити з того, що міг би зробити для вас чарівник?

Робочий листок

«ЧАРІВНИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ»

Група з п’ятнадцяти осіб, відомих своїми видатними талантами, готова допомогти учасникам вашої групи. Ваші надприродні здібності також допоможуть у складних ситуаціях. Для початку виберіть п’ять чарівників, чия допомога важлива для вас особисто, відзначте їх хрестиком. Коли ви це зробите, виберіть п’ять чарівників, чия допомога вам потрібна меншою мірою, відзначте їх галочкою.

Чарівники:

1. Професор Доріан де Аль – знаменитий пластичний хірург. Він може створити вам будь-який образ, використовуючи при цьому новітню знеболюючу техніку. За допомогою особливих препаратів він зможе надовго змінити вагу і будову тіла. Він допоможе вам реалізувати ваші ідеали краси.

2. Почесний доктор Б. Руф – експерт з частини професійної освіти і роботи. Він допоможе вам поступити в навчальний заклад або отримати робоче місце. Крім того, він може звільнити вас від військової або громадської служби, якщо ви того бажаєте.
3. Шейх Мету Салем – східний фахівець з подовження життя до ста п'ятдесяти років. Він може уповільнити процес старіння так, щоб в шістдесят років ви почували себе і виглядали як в двадцять.
4. Професор, доктор Лекс Кон – експерт у галузі інтелекту. Шляхом тренувань розуму він підніме ваш коефіцієнт інтелектуального розвитку на 250 пунктів. І цей рівень залишиться з вами протягом усього життя.
5. Б. Герт – експерт у сфері дружби. Він допоможе вам стати впевненими в тому, що у вас завжди будуть друзі, які вам підходять. Вам стане легше зближуватися з іншими людьми, і вони відповідатимуть вам тим же.
6. Міллі О'Нер – фахівець із доходів. Вона гарантовано допоможе вам отримати високі доходи, придбати нерухомість і акції. Ніколи у своєму житті ви не будете турбуватися про гроші.
7. Вільна дама Беата Фон Ус і Дон Жуан – експерти із сексуальних зв'язків та чуттєвих насолод. Вони гарантують вам, що ви станете ідеальним коханцем (або ідеальною коханкою).
8. Дипломований психолог М. Паті – фахівець з відносин між батьками і дітьми. Він гарантує вам, що у вас більше ніколи не буде проблем з батьками. Вони будуть спокійно сприймати ваші оцінки і спосіб життя. Вони не будуть вас контролювати і критикувати.
9. Доктор Тай Джин Сенг – далекосхідний експерт у галузі здоров'я і сили. Він дасть вам міцне здоров'я та захист від замахів і нещасних випадків протягом усього вашого життя.
10. Дипломований педагог Л. М. А. Аш – фахівець з питань авторитету. Вона може вам гарантувати, що чинна влада вас ніколи не потурбує. Вона позбавить вас від будь-яких видів контролю – з боку вчителів, поліції, уряду тощо.
11. Генерал Володимир Буш – експерт у галузі влади і впливу. Він продемонструє вам мистецтво вести за собою людей і підніматися на вершину. Люди навколо будуть дивитися на вас знизу вгору і милуватися вами.
12. Цуцуї Най Гунг – спеціалістка з любовних стосунків. Вона допоможе вам добитися любові будь-якої людини, яка вам потрібна, і ви ніколи не залишитесь наодинці. Ваше життя буде наповнене любов'ю.
13. Професор Отто О. Ракел – експерт з питань майбутнього і прогнозів. Він відповість на всі ваші питання і навчить вас мистецтва передбачення.
14. Доктор Анна Литика – спеціалістка з душевних станів людини. Вона допоможе вам у самопізнанні, самоповазі та впевненості в собі. Ви будете знати, хто ви і що ви можете.
15. Мо Раль і Сві Домість – команда фахівців з відповідального способу життя. З їхньою допомогою ви дізнаєтеся, що ви хочете робити для себе та інших. Вони покажуть вам, як ви можете подбати про себе без надмірних зусиль.

Рольова гра «Ти будь мною, а я – тобою»

Мета: формування навичок самоаналізу та прийняття рішення; сприяння розумінню інших людей, вмінню розділяти їх точку зору, сприймати їх не як уявний образ, а такими, якими вони є насправді.

Інструкція. Двоє учасників гри «обмінюються особистостями»: кожний удає, що він – другий, копіюючи його мову, жести, поведінку, висловлювання. Після того, як вони спілкуються таким чином деякий час (хвилин 15-20), кожен з двох розповідає, що він відчував, коли бачив зображення його іншим. Чи він вважає, що це було точно,

справедливо або кумедно? Що він пізнав нового, побачивши, як він виглядає зі сторони, тощо. Потім виконується обговорення побаченого всією групою. Молоді люди приходять до висновку, що вміння поставити себе на місце іншого – дуже важливий елемент навичок комунікації. В цій грі обов'язково дотримуватися правила: «Не роби нічого такого, щоб навмисно неприємно зачепити почуття того, чия роль ти граєш».

Рольова гра «Конфлікт з батьками та способи його подолання»

Мета: усвідомлення молодого людиною власного стилю взаємодії зі своїми батьками, отримання зворотного зв'язку; вироблення нових моделей поведінки в конфліктних ситуаціях під час взаємодії з дорослими; усвідомлення бар'єрів, що заважають краще розуміти дорослих.

Інструкція. У грі, яку ми пропонуємо, приймає участь 3 активних гравця та 3 гравця, що підігрують. Рольові ситуації розігруються в парах.

Приклад рольової ситуації. Ви батько (мати) хлопця (дівчини) який (яка) навчається в 10 класі. Вас викликали до школи. Класний керівник вашого сина (доньки) повідомила вам, що ваш син (донька) вже неодноразово прогулює уроки. Вислухав вчителя, ви йдете додому.

Завдання: отримати відповідь у сина (доньки), чи дійсно він (вона) прогулює уроки, з'ясувати причину.

Внутрішня позиція дорослого (батьків):

1. У вас дуже поганий настрій. Ви посварились з колегою на роботі. Ваші відносини з сином (донькою) загострилися до межі. А тут ще й ця проблема... Ви приходите додому. Зустрічаєте Вашу дитину дома. Ви говорите...
2. У вас довірчі відносини з дитиною. Ви дуже бажаєте зрозуміти, що відбувається з сином (донькою). Ви приходите додому. Зустрічаєте Вашу дитину дома. Ви говорите...
3. З недавніх пір ви теж відчували щось недобре. Вас бентежив пригнічений настрій сина (доньки) та не подобались його (її) нові друзі. Ви приходите додому. Зустрічаєте Вашу дитину дома. Ви говорите...

Внутрішня позиція молодшої людини:

1. Уроки ти прогуляв (ла). А зараз, ти поспішаєш на зустріч зі своїми друзями, вже спізнюєшся. Тобі дорога кожна хвилина. Розмовляти Ти не хочеш.
2. У тебе довірчі відносини з батьками. Уроки ти, дійсно, прогуляв (ла), але на те були поважні причини. Ти впевнений (на) в собі і знаєш, що прогули не відобразяться на твоїй успішності.
3. Уроки ти прогуляв (ла). І зараз в тебе пригнічений настрій, та нічого не хочеться робити. Ти не говориш ні «так», ні «ні». Тобі, в принципі, не хочеться розмовляти, але ти робиш це, щоб не образити маму (батька).

Завдання спостерігачам:

- Чи було виконано поставлене завдання?
- Що допомагало учасникам гри успішно досягти результату?
- Що заважало учасникам гри досягти результату?
- Що було б ефективним, для того щоб активний гравець (в ролі батьків) виконав задачу?

Після закінчення безпосередньо рольової ситуації, ведучий пропонує учасникам гри висловити почуття, які ті відчували під час виконання завдання. Під час обговорення ведучий нагадує учасникам **правила зворотного зв'язку:**

1. Говорити те, що відчуваєш.
2. Не оцінюй.
3. Говори факти.
4. Слухай уважно.
5. Не виправдовуйся.

6. Запитуй додаткову інформацію.

Рольова гра «Перебільшення або повна заміна поведінки»

Мета: сформувати навички модифікації і корекції поведінки на основі аналізу ролей, що розігруються і групового розбору поведінки.

Це рольова гра, в якій членам групи дається можливість програти свої внутрішньоособистісні конфлікти. Розігрування ролей використовується для розширення усвідомлення поведінки і можливості її зміни. Учасник сам вибирає небажану особисту поведінку, або група допомагає йому вибрати поведінку, яка їм не усвідомлюється. Якщо член групи не усвідомлює цієї поведінки, він повинен перебільшити її.

Наприклад, боязкий член групи повинен говорити гучним авторитарним тоном, постійно вихваляючись. Якщо ж учасник усвідомлює поведінку і вважає її небажаною, він повинен повністю змінити її. На розігрування ролей кожному дається 5-7 хвилин. Потім всі учасники діляться своїми спостереженнями і почуттями.

Рольова гра «Невпевнена, впевнена і агресивна відповідь»

Мета: формування адекватних реакцій в різних ситуаціях; аналіз відповідей і формування необхідних «рольових» побудов.

Нерідко учнівська молодь творчих неформальних об'єднань потрапляє у проблемні ситуації та виявляє агресію через те, що не має базових соціальних умінь. Вони не знають, як відповісти на провокацію інших і не втягуються у бійку; як висловити своє невдоволення, не пускаючи в хід грубих слів чи кулаків; як діяти, коли хороші наміри постійно наштовхуються на негативну реакцію оточення.

Інструкція. Кожному члену групи пропонується продемонструвати в заданій ситуації невпевнений, впевнений і агресивний типи відповідей. Ситуації можна запропонувати такі:

- Друг розмовляє з вами, а ви кудись спізнюєтесь.
- Ваш товариш влаштував вам зустріч з незнайомою людиною, не попередивши вас.
- Люди, що сидять позаду вас у кінотеатрі, заважають вам гучною розмовою.
- Ваш сусід відволікає вас від цікавого виступу, задаючи дурні, на ваш погляд, питання.
- Учитель говорить, що ваша зачіска не відповідає зовнішньому вигляду учня.
- Друг просить вас позичити йому яку-небудь дорогу річ, а ви вважаєте його людиною не акуратною, не зовсім відповідальною.
- В переповненому автобусі вас штовхає один з пасажирів в спину своєю сумкою, наступає на ноги, хоча можна цього і уникнути.
- Ви снідаєте у кафе. У вас дуже мало часу, а ваше замовлення затримують.
- Ви стоїте у черзі багато часу. Раптом приходить людина та одразу стає попереду Вас у черзі за декілька чоловік.
- Ви стоїте біля дороги та чекаєте на друга. Раптом зупиняється машина та оббризкує вас з калюжі.
- Ви стоїте чекаєте на подругу (друга) на вулиці під дощем. Він (вона) спізнюється на 20 хвилин. Коли приходить не дає вам вагомих пояснень.

Для кожного учасника використовується тільки одна ситуація. Можна розіграти дані ситуації в парах. Група повинна обговорити відповідь кожного учасника. На вправу відводиться 40-50 хвилин.

ПРИКЛАДИ ІГРОВИХ ФАБУЛ (СИТУАЦІЙ) ДЛЯ РОЗІГРУВАННЯ В СОЦІОДРАМІ

1. У лісі спіткнувся і поранив ногу чоловік; повз нього проходить той, хто вважає, що допомога людям тільки їх розслабляє, і той, хто безумовно надає всіляку допомогу людині.
2. Взято велосипед, його розбито в результаті необережного поводження. Господар велосипеда приходить за ним. В одному випадку власник сповідує ідею покарання за будь-який проступок, в іншому – великодушного прощення.
3. Начальник, який зібрав нараду, очікує для її проведення відеоплівку з матеріалом. Той, кому доручено її привезти, запізнюється на зустріч. Варіант позицій: «головне – справа» та «головне – добрі взаємини».
4. За п'ять хвилин до приходу гостей господиня впускає блюдо на кухню. Біля дверей виявляється той, хто суворо дотримується етикету, і той, хто вважає, що в дотриманні етикету немає ніякого сенсу.
5. В автобусі перевірка квитків. Ви з якихось причин не маєте його. До вас підходить контролер.
6. Собака вашого сусіда забруднив вам доріжку. Ви дзвоните у двері сусіда. Він з'являється на порозі.
7. Ваш друг (подруга) наполягає на тому, щоб ви перемкнули телевізор на іншу програму, де йде серіал. Ви хочете дивитися те, що подобається вам.
8. Ваш друг (подруга) не запрошує вас на вечірку, куди йде сам (сама), знаходячи відмовки для цього. Насправді він (вона) просто соромиться з вами йти.
9. Мама наполегливо цікавиться вашими справами у школі. Можливо, вона зустріла вчителя, який розповів їй про ваші оцінки.
10. Ситуація в автобусі. Дівчина сидить на сидінні і грається мобільним телефоном. Зупинка. Входить жінка середніх літ із речами й зупиняється біля дівчинки, очікуючи, що та їй запропонує присісти. Але побачивши, що очікування не збуваються, жінка ставить свої речі біля сидіння і береться за поручні. Дівчинка подивилася на жінку і продовжила далі гратися телефоном.
11. Ситуація «Турбота». Кімната, в якій проживають дві сестри. Молодша сестра вже лягла спати, бо їй завтра зранку до школи. Але заснути не може. Старша сестра, не звертаючи уваги на слова сестри «Добраніч!», продовжувала слухати музику і при цьому голосно сміялася.
12. Ситуація «Допомога». Дівчина йшла з магазину і несла апельсини. Сумка несподівано порвалася, й апельсини розсипалися на тротуар. Хлопець, котрий ішов за нею, побачив це, але навіть не лише не допоміг дівчині зібрати фрукти, а ще й ногою підкинув апельсин. Назустріч ішов інший хлопець, який одразу ж допоміг їй зібрати з асфальту всі апельсини і підніс сумку до зупинки.

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ-СЕМІНАРУ «МОЇ І НАШІ НОРМИ ПОВЕДІНКИ»

Мета: вироблення в учнівської молоді позитивного ставлення до моральних норм, етичних принципів і умінь їхнього застосування у різних ситуаціях.

Завдання:

- надання можливості усвідомити важливість придбання соціальних навичок поведінки;
- формування вміння розуміти соціально-психологічні закони поведінки людини як члена певної групи;
- розвиток позитивного соціального потенціалу: соціального інтересу, соціальної чутливості, соціальної уяви;
- розвиток здатності до емпатії, співчуття, співпереживання;
- формування комунікативних та поведінкових навичок і умінь позитивного та ефективної взаємодії з представниками різних соціальних груп.

Час проведення: 1 місяць

Періодичність зустрічей: 2 рази на тиждень (8 занять)

Тривалість кожного заняття: 4 години.

1 заняття

Тема: «Знайомство»

Мета: знайомство членів групи між собою, тренера з групою та встановлення правил групової роботи; отримання першого досвіду – говорити в групі.

1. вправа «Рукоштовування»

Мета: активізація учасників групи, встановлення первинного контакту.

Інструкція. Тренер пропонує учасникам групи, хаотично переміщуючись по кімнаті та зустрічаючись з кимсь, вітатись запропонованим способом: кивком головою, долонями, п'ятками, спинами, плечима тощо.

2. вправа «Автопортрет»

Мета: познайомити учасників групи.

Інструкція. Учасники сідають у коло. Кожному необхідно описати себе усно від імені третьої особи. Наприклад: Ніна – невисока дівчина 14 років. У неї темне волосся, зелені очі. Вона носить окуляри. Після короткого опису зовнішності необхідно перейти до опису рис характеру. Інші учасники групи можуть ставити запитання, спрямовані на уточнення деталей, але також запитуючи про третю особу.

Рекомендації: Ведучому необхідно керувати процедурою самоопису й постановки запитань. Питання мають бути по суті, відбивати зацікавленість у людині й орієнтовані на отримання додаткової інформації.

3. вправа «Очікування учасників»

Мета: дізнатися про очікування кожного, що пов'язані з роботою в групі.

Інструкція. Учасникам роздаються невеликі аркуші паперу (бажано липкого). Тренер просить молодь написати, що саме вони очікують від занять у тренінгу. Після цього аркуші вивішуються на дошці.

4. «Прийняття правил роботи в групі»

Як правило, досвідчений тренер і без встановлення правил може регулювати поведінку групи, однак частіше група виявляє ініціативу у створенні низки «законів групи». Перш ніж вводити основні правила та принципи групової роботи, необхідно «підготувати» учасників до неї. Це можна зробити за допомогою такого тексту:

Це коло, в якому ми сидимо, є простором нашої групи. У цьому просторі немає нічого й нікого, крім нас самих, крім того, що ми принесли сюди в собі. Це – найголовніше. Щось робити із собою ми можемо тут тільки за допомогою одне одного, тільки через одне одного. Тільки наше спілкування, те, що ми внесемо у груповий простір, допомагатиме зрозуміти себе. Ми пізнаватимемо себе через ті почуття, які викликаємо одне в одного, через ті відносини, які тут складатимуться. Щоб наше спілкування було ефективним, щоб воно допомогло кожному вирішити ті завдання, які він перед собою поставив, є кілька принципів групової роботи.

- **«Тут і тепер».** Головним є те, що відбувається зараз, які почуття кожного у цей момент, тому що тільки через актуальні переживання й через груповий досвід людина може пізнати себе. На заняттях можна користуватися тільки тією інформацією одне про одного, яку учасник надає про себе сам за час групової роботи. Не обговорюйте минулого досвіду спілкування. Виходити з приміщення під час занять не можна.
- **Принцип емоційної відкритості.** Якщо учасник думає або відчуває щось важливе постійно, «тут і тепер», то йому можна сказати про це, висловити свої почуття, щоб вони стали набутком групового досвіду.
- **Умійте слухати одне одного.** Це означає необхідність дивитися на того, хто говорить, і не перебивати його. Коли хтось закінчує говорити, наступний учасник, який бере слово, може стисло повторити те, що було сказано попереднім учасником, перш ніж розпочати викладати свої думки. Для того щоб привернути увагу до того, хто виступає, можна використовувати який-небудь предмет (наприклад, невеликий м'ячик), який під час дискусії (або обговорення) переходить з рук в руки. Під час виступу одного з учасників решта повинні зберігати мовчання.
- **Правило щирості.** Говорити треба тільки про реальні почуття, а не про ті, які б заспокоїли, виправдали або, навпаки, скривдили.
- **Не давати порад.** Пораду, нехай навіть необхідну і правильну, важко виконати, але не тому, що вона погана чи нереалістична, а тому, що порада – це, по-перше, індивідуальний спосіб дії, що не підходить для іншої людини, а, по-друге, – обмеження свободи іншого, що може викликати неусвідомлювану агресію.
- **Кажіть по суті.** Іноді учасники відволікаються від теми, що обговорюється. Замість того щоб спиняти таких учасників, ведучому дискусії необхідно сказати щось на зразок: «Я не зовсім розумію, як це пов'язано з нашою темою. Чи не могли б Ви пояснити, що мається на увазі?».
- **Виявляйте повагу.** Відвертість у висловлюваннях з'явиться тільки тоді, коли учасники засвоять, що можна не погоджуватись із чієюсь думкою, але неприпустимо оцінювати інших людей лише на підставі висловлених ними думок.
- **Працювати активно,** приймати участь у вправах, що пропонуються.
- **Особиста відповідальність.** Говорити на заняттях можна все, але за свої слова потрібно відповідати особисто. Хоч би що ти зробив – це твій вибір, за який відповідаєш ти перший.
- **Особистий внесок.** Усі дії, що відбуваються під час групової роботи, передбачають участь у них кожного учасника на рівних умовах із рештою.
- **Закон «нуль-нуль»** (про пунктуальність). Усі учасники повинні зібратися до встановленого часу.
- Принцип «сталості». Занять пропускати не можна.
- **Конфіденційність.** Те, що відбувається під час заняття, залишається між учасниками і не обговорюється за межами групи.
- Принцип «кола». Під час роботи кожен учасник має бачити всіх. Говорити на занятті можна тільки так, щоб мовця бачили всі.

- **Заборона на діагнози або оцінку.** Оцінка вчинку без запиту є обмеженням свободи волі, що породжує тривогу через можливі згодом оцінки. Це провокуватиме «закритість» деяких членів групи або прагнення чинити відповідно до принципів соціальної бажаності, підлаштовуватися.
- **Правило «стоп».** Якщо обговорення якогось особистого досвіду учасників стає неприйнятним або небезпечним, той, чий досвід обговорюється, може припинити обговорення теми, сказавши: «стоп».
- **Кожний говорить за себе, від свого імені.** Необхідно говорити не «Усі вважають, що...», а «На мою думку, ...» та ін.

5. вправа «Нояв ковчег»

Мета: розвиток міжособистісної чутливості та взаєморозуміння.

Біблійна ситуація: рятуючись від всесвітнього потопу, на кораблі у Ноя опинилося сім пар чистих і сім пар нечистих тварин. Назви тварин чоловічої та жіночої статі (наприклад: кобила, жеребець, голуб, голубка, свиня, кабан та ін.) пишуться на картках, які в цілковитій тиші роздаються учасникам.

Завдання. Використовуючи лише невербальні форми спілкування (і не показуючи картки з текстом один одному!) знайти свою пару.

Рекомендації: Інформація до міркування: хто відчував себе некомфортно й чому? Допомогали чи заважали спілкуванню невербальні канали передачі інформації в цій грі? Який ризик існує під час програвання описаної ситуації?

6. Вступна лекція з елементами дискусії «Мої і наші норми поведінки»

У повсякденному житті кожної людини нерідко виникає питання, як правильно діяти в тій чи іншій ситуації на роботі, в громадських місцях, вдома, у сім'ї, або, інакше кажучи, як узгодити свої вчинки з інтересами держави, інших людей. Відповідь на питання що до припустимої, бажаної і належної поведінки в переважній більшості випадків ми отримуємо зі сформованих у суспільстві соціальних норм, в яких у загальній формі акумулюється досвід багатьох поколінь людей.

У будь-якому соціальному суспільстві завжди існують соціальні норми, прийняті в даному суспільстві, тобто правила (писані і не писані) по яких це суспільство живе. Відхилення або недотримання цих норм є соціальним відхиленням або девіацією. Девіантна поведінка є однією з найбільш важливих проблем будь-якого соціального суспільства. Вона завжди була, є і буде присутня в людському суспільстві. І як би ми не хотіли від цього позбавитися, завжди будуть існувати люди, звані девіантами, тобто ті, які не можуть або не хочуть жити за правилами і нормами, прийнятими в тому суспільстві, в якому вони живуть. Проте різні соціальні суспільства відрізняються один від одного ступенем соціального відхилення, я маю на увазі, що в різних соціальних суспільствах може бути різна кількість індивідів, що потрапляють під визначення «девіант». Також у різних суспільствах може бути різна ступінь девіантності, тобто рівень відхилення від соціальних норм одного товариства може відрізнятись від іншого.

Соціальні норми – приписи, вимоги, побажання та очікування відповідної (суспільно схвалюваної) поведінки. Норми це ідеальні зразки (шаблони), що визначають те, що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях. Вони різняться масштабом. Перший тип – це норми, які виникають і існують лише у малих групах (молодіжних тусовках, компаніях друзів, сім'ї, робочих бригадах, спортивних командах). Вони називаються «груповими звичками». Наприклад, американський соціолог Е. Мейо, в 1927-1932 роках проводив хоторнські експерименти, виявив норми, які застосовували по відношенню до новачків, прийнятих у виробничу бригаду, старші товариші:

- не тримайся зі «своїми» офіційно;

- не говори начальству те, що може нашкодити членам групи;
- не спілкуйся з начальством частіше, ніж зі «своїми»;
- не виготовляй виробів більше, ніж твої товариші.

Другий тип – це норми, які виникають і існують у великих групах або в суспільстві в цілому. Вони називаються «загальними правилами». Це звичаї, традиції, закони, етикет, манери поведінки. Будь-якій соціальній групі притаманні свої манери, звичаї і етикет. Є світський етикет, є манери поведінки молоді. Є загальнонаціональні традиції і звичаї. Усі соціальні норми можна класифікувати в залежності від того, наскільки суворо дотримується їх виконання. За порушення одних норм слід м'яке покарання – несхвалення, посмішка, недобррозичливий погляд. За порушення інших норм жорсткі санкції – тюремне ув'язнення, навіть смертна кара.

Певна ступінь непокорі нормам існує в будь-якому суспільстві і в будь-якій групі. Порушення палацового етикету, ритуалу дипломатичної бесіди чи одруження викликає незручність, ставить людину в скрутне становище. Але воно не тягне за собою жорсткі покарання. В інших ситуаціях санкції більш відчутні. Користування шпаргалкою на іспиті загрожує зниженням оцінки, а втрата бібліотечної книги – п'ятикратним штрафом.

Соціальні норми виконують у суспільстві дуже важливі функції. Вони: регулюють загальний хід соціалізації, інтегрують індивідів у групи, а групи в суспільство, контролюють поведінку, що відхиляється, служать зразками, еталонами поведінки.

Яким чином вдається досягти цього за допомогою норм? По-перше, норми – це також і обов'язки однієї особи по відношенню до іншого або інших. Забороняючи новачкам спілкуватися з начальством частіше, ніж зі своїми товаришами, мала група накладає на своїх членів певні зобов'язання і ставить їх у певні відносини з начальством і товаришами. Стало бути, норми формують мережу соціальних відносин у групі, суспільстві. По-друге, норми це ще й очікування. Коли одні пішоходи рухаються по правій стороні вулиці, а що йдуть назустріч – по лівій, виникає впорядкована, організована взаємодія. При порушенні правила виникають сутички і безладдя.

З усього цього випливає, що якщо індивід дотримується всіх норм, визначених суспільством, то його поведінка відхиляється, якщо ж він не дотримує правила, то поведінка даного індивіда буде девіантною. Але зазвичай в суспільстві не існує людей, які б дотримувалися абсолютно всіх норм.

Питання для обговорення:

- Що значить «писані й неписані закони?».
- Де вони існують?
- Навіщо людям потрібно стільки правил, норм поведінки і законів?
- Закони, правила, інструкції – звужують або розширюють свободу людини?
- Які існують норми, закони і правила поведінки для молоді?
- Хто повинен прищеплювати підростаючому поколінню навички суспільно-нормативної поведінки?

7. вправа «Клубок ниток»

Мета: усвідомлення наслідків своєї поведінки.

Інструкція. Як бачите в руках у мене клубок ниток, давайте зіграємо в гру. Я говорю щось приємне своєму сусідові, а він передає кінець нитки свого сусіда з добрими побажаннями. Після того як нитка обійде всіх, задаються питання:

- З чим можна порівняти наш клубок (з життям)
- А якщо зараз зможемо знайти кінець нашої нитки, що це може означати? (Що наше життя протікає легко і гладко.)
- Що буде якщо заплутати нашу нитку? А стосовно нашого життя?

Уявіть собі, що життя – це наша нитка, і будь-який заворот і вузлик може призвести до тяжких наслідків.

8. вправа «Плутанина»

Мета: пом'якшення кордонів психологічного середовища.

«Плутанина» – надзвичайно поширена гра. Людина, яка буде «розплутувати» групу, повинна вийти з кімнати (відвернутися, заплющити очі). Вихідна позиція групи – кільце, утворене учасниками групи, що міцно взяли за руки. «Заплутування» – це будь-які спільні і одиночні дії членів групи за умови, що вони не розтискають рук. Результат «заплутування» – тугий вузол людей, переплєтених, але які міцно тримаються за руки.

9. вправа «Поплавець в океані»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Використовуйте цю вправу, коли Ви відчуваєте напруження або коли Вам необхідно контролювати себе, а Ви боїтеся, що вийдете з-під контролю, не впораєтеся із ситуацією.

Уявіть, що Ви маленький поплавець у великому океані... У Вас немає компаса, карти, керма, весел... Ви рухаєтеся туди, куди Вас несуть вітер і океанські хвилі... Велика хвиля може на певний час накрити Вас, але Ви знову виринаєте на поверхню... Спробуйте відчувати ці поштовхи і виринання... Відчуйте рух хвилі, тепло сонця, краплі дощу, морську воду, що підтримує Вас... Придивіться, які ще відчуття виникають у Вас, коли Ви уявляєте себе маленьким поплавцем у великому океані. Якщо Ви відчуваєте страх, то переконайте себе в тому, що Ви сильніші за хвилі і вітер, Ви не можете потонути, Ви знову і знову впливаєте з таємничих глибин, куди Вас намагається загнати стихія...

Рекомендації: *говорить повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.*

10. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

Дата заняття _____ Тренінгове ім'я _____

- 1) Під час занять я зрозумів, що ...
- 2) Самим корисним для мене було ...
- 3) Я був би більш відвертим, якщо ...
- 4) Мені не сподобалось ...
- 5) Найбільше мені сподобалося, як працював (а) ...
- 6) На наступному занятті я хотів би ...

Питання анкети можуть змінюватись, але проводити анкетування важливо в кінці кожного заняття.

11. Підведення підсумків.

Дуже часто учасники знаходять, що сказати з приводу заняття вголос. Актуальним є відповідь на питання «Як ви себе почуваєте?». Також можна використати кольороопис, де кожен колір – це умовне позначення того чи іншого настрою (радімо підготувати смужки або фігурки з кольорового паперу):

- червоний – захоплений;
- помаранчевий – радісний;
- жовтий – приємний;
- зелений – спокійний;
- синій – сумний;
- фіолетовий – тривожний;
- чорний – цілковито невдоволений.

2 заняття

Тема: «Який я?»

Мета: розвиток рефлексивних здібностей, самоаналізу, співставлення інформації «внутрішньої» та «зовнішньої».

1. вправа «Здравствуй, я тебе пам'ятаю»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі.

Інструкція. Учасники вітають один одного словами: «Здравствуй, я тебе пам'ятаю, ти...» і називають ім'я того, хто знаходиться зліва від них та найяскравішу його позитивну якість, яку пам'ятають.

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Нагадування про правила роботи в групі, необхідні уточнення.

3. вправа «Очі в очі»

Мета: встановити зоровий контакт, розвинути глибокі та довірчі відносини між учасниками групи.

Інструкція. Ведучий говорить про те, що в повсякденному житті люди частіш за все задовольняються поверхневими, неглибокими контактами один з одним, не намагаючись побачити, що почуває, переживає інший. Після цього ведучий пропонує учасникам на протязі 2-3 хвилин подивитись в очі іншим, намагаючись встановити контакт з кожним членом групи. По закінченню ведучий питає про почуття, що супроводжували учасників під час виконання вправи, кому і чому було важко.

4. вправа «Монстр»

Мета: формування самокритичності, прагнення до самовдосконалення, розвиток довірчих відносин в групі.

Інструкція. Всі ми визнаємо за собою різні недоліки. Але, чи насправді вони такі страшні? Уявімо, що у центрі нашого круга стоїть несимпатичне чучело, таке як ставлять на городах відлякувати птахів. Йому належать всі ті якості, які ми вважаємо своїми недоліками. Так, якщо хтось визнає за собою деякі недоліки, він говорить: «Цьому чучелу належить...» і називає недолік. Потім кожний з нас скаже, чим, взагалі, погані ті якості, що називали інші учасники.

Ведучий записує, ті якості, що називають учасники. І по закінченню висловлень останнього учасника, малює повну картину монстра.

5. вправа «Автомобіль»

Мета: сформувати навички активної взаємодії, вміння оперативно групуватись для виконання спільного завдання.

Інструкція. Перед учасниками стоїть завдання сконструювати автомобіль. Запчастини – члени групи. Через 10 хвилин Ви повинні представити свій автомобіль в дії та пояснити, із чого він складається, яку функцію виконує кожний учасник.

Рефлексія: Як обирались ролі? Чи задоволені Ви своєю роллю? Чи співпадає ця роль, з тією яку Ви граєте в житті? Чому Вас обрали саме на цю роль?

6. вправа-аутотренінг «Небо»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Інструкція. Уявіть, що зараз літній ясний день. Ви лежите на траві. Відчуваєте м'якість і свіжість цієї трави, її запах. Лежачі на спині, ви дивитеся в небо: чисте, безхмарне, блакитне. Споглядаєте його якийсь час. От у полі вашого зору з'явився метелик. Коли він пролітає над вами, відзначте, яким він здається невагомим, як гарно забарвлені його крила. Ви спостерігаєте, як він віддаляється, зникаючи з очей. Тепер ви побачили орла, що ширяє високо в небі. Ви стежите за його польотом і поступово все глибше проникаєте в блакитну далечінь неба. Потім ви спрямовуєте погляд ще вище. Тепер ви бачите, що високо в небі пропливає біла хмара. Спостерігайте за тим, як вона повільно

розчиняється. Нарешті перед вами – лише безмежне небо. Відчуйте себе небом – нематеріальним, безтілесним, всеосяжним. Відчуйте, що у вас немає меж, що ви присутні всюди. Ви можете досягти всього, проникнути крізь усе, ніщо не в змозі вас зупинити. Усвідомте в собі відчуття легкості духу, ширяння, відсутності будь-якого тиску.

Рекомендації: говоріть повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

7. вправа «Самооцінка поведінкових навичок і вмінь»

Мета: отримати оцінку своєї поведінки з боку, порівняти себе з оточуючими.

Інструкція. Ведучий малює на дошці (або вивіщує заздалегідь підготовлений малюнок) «драбину поведінкової майстерності». Лівий бік цієї драбини – майстер поведінки, правий – рівень майстерності. Завдання – знайти своє місце на цій драбині та посісти певне місце на ній відповідно до власних уявлень про самого себе. Наприкінці заняття можна повторити цю процедуру з різними рівнями додаткових завдань. Наприклад, кожному з учасників проранжувати решту учасників за рівнем поведінкових здібностей на початку заняття і після його проведення.

8. Рольова гра «Страшненький суд».

Мета: викликати відчуття консонансного сприйняття внутрішніх якостей свого «Я» і зовнішнього середовища.

Взагалі тема суду є надзвичайно благодатною на тренінгових заняттях, оскільки дає можливість учасникам давати зворотний зв'язок трохи в більш широкі межі, ніж дозволяє звичайна вимога без оціночного ставлення. Оскільки це невелике «порушення» відбувається все-таки в рамках цікавих ігрових процедур, то воно сприймається учасниками без особливих хворобливих ефектів.

Ця гра є модифікацією ігор, наведених у методичних розробках І. В. Вачкова «Самосуд», «Від суми та від тюрми ...» і «Страшненький суд».

Інструкція. На початку ведучий просить кожного члена команди намалювати фігуру людини і позначити на ній, знову ж таки, на думку кожного, всі свої негативні риси, приписавши їх до певних частин тіла. Після цього, кожен учасник повинен підійти до дошки або листа ватману і крейдою намалювати «найбільш небажані порочні» частини, з яких поступово склалася фігура «Архидіавола». Потім ведучий просить зобразити свої позитивні якості, прив'язавши їх, так само як і до цього, до певних частин тіла, і так само створюється збірний образ «Архангела».

Саме початок гри аналогічно першій частині вправи «Від суми та від тюрми ...», тобто гравцям пропонується зібрати «милостиню» з плюсів на своєму листі, що ставлять (або не ставлять) інші учасники. Ті, хто зібрав більше всіх «милостині» переходять у розряд «ангелів»; ті, хто зібрали менше, відповідно, «біси».

На суд виходить група учасників, яка виявилася за очками «в середині». Місце прокурора займає тепер «Архидіавол», а адвоката – «Архангел». Сторону обвинувачення підтримують біси, а захисту – ангели. Ведучі (прокурор та адвокат) приймають рішення, куди відправити душу – «Рай» або «Пекло». Потрапляючи туди, «душа» включається в ієрархію ангельської або бісівської канцелярії. У свою чергу, найбільш просунуті біси і ангели отримують право «на повторне життя», а це означає, що скоро їх знову чекатиме «страшненький суд».

У міру проходження етапів тренінгу в членів групи, як правило, з'являється усвідомлення тієї конфліктної зони, з якою їм хочеться працювати, яка для них є актуальною. Усвідомлюються і відпрацьовуються способи встановлення комунікативних зв'язків. У поведінці позначається важливість свідомої активності, наявності «іншого» в комунікативному полі.

9. Зворотний зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

10. Підведення підсумків.

3 заняття

Тема: «Я і інші»

Мета: сприяти розвитку вмінь бачити, відчувати, адекватно сприймати інших людей, ситуації, що виникають у процесі спілкування; формувати уважне ставлення одне до одного, до інших людей.

1. вправа «Привітання»

Мета: активізація учасників групи, встановлення контакту.

Інструкція. Група учасників довільно ділиться ведучим на дві рівні підгрупи-команди. Команди можуть підібрати собі назву. (наприклад «Забіяки», «Леви», «Пантери» та ін.). Підгрупи становляться навпроти один одній. Ведучий встає на чолі однієї з них та пояснює завдання. Його команда, що вишикувалася в потилицю один одному, підходить до суперників (іншої підгрупи) та вітається з кожним за руку. Ведучий починає це привітання-рукоштовування; два ланцюга (команди-суперниці) рухаються назустріч одна одній. Ця процедура нагадує привітання двох футбольних команд на змаганнях.

Аналіз анкет. Необхідні коментарі.

2. вправа-аутотренінг «Дзвін»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Уявіть, що Ви лежите на траві на лузі, оточеному горами. Відчуйте м'якість трави, на якій лежите. Вдихніть аромат навколишніх квітів. Подивіться вгору, у небо. Неподаляк підноситься невелика сільська церква. Ви чуєте, як залунав її дзвін. Його звук чистий і приємний. Це Ваш звук, що будить у Вас несподівану, невідому, відкриту колись радість. Ви знову чуєте дзвін. Цього разу звук сильніший. Відчуйте внутрішній відгук на цей звук, усвідомте, що він будить Ваші приховані можливості, рух струн серця, емоційну відповідь. Тепер прислухайтесь до поступового завмирання звуку й уловіть момент, коли він затишне й настане цілковита тиша. І знову ви чуєте дзвін. Звук наближається до Вас, і Ви відчуваєте, як він вібрує всередині Вас, у кожній Вашій клітинці, кожному Вашому нерві. У якийсь момент, можливо, на частку секунди, відчуйте себе цим звуком – чистим, вібруючим, безмежним.

Рекомендації: говоріть повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

3. вправа «Пара протилежностей»

Мета: усвідомлення унікальності інших і цінності різноманіття світу.

Матеріали: музичні інструменти; запис музичних фрагментів, протилежних за тональністю; магнітофон; ватман (на кожного учасника); журнали; ножиці; клей; образотворчі матеріали (олівці, фломастери, крейда тощо); щільна бавовняна нитка типу «Ірис» або мотузка.

Хід роботи:

1. Весь світ складається з протилежностей – чорне і біле; день і ніч; добро і зло і т.д. У кожному з нас так само досить протилежностей. Давайте зупинимось на парі «Агресивний – Доброзичливий». Перед вами листи ватману. Візьміть кожен по аркушу. Допмагаючи один одному, прикладіть лист до стіни і обведіть свій силует (від шиї вниз). Переверніть ватман і продублюйте свій силует з іншого боку.

2. Одна сторона ватману – це «Я-агресивний», інша – «Я доброзичливий». Використовуючи журнали (колаж) та образотворчі матеріали, заповніть ваш силует змістом так, щоб якомога повніше виразити ці протилежності в собі.

3. Для того щоб готову роботу можна було приміряти на себе, як частину костюму, відріжте необхідну довжину нитки і прикріпіть її у верхній частині силуету. Тепер при бажанні ви можете опинитися в «костюмі» доброзичливості чи агресивності, варто лише перевернути силует.

4. Одягнувши «костюм» на себе підійдіть до музичних інструментів, виберіть ті з них, за допомогою яких можна висловити одну й іншу протилежності. Так само можна використовувати підготовлені музичні фрагменти.

5. Походіть в «костюмі» однієї і іншої своєї сторони і спробуйте порухатися, як рухаються доброзичливі люди? А як агресивні? Які рухи роблять руки, ноги, що міняється в обличчі, ході і т.п.

6. Презентація протилежностей – кожен учасник, приміряючи одну зі сторін, розповідає про те, чим він заповнив силует, чому використовував ті чи інші кольори і символи; озвучує протилежності музичними інструментами і демонструє або розповідає про характерні рухи. Ведучий допомагає, задаючи уточнюючі питання.

Питання для обговорення:

- Що було найскладнішим у цій роботі?
- Для чого світу так необхідні протилежності і що вони дають нам?
- Що відбувається з людиною, якщо в ньому є тільки одна сторона, якщо він тільки доброзичливий чи тільки агресивний?
- Чи є кольори або символи, що об'єднують обидві сторони?
- Як агресивному навчитися бути доброзичливим і навпаки?

4. вправа «Я + Я = Ми»

Мета: корекція та розвиток довіри іншому.

Інструкція. По команді ведучого всі учасники одночасно вимовляють слово «Я», потім лякають у долоні на знак «+», знову говорять слово «Я», два рази плещуть у долоні на знак «=» і вимовляють слово «Ми». Ведучий пропонує кожному учаснику кинути м'яч іншому, відповідаючи на питання: Що доброго він знає про цього учасника? Що спільного у нього з цим учасником? В яких випадках він може покласти на цього учасника?

5. вправа «Викинути на пальцях»

Мета: розширення спектру невербальних засобів спілкування.

Інструкція. Групі на «раз-два-три» треба викинути на пальцях такі цифри, щоб їх сума дорівнювала заданій ведучим. Вправа повторюється до результату.

6. вправа «Місце зустрічі»

Мета: зняти тілесні затиски учасників; рефлексувати та розвивати невербальні засоби спілкування.

Інструкція. Тренер об'єднує групу в трійки. У кожній трійці розподіляють обов'язки. Один з учасників відіграє роль «глухонімого»: він нічого не чує та не може говорити, однак у його розпорядженні – зір, жести, пантоміміка; другий учасник грає «глухого паралітика»: він може говорити і бачити; третій – «сліпий і німий» – здатний лише чути й показувати. Усій трійці пропонують завдання, наприклад, домовитися про місце та час зустрічі. З огляду на пропоновані ролі зробити це складно. А хто сказав, що зрозуміти інших людей – це завжди легко?

Рекомендації: Для повноти відчуттів запропонуйте учасникам зав'язати очі, затулити вуха. Після вправи проаналізувати, скільки часу знадобилося трійкам на вироблення загального рішення. Які відчуття випробовує людина, обділена певними можливостями спілкування? Як можна допомогти цим людям?

7. вправа «Екстрасенс»

Мета: відпрацьовування на практиці навичок розуміння іншої людини.

Інструкція. Учасникам пропонують відчувати себе екстрасенсом, який уміє читати думки й почуття іншої людини за виразом очей, обличчям, позою (тобто як вона сидить тощо). Кожен вибирає одну людину, чий стан і думки буде вгадувати. Кожному учасникові дається 3 хвилини на те, щоб письмово викласти, про що він думав під час заняття, що відчував тощо. Потім усі сідають у велике коло, і кожен, звертаючись до людини, стан якої описував, розповідає їй про її стан і думки. Той, чий стан описували, може

прокоментувати розповідь, тобто висловити свою думку – підтвердити правильність висловів або спростувати їх.

Рекомендації: Перед початком виконання вправи можна запропонувати учасникам об'єднатися в пари й кожному охарактеризувати стан і думки свого партнера, тобто відпрацювати наступне завдання.

8. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

9. Підведення підсумків.

4 заняття

Тема: «Ми»

Мета: усвідомлення поняття найближче коло спілкування, групові норми і правила поведінки.

1. вправа «Я люблю себе за те, що ...»

Мета: усвідомлення власних переваг; створення робочої атмосфери.

Інструкція. Вправа проводиться в колі. Кожен по черзі говорить фразу «Я люблю себе за те, що ...». Не відволікайтеся на суперечки й обговорення з приводу ваших бажань. Просто висловлюйте їх по черзі, неупереджено і швидко.

Аналіз анкет. Необхідні коментарі.

2. Етюд «Книжкова сторінка»

Мета: згуртування колективу, формування вміння працювати разом.

Інструкція. Ведучий пропонує розбитись на підгрупи та кожній дає завдання проілюструвати одну сторінку з казки, що позначена на картці. На підготовку дається до 7 хвилин, потім кожна підгрупа презентує свою книжкову сторінку, а решта відгадує назву казки.

3. «Колірний аутотренінг» (за А. Лібіною)

Мета: допомогти учасникам усвідомити свої почуття. Налаштувати на аналітичну роботу. Людина знаходиться в розслабленому напівлежачому або лежачому стані.

1. Відчуваю приємну теплоту в усьому тілі. Дозволю всім м'язам тіла розслабитися. Кожна клітинка мого організму відпочиває. Мої очі заплющуються. В уяві виникає картинка: біля моєї правої ноги з'являється маленька блискуча кулька чорного кольору. Торкнувшись ноги, вона розчиняється в ній. Слідом за нею з'являється друга, третя, ціла низка чорних кульок – усі вони розчиняються в мені, заповнюючи також мою ліву ногу. Ноги стають м'якими, розслабленими, наповненими чорним кольором. Обидві ноги стають важкими. Чорні кульки заповнюють зсередини живіт, спину й усмоктують у себе гнів, страх, напруження. Я звільняюся від усіх страхів і тривоги. Обидві руки заповнюються чорними кульками, стають м'якими й розслабленими. Усе тіло, шия, обличчя й потилиця заповнюються чорним кольором, що впливає через маківку голови й розчиняється в повітрі.

2. Коричневі кульки скупчуються біля моїх ніг, я дозволяю їм проникнути в моє тіло. Моє тіло коричневе, розслаблене, тепле. Коричневий колір убирає в себе всі мої болі, хвороби. Мій організм здоровий. Я звільняюся від почуття провини й образи. Коричневі кульки виходять через маківку голови й розчиняються в повітрі. Мені стає затишно й комфортно.

3. А біля моїх ніг уже збираються сірі кульки. Безліч сірих кульок наповнюють мої ноги, руки, тулуб, проникають через обличчя в потилицю. Сірий колір убирає в себе рештки роздратування і невпевненості. Пройшовши через моє тіло, сірий потік розчиняється в повітрі. Мої почуття відкриті. Я спрямовуюся назустріч зовнішньому світу.

4. Мене захоплює й несе стрімкий синій потік. Я дозволяю синьому кольору заповнити все своє тіло. Умиротворення і спокій сповнюють моє тіло. Сині кульки забирають із собою напруження, мої м'язи звільняються від скутості.

5. Біля моїх ніг з'являються блакитні кульки. Блакитний колір сповнює все моє тіло. Я відпочиваю. Я цілком звільняюся від усього зайвого. У тілі відчуваю легкість і приємну розслабленість. Мені дихається легко й вільно. Дихання стає ритмічним і природним. Думки плінуть рівно і спокійно.

6. Жовто-зелені кульки через мої ноги заповнюють все моє тіло. Я відчуваю в усьому тілі живлющу енергію. Жовто-зелений колір усмоктує в себе усі погані думки про себе та інших, які йдуть разом з ним. Відчуваю запах весни й молоді трави. Я почуваюся енергійним і молодим. У всьому тілі відчувається бадьорість і свіжість.

7. Біля моїх ніг чути легкий сміх. Це сонячні жовті кульки проникають у моє тіло. Мені стає лоскотно. Невгамовні жовті кульки заповнюють все моє тіло. Вони проникають у кожен клітинку мого організму. Наповнюють мене радістю і веселощами. Хочеться сміятися. Сміється весь мій організм. На моєму обличчі з'являється посмішка. У мене чудовий настрій, я весь випромінюю радість і оптимізм.

8. Рожеві кульки будять у мені приємні емоції. Хвилі рожевого кольору омивають усе моє тіло. Мене сповнює почуття любові до себе й до світу. Від рожевого кольору з'являється солодкуватий присмак у роті. На губах я відчуваю аромат життя.

9. Хвиля оранжевого кольору омиває мене з голови до ніг. Оранжеві кульки заповнюють мене цілком. Мені хочеться зробити який-небудь рух пальцями рук і ніг, потягнутися всім тілом. Усі мої рухи стають м'якими й вільними. Оранжевий колір розтікається по всьому тілу. Він робить гнучким кожен мій суглоб. Оранжевий потік виходить із мене й розчиняється в повітрі.

10. От і червоні кульки збираються біля моїх ніг. Вони стрімко заповнюють все моє тіло. Мої м'язи наповнюються активністю. Я відчуваю енергію кожною клітинкою мого організму. Ця енергія змушує працювати всі м'язи тіла. Мені хочеться підвестися і щось робити. Червоні кульки дають стільки енергії, скільки потрібно моєму організму.

Мої очі розплющені, я роблю глибокий вдих і різкий видих. Я готовий іти назустріч новому життю.

Рекомендації: говорити повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

4. вправа «Групові міфи»

Мета: аналіз свого референтного оточення.

Практично в кожній групі є свої міфи, які відображають уявлення їх членів про відносини один з одним та оточуючими людьми. Через групові міфи людина може довгий час знаходитись у полоні хибних, шкідливих настанов. Ролі та обов'язки в групі, що пропонуються міфами та настановами, сприймаються як дещо святе, що не підлягає сумніву. Ніхто не ризикує аналізувати міфі і тим паче змінювати їх.

Групові міфи управляють поведінкою людини, причому вони самі цього не усвідомлюють. Чим більше людина прагне будувати своє життя згідно груповим міфам, тим більше вона ризикує нашкодити своїм відносинам з оточуючими людьми. Тим не менш, коли людина намагається якимось чином відійти від групових міфів, відхилитись від стандартних вимог, група негайно реагує.

Ця вправа познайомить молодь з самим поняттям «груповий міф», дозволить усвідомити міфи своєї групи і подивитись на них зі сторони.

Матеріали: робочий листок «Групові міфи».

Інструкція: У кожної людини є цілий комплекс внутрішніх переконань, згідно з якими вона буде своє життя. Є такі переконання (або їх можна назвати ще «міфи») і у групи або об'єднання молоді. Зараз я пропоную подумати над міфами та життєвими настановами, які існують в вашій групі (об'єднанні). Причому мені хотілось би, щоб ви спробували виділити із всієї сукупності переконань те основне, що керує всією внутрішньою та зовнішньою груповою політикою. Це самий головний груповий міф, що формує у членів

вашої групи настанови: стиль відношення до себе, один до одного та оточуючого світу, він також виокремлює головну особливість вашої групи. Зараз вам необхідно заповнити робочий листок. На його виконання вам дається 10 хвилин. Потім ми будемо разом обговорювати те, що у вас вийде.

Рефлексія:

- Сподобалась, чи ні мені ця вправа?
- Що я почував при заповненні робочого листка?
- Які плюси та мінуси існування групових міфів?
- Як можна дізнатись, що груповий міф шкідливий для мене?
- Як я оцінюю міфи, що існують в моїй групі?
- Обговорювались коли-небудь в моїй групі наші групові міфи?
- Як відреагують члени моєї групи на пропозицію обговорити це?

Робочий листок

ГРУПОВІ МІФИ

Унизу перелічені найбільш поширені групові міфи. Можливо серед них ви побачите ті, що мають відношення до вашої групи.

- Ми повинні триматись разом.
- В нашій групі немає трусів.
- Нам завжди не щастить.
- Нас ніщо не змінить.
- Наша група – унікальне явище.
- Кожний піклується про себе сам.
- Ми завжди і у всьому повинні бути першими.
- Ми талановиті, але світ цього не помічає.
- Всі хто поза групою намагаються нам нашкодити.
- Ми не такі як всі.

Подумайте, які міфи в прихованій формі притаманні вашій групі:

Чи відомі вам міфи інших груп та об'єднань?

5. вправа «Кордони»

Мета: Як і кожний живий організм, об'єднання молоді, будь то неформальне чи формальне, має свої кордони: воно як система відділяється від усього оточуючого світу і це в деякій мірі заважає членам цього об'єднання підтримувати значимі контакти з оточуючими. Негативними проявами «зовнішньої політики» об'єднання можуть бути як зовсім непроникні кордони, так і занадто відкриті.

В замкненій системі члени об'єднання відчують сильний тиск. Молоді в таких випадках важко відділитись від об'єднання, що значно гальмує їх розвиток та обмежує внутрішню незалежність, необхідну для будування міцних взаємин поза об'єднання.

Занадто відкрита система не створює у членів об'єднання почуття приналежності, необхідної захищеності та підтримки.

Наскільки відкритими або закритими повинні бути кордони об'єднання для того, щоб його члени почували себе в достатній мірі захищеними і в той же час могли в разі необхідності давати опір натиску групи? Ця вправа допоможе молодій людині поміркувати над цим та відчути, які кордони існують в їх об'єднанні.

Матеріали: папір для малювання, фломастери, крейда.

Інструкція. Кожне об'єднання молоді можна порівняти з невеликою країною. Якщо її кордони закриті, мешканці будуть почувати себе замкненими. Тоді неминуче виникнуть економічні труднощі, так як обмін товарами та послугами буде відбуватись тільки всередині країни. А уряд в такому випадку повинен розробити систему санкцій та штрафів для того, щоб мешканці не змогли проникнути за межі кордону.

Якщо ж маленька держава буде занадто відкрита, можуть виникнути інші проблеми: в середину країни може проникнути безліч чужаків. Уряд не зможе контролювати імпорту та експорту; мешканцям стане важче ототожнювати себе з своєю країною. В кожному об'єднанні по-різному вирішується питання кордонів. Особливо важливе це питання для молоді людини, тому що їй необхідно вирішити, в який час пора «емігрувати», щоб стати незалежною дорослою людиною.

Будь ласка, намалюйте картину, з якої зрозуміло, як у вашому об'єднанні вирішується питання кордонів. Ваш малюнок може бути будь-яким – символічним, абстрактним або реалістичним. Спробуйте показати, як члени вашого об'єднання створюють коло, наскільки проникні його межі і як звичайно ви визначаєте, хто відноситься до вашого об'єднання, а хто – ні. Покажіть, хто хотів би залишити об'єднання, хто вже це зробив, кому не можна це робити і т.д. На це завдання вам дається 10 хв.

По завершенню часу, відведеного на виконання вправи, кожен учасник презентує політику кордонів в своїй країні.

Рефлексія:

- Сподобалось, чи ні мені ця вправа?
- Які наслідки для людини має надмірна закритість кордонів об'єднання?
- Що для мене особисто означає кордони мого об'єднання?
- Що я відчував під час виконання вправи?

6. Гра «Зустріч двох цивілізацій»

Мета: розвиток умінь розуміти один одного, ефективно взаємодіяти, зробити крок назустріч партнерові.

Ця гра є потужним дидактичним потенціалом, що дозволяє розглядати її як полігон для вироблення моральних установок і здатності до прориву на більш високий рівень самосвідомості. Широко відомий варіант цієї гри під назвою «Дилема в'язня». Крім того, Н. Козлов описує її модифікацію «Червоне і чорне» (1993).

Варіант гри в парах має свої недоліки. Один з них полягає в тому, що ведучий не в змозі відстежити поведінку всіх гравців, і ті можуть домовлятися з партнерами про свої подальші дії. Уникнути цього можна за допомогою командної гри, наприклад, у формі, описуваної нижче.

Хід гри: група ділиться на дві команди (способи поділу – найрізноманітніші) і жеребкуванням визначається, яка команда буде грати роль землян, а яка – інопланетян.

Для ускладнення завдання, можна не визначати «землян», а зачитати для обох команд однакову вступну. Вступна: «Космічна експедиція з планети Х виявила незаселену планету, надра якої виявилися насичені різноманітними корисними копалинами і

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ

стратегічно важливими видами сировини. Але практично одночасно з вами на цю планету висадилися представники іншої високорозвиненої цивілізації, теж зацікавилися природними ресурсами планети. Помітивши присутність один одного, і ви, і екіпаж іншого корабля сховалися у своїх космічних кораблях, привівши в бойову готовність колективну і особисту зброю. Ця планета вкрай необхідна і тій, і іншій цивілізації. Мабуть, збройного зіткнення не уникнути. Питання в тому, хто почне першим, на кого ляже відповідальність за розв'язання військового конфлікту. Почалося тяжке очікування».

У принципі, ще залишається можливість мирно домовитися. Але між кораблями немає зв'язку, і щоб висловити свої пропозиції, необхідно залишити корабель і вийти назовні. Це ризик: суперники можуть не зробити такого ж кроку, а просто знищити конкурентів. У цій грі вам доведеться вирішувати, як вчинити, зробивши десять ходів. У залежності від вибору команд складаються різні ситуації, оцінка яких у балах наведена в таблиці 1.

Сенс таблиці досить ясний: якщо обидві команди починають військові дії, вони втрачають по три бали; якщо якась команда вирішує вийти з корабля для переговорів, а суперники прицілним вогнем зітруть їх з лица планети, то загиблі позбавляються п'яти балів, а влучні стрілки по парламентарям набувають також п'ять балів, коли ж представники обох цивілізацій вирішують спробувати удачі на шляху переговорів, то й ті, і інші отримують по три бали. Краще розвести команди по різних кімнатах.

Таблиця 1. Можливий варіант ведення протоколу в грі «зустріч цивілізацій».

Корабль 1 Інопланетяни	Корабель 2 Інопланетяни
відкрити вогонь	відкрити вогонь
+5	+5
відкрити вогонь	вийти назовні
+5	-5
вийти назовні	відкрити вогонь
-5	+5
вийти назовні	вийти назовні
+3	+3

За п'ять хвилин, відведених на кожний хід, команди повинні прийняти рішення. У разі, якщо рішення за цей час не прийнято, то команда штрафується на 3 бали. Голосувати можна скільки завгодно разів, але якщо при остаточному голосуванні є люди, які підняли руки «проти», то за кожного з них команда позбавляється 1 бала. Рішення команд передає суперникам ведучий або його асистент. Перемагає той, хто після десяти ходів набере максимальну кількість балів.

Ще одна модифікація в цій вправі це те, що «загиблі» в ході гри об'єднуються в плем'я аборигенів, тобто жителів планети, на якій відбуваються описані події. Команда аборигенів має принципово рівні права, але трохи інші можливості: по-перше, рівень їх розвитку – кам'яний вік, по-друге, чи захочуть взагалі до них прислухатися «інопланетні гості». У середині вправи можуть відбуватися різні трансформації, наприклад:

1. Планета, через яку і виник конфлікт, може називатися не інакше як «Земля».
2. Проблеми «аборигенного» населення можуть повністю ігноруватися – у нас в ряді ігор розглядалися навіть варіанти знищення планети, «щоб не загострювати міжгалактичного економіко-політичного конфлікту».
3. Лідери мають повне право випустити на переговори «під вогонь» спочатку своїх конкурентів, потім тих, хто не хотів солідарно голосувати за прийняте рішення – адже команда сама вибирала собі таких капітанів.

7. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

8. Підведення підсумків.

5 заняття

Тема: *«Правила та норми поведінки»*

Мета: усвідомлення того наскільки добре учасники розуміють вимоги, що пред'являють їм дорослі.

1. вправа «Ви ще не знаєте про мене, що я ...»

Мета: допомогти учасникам краще пізнати один одного.

Інструкція. Учасники по колу, по черзі, називають своє ім'я, і далі продовжують фразу «Ви ще не знаєте про мене, що я ...»

Аналіз анкет. Необхідні коментарі.

2. вправа «Перед строєм»

Мета: відпрацювання на практиці навичок уважності до інших.

Інструкція. Кілька учасників вишиковуються в одну шеренгу. Ведучий вибирає двох бажаних із решти, ставить їх обличчям до шеренги й пропонує запам'ятати вигляд кожного в строю. На огляд дається 2-3 хвилини, після чого їх просять вийти. За вказівкою ведучого деякі з учасників, що стоять у шерензі, вносять незначні зміни у свій одяг та зачіски. Потім учасники, що виходили по одному повертаються. Кожен з них називає ті зміни в зовнішності товаришів, які йому вдалося помітити.

3. Гра «Фламандська дошка»

Мета: подолання комунікативних бар'єрів у групі, розвиток умінь і навичок соціальної перцепції, зокрема, вміння помічати і інтерпретувати (розшифровувати) як звичні невербальні засоби спілкування, так і малопомітні мімічні рухи.

Ця гра є модифікацією відомого циклу тренінгових вправ І. Вачкова (1999). Сенс ігор цього типу – зручний перехід від розігріваючих, поверхневих вправ до більш тривалих і глибоких психологічних вправ, особливо якщо група вже склалася і тематичний контекст, в якому перебувають учасники принципово не змінюється.

Варіант 1. На самому початку вправи ведучий попереджає присутніх про зміну формату взаємин: «з цього моменту ми не маємо право на розмови по-українськи та російськи, правда, ви вільні у своїх невербальних вираженнях і маєте право говорити на будь-якій іншій мові світу». Потім розподіляються виписані на картки ролі між учасниками так, щоб роль кожного гравця була б невідома іншим, наприклад: «Тура», «Ферзь», «Король», «Пішак» і т.д.

Необхідно пам'ятати, що для учасників вправи зовсім не обов'язково знати правила гри в шахи або навіть те, як рухаються шахові фігури.

Варіант 2. Учасники групи по черзі-беруть картки. Показувати картку і говорити кому-небудь про те, що ви за фігура, не можна ні в якому разі. Добре б заздалегідь приготувати плакат, який зображає шахову дошку з розставленими на ній фігурами до початку партії.

Після того як ролі розподілені, звучить така **інструкція**: «Наша кімната стає шаховою дошкою. На ній потрібно розставити фігури, причому саме так, як вони зазвичай розташовуються перед початком гри. Тих, хто поняття не має про те, як правильно розставляються шахові фігури на дошці, я прошу звернути увагу на плакат. Ваше завдання – якомога швидше побудуватися в потрібному порядку. Іншими словами, кожен повинен зайняти в шерензі своїх соратників місце, запропонованій ролі. Подивимося, які фігури – білі або чорні – зуміють побудуватися швидше і без помилок. Я не стану вказувати, яка сторона нашої кімнати буде зайнята білими, а яка – чорними фігурами. У цьому ви визначитеся самі, вступаючи у взаємодію один з одним. Від вас вимагається чітке дотримання правил. У чому вони полягають? Найголовніше – ви можете спілкуватися один з одним тільки невербально. Забороняється писати – на папері або в повітрі – слова, що позначають колір вашої фігури. Забороняється показувати на білі або чорні предмети, пояснюючи свій колір. Якщо всім все ясно – почали! «

І в першому і в другому варіантах гри завдання, поставлені перед гравцями, далеко не прості. З одного боку, начебто б проходить командне змагання, а з іншого – жоден з учасників спочатку не знає членів своєї команди – необхідно дізнатися про своїх «сусідів» по полю і дати вичерпну інформацію про себе.

4. вправа «Права та обов'язки»

Мета: допомогти учасникам поміркувати не тільки над своїми правами, але й про обов'язки, які в них є в цьому віці.

Молоді люди повинні усвідомлювати, що в них є не лише права, але й обов'язки. Чим доросліше людина, тим сильніше вона дорожить своїми правами і відповідно прагне їх розширити. Однак по мірі дорослішання збільшується і список обов'язків.

Інструкція. Уявімо, що кожен з нас вже навчився жити так, щоб насолоджуватись власними правами та дотримуватися своїх обов'язків. Той, хто приймає лише свої права, не зможе бути щасливим, тому що в такому разі він ніколи не зможе навчитись жити в мирі та злагоді з іншими людьми.

Спочатку запишіть всі права, які, за вашою думкою, є у вас у вашому віці або які повинні бути. Потім запишіть обов'язки, які за вашою думкою, є у вас. Після цього в групах по чотири людини підготуйте список прав та обов'язків (в ньому повинно бути по десять пунктів в кожному розділі). Проранжуйте список так, щоб під першим номером в ньому значилось найбільш важливе право або, навпаки, найбільш важливий обов'язок.

Далі учасники повертаються в коло, для того, щоб обговорити цю вправу.

Рефлексія:

- Чи сподобалась мені ця вправа?
- Чи дізнався я щось нове?
- Наскільки врегульовані права та обов'язки учасників цієї групи?

5. вправа «Настанови та правила поведінки»

Мета: допомогти учасникам сформулювати для себе основні «настанови», які транслиують їм дорослі, та поміркувати над тим, що стоїть за ними.

Матеріали: Робочий листок «Настанови».

Інструкція. В цій вправі Вам необхідно поміркувати над деякими життєвими правилами, які стараються привити Вам дорослі. Іноді правила та настанови дорослих здаються надуманими, нудними, неприродними. Наставляючи, дорослі, з одного боку, прагнуть допомогти зорієнтуватися в житті, з другого – піклуються і про свій особистий спокій, оскільки їм здається, що, дотримуючись цих правил поведінки, людина буде щаслива та в безпеці. Не дивлячись на все це, завжди є сенс задавати собі питання: «Чого бажають від мене інші? Чого бажаю я? Як можна знайти компроміс?»

Зараз я роздам Вам робочі листки, на їх заповнення Вам відводиться 20хв.

Рефлексія:

- Сподобалась, чи ні мені ця вправа? Що я почував при заповненні робочого листка?
- Хто із дорослих пред'являє мені більше вимог?
- Наскільки добре я розумію вимоги, що пред'являють мені дорослі?
- Наскільки добре я сам виражаю свої вимоги?
- Чи було мені легко виявити переваги в тих вимогах, що мене особливо обурюють?
- Чи вдається мені поєднувати інтереси дорослих зі своїми інтересами? Які вимоги є для мене актуальними, а які – ні?

НАСТАНОВИ

Ця вправа допоможе Вам зрозуміти смисл деяких заборон які продукують дорослі. Закінчіть речення словами, які говорять звичайно Ваші батьки, вчителі, бабусі та дідусі. Пишіть те, що прийде Вам в голову перше.

Будь _____

Завжди треба _____

Погано, якщо ти _____

Ти повинен _____

Буде правильним, якщо ти _____

Тобі слід _____

Обов'язково треба _____

Ти поступаєш нерозумно, коли _____

Будь порядним і _____

Тобі слід бути вдячним за те, що _____

Ти не прав, якщо _____

Досвід доводить, що _____

Ніхто не _____

Слідкуй за тим, щоб _____

Ти живеш для того, щоб _____

Якщо ти _____,

то _____

Перечитайте речення що вийшли та спробуйте виділити з перелічених тверджень, те, що, за Вашою думкою, дорослі вважають найважливішим. Позначте його.

Що Ви думаєте про ці слова? В яких ситуаціях Ви їх чуєте? Хто Вам їх говорить? Чого від Вас вимагають? Які переваги в виконанні цієї вимоги? Які недоліки?

Чи можете Ви уявити собі, що спонукає дорослих транслювати вам цю настанову?

6. вправа «Альф»

Мета: закріплення знань учнівської молоді про соціальні норми поведінки.

Інструкція: На землю впав інопланетний корабель. Він розбився, але пасажир живий. На жаль, він не може повернутися назад. Земні атмосферні умови дозволяють йому існувати. Зовнішньо він подібний до людини, але трохи дивний (надміру волохатий). Це Альф. Як йому вижити на Землі? Група ділиться на дві команди, кожна з яких складає програму виживання Альфа, обов'язково визначає його правовий статус, норми поведінки, можливо, підкріплюючи свою думку статтями законів. Після роботи у групах, кожна команда захищає свій проект, де враховують:

- розмаїтість окреслених у програмі сфер життя;
- «способи виживання», придатні для Альфа;
- можливий результат (чого досягне Альф: стане рівноправним членом суспільства; піддослідною твариною; стане на шлях опору тощо).

Рефлексія: обговорення ефективних чи неефективних способів орієнтації в соціальному просторі.

7. вправа «Це кохання?»

Мета: Ця вправа дасть молоді можливість критично осмислити деякі стереотипи в питаннях любові і обговорити їх зі своїм другом або подругою.

Матеріали: Робочий листок «Це кохання?».

Інструкція. Я хочу запропонувати вам вправу, в якій ви зустрінетеся з різними поглядами на любов, що значно змінюються в ході культурного розвитку. Я припускаю, що в свідомості кожного з нас закладені стереотипи, що походять від різних культурних епох і традицій. Іноді вони доповнюють один одного, а іноді один одному суперечать. Людям властиво спиратися на ті твердження, які здаються їм найбільш вигідними. У якийсь момент деякі усвідомлюють, що любовний зв'язок від цього страждає. Мені здається, що кожному необхідно виробити свій погляд, своє ставлення до кохання, а потім дотримуватися їх і ділитися ним з тими, кого ми любимо.

Для виконання вправи вам необхідно заповнити Робочий листок «Це кохання?». У вас є 10 хвилин. А зараз об'єднайтеся в групи по чотири. Прочитайте висловлювання, перераховані в Робочому листку, і обговоріть, чому ви згодні або не згодні з деякими з них (15 хвилин). Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- На чому ґрунтуються мої погляди на любов?
- Хто або що сильніше за все впливає на формування цих поглядів?
- Які твердження викликали більше розбіжностей?
- З якими твердженнями згідно більшість з нас?

Робочий листок

«ЦЕ КОХАННЯ?»

Прочитайте наступні пропозиції і відзначте хрестиком ті, з якими ви згодні.

- ☐ Шлюби укладаються на небесах.
- ☐ Любов – це єдине, що важливо для спільного життя.
- ☐ Можна одночасно любити двох людей.
- ☐ Хто не любить себе, не зможе любити й інших.
- ☐ Любов – це хліб бідняків.
- ☐ Сексуальність – найважливіша складова любовних стосунків.
- ☐ Сексуальність без партнерства неприйнятна.
- ☐ Шлюб без дітей подібний супу без солі.
- ☐ Щоб любов тривала, у партнерів повинні бути однакові інтереси.
- ☐ Тільки той, хто здатний бути один, може любити.
- ☐ Ревнощі – доказ сильного кохання.
- ☐ Той, хто любить, робить все для іншої людини.
- ☐ Тому, кого любиш, завжди завдаєш біль.
- ☐ В любовному зв'язку потрібно пристосовуватися один до одного.
- ☐ Чим сильніше когось любиш, тим сильніше можеш на нього розсердитися.
- ☐ Любов і сексуальний потяг нерозривні.
- ☐ Сексуальність і чуттєвість – одне й те саме.
- ☐ Любов змінюється з віком.

Перечитайте пропозиції, які ви відзначили як правильні. Чи підходять вони один одному? Напишіть, що ви думаєте про це.

8. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

9. Підведення підсумків.

6 заняття

Тема: «Агресивна поведінка»

Мета: усвідомлення небезпечності та руйнівного впливу агресії на взаємостосунки молоді з оточуючими; відпрацювання навиків неагресивної поведінки.

Аналіз анкет. Необхідні коментарі.

1. вправа «Танець вогню»

Мета: згуртування колективу, формування вміння працювати разом.

Інструкція. Учасники тісно стискаються в коло, руки піднімають нагору і поступово в такт музиці бадьоро опускають і піднімають руки, зображуючи язички полум'я. «Вогнище» ритмічно погойдуюється то в один, то в інший бік, стає то вище (навшпиньках), то нижче (присідають і погойдуються). Дме сильний вітер, і багаття розпадається на маленькі іскорки, які вільно розлітаються, кружляють, з'єднуються один з одним (беруться за руки) по дві, три, чотири – разом. Іскорки світяться радістю і добром (посміхаються один одному).

2. вправа «Гнів»

Мета: знайти конструктивні методи вираження гніву та роздратування; показати молоді, що вони в змозі контролювати свої почуття.

Молодь часто відчуває по відношенню до батьків роздратування та злість. Це доставляє усім оточуючим багато клопоту. Однак агресію в юнацькому віці необхідно приймати як природне явище, що супроводжує вік молодої людини, яке дозволяє збільшити дистанцію між собою та дорослими, тим самим почувати себе більш незалежними та самостійними.

Матеріали: журнали, упаковка паперу для малювання, фломастери, ножиці та клей.

Інструкція. Я хочу запропонувати Вам вправу, що стосується важливого почуття, яке Ви часто відчуваєте. Це почуття називається гнівом або роздратуванням.

Мова піде про агресію, яка виникає без особливої причини. Цим вона відрізняється від звичайного гніву, який виникає, коли ми розсерджені, ображені або охоплені жагою помсти. Якщо згадаєте спалахи неусвідомленого, невмотивованого роздратування, то зрозумієте, що воно, як правило, виникає у зв'язку з світом дорослих. Я впевнена, що почуття це виконує важливу роль та функцію, тому дорослі не повинні йому ставати на заваді, але виражати роздратування та гнів необхідно таким чином, щоб нікому не приносити шкоди.

Сьогодні Ви будете вчитись виражати своє роздратування творчо. Для початку Вам необхідно зібратись в групи по-чотири. Використовуючи запропоновані матеріали, Ви повинні в своїх групах створити колаж, який символічно зобразить ваше роздратування, покаже, в чому воно проявляється і на кого направлено. Потім дайте назву своєму колажу.

Потім всі повертаються в велике коло, та разом обговорюють колажі.

Рекомендації: Після підведення підсумків буде доцільно вийти на вулицю всім разом та спалити колажі. Це символізує владу над гнівом і показує молоді, що вони в змозі контролювати свої почуття.

Рефлексія:

- Сподобалась, чи ні мені ця вправа?
- Як часто я відчуваю безпідставний гнів?
- Як я виражаю своє роздратування? Як на це реагують оточуючі?
- Яким чином я виходжу з стану роздратування?
- Наскільки легко мені було визнати, що я часто роздратовуюсь без причини?

3. вправа «Добре тепло»

Мета: вправа на релаксацію.

Інструкція. Встаньте в коло і ніжно візьміться за руки. Від мене вправо піде «тепло», тобто я легенько потисну своєму сусідові справа руку, він – наступному, і так по колу. Давайте спробуємо. А тепер те ж саме, але з закритими очима. Подивимось, як група дружно спрацює.

4. вправа «Світ очима агресивної людини»

Мета: навчання молоді навичкам розпізнання та контролю ненормативної поведінки.

Інструкція. Сьогодні ми з Вами будемо говорити про агресію та агресивну поведінку. Що ж таке агресія? Латинське слово «агресія» означає «напад». У психологічному словнику надається наступне визначення: «Агресія – деструктивна поведінка, що не відповідає нормам та правилам існування людей у суспільстві, яка приносить фізичний або моральний збиток людям або викликає психологічний дискомфорт».

Поміркуємо разом, за якими ознаками ми можемо відрізнити агресивну людину? (Як вона виглядає? Як та що говорить? Як поводить себе під час розмови? Яка в неї поведінка?). Наприклад: агресивна людина завжди дивиться зверхньо, злобно, нападає, загрожує, голосно говорить, може розмахувати руками, веде себе грубо, нахабно, недобррозичливо тощо.

Психологами розроблено критерії визначення агресивності молоді людини:

- часто губить контроль над собою;
- часто сперечається, свариться з дорослими;
- часто відмовляється виконувати правила;
- часто спеціально дратує людей;
- часто звинувачує інших в своїх помилках;
- часто заздрить, мстить;
- чутливий, дуже швидко реагує на різноманітні дії оточуючих (однолітків та дорослих), які його дратують.

А зараз ми з Вами проведемо гру. Одному з учасників необхідно буде виконати будь-які неагресивні дії (наприклад: встати, покласти ногу за ногу, посміхнутися, підморгнути). Інший учасник повинен прокоментувати дії першого з позиції агресивної людини (наприклад: ти встав, тому що хочеш штовхнути ногою мій стілець; ти посміхаєшся, тому що хочеш сказати про мене яку-небудь образливу фразу і т.д.). Інші учасники можуть пропонувати свої коментарі.

Поміркуємо разом, чи може людина в стані агресії правильно оцінювати ситуацію? Дії агресивної людини є конструктивними чи деструктивними? Чи може агресивна поведінка призводити до конфліктів?

5. вправа «Танець змії»

Мета: усунення затисків в тілі, що пов'язані з придушенням агресії.

Інструкція. Учасники перебувають у колі. Кожен учасник розповідає яка він змія (описує детально). Потім всі змії починають шипіти, спочатку спокійно, потім якомога голосніше і агресивніше. Раптом однієї із змії хтось ззаду (тренер) «наступає на хвіст», вона вистрибує в коло і показує свою реакцію на те, що їй хтось наступив на хвіст. Реакція повинна бути максимально яскравою. Так всі змії повинні це прожити. Після закінчення учасники діляться враженнями, своїми почуттями, відбувається аналіз у групі.

6. вправа-аутотренінг «Уявна подорож»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Інструкція. Після попереднього розслаблення учасників і занурення ведучий говорить: «Ви стоїте на лузі. Ще ранній ранок, але вже гріє сонце. Ви відчуваєте його промені на своєму обличчі, а м'який вітерець щось шепоче вам. Ви йдете через поле до невеликого пагорбу, з якого видно всю околицю. Ви стоїте на пагорбі і бачите гігантського птаха, що наближається до вас. Це величезний птах. Але ви не тікаєте від нього – це добрий птах з м'якими крилами. Він сідає поряд з вами, і з нього сходить маленький чоловічок. Він говорить, що ви можете летіти на цьому птасі куди завгодно (пропонується представити бажане для кожного місце). Ви повертаєтесь, маленький чоловічок сідає на птаха і летить».

Рекомендації: говорити повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

7. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

8. Підведення підсумків.

7 заняття

Тема: *«Конфліктна поведінка»*

Мета: показати можливість вирішенні більшості суперечок при прагненні знайти конструктивні способи їх подолання.

1. вправа «Скульптура настрою»

Мета: сприяння формуванню досвіду самоконтролю.

Матеріали: дріт, кусачки для дроту.

Завдання. З дроту зробити скульптуру свого настрою, придумати назву і легенду (що, звідки, чому і т.п.). Виставка-презентація скульптур. Простір організується таким чином, щоб молоді люди могли вибрати зручне місце для своєї скульптури, розмістити її там і поставити табличку з назвою.

Поруч з скульптурами тренер приклеює чисті листочки. Завдання учасників групи походити по «музею» і підписати назви до кожної скульптури (свої асоціації). У результаті на кожному чистому листочку повинен з'явитися список назв до кожної скульптури.

Потім вся група відправляється на екскурсію. Коли група зупиняється біля скульптури, її автор презентує свій твір, розповідаючи, який настрій вона відображає, як називається, легенду, а також свої думки з приводу асоціацій групи, написаних на листочку.

Рефлексія: Учасники діляться враженнями від роботи і виставки, висловлюють свої почуття. Якщо хтось з учасників зробив поганий настрій або деструктивний стан і хотів би позбутися від нього, запропонуйте йому змінити скульптуру, щось прибрати або додати.

Аналіз анкет. Необхідні коментарі.

2. вправа «Любов і лютість»

Мета: Коли ми відчуваємо любов чи злість, це викликає у нас абсолютно різні тілесні відчуття. У цій грі молодь вчиться звертати увагу на свої тілесні відчуття у зв'язку з переживанням ними сильних почуттів. Одночасно вони вчаться усвідомлено викликати у себе ці почуття. Тим самим вони доводять собі, що можуть контролювати власні емоції.

Інструкція: Розбийтеся на пари. Встаньте один навпроти одного і виберіть, хто з вас буде робити цю вправу першим, а хто при цьому буде спостерігачем. Закрий очі і уяви собі кого-небудь, кого ти дуже любиш. Повністю сконцентруйся на почутті любові, нехай воно посилюється. Де це почуття розташоване у твоєму тілі? Якої воно температури? Який у нього колір? Яке воно на дотик? Повністю сконцентруйся на почутті любові, яке посилюється все більше і більше. Спрямуй на нього всі свої думки і відчуття (1 хвилина). Тепер відкрий очі і вислухай розповідь свого партнера про те, що він при цьому спостерігав.

Питання спостерігачеві: Що ти бачив? Ти можеш здогадатися, про кого з такою любов'ю згадував твій партнер і що він при цьому думав? Поговоріть один з одним про те, що ви при цьому виявили.

Питання до того, хто робив вправу: Де в своєму тілі ти відчував любов? Чи можеш ти як-небудь описати це почуття? (2 хвилини).

А тепер знову закрій очі і уяви собі людину, яка виводить тебе з себе. Повністю сконцентруйся на почутті злості. Нехай ця лютість зростає. Де в твоєму тілі розташовується це почуття? Якої воно температури? Якого воно кольору? Яка на дотик поверхня цього почуття? Сконцентруй всі свої відчуття і думки на цьому (1 хвилина). Тепер відкрий очі. Нехай твій партнер розповість все, що він спостерігав. Що він бачив на цей раз? Де в своєму тілі ти відчував ненависть? Як ти можеш описати це почуття? (2 хвилини).

Потім учасники міняються ролями в парах, інструкція повторюється.

Аналіз справи: Яке відчуття ти відчував сильніше – любов чи злість? Чи є хтось, кого ти, то любиш, то ненавидиш? Чому ми любимо інших людей? Чому ми іноді сильно сердимось на інших людей? Що відбувається, коли ми частіше відчуваємо злість, ніж любов? Ти знаєш, як можна припинити почуття злості?

3. вправа-лекція «Молодь та конфліктна поведінка»

Мета: розвивати уявлення про сутність конфліктів, розуміння природності їх виникнення в повсякденному житті, їх потенціалу; відпрацювати стратегії вирішенні повсякденних конфліктів.

Матеріали: Плакати з визначенням понять «конфлікт», «компроміс».

Інструкція. В повсякденному житті люди часто стикаються з ситуацією конфлікту. *Конфліктом* звичайно вважають протиріччя та розбіжності, що виникають між людьми із-за не співпадіння їх інтересів, поглядів, установок, прагнень.

Текст розміщується на дошку або у центр круга. Учасники обговорюють, чи можливо в житті повністю уникнути конфліктів; якщо між батьками та друзями виникає конфлікт, чи означає це, що відносини або дружба закінчилась.

Далі учасникам пропонується поділитись на 4 групи. Кожна отримує опис конфлікту та завдання знайти таке його рішення, щоб воно максимально враховувало інтереси сторін.

Конфліктні ситуації:

1. Ти бажаєш сьогодні погуляти довше, а батьки не дозволяють, між вами виникла конфліктна ситуація.
2. Ти любиш слухати голосну музику, це доставляє дискомфорт сусідам, з приводу цього у тебе часто виникає з ними конфлікт.
3. Перед сном ти часто засиджуєшся за переглядом цікавих фільмів, передач. Це заняття настільки захоплює тебе, що ти не можеш відірватись та лягти спати. Із-за цього у тебе виникають конфлікти з батьками.
4. Ваших батьків не було вдома, ви взяли дорогу їм річ та ненавмисно її зіпсували. Коли батьки повернулись назріла конфліктна ситуація.
5. Вашим батькам та вчителям не подобається стиль вашого одягу, через це між Вами часто виникають конфлікти.

Через 5-7хв. групи презентують свої варіанти рішення конфліктів.

Можна сказати, що більшість життєвих конфліктів можна вирішити на основі компромісу, тобто такого рішення, коли кожна сторона йде на часткові поступки для загального комфорту. Компроміс можливий за умови якщо обидві сторони проявляють прагнення вирішити конфлікт мирним шляхом. На дошку або в центрі кола розміщується визначення компромісу. **«Компроміс – це угода на основі взаємних поступок».**

Здавна для того, щоб конструктивно вирішувати конфлікти або не допускати їх розвитку, в більш важливих галузях взаємодії людей створювались різноманітні правила та норми поведінки. Поміркуємо, які існують правила на випадок конфліктів між: пішоходами та водіями (правила дорожнього руху); між покупцями та продавцями (правила торгівлі); між працедавцями та працівниками (посадові інструкції) та ін. Для вирішення конфліктів між близькими людьми теж існують правила та норми (моральні).

Учасникам пропонується ознайомитись з плакатом «Безпрограшний метод вирішення суперечок»:

1. З'ясуйте як можна точніше, в чому саме причина розбіжностей.
2. Намагайтесь знайти максимальну кількість варіантів рішення конфлікту.
3. Дайте оцінку всім варіантам та оберіть той, що максимально відповідає інтересам всіх сторін конфлікту, домовтесь діяти згідно з ним.
4. Обов'язково дотримуйтесь досягнутим домовленостям.

5. Обговоріть, що ви будете робити, якщо справи підуть не так, як ви хотіли.

Учасникам пропонується привести приклади конфліктів між близькими людьми та спробувати вирішити їх на основі запропонованого безпрограшного метода вирішення суперечок.

4. вправа «Симфонія конфлікту»

Мета: розвиток невербальної експресії, формування ефективних способів спілкування з однолітками на основі аналізу цілей, намірів, потреб учасників комунікації.

Матеріали: музичні інструменти.

Інструкція. У ситуації спору, сварки або конфлікту ми підвищуємо голос, кричимо, а іноді застосовуємо і фізичну силу. Зараз ми розіб'ємося на пари. Кожен візьме в руки один музичний інструмент. У парах ви будете сваритися і сперечатися, тільки незвичайним способом – за допомогою музичних інструментів. Слухайте уважно. Постарайтеся зрозуміти, про що говорить інструмент партнера і тільки після цього вступайте в суперечку. Використовуйте всі можливості музичного інструменту – від тихого опору до шаленого обурення. Спробуйте зобразити, коли відчуєте необхідність, як звучить фізична агресія, наприклад, бійка. А тепер розіб'ємося на дві групи. Це вже конфлікт двох груп (стінка на стінку). Сперечаємося і сваримося тільки за допомогою музичних інструментів. Починаємо по команді ведучого. А як звучить групова бійка? Знову ділимося на пари і тепер ваше завдання розпочати суперечку, а потім намагатися вийти з неї, зупинити конфлікт або бійку. Використовуємо тільки музичні інструменти.

Питання для обговорення:

- Як звучить симфонія конфлікту?
- Що в спорі або сварці посилює агресію, як це проявлялося за допомогою інструментів?
- Як звучить груповий конфлікт?
- Як ви розуміли, що конфлікт стихає або посилюється?
- Які звуки допомогли вийти з конфлікту?

5. вправа «Чарівне слово»

Мета: знаходження засобів для заспокоєння внутрішнього агресивного настрою.

Інструкція. Коли ми хвилюємося, роздратовані, ми можемо вимовити про себе чарівне слово, і відчуємо себе трохи впевненіше і спокійніше. Це можуть бути різні слова: «спокій», «тиша», «ніжна прохолода», будь-які інші. Головне, щоб вони допомагали вам. Після закінчення ведучий запитує, які «чарівні слова» підібрав кожен з учасників і що він відчув.

6. вправа «Порушник спокою»

Мета: Суспільство розвивається нормально, коли люди проживають все те, що несе з собою той чи інший життєвий цикл і віковий період. Це і нові можливості, і нові успіхи, і проблеми, і кризи. Розвиток ускладнюється, якщо люди штучно гальмують його, жорстко контролюючи свої вчинки, почуття і думки. У такому разі їх життя перетворюється на низку завчених, стереотипних дій, викликаних страхом спонтанності і непередбачуваності. У подібній системі молода людина, яка порушує суспільні правила (часто навмисно і перебільшено), тим самим оживляє догматичне і «мертве» життя в суспільстві. Фактично це означає, що нерідко молодь до подібної поведінки підштовхує саме суспільство. У цій вправі молоді люди отримують можливість усвідомити цей взаємозв'язок.

Інструкція: Всі ми знаємо безліч історій про те, як молодь своєю поведінкою і порушенням суспільних норм прагне вивести з рівноваги всіх оточуючих. Давайте спробуємо разом з'ясувати, до чого це може привести. Придумайте невелику історію, в якій молода людина поводить себе так, що викликає обурення в дорослих.

Подумайте, хто це повинен бути – юнак чи дівчина, скільки йому або їй повинно бути років і т.п. Опишіть, що саме він робить, як його батьки на це реагують і чим ця

історія закінчується. Запишіть цю історію і підпишіть свій листок. На це вам дається 10 хвилин.

Зберіть листи, а потім послідовно зачитайте будь-які дві історії. Назвіть імена обох авторів, але тим не менш не кажіть, хто з них яку історію написав. Попросіть учасників подумати над розповідями, порівняти їх і поділитися з групою своїми думками, що виникли, почуттями й асоціаціями.

Питання для обговорення:

- Яким чином я порушую спокій у своїй родині?
- Хтось з інших членів моєї сім'ї порушує її спокій?
- До чого призводить порушення спокою в родині?
- Де б я провів межу між вчинками цікавими, хоч і тими, що порушують правила, і вчинками небезпечними – для мене і членів моєї родини?
- Як моя історія розповідає про мене?
- Що значать для мене відгуки інших учасників про мою історію і про мене?
- З чією думкою я не згоден?
- Чи приймаю я правила, встановлені в моїй родині, або ж ставлю їх під сумнів?

7. вправа «Ревізія взаємин»

Мета: усвідомлення власних потреб і бажань у встановленні взаємостосунків з оточуючими.

Інструкція. Намалюйте себе і оточуючих вас в житті людей символічно, у вигляді кружечків. Намалюйте стрілки від вас до інших людей і від них до вас. Позначте, що саме ви даєте іншим, і що вони дають вам. Це може бути що завгодно: почуття, предмети, явища, дії. Підпишіть ці стрілки. Намалюйте також стрілки, що позначають те, що ви віддаєте не цим людям, а в навколишній світ, а також намалюйте такі ж знаки від інших людей: що вони віддають не вам, а іншим людям.

Тепер погляньте на свій малюнок і дайте відповідь на питання: З ким і як ви контактуєте: з ким більше, з ким менше? Від кого ви більше отримуєте? Від кого – менше? Кому ви більше даєте? А кому – менше? Що є спільного, які закономірності ви бачите? Чи уникаєте ви контактів з ким-небудь? Чому? Чи хотіли ви контактів з ким-небудь? Чому? Чи уникаєте ви чийогось бажання контактувати з вами? Чому? Чи хотіли ви, щоб хто-небудь ще контактував з вами? Чи отримуєте ви від інших все, чого ви потребуєте? Чи вдається вам віддавати в навколишнє середовище все, що ви хочете віддати, і все, що вам не потрібно?

Тепер намалюйте довгу лінію потреб у контактах, один кінець якої відповідає повному уникненню контактів, а другий – повному і безперервному прагненню до контактів. Дайте відповідь на наступні питання: Де ви розташуєте себе на цій лінії? За якими ознаками свого життя і подій ви дізнаєтеся, що знаходитеся саме в цьому місці цієї лінії? Де ви хотіли б бути розташовані? За якими ознаками ви зможете дізнатися, що прийшли до того, до чого хотіли б прийти?

8. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

9. Підведення підсумків.

8 заняття

Тема: «Підведення підсумків»

Мета: закріплення отриманих навичок і вмінь самоаналізу та самокорекції поведінки; усвідомлення якісних змін, які забезпечують людині орієнтацію в соціальній діяльності.

1. вправа «Ти мені подобаєшся тим ...»

Мета: відпрацювання навичок розуміння відчуття інших людей.

Інструкція. Учасники стають у коло. Ведучий кидає м'яч одному з учасників, говорячи при цьому: «Мені в тобі подобається ...» і називає якість, що подобається, яка належить цій людині (кілька якостей).

Учасник, який отримав м'яч, кидає його іншій людині і називає якості, які сподобались йому в цій людині. М'яч повинен побувати у всіх учасників.

Аналіз анкет. Необхідні коментарі.

2. вправа «Що є Я?»

Мета: допомогти досягти високого рівня самосвідомості і відкрити своє справжнє «Я».

Існує припущення, що кожен з нас подібний цибулині, тобто складається з різних пластів, що приховують найголовніше: нашу сутність. Ці пласти можуть мати позитивний або негативний характер. Вони відображають різні аспекти нашої особистості і наші взаємини з навколишнім світом. Деякі з цих пластів подібні фасаду або масці, що приховує те, що нам не подобається в самих собі. За іншими ховаються якісь позитивні якості, які ми нездатні усвідомити до кінця. У будь-якому разі десь за цими пластами, в глибині кожного з нас знаходиться центр творчості та вібрації – наше справжнє «Я», таємнича сутність нашої істоти.

Вправа полягає у відповіді на питання «Що є Я?». Виберіть місце, де ви зможете залишитися наодинці з собою і де вас ніхто не потривожить. Візьміть аркуш паперу, напишіть число і заголовок: «Що є «Я»?». Потім постарайтеся дати письмову відповідь на це питання. Будьте як можна більш розкуті і відверті. Періодично зупиняйтеся і знову ставте собі це питання. Розслабтеся, закрийте очі, очистіть голову від сторонніх думок. Знову поставте собі запитання «Що є Я?» і спостерігайте за образом, який постане перед вашим внутрішнім зором. Не намагайтеся міркувати або робити якісь висновки, просто спостерігайте. Потім відкрийте очі і детально опишіть все, що ви бачили. Охарактеризуйте відчуття і його значення. Встаньте так, щоб навколо вас було достатньо вільного місця. Закрийте очі і знову запитайте себе: «Що є Я?». Ви відчуєте коливання вашого тіла. Довіртеся його мудрості, рух має розгортатися до тих пір, поки у вас не виникне відчуття його завершеності. Після закінчення викладіть на папері пережите вами. Рекомендується виконувати цю вправу протягом якогось періоду часу. Його дія посилюється при повторних заняттях.

3. вправа «Формування ідеальної моделі»

Мета: розробка ідеальної моделі «Я», реалістичного бачення того, чим ви можете і хочете стати.

Творча уява – потужний засіб розвитку особистості. Його можна успішно використовувати при розробці ідеальної моделі, концепції чи образу особистості, забезпечуючи напрямок і можливості зовнішнього вираження в навколишньому світі. Розробка ідеальної моделі означає створення реалістичного і досяжного образу, який чітко враховує все те, що існує в нас, або дозволяє проводити заміну того, що обмежує нас, надає нам деяку однобічність і недосконалість. Ці внутрішні усвідомлені або неусвідомлені аспекти нашої особистості не тільки відмінні за характером, походженням і енергетичного рівня, але часто взаємовиключають одне одного або перебувають у стані конфлікту.

Для цього, перш за все, необхідно виділити і розібратися в безлічі аспектів, які обмежують наше сприйняття того, чим ми можемо стати. Після виявлення всіх можливих конфліктів починається процес цілеспрямованого втілення ідеальної моделі. Ідеальна модель не є етапом у досягненні досконалості. Це скоріше ще один крок на шляху розвитку, одна зі стадій, мета яких полягає у зміцненні або надання закінченої форми якогось погано проявленого аспекту особистості, у формуванні бажаної якості або сукупності властивостей, у виробленні більш ефективного напрямку діяльності і т.д. Таким чином, це реальна модель

внутрішнього і зовнішнього життя, до якої ми прагнемо і яку можемо модифікувати і збагачувати в міру зміни нашого «Я».

Матеріали: Візьміть психологічний щоденник і приготуйте папір (не менше семи великих листів для малюнків), масляні фарби, кольорові олівці чи пастель.

Інструкція. Виберіть місце, де вас ніхто не потривожить (важливо довести вправу до кінця без перерви і стороннього втручання). Сядьте зручно, розслабте м'язи, заспокойтеся. Очистіть голову від думок, але зберігайте контроль над подіями. Потім уважно прочитайте наступні слова:

1. Кожен з нас якось недооцінює себе. Кожен створює якийсь образ або модель самого себе, яка набагато гірше того, що він (вона) є насправді. Іноді ми вважаємо, що це справжня модель.

Тепер закрийте очі і зосередьтеся. Уявіть собі цей образ. Спробуйте побачити його дуже яскраво. Зверніть увагу на почуття. Вивчіть образ, постарайтеся проникнути в нього як можна глибше. Відкрийте очі. Намалюйте побачене. Іноді це може бути образ людини, іноді символ або абстрактне поєднання кольорів. Якщо ви нічого не побачили, почніть малювати і подивіться, що з цього вийде. Закінчивши малювати, запишіть всі думки, що мають відношення до образу. Проаналізуйте ваші почуття, сенс, який ви побачили в малюнку, роль образу в повсякденному житті чи будь-яку іншу пов'язану з цим образом інформацію.

Зосередьтеся на собі, відкинувши образ. Глибоко вдихніть кілька разів. Розслабтеся і заспокойтеся. Очистіть голову від думок, але зберігайте контроль над подіями. Потім уважно прочитайте наступне твердження і попрацюйте з ним по описаній вище схемі. Закінчивши малюнок і записавши думки, переходьте до наступного твердження і т. д., поки не дійдете до пункту 6 включно.

2. Я переоцінюю себе. Образ самого себе, який я малюю, краще, ніж я є насправді.

3. У мені таємно живе ще один прекрасний образ тієї людини, яким би я хотів бути. Зазвичай він перебільшений і недосяжний на практиці і, отже, стерильний.

4. Крім того, існує образ того, яким би я хотів виглядати в очах інших людей. Він – повна протилежність тому, яким я з'являюся перед ними насправді.

5. В мені також живуть образи, що є відображенням того, яким бачать мене люди, що думають про мене, тобто образи-проекції. Деякі з них мені подобаються, інші я відкидаю.

6. Нарешті, існує ще один образ. Це образ того, яким мене хотіли б бачити інші люди, що вони чекають від мене і як хочуть змінити.

Розкладіть малюнки по порядку і уважно розгляньте кожен з них. Відтворіть пережиті почуття щодо кожного образу, назвіть їх. Встаньте, закривши очі, і відчуйте всі обмеження, які несуть в собі образи. Відчуйте їх вагу і негативний вплив. Потім рухом тіла струсіть їх з себе. Позбавтеся від їх тяжкості, скиньте ці помилкові, нав'язливі образи зусиллям волі, накажіть їм піти. Прислухайтесь до себе, до того, як ви себе відчуваєте. Потім відкрийте очі.

Сядьте, знову закрийте очі, зосередьтеся на собі. Подумайте про те, яким би ви дійсно хотіли і реально могли стати насправді. Створіть цей образ всередині себе. Робіть це повільно і ґрунтовно. Вивчіть образ, постарайтеся дізнатися його як можна краще. Уявіть себе таким. Потім додайте ті риси й аспекти, які ви вважаєте слушними, і приберіть все, що розглядається вами як погане. Відкрийте очі і намалюйте образ або його символ. Потім запишіть все, що ви про нього думаєте.

Наступний, останній етап вправи ставить своєю метою «пожвавлення» образу, надання самому собі допомоги в тому, щоб зробити його динамічним елементом у повсякденному житті. Ваша подальша робота залежить від того, як ви сприймаєте пророблене раніше. Особливо це стосується ідеальної моделі. Її створення могло супроводжуватися виникненням глибоких позитивних емоцій, інсайтом або усвідомленням типу «так, це саме те, чим я хотів стати; дивуюся, чому я не подумав про це раніше».

Ви можете також випробовувати внутрішню переконаність, що ідеальна модель – те, чого вам не вистачало, що її реалізація – крок вперед у вашому розвитку. Це, безумовно, не

означає, що вона досконала і повна. Ви завжди зможете змінити або підправити її надалі. Якщо створений образ (модель) відповідає вашим вимогам, ви можете продовжити вправу, довівши її до логічного кінця. Однак при цьому необхідно дотримуватися деякої обережності, оскільки тепер ви як би проводите експеримент, в процесі якого вдосконалюєте модель на базі отриманого досвіду. Сконцентруйтеся на моделі і задайте собі питання, на підставі яких мотивів, оцінок, цілей, досвіду і т. д. ви вважаєте її ідеальною. Цей момент може мати дуже велике значення для вашої повної задоволеності моделлю. Все сказане вище часто дозволяє реально виявити причини глухого кута і підготувати для створення бажаного образу. Тепер відкрийте очі, проаналізуйте пережите і запишіть все в щоденник. Перечитавши написане, вирішіть для себе, чи є ще що-небудь, що ви хотіли б змінити у вашій моделі.

На кінцевому етапі роботи групу слід розбивати на невеликі підгрупи з 3-4 осіб. Показ малюнків один одному і обговорення пережитого досвіду за рахунок зворотного зв'язку сприяють кращому розумінню себе.

4. вправа-аутотренінг «Теплове кільце»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Інструкція. Група сідає колом, взявшись за руки. Закрийте очі, витягніть руки до центру, як квітка. Сильно напружити, витягнути руки. Потримати їх небагато. Потім повільно опустіть руки, не розтискаючи їх. Відкиньтесь на стільці, розслабтеся, опустіть плечі. Постарайтесь відчувати тепло свого сусіда зліва через долоню і, помноживши його, вклавши свій запас, передати через свою праву руку далі. Передаємо наше тепло по колу, з кожним разом все збільшуючи його. Ми всі відчуваємо єдине кільце.

5. вправа «Пристойний» юнак – «пристойна» дівчина»

Мета: Ця вправа допоможе молодим людям усвідомити, які особливі вимоги пред'являли їм батьки, щоб навчити «належним» відносинам з протилежною статтю.

Матеріали: Робочий листок «Пристойний» юнак – «пристойна» дівчина».

Інструкція. Мені б хотілося запропонувати вам виконати вправу, в якій йтиметься про особливості стосунків з представниками протилежної статі. У суспільстві чоловікам і жінкам традиційно відводяться різні ролі. Класичний приклад подібного поділу ролей – жінка веде домашнє господарство, чоловік заробляє гроші. Ще один статево-рольовий стереотип – жінкам слід плакати і боятися, чоловіки повинні бути твердими і стійкими. І хоча уявлення з часом змінюються, багато з цих установок живуть і донині. У цій вправі ви зможете перевірити, чому вас навчили ваші батьки: як, згідно з їх думкою, повинні вести себе «правильні» хлопці і «правильні» дівчата, а як їм не слід себе вести. Наприклад, чи говорили вам, що тільки дівчатка грають у ляльки або що тільки хлопчики повинні збирати конструктори?

Для виконання цієї вправи вам необхідно заповнити Робочий листок. На це у вас є 10 хвилин. А зараз зберіться в групи по чотири. У кожній підгрупі повинно бути по можливості однакова кількість юнаків та дівчат. Обговоріть ті вимоги, які здаються вам сумнівними, і з'ясуйте, що про це думають інші. У вашому розпорядженні 10 хвилин. Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- Які розмежування по ролям, на мою думку, на сьогоднішній день зникають?
- Які розмежування за ролями, за моєю оцінкою, пройшли випробування на міцність?
- Відчуваю я радість від того, що я дівчина чи хлопець?

Робочий листок

«ПРИСТОЙНИЙ» ЮНАК – «ПРИСТОЙНА» ДІВЧИНА»

Запишіть десять вимог, які висували ваша мати і ваш батько, щоб виховати вас «пристойним» юнаком або «пристойною» дівчиною.

Мати:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Батько:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Наскільки поєднуються вимоги батька і матері?

Позначте хрестиком ті вимоги обох батьків, яким ви слідуєте.

А тепер дайте відповідь на питання: «Які ви бачите в них переваги та недоліки?»

6. вправа «Книга життя»

Уявіть собі, що ви пишете історію свого життя, свою автобіографію. Наведені нижче завдання допоможуть вам поглянути на життя з нової точки зору, краще зрозуміти сенс подій, що відбуваються у вашому житті, значення різних людей і, звичайно, вашу власну роль.

Мета: Ця вправа допоможе молоді обдумати важливі теми та взаємозв'язок в історії їхнього колишнього життя. Разом з цим у них з'явиться можливість проектувати ці теми і завдання в майбутнє, а також уявити собі, куди веде їх подальше життя.

Матеріали: Робочий листок «Книга життя», папір та олівець.

Інструкція: Мені б хотілося запропонувати вам виконати вправу, в ході якої ви зможете зіставити минулий і майбутній хід вашого життя. Для виконання вправи вам необхідно буде уважно прочитати і заповнити Робочий листок. На це вам дається 15 хвилин. Виберіть собі партнера, з яким вам би хотілося обговорити дану тему. Прочитайте один одному свої записи. Обговоріть, про що ви хочете поговорити докладно, щоб прояснити деякі життєво важливі питання (10 хвилин).

Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- З якою частиною завдання ви легко впоралися? Що викликало труднощі?
- В яких розділах вашого життя особливу увагу приділено певним проблемам? У яких розділах наводяться їх вирішення?
- Чи приймаєте ви де-небудь до уваги поворотні точки свого життя?
- Хто є головним героєм книги?
- Якими бачаться вам майбутні глави? Згідно з вашими потаємними бажаннями? Згідно з вашими побоюваннями? Згідно з вашими реалістичними очікуваннями?
- Доставила ця вправа вам задоволення?
- Чи відчули ви розгубленість?
- Відкрили ви для себе щось нове?
- Який ваш настрій на даний момент?

Робочий листок

КНИГА ЖИТТЯ

Візьміть чистий аркуш паперу і дайте відповідь на питання, наведені нижче.

1. Скільки глав налічує ваша біографія до сьогоднішньої дати? Дайте назву кожній з них і опишіть в декількох реченнях, про що йде мова в кожному розділі. Що є центром дії? Де ця дія відбувається? Які плани виконуються? Які завдання формуються? Які приймаються рішення? Які події відбуваються? Хто є головними і другорядними персонажами? Який часовий відрізок вашого життя відображає кожна глава?
2. Опишіть також главу, в якій порушується ваше теперішнє. Додайте в кінці одне або два речення про вік вашого героя.
3. Скільки глав буде написано після цієї? Про що в них буде говоритися? Опишіть їх таким же способом, як і попередні.
4. Дайте книзі назву і складіть анотацію для читачів. Що може очікувати читач від прочитання історії вашого життя? Скажіть в кількох словах, про що в цій книзі йдеться і чому вона заслуговує прочитання.
5. Тепер дайте слово критику, що спеціалізується на обговоренні автобіографій. Що він говорить про вашу книгу?
6. Нарешті, дайте слово читачеві. Кому першому ви вручите книгу про ваше життя? Що цей читач скаже про вашу книгу?

7. вправа «Конверти для добрих побажань»

Мета: поглибити зворотні зв'язки, бачення один одного; стимулювання процесів самосвідомості; вираження і рефлексії міжособистісних відносин.

Матеріали: конверти і олівці або фломастери кожному учаснику. Крім того, кожному потрібно стільки аркушів паперу, скільки учасників у групі, включаючи вас.

Інструкція. Попросіть учасників написати свої імена на конвертах. Далі попросіть їх написати і напишіть самі побажання, подяку для кожного члена групи. Складіть всі листочки у відповідні конверти. Якщо учасники захочуть, вони можуть поділитися цими висловлюваннями з групою.

8. вправа «Остання зустріч»

Мета: закріплення отриманих умінь і навичок самоаналізу та самокорекції.

Питання для обговорення:

- Чи всі встигли сказати все один одному?
- Може, хтось забув поділитися з групою учасників своїми переживаннями?
- Може, є учасник, чия думка про себе ви хотіли б дізнатися?

ПРИКЛАДИ «КРУГЛИХ СТОЛІВ», ДИСПУТІВ, ДИСКУСІЙ, ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ЕТИЧНИХ БЕСІД

Круглі столи

«Я людиною бути зобов'язаний»

Орієнтовний конспект вступного слова ведучого (модератора).

Томас Манн писав: «Між звіром і янголом стоїть людина. Виховання, по-суті в тому і полягає, щоб придушити в собі звіра і розвивати янгольське». У наш шалений час людина і людство втрачають своє обличчя в гонитві за наживою і задоволенням. Звідусіль у нашому суспільстві можна почути розмови про зростання цін і зниження рівня життя населення; наркотик телевізійного екрана притупляє свіжість почуттів і відчуття неповторності власного життя. За всім цим ми розучилися жаліти людей, тварин, природу. Наше суспільство перетворилося в бездуховне об'єднання людей, загубило практично всі моральні цінності, передусім совісність, порядність, співчуття, жалість до слабких, знедолених, беззахисних. Проблема відродження духовності ставиться зараз дуже гостро. Людина, яка не має чітких уявлень про моральні орієнтири, переступає моральні закони стає бездушною і підлою. Моральні проблеми завжди були в центрі уваги громадськості. Відомі письменники у своїх творах міркували про совість, про борг, справедливість, любов, дружбу, ненависть. Їхні кращі герої, як герої попередніх і наступних епох, «жизнь сердца и интересы мысли» ставлять вище модних пристрастей і течій, відстоюють загальнолюдські цінності, які роблять людину людиною. Великий Пушкін писав: «И первый клад мой честь была» і, захищаючи свою честь і честь своєї дружини, загинув на дуелі. Так було прийнято в ХІХ столітті, за ображену честь платити життям – кров змиває ганьбу. Людиною може називатися той, для кого честь і совість – не порожні слова, хто живе згідно з життєвою мораллю, не поступаючись своїми поглядами і не ламаючи душі, постійно вдосконалює свої внутрішні якості, приносячи їх на службу людям.

Питання для обговорення:

- Чим характеризується людина, якими якостями, і де та межа, переступивши яку людина перестає нею бути у вищому розумінні?
- Чи властивий егоїзм тією чи іншою мірою кожній людині?
- Розділяєте Ви думку про те, що людина без егоїзму не змогла б домогтися чогось більшого, не змогла би захищати себе в біологічному середовищі?
- Від чого залежить виконання або не виконання обіцянки? Чи залежить виконання або її виконання від життєвих ситуацій?
- Як Ви розумієте поняття: щедрість душі, щедрість учинків, щедрість у дружбі, в коханні?
- Чи є місце доброті, щедрості, чуйності в кожному дні людського життя?

«Закон суворий, але він закон»

Орієнтовний конспект вступного слова ведучого (модератора).

Життя будь-якої людини можна представити у вигляді клубка ниток, і будь-який заворот і вузлик може призвести до тяжких наслідків. На сьогоднішній день проблема правопорушень неповнолітніх є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства тощо.

Злочинність має велику суспільну небезпеку, оскільки гальмує соціальний розвиток й економічні перетворення в країні, призводить до дезорганізації соціальних структур, порушує суспільний спокій, викликає в людей почуття невпевненості, тривоги, страху, сприяє залученню до скоєння злочинів, породжує недовіру людей до правоохоронних органів та держави загалом, потребує значних матеріальних та ресурсних витрат.

Питання для обговорення:

- Які причини порушення закону?
- Чи винне суспільство, що злочинність у нашій країні неухильно зростає?
- Які види злочину найбільш поширені сьогодні?
- Що таке покарання? Які види покарань існують?
- Що таке вік кримінальної відповідальності?
- У чому різниця між кримінальною та адміністративною відповідальністю?
- Чи всі види покарань діють стосовно неповнолітніх?

«Від безвідповідальності до злочину один крок»

Орієнтовний конспект вступного слова ведучого (модератора).

Молодість – це неповторна й відповідальна пора, коли людина вступає в самостійне життя: отримує освіту, оволодіває професійними знаннями й навичками, створює сім'ю. Саме від цінностей, які вона сповідує, патріотизму, рівня освіченості й культури, налаштованості на працю, залежить місце України у світі.

Сьогодні надшвидкі темпи економіки, політики та інших наймасштабніших сфер життя змушують молодь постійно рухатися вперед, здобувати освіту, вивчати мови тощо. Та як же не «загубитись» у бурхливому потоці інформації, яка щоденно зрушується плинним потоком? Як не втратити ідентичності називатися не просто середньостатистичною людиною, а Молоддю, яка мислить, проектує і діє?!

Однією з важливих властивостей сучасної молоді є відповідальність. Відповідальна поведінка – моральна властивість, яка виявляється у здатності соціально доцільно поводитись у школі, сім'ї, предметному середовищі, конструктивно взаємодіяти з ровесниками і дорослими, усвідомлено ставитись до їхніх вимог, реалізовувати відповідно до морально-етичних принципів і вікових можливостей свої права та обов'язки, критично оцінювати власну поведінку та вчинки як корисні чи шкідливі для себе та інших.

Питання для обговорення:

- Що таке відповідальність? Які різновиди відповідальності існують?
- Що таке відповідальна поведінка?
- Що може статись, коли люди стануть безвідповідальними?
- Чому саме для молоді відповідальність є найважливішою рисою?
- Як виховувати відповідальну поведінку?

«Неписані закони людського буття»

Орієнтовний конспект вступного слова ведучого (модератора).

Відомий педагог В. Сухомлинський писав: «Ви живете серед людей. Кожен ваш вчинок, кожне ваше бажання відбиваються на людях. Знайте, що є межа між тим, що вам хочеться, і тим, що можна. Ваше бажання – це радість чи сльози ваших близьких людей. Перевіряйте свої вчинки свідомістю: чи не заподіюєте ви зла, неприємностей, незручностей людям своїми вчинками. Робіть так, щоб людям, які оточують вас, було добре». Можна здійснювати лише такі вчинки, які не завдають шкоди іншим. Усі вчинки

людей повинні відповідати нормам і правилам поведінки, прийнятим у суспільстві, в державі.

Питання для обговорення:

- Що значить «писані й неписані закони»? Де вони існують?
- Навіщо людям потрібно стільки правил, норм поведінки і законів?
- Закони, правила, інструкції – звужують або розширюють свободу людини?
- Які існують норми, закони і правила поведінки для молоді?
- Хто повинен прищеплювати підростаючому поколінню навички суспільно-нормативної поведінки?

**Диспути
«Ми і конфлікт»**

Мета: допомогти молоді навчитись уникати конфліктних ситуацій у спілкуванні з дорослими.

Учасники: учнівська молодь творчих неформальних молодіжних об'єднань віком 15-18 років.

Матеріали: лист ватману ф.А1, фломастери.

Хід диспуту

Ведучий. Добрий день, дорогі друзі! Сьогодні ми з вами зібралися поговорити та посперечатися з проблеми конфліктної, агресивної, ненормативної поведінки молоді. У чому ж полягає ця проблема? Чи можливо вирішити конфлікт між молоддю, що є представниками творчих неформальних об'єднань, та дорослими? Причини виникнення цих конфліктів? Давайте поміркуємо над цими питаннями.

Протягом 5 хвилин ви повинні перелічити основні труднощі, з якими зіштовхуються дорослі під час спілкування з творчою молоддю неформальних об'єднань. До цих перешкод ви можете включити все, що, на ваш погляд, заважає встановленню нормальних взаємостосунків. Перелік цих перешкод та труднощів записуйте у стовпчик. Праворуч необхідно залишити трохи місця для того, щоб поряд з кожною перешкодою можна було поставити бал від 1 до 10, за ступенем важливості, на вашу думку.

На другому етапі, після оголошення проблем та перешкод, складається загальна шкала труднощів, на ватмані записуються лише ті проблеми, що отримали найбільшу кількість балів.

Ведучий. У результаті цього обговорення ми окреслили коло проблем, що є причинами виникнення конфліктних ситуацій між дорослими та молоддю творчих неформальних об'єднань.

- Як ви вважаєте, яким чином можна вирішувати ці конфлікти?
- Чи можливо взагалі вирішити цю проблему?
- Яка роль творчих неформальних об'єднань у розвитку молодої людини?

Ведучий. Конфлікти неминучі, але завжди є можливість прийняття конструктивного рішення.

Завдання: на картках потрібно замінити слова, що позначають якості учасників конфліктної ситуації, на слова, протилежні за змістом:

- грубість (увічливість);
- ненависть (любов);
- обман (довіра);
- злість (доброзичливість);
- приниження (повага);
- байдужість (уважність).

Ведучий. Так, такими якостями треба володіти, щоб навчитися вирішувати конфліктні ситуації і знаходити компроміси. Запам'ятайте:

- у конфлікті беруть участь тільки дві сторони, інші – глядачі, союзники однієї зі сторін;
- розбіжності переходять у конфлікт, коли сторони не виявляють гнучкості;
- конфлікт вирішується мирно, коли сторони готові піти на поступки;
- спільне прийняття рішення й неухильне дотримання домовленості – гарантія подолання конфлікту.

Як ви думаєте, що таке «компроміс»? У чому його перевага? Переваги компромісу полягають в умінні вислухати і постаратися зрозуміти іншу сторону, погодитися, піти на поступки. Спільне прийняття рішення й неухильне дотримання домовленості – гарантія подолання конфлікту в різних ситуаціях.

Ведучий. А зараз давайте розіграємо ситуацію. Ми поділимося на дві групи. Перша група – прихильники вирішення суперечливих питань за допомогою конфлікту. Їхнім завданням є переконати свого партнера в тому, що без конфлікту неможливо вирішити жодного питання; конфлікт допомагає людині досягти своєї мети. Щоб переконати, необхідні не лише слова, але й вагомі аргументи, зокрема приклади із власного життя. Друга група – прихильники безконфліктного вирішення суперечливих питань, на основі компромісу. Їхнє завдання – відповідаючи на всі доводи та аргументи прихильників конфлікту, відстояти свою точку зору. Їм також необхідно знайти певні аргументи та приклади з життя, щоб їх могли вислухати та погодитись, якщо ці аргументи будуть переконливими. Час на виконання 10-15 хвилин, потім ролі змінюються.

Після цього обговорюються аргументи, які приводилися за конфлікт та проти, ведучий записує їх на ватмані під заголовками «за» та «проти». На основі записів роблять висновки про необхідність вирішувати будь-які суперечливі питання на основі компромісу.

Ведучий. У кінці нашої зустрічі давайте виробимо основний «Звід правил безконфліктної поведінки». Які це можуть бути правила? (*Учасники пропонують та обговорюють правила, ведучий записує їх на ватмані*). Я сподіваюся, що прийняті правила та норми безконфліктної поведінки будуть обов'язковими в кожному неформальному молодіжному об'єднанні.

У кінці зустрічі підводяться підсумки.

1. Що нового я сьогодні дізнався?
2. Чим мені допомогла сьогоднішня розмова?
3. Що мені сподобалося, а що ні?

Диспут «Злочин і кара»

Мета: правове просвітництво; закріплення знань; профілактика правопорушень.

Обладнання: картки із завданнями; ватмани; маркери.

Хід диспуту

Ведучий: Добрий день! Як бачите, в руках у мене клубок ниток, давайте зіграємо в гру. Я називаю своє ім'я і говорю щось приємне своєму сусідові, а він передає кінець нитки своєму сусідові з добрими побажаннями. Після того, як нитка обійде всіх, задаються питання:

- З чим можна порівняти наш клубок? (з життям)
- А якщо зараз зможемо знайти кінець нашої нитки, що це може означати? (Що наше життя протікає легко і гладко)
- Що буде, якщо заплутати нашу нитку? А стосовно нашого життя?

Ведучий: Уявіть собі, що життя – це наша нитка, і будь-який заворот і вузлик може призвести до тяжких наслідків. Давайте згадаємо такі терміни:

Правопорушення – поведінка людини, що порушує норми права.

Злочин – небезпечні види правопорушень. За них чекає більш суворе покарання. Злочини порушують норми кримінального права. Усі види злочинів перераховані в кримінальному кодексі.

Провини – правопорушення, небезпечні меншою мірою. Вони можуть бути дисциплінарними, адміністративними, майновими, фінансовими, сімейними.

Ведучий: Давайте обговоримо таке питання: Які причини злочинів?

А ваші відповіді я буду записувати на дошці. Усі названі вами причини можна об'єднати у дві групи: соціальні й економічні. Які фактори, на вашу думку, можуть впливати на вчинення злочинів?

Приклад: Павлу Р. ледь виповнилося 15 років, коли його засудили. Він систематично, як записано в обвинувальному висновку, здійснював крадіжки. А як починалося? Він з товаришами відбирав у хлопців молодших класів дрібниці, телефони. Відібрали один раз, другий ... Сподобалося, тим більше, що залишилися без покарання. Малюки, залякані ними, мовчали. Далі – більше. Почали красти з машин. Потім стали скоювати крадіжки з квартир. Павла затримували, розбирали на раді батьків, батьківських зборах, поставили на внутрішньошкільний облік. Висновків він так і не зробив. Кінець його злочинського шляху – крадіжка в державній установі.

Ведучий: Чи винне суспільство, що злочинність у нашій країні неухильно зростає?

Які види злочинів ви знаєте? Злочини проти особи, в економічній сфері, проти громадської безпеки, злочини проти державної влади, військові злочини та інші.

Які види покарань ви знаєте? (13 видів штрафу, позбавлення волі, нагород, звань, виправні роботи, конфіскація майна, арешт та інші).

Що таке вік кримінальної відповідальності? З якого віку настає кримінальна відповідальність? (Це вік, з досягненням якого людина несе відповідальність за скоєні нею злочини. Кримінальній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення злочину 16 років. Особи, які досягли на момент вчинення злочину 14 років, підлягають кримінальній відповідальності за: вбивство, навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, викрадення людини, зґвалтування, грабіж, розбій, тероризм, завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму, розкрадання зброї і т. ін.

Ведучий: У житті кожної людини буває багато різних обставин, одні з яких сприяють вихованню благородних, позитивних рис особистості, а інші – прояву антигромадських, аморальних поглядів і уявлень. Людина насамперед сама господар своєї долі, свого життя. І як би не склалися обставини, вона повинна залишатися людиною чесною, мужньою і твердою. А тепер давайте перевіримо, чи знаєте ви закон. Давайте поділимося на 3 команди.

Командам видаються картки із завданнями (по 2 шт.) Протягом 3 хвилин учасники повинні вибрати правильну відповідь на завдання із запропонованих та обґрунтувати свій вибір.

Картка № 1 *Костянтин Г. У віці 23 років ніде не працює і не вчиться, був визнаний в умисному псуванні майна – він розбив вікно магазину. У суді він визнав себе винуватим, говорив, що скоїв непристойний вчинок і готовий відшкодувати збиток. До кримінальної відповідальності його залучали вперше. (Відповідь 4).*

Картка № 2 *Петро В. у стані алкогольного сп'яніння пішов на футбольний матч, після якого зі своїми друзями вирішив зайти в найближчий бар. У барі Петро побився з відвідувачами, які, як виявилось, вболівали за іншу команду. Коли бармен намагався його зупинити, Петро сильно його вдарив, заподіявши тілесні ушкодження. Крім того, разом із друзями він розбив посуд, зламав стільці і т.п. У ході слідства його дії і дії його друзів були визначені як хуліганські. (Відповідь 1).*

Картка № 3 Олексій П. був абсолютно пригнічений невдачами, які останнім часом просто переслідували його. Дружина була хвора на важку невиліковну хворобу, справи на роботі йшли дуже погано. Він практично нічого не заробляв. Олексій вирішив покінчити життя самогубством, але його лякало, що дружина не зможе жити одна. Тоді він спочатку вбив її, а потім здійснив спробу самогубства, яка не вдалася. Вирішуючи питання про покарання, суд звернув особливу увагу на обставини, за яких усе це сталося. (Відповідь 2).

Картка № 4 Дмитро, 12 років, був затриманий за крадіжки в магазинах. Всього він зробив більше 70 дрібних крадіжок. Він прагнув зробити грошові накопичення і продавав крадені речі. Гроші зберігалися у нього вдома, і збиток був відшкодований практично повністю. (Відповідь 2).

Картка № 5 Група дівчат у віці 16 років пізно ввечері на зупинці автобуса вчинила напад на літню жінку. Від отриманих ударів жінка впала, отримавши серйозну травму, а дівчата відібрали в неї годинник і сумку з документами і грошима. Суддя, який оголошував вирок, висловив сподівання, що в майбутньому дівчата подумают, перш ніж знову зважитися зробити щось подібне. (Відповідь 5).

Картка № 6 Анатолій З. був охарактеризований обвинуваченням як людина, яка не може зупинитися, здійснюючи постійні крадіжки особистого майна громадян. Його неодноразово затримували, а в останній раз він протягом одного дня здійснив кишенькових крадіжок на суму 500 гривень. (Відповідь 6).

Варіанти відповідей:

- позбавлення волі з відбуванням покарання у трудовій колонії.
- умовне засудження
- позбавлення волі з відбуванням покарання у виправно-трудова колонії.
- звільнення від покарання з передачею на поруки.
- відстрочка виконання покарання.
- шість років позбавлення волі у виправно-трудова колонії суворого режиму.

Ведучий: А зараз я буду називати різні ситуації, а вам потрібно визначити, які види юридичної відповідальності наступають:

1. Учень розбив скло в холі школи (адмін.)
2. Громадянин без ліцензії зловив на вудку 15 кг. риби (адмін.)
3. Браконьєр виловив трьох осетрів (кримін.)
4. Громадянин із помсти підпалив будинок сусіда (адмін.)
5. Школяр випадково потрапив з рогатки в око перехожому (адмін.)
6. Машиніст тепловоза з'явився на роботу в нетверезому стані (адмін.)
7. Водій автомашини не впорався з керуванням і пошкодив машину, що стояла (адмін.)
8. Учні технікуму викрали автомобіль і розбили його (кримін.)
9. Пасажир автобуса не оплатив проїзд (адмін.)

Ведучий: Основною причиною всіх правопорушень є неповага до закону. Непорушність і авторитет закону – це неодмінна умова охорони громадського порядку, благополуччя суспільства, гарантія того, що кожен громадянин може не побоюватися замаху на своє життя, здоров'я, майно. Жоден громадянин у нашому суспільстві не може відступати від вимог правових та моральних норм. В іншому випадку в дію вступає кримінальний кодекс. Так давайте поважати, цінувати закони, і тоді у вас в житті не буде проблем.

Дискусія «Давайте жити дружно!»

Мета: формування в учнівської молоді поваги до батьків, взаєморозуміння. Виявити причини, з яких найчастіше виникають конфлікти між батьками і дітьми. Навчити молодь мистецтва компромісу.

Хід дискусії.

Вступне слово: Цю дискусію ми проведемо у формі гри. Для цього вам необхідно розділитися на дві групи: «діти» і «батьки». Окрема група молоді буде інсценувати конфліктні ситуації між дітьми та батьками.

Напередодні дискусії необхідно провести анкетування з визначеної проблеми. Отримані результати озвучуються в ході дискусії.

Вічна проблема батьків і дітей. Вона існувала в усі часи і у всіх народів. Батьки – люди одного покоління, діти – іншого. Різні погляди на ті самі речі й життєві ситуації, різні переконання, моральні та етичні принципи. Усе це призводить до нерозуміння, зіткнення думок, конфліктів. Отже, конфлікти між дітьми та батьками. Чи мають вони місце в нашому житті, що стає причиною, як з найменшими втратами вийти з такої ситуації? Це тема нашої розмови сьогодні.

А зараз проаналізуємо ваші відповіді на запитання анкети.

Як основу можна використати наступні питання анкети (можна підібрати свої):

1. Що таке конфлікт?
2. Що таке компроміс?
3. Чи траплялося Вам вступати в конфлікт з батьками?
4. Хто перший у такій ситуації йшов на мирову: Ви чи батьки?
5. Чи розуміють Вас Ваші батьки?
6. Що частіше стає причиною конфлікту?
7. Ви часто просите вибачення у батьків, якщо Ви опиняєтеся не праві, а батьки – у вас?
8. Ви часто разом з батьками вирішуєте проблему виникнення конфлікту або ж переважно замовчуєте її? і т. ін.

Обговорення відповідей за результатами анкетування.

Конфлікт – це протистояння, прагнення щось отримати за рахунок обмеження інтересів інших. Компроміс – це вихід з конфлікту шляхом взаємовигідних поступок. Але чи завжди неминучий конфлікт? Чи можна його уникнути? Що для цього потрібно зробити? Яку лінію поведінки вибрати? Давайте розглянемо, як це буває в житті.

Учнями розігруються конфліктні ситуації:

Ситуація 1: *Дочка в школі дуже погано вчиться. Маму викликали до школи. Після відвідин школи відбулася її розмова з дочкою.*

Обговорення конфліктної ситуації. Оцінки поведінки доньки, мами. Обговорюється питання: як з самого початку необхідно було поводитися доньці і мамі, щоб уникнути конфлікту? Слухаються точки зору «дітей» і «батьків». Відбувається пошук рішення, вироблення стилю поведінки.

Ситуація 2: *Дочка повертається додому о 2 годині ночі. Батьки обурені до межі. Вимагають пояснень.*

Аналогічне обговорення.

Ситуація 3: *Син вимагає від батьків купити модну і дорогу річ. Батьки пояснюють, що зробити це зараз немає можливості.*

Обговорення. Пошук шляхів виходу з цієї конфліктної ситуації. Вироблення можливих рішень.

Ви бачите, що з найскладнішої ситуації завжди є вихід, будь-яку проблему можна вирішити ще до того, коли вона перетвориться на конфлікт, глибокий і затяжний. Треба тільки спробувати стати на позиції батьків, зрозуміти їх, прислухатися до їхніх аргументів. Приказка «батьків не вибирають» все-таки вірна. Подобається вам чи ні, але

досить велику частину життя ви змушені провести в рідному домі, в сім'ї, і краще зробити так, щоб це пройшло з користю і комфортом. Для цього засвойте таке:

1. По-перше, спробуйте не підвищувати голос у суперечці: нічого, крім роздратування, це у батьків не викличе. До того ж, слова, сказані абсолютно спокійно і впевнено, швидше будуть сприйняті та осмислені протилежною стороною.

2. По-друге, пам'ятайте: якими б несправедливими не здавалися вчинки батьків, вони бажають вам добра. Нехай навіть вони не завжди можуть це пояснити. Постарайтеся зрозуміти їх.

Заключне бліцопитування:

1. Мої стосунки з батьками стануть краще, якщо
 2. Моїх батьків можна перевиховати, для чого
 3. Я більше не буду сваритися з батьками через
 4. Не можна допускати у відносинах з батьками
 5. Батьки ніколи не повинні
 6. Ідеальними батьками я вважаю ...
- Будьте терплячі і доброзичливі! Бажаємо успіху!

Етична бесіда «Я у світі: світ у мені»

Мета: розвинути уявлення про природне різноманіття людської поведінки в суспільстві, необхідності вчитися жити серед людей.

Завдання:

- показати унікальність кожної особистості;
- розвинути мотивацію до аналізу чужих учинків і самоаналізу.

Оформлення аудиторії:

Мудрі думки:

- “Частіше заглядай у самого себе” (Цицерон)
- “Поводься з іншими так, як ти хотів, щоб поступали з тобою” (Золоте правило етики).
- «Посієш учинок – пожнеш звичку; посієш звичку – пожнеш характер; посієш характер – пожнеш долю» (Народна мудрість).

Гідності людини: веселість, спокій, сильна воля, доброта, скромність, поважність, щирість, щедрість, милосердя, справедливість, чесність.

Недоліки людини: хитрість, марнотратство, заздрість, безвідповідальність, себелюбство, хвалькуватість, нетерпимість до інших, неробство, жадібність, жорстокість, безтактність.

1. *Введення в тему.* Сьогодні ми продовжуємо говорити про людину – особистість, про її риси характеру, про її поведінку в суспільстві.

2. *Тестування.* Завдання: визначте, як би Ви вчинили в кожній із запропонованих ситуацій (з відповідей виберіть ту, яка збігається з Вашою точкою зору).

1. Під час канікул, коли Ви зібралися поїхати відпочити, класний керівник несподівано попросив допомогти привести в порядок навчальний кабінет. Як Ви вчините?

- а) скажете, що згодні допомогти, і відкладете свій від'їзд;
- б) зберете друзів і разом з ними зробите всю роботу за один день;
- в) пообіцяєте виконати роботу після повернення;
- г) порадите залучити на допомогу того, хто залишається в місті.

2. Вам дали доручення, яке Вам не до душі, але його виконання терміново необхідно колективу. Як Ви вчините?

- а) сумлінно виконаєте доручення;
- б) залучите до виконання доручення товаришів;

- в) попросите дати Вам інше, більш цікаве для Вас доручення;
г) знайдете привід для відмови.
3. Ви випадково почули, як група однокласників висловлює справедливі, але неприємні зауваження на Вашу адресу. Як Ви вчините?
- а) будете намагатися пояснити товаришам свою поведінку;
б) переведете на жарт, але постараетесь скоріше виправити ті недоліки, про які йшла мова;
в) зробите вигляд, що нічого не чули;
г) скажете, що вони самі не кращі за Вас, особливо тому, що говорять про Вас у Вашу відсутність.
4. Під час роботи на пришкольній ділянці, обкопуючи кущі та дерева, у Вас на руках утворилися хворобливі мозолі. Як Ви вчините?
- а) будете, перемагаючи біль, виконувати роботу, як усі;
б) звернетесь до друзів з проханням допомогти виконати Вашу частину роботи;
в) попросите звільнити Вас від цієї роботи і перевести на іншу;
г) залишите роботу незавершеною і підете відпочивати.
5. Ви стали свідком того, як одна людина незаслужено образила іншу. Як Ви вчините?
- а) вимагатимете від кривдника вибачень на адресу потерпілого;
б) розберетеся в причинах конфлікту і будете намагатися його усунути;
в) висловите співчуття тому, кого скривдили;
г) зробите вигляд, що Вас це не стосується;
6. Випадково, не бажаючи того, Ви завдали невеликий збиток або заподіяли зло іншій людині. Як Ви вчините?
- а) зробите все можливе для усунення зла, шкоди;
б) вибачитися, поясните потерпілому, що не хотіли цього;
в) постараетесь, щоб ніхто не помітив нанесеного Вами збитку, зробите вигляд, що Ви не винні;
г) звалите провину на того, хто постраждав: нехай не лізе, сам винен.

Обробка результатів. Якщо у Ваших відповідях більшість варіантів «а», то це свідчить про активне, стійке позитивне ставлення до відповідних моральних норм; якщо «б» – це ставлення активне, але недостатньо стійке (можливі компроміси); якщо «в» – ставлення пасивне і недостатньо стійке; «г» – ставлення негативне, нестійке.

Що таке моральність? Моральність (лат. *moralis*) – це ніде не записані норми поведінки в суспільстві, схвалювані більшістю громадян.

3. Роздуми про особистість людини.

- Як формується характер людини? Під впливом батьків, дідусів, бабусь, учителів, фільмів, ігор, книг, спорту. Але дитина не тільки копіює оточуючих, а й навчається вибирати свою лінію поведінки.
- Від кого і від чого залежать хороші і погані вчинки людини? Людину не тільки виховують, вона сама себе виховує. Саморозвиток – робота людини над самою собою. І сьогодні ми про це з вами поговоримо.

У кожній людині зазвичай присутні позитивні якості і недоліки. Для того, щоб успішно працювати над собою, покращувати свій характер, свої вчинки, необхідно вчитися розбиратися в собі. «Частіше заглядай у себе», – говорив давньоримський філософ. А ось як поетично представив психолог Л. В. Куликов розвиток особистості.

САД ОСОБИСТОСТІ

Особистість можна порівняти з величезним садом, у якому ростуть найрізноманітніші квіти, кущі та дерева. Один куточок саду може бути зовсім не схожий на інший. Чіткі квадрати і круги квіткових клумб в одному місці, а в іншому – залишки стародавнього

лісу з тихими струмками та озерцями ясними, як вікна в небо. Квіти на сонячних галявинах мріють, щоб їх швидше побачили і дивилися б на них якомога довше. Накидки з папоротей закривають і заглушують все, що хоче залишатися в тіні й тиші. Сад великий і різноманітний. Сад нашої особистості росте і змінюється. Може здатися, що він росте сам собою. Але це не так, він росте нашими стараннями. Незнайдена або забута здібність зачахне і пропаде.

Давайте спробуємо розібратися, які якості особистості людини є позитивними, а які негативні.

4. *Індивідуальна робота з картками.* Відзначте знаком «+» ті якості людини, які можна віднести до достоїнств і вони допомагають у спілкуванні з іншими. Знаком «-» відзначте ті якості, які належать до недоліків і ускладнюють спілкування:

веселість () щедрість () хитрість () себелюбство () спокій () хвалькуватість () марнотратство () нетерпимість до інших () сильна воля () неробство () заздрість () жадібність () доброта () жорстокість () скромність () милосердя () безвідповідальність () чесність () поважність () справедливість () щирість () нетактовність ()

Перевіряється робота з картками. Обговорюються результати.

Поясніть, як ви розумієте якості особистості: сильна воля, щирість, себелюбство, нетактовність.

5. *Дерево рішень.* Люди опиняються в ситуаціях, коли прийняти рішення важко. Для прийняття важливих рішень, які передбачають безліч варіантів, була розроблена спеціальна модель, яка називається «Дерево рішень». Корінь позначає проблему. Непарна існує вислів «корінь всіх проблем», «дивися в корінь». Корінь знаходиться під землею, вам багато чого ще не ясно, але проблему необхідно вирішити, і ви починаєте рухатися вгору, до світла, по стовбуру дерева. У міру просування ви знаходите все більше і більше варіантів рішення. Нижні гілки позначають варіанти вирішення проблеми.

Дерево росте і розвивається, і разом з ним зростає і ваше розуміння проблеми, і ваша готовність зробити правильний вибір, але перед тим, як зробити вирішальний крок, слід затриматися на верхівці дерева і зважити всі «за» і «проти». Верхні гілки позначають позитивні та негативні сторони можливого вибору. Позитивні сторони, або гідності, означають все хороше, що можна отримати в результаті рішення, а негативні сторони, або недоліки, – все погане. Позитивні і негативні сторони називаються наслідками чи результатами. Будь-яке рішення має свої переваги і недоліки, тому кожен раз, приймаючи рішення, необхідно задумуватися над тим, до яких результатів воно призведе, які наслідки воно матиме для вас, для тих, хто вас оточує, для суспільства в цілому.

Давайте спробуємо розібратися в ситуації: *Марійка прийшла в гості до Олени. Поки Олена на кухні готувала чай, Марійка без дозволу відкрила сервант і взяла красиву статуєтку. Статуєтка вислизнула з рук, впала на підлогу і розбилася. Це була улюблена статуєтка Оленої мами.*

Яка виникла проблема в цій ситуації? (Розбита чужа статуєтка). Що можна зробити?

- купити нову
- вибачитися перед мамою
- приховати, швидко прибрати

Які наслідки кожного вибору? Продумайте і зважте всі «за» і «проти». При прийнятті важливих рішень часто застосовується процедура голосування (проводиться голосування).

«Поводься з іншими так, як ти хотів, щоб чинили з тобою» – золоте правило етики. Норма моралі порушена. Чи покарають за це? Так, це буде моральний осуд, несхвалення.

6. *Норми життя в суспільстві.* Кожна людина в своєму житті здійснювала вчинки, про які вона потім шкодувала. І тільки тому, що норми моралі для неї не існували. А закон

був не писаний. Тобто закон існував, але людина нічого про нього не знала. Про можливі наслідки своїх дій не думала. Ось один з таких справжніх випадків.

Батьки семикласника Грицька Б. мало не знепритомніли, коли до них завітала міліція. Виявилося, що їхній ненаглядний нащадок приготував їм сюрприз. Він подзвонив до міліції і повідомив про бомбу, закладену в школі. Дзвонив із таксофона, голос змінив. Бомбу не знайшли, зате через дві доби знайшли Григорія. Зважаючи на його юний вік розцідрилися батьки: на штраф.

Це норми права. Їх встановлює держава. Якщо хтось не підкоряється вимогам держави, тоді настає його правова (юридична) відповідальність. Людина-порушник відповість за свої дії за законом. Дуже часто постійне порушення норм моралі призводить до порушення закону. Доля таких людей зазвичай нещасна. «Посієш учинок – пожнеш звичку; посієш звичку – пожнеш характер; посієш характер – пожнеш долю» (Народна мудрість).

Як називається основний закон нашої країни? (Конституція)

7. *Робота з Конституцією.* Тут перераховані якості і вчинки людини. Деякі з них говорять про повагу до прав людини та ідеали свободи, інші свідчать про прагнення до пригнічення інших людей і безправ'я. Визначте, які з них в рамках закону, а які порушують його, підтвердіть статтями з Конституції:

- схильність силою змушувати інших що-небудь робити;
- повага до релігійних переконань інших людей;
- небажання ходити до школи;
- уміння вислухати чужу думку;
- захист слабких;
- примус до заміжжя;
- читання чужих записів і листів;
- підглядання в замкову щілину.

8. *Підведення підсумків.* Права даються тільки на дії, що приносять користь людині. Користуючись своїми правами, не порушуй права інших людей.

9. *Домашнє завдання.* Постарайтесь визначити норми моралі, які порушив Анатолій.

Мама розбудила Толика о 9 годині ранку і попросила сходити в магазин. Він пролежав у ліжку, втупившись у телевизор, до 11 годин. Після сніданку, прихопивши пару яблук, вийшов погуляти з собакою. Тут же штовхнув його ногою (гавкав від радості).

Мама просила бути вдома о 13 годині – до обіду. Зустрів однокласника. Той нагадав, що з математики задали важку задачу. Під час розмови Толик почав гризти друге яблуко. Повернувся додому о 14 годині. Після обіду мама сказала, що настав час робити уроки. “А нам не задавали”, – сказав Толик. О 16 годині він пішов у парк грати у футбол. М'яч застряг на дереві. Толик виламав з куца довгу гілку і збив м'яч. Повертаючись додому, побачив на землі гаманець. Стурбована жінка, дивлячись у землю, ходила поруч. Толик непомітно підняв гаманець і побіг купувати морозиво. На переході через вулицю стояла слабозряча старенька. Толик рвонувся через вулицю прямо до магазину.

Етична бесіда «Чоловік і жінка в сучасному світі»

Так часто в сучасному світі говориться про важливість пошани до гідності людини, про права найрізноманітніших груп людей, про повагу... Особливо такі розмови торкаються сім'ї та стосунків між жінкою і чоловіком. Протягом історії ми спостерігаємо неодноразову зміну суспільних устроїв, матріархат змінювався патріархатом й навпаки. Але досить часто в історії ми зможемо знайти згадки про пригнічення та дискримінацію жінок. Сучасна демократія скасувала суспільну ієрархічну систему та привілеї Середньовіччя, пов'язані з суспільним становищем та статтю, й проголосила принцип рівності всіх перед законом. Але головним моментом є питання про співвідношення порядку та рівності. Якби люди були дійсно рівними, незалежно від свого становища чи статі, не було б відмінностей між тими, хто править, й тими, ким правлять, так само як

між чоловіком та жінкою. У такому суспільстві запанували б анархія та безлад. З іншого боку, занадто великий наголос на порядок неминує призводити до втрати деяких аспектів рівності. Тому важливо зрозуміти істинний сенс поняття рівності для того, щоб знайти правильне вирішення цієї проблеми.

У кожній культурі є свої уявлення про ідеал чоловіка та жінки, але завжди спостерігається розділення соціальних ролей, які гармонійно доповнюють одна одну. Крім того, такі якості, як відповідальність та надійність, завжди характеризують справжнього чоловіка, а ніжність та готовність до співпереживання – справжню жінку. Ці риси не даються нам у момент народження, вони приходять до нас як наслідок довгої та напруженої роботи над собою. За допомогою наступних етюдів спробуємо визначити, як необхідно достойно поводити себе як чоловікові, так і жінці.

Етична бесіда «Мистецтво бути жінкою»

Наш сучасність така, що права жінок і чоловіків практично однакові. Ну, або ж їх прагнуть урівняти. А чи легко бути справжньою жінкою в сучасному світі? Жінкою в сучасному суспільстві, серед сильних чоловіків і також сильних жінок? Чомусь чоловікам здається, що нам, жінкам, жити куди простіше і легше, ніж їм. Нам не треба йти «вбивати мамонта», а потім тягнути його в сім'ю, нам не треба бути сильними і жорстокими і ще багато таких «жінкам не треба бути» ... Може вони й праві... Але абсолютно точно не в усьому. Багато сучасних жінок нарівні з чоловіками заробляють гроші, займають зовсім, здавалося б, не жіночі посади. Товариство диктує свої правила як для жінок, так і для чоловіків.

Ще будучи дівчинкою багатьом з нас батьки прищеплювали ту модель поведінки жінки, орієнтуючись на яку вони самі виросли, але час не стоїть на місці, все рухається в перед і зараз вже не кожна жінка погодиться бути домогосподаркою і чекати свого чоловіка з роботи, щоб нагодувати смачною вечерею і укласти його спати. Зараз жінка хоче для себе більше свободи дій, жінка прагне до незалежності, бути жінкою в сучасному світі – значить бути самостійною особистістю. І не дивно: зі сторінок журналів на нас дивляться красиві, елегантні успішні особи, на блакитному екрані ми теж бачимо, як жінки своїми силами домоглися величезного успіху, стали відомими і вельмишановним особистостями. І хоч раз у житті, але кожна з нас задавала собі запитання: «А чим я гірша? Я ж теж жінка. Я теж так зможу». І ми йдемо з головою в роботу, намагаємося домогтися успіху, довести оточуючим, що ми – жінки – теж гідні уваги, що ми хороші співробітники і наші пропозиції теж можуть бути вартими. За роботою ми забуваємо про свою особистість. Ми часто перетворюємося в безстатевих істот, які просто сліпо рухаються до своєї мети. Але ж так хочеться залишатися жінкою.... Крім того, робота успішної жінки забирає майже весь вільний час. Та й, відверто кажучи, то знайти собі більш сильного партнера буває дуже важко. А ми, жінки, шукаємо. Часто створюємо собі ідеалів, а потім звинувачуємо всіх чоловіків за те, що жоден не «відповідає нашим параметрам». Ми страждаємо, переживаємо. Іноді починаємо створювати собі комплекси, або просто знаходимо їх у собі через нерозуміння і відсутність того сильного плеча поруч. І тут починається... Копання в собі, де, що зробила не так, чому і т.д. і т.п.

Але от приходять щастя в «Його» особі, і ми забуваємо всі погані думки, всі свої образи на всю чоловічу статтю і повністю віддаємося п'янкому почуттю, ми стаємо справжньою жінкою. Ну або ж намагаємося йому віддатися в міру того, як дозволить робота. Потім хочеться стабільності в сучасному світі – сім'ї. А лад в сім'ї, як відомо, повністю залежить від жінки. А материнський інстинкт? Ні, це прекрасний стан – материнства, але от ми жінки не боїмося найчастіше стати матерями, тоді як чоловіки

іноді дуже лякаються питань про дітей... Але ж прийняти рішення про народження дитини це дуже сильний і серйозний крок. І роблять його не тільки чоловіки.

Чудово, коли все складається і після успішної роботи жінка з головою може піти в сім'ю, народити дітей, потім повернутися до своїх робочих обов'язків. Це ідеально. Але от суспільство наше не терпить ідеалів... І часто жінки (а якщо вона молода та ще й з дитиною) дуже складно знайти собі гідну роботу. Дискримінація? Так. Причому чоловіки в більшості своїй це визнають, але нічого від цих зізнань не змінюється. Але ж крім усього іншого ніхто не відміняв тих обов'язків жінки. І справжній жінці в сучасному світі доводиться жити «на два фронти».

Ось і виходить, що боремося ми за місце під сонцем з усіх сил, що хочемо бути щасливими і дарувати щастя близьким і це ой як нелегко дається... Але все одно, запитали б нас, хотіли б ми народитися чоловіком... «Ні!». Жінка – це прекрасно! Бути справжньою жінкою – як би легко чи важко не було – означає бути прекрасною квіткою в цьому житті. А якщо за цією квіткою доглядає справжній чоловік, то жінкою бути зовсім не складно!

Театралізований етюд «Побачення»

Діючі особи: Він і Вона. Імітується ситуація запізнення на побачення. Завдання одного партнера – переконливо пояснити своє запізнення, другого – зрозуміти і пробачити.

Театралізований етюд «Пізнє повернення»

Діючі особи: чоловік та жінка. Один з них зустрів свого старого друга (подругу) іншої статі. Зайшов до нього (неї) і пізно повернувся додому. Реакція дружини (чоловіка).

Театралізований етюд «Справи домашні»

Діючі особи: чоловік та жінка. До цього моменту склалося так, що всі справи по господарству виконував один із членів родини. Йому це набридло, і він вирішує «включити» ледаря в домашні турботи.

Давайте спробуємо розглянути питання про стосунки між чоловіком і дружиною, а також питання про рівноправ'я чоловіка та жінки. Раніше для суспільства були характерними такі явища, як пригнічення та дискримінація жінок чоловіками, але в останні роки велику силу набув рух за емансипацію жінок, який пропагує надання жінкам рівних прав з чоловіками. З іншого боку, в таких розвинутих країнах, як США, де активно розвивається емансипація жінок, зростає відсоток розлучень та розпад сімей. Такі соціальні недуги поширилися внаслідок надмірного наголосу на рівноправ'я чоловіків і жінок. У сім'ї не може бути абсолютного рівноправ'я між чоловіком та дружиною, але це жодною мірою не означає, що один з них має більшу цінність, ніж інший. Між чоловіком та жінкою повинні бути гармонійні стосунки. За цієї умови їхні стосунки будуватимуться на основі любові; як чоловік, так і дружина будуть відчувати радість. Які будуть стосунки між чоловіком та жінкою, можна побачити на першому спільному святі – весіллі. Пропонуємо вам подивитися театралізований етюд «Весілля».

Театралізований етюд «Весілля»

Головні дійові особи – наречена і наречений, їхні батьки, свідки, друзі, родичі.

Сцена перша. Тим, що зібралися, надається можливість підслухати розмову, що визначила долю двох людей. Будемо вважати, що їхнє почуття – це головне, що призвело до весілля. Сцена перша – це освідчення в коханні. У ній беруть участь наречена і наречений. Ведучий повідомить нам, де і за яких обставин відбувається ця бесіда.

Сцена друга. Сватання. Дія відбувається в будинку нареченої. Присутні наречена і її батьки. Ведучий, як сваха, приводить нареченого і його батьків. Зараз перед нами відбудеться розмова про весілля, посаг і плани на подальше життя молодих. Ведучий, приступайте до своїх обов'язків. Сцена сватання.

Сцена третя. ЗАГС – це найбільш урочиста, офіційна й відповідальна сцена. Молоді, рука об руку, входять до весільної зали. Ліворуч і праворуч від них йдуть свідки. Позаду – гості. Ведучий, у ролі представника ЗАГСу, виступає перед ними з промовою, запитує їх про згоду одружитися, пропонує розписатися. Потім розписуються свідки. Наречений і наречена обмінюються обручками і вітають один одного. Сцена реєстрації шлюбу.

Сцена четверта. Відбувається в будинку нареченого, де призначене весілля. Батьки нареченого зустрічають молодих і говорять їм напутні слова. А після відповідних слів молодих гості запрошуються до будинку. Черга доходить і до жартів свідків та друзів нареченого і нареченої. Ведучий, приймає на себе обов'язки тамади і надає слово тим, що зібралися, гостям. Звучать тости, і ось підійшов час виявити себе молодим. Наречена і наречений встають і починають обсипати один одного компліментами і ласкавими словами.

Сцена у весільному залі. Настав час переходити до танців. Бал відкривають наречена і наречений. Ведучий готує музику. Етюд закінчується танцями.

Обговорення:

- Як розподіляються (міняються) ролі нареченого та нареченої впродовж усього весілля?
- Чи завжди обов'язковим для створення сім'ї є кохання? Якщо ні, то на яких стосунках будується такий союз?
- На Вашу думку, хто повинен бути головним в сім'ї? І чи взагалі в сім'ї є ролі головного?

Для того, щоб знайти правильну відповідь на питання рівності чоловіків та жінок, ми повинні детальніше проаналізувати принципи, на яких будуються стосунки між ними, подивитися на природу цих стосунків. Актуальність цього питання зумовлена тим, що переважна більшість людей будувала стосунки на егоїзмі. Розглянувши історію людства, ми зможемо з упевненістю сказати, що це є історія конфлікту на особистому, сімейному, суспільному та світовому рівнях.

Людство постійно перебуває в боротьбі за владу, землю, гроші, вплив тощо. На жаль, в історії значно більше випадків, коли люди хотіли отримати щось, виходячи з власних егоїстичних бажань, ніж віддати або допомогти ближньому, керуючись принципом альтруїзму – життя заради інших. Життя заради інших базується на принципі дарування, самопожертви заради партнера, суспільства, країни або світу. Якщо людина має всього вдосталь у будь-якому – матеріальному, моральному чи духовному плані, то питання рівності ніколи не постане. Воно актуальне лише тоді, коли людині чогось бракує. Тому вирішення проблеми рівності потрібно шукати не в зовнішніх чинниках, як то соціальне або матеріальне становище людини в суспільстві, а в принципі, на якому базуються стосунки між людьми. Якщо ми будуватимемо стосунки на егоїстичних бажаннях та прагненнях, то ми так ніколи і не зможемо вирішити це питання. Лише поклавши в основу життя заради інших та використовуючи альтруїстичний підхід, ми зможемо знайти шлях вирішення проблем, пов'язаних з питанням рівності чоловіків і жінок. Якщо ви зможете користуватися в своєму житті принципом життя заради інших, то воно стане набагато яскравішим та щасливішим.

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОВІДОМЛЕННЯ, МАТЕРІАЛИ (ЛИСТІВКИ, ПАМ'ЯТКИ, БУКЛЕТИ, ЛИФЛЕТИ ТОЩО)

«Методика побудови тренувань з брейк-дансу»

Давайте розглянемо брейк-данс не лише як частину хіп-хоп-культури, але і як засіб для гармонійного розвитку свого тіла та підтримки спортивної форми. Але щоб добитися високих результатів у цій непростій справі, одного бажання і завзяття замало. Необхідно грамотно побудувати тренувальний процес, щоб отримувати максимальний ефект від кожного заняття. У спортивній гімнастиці використовуються всілякі методи тренування, що дозволяють досягти високих результатів за порівняно невеликий час. Отже, перейдемо безпосередньо до брейку.

Перше, на що треба звернути увагу – це кількість занять на тиждень. Звичайно, можна тренуватися щодня по 3-4 години, і це дасть якийсь результат, але новачкам, та і танцюристам зі стажем, таким самокатуванням займатися не варто. Не секрет, що організму потрібний відпочинок, а щоденні тренування просто виснажать його, і через місяць ви будете схожі на вичавлений лимон або на щось подібне. Кількість занять на тиждень має бути біля 3-х – 4-х разів. При цьому бажано останнє тренування на тиждень робити розвантажувальним, тобто більше уваги приділяти Style, розтяжці і менше power move. Це дозволить організму відпочити і відновитися.

Тепер безпосередньо про побудову самих тренувань. Заняття треба розбити на частини: підготовча, основна і завершальна. На підготовчу частину потрібно виділити 20-25% часу, на основну – 70-75% і на завершальну – 5-10%. Це все залежатиме від тривалості самого заняття і від мети. Наприклад: якщо на занятті не планується тренувати силові елементи, то розминку можна провести коротшу (але зовсім відмовлятися від неї не можна).

Отже, тепер поговоримо про кожну частину заняття детальніше.

- 1. Підготовча частина.** Назва говорить саме за себе. Мета цієї частини – підготувати організм до навантаження, запобігти ризику отримання травм тощо. Чим же ми на ній займатимемося? Сюди входить розминка і попередня розтяжка. Розминка складається з вправ, за допомогою яких ми розігріваємо м'язи, зв'язки, сухожилля. Дуже важливо проводити розминку зверху вниз: шия – зап'ястки – передпліччя – плечі – тулуб – таз – ноги – гомілки – стопи. Після злегка розігріті м'язи необхідно розтягнути. Ніколи не варто робити в розтяжці сильні ривкові рухи, оскільки це може призвести до травми суглобів і до розтягувань. Рухи мають бути плавні, до перших больових відчуттів у м'язі, який розтягуємо. Кількість повторень 10-15, затримка в кожному положенні 8-10 сек. Важливий момент: якщо в залі холодно, то розминка має бути довшою і ретельнішою. Критерієм добре проведеної розминки є відчуття тепла в м'язах і наявність легкого потовиділення. Ось ми розім'ялися, розтягнулися, можна переходити до основної частини.
- 2. Основна частина.** Тут ми вирішуватимемо завдання, які ми ставимо перед собою, приходячи кожного разу на тренування. Важливо заздалегідь продумувати, що ти робитимеш на занятті, щоб потім уже не витратити на це час. Насамперед, в основній частині, необхідно повторити раніше вивчені рухи, комбінації, але не повторювати силові елементи. Корисно просто рухатися під музику, згадати свої фішки і так далі. Потім вже можна приступити до вивчення нових рухів. Важливо всі силові елементи залишити на кінець основної частини, оскільки на них йде багато сил і енергії. Нові

рухи, особливо техніку їхнього виконання, краще вчити, доки ти не втомився. Це дозволить усе добре запам'ятати. У кінці основної частини можна повторювати всі силові елементи, трикси, фриззи і т. ін. Це дозволить отримати максимальний ефект, прокачати м'язи і зміцнити зв'язки.

- 3. Завершальна частина.** Тут ми, так би мовити, приводимо себе до ладу. Відновлюємо дихання, знижуємо пульс і так далі. Щоб запобігти можливому болю в м'язах після тренування, необхідно видалити з них так звану молочну кислоту. Це можна зробити вправами на розтяжку. Оскільки м'язи в цей момент гарячі, вони найбільш еластичні і вправи на розтяжку дадуть максимальний ефект.

Отже, це дуже коротка інформація про методи побудови тренувань, яка, допоможе початківцям і досвідченим бі-боям досягти висот у своїй улюбленій справі.

«Розминка у брейк-дансі. Значення, послідовність і правильність»

Брейк-данс – дуже екстремальний, а іноді навіть небезпечний танець. Отже, дуже багато людей отримують травми, танцюючи брейк-данс. Для деяких це великий мінус. Зараз ми розповімо вам, як уникнути травм, не приділяючи цьому багато часу і сил. Можна навіть сказати, що ми опишемо порядок бажаного тренування. На наш погляд, це оптимальний спосіб розім'ятися і розігрітися перед танцем.

Тепер перейдемо безпосередньо до поетапного опису: перше, що ми радимо робити, це гучно включати музику і хвилини десять працювати над верхнім «оброком» (від Uprock), тим самим розігріваючи тіло і готуючи його до складних елементів. Іншу частину тренування ми радимо проводити вимкнувши музику. Коли робиш «муви», краще підходить тиша і спокій. Коли ти відчуваєш, що вже досить розігрівся, треба трохи фізично підготуватися до елементів нижнього брейка. Перед будь-якими «мувами» дуже важливо розім'яти кисті рук, шию і потягнути шпагат. Для фризів треба розминати лікті, знову ж таки кисті і плечі. Розминати кисті найзручніше, стоячи на простому фризі хвилину або дві. Ось це буде цілком достатньо, щоб уникнути травматизму.

Ще дуже важливо попередити вас, щоб ви не робили складні елементи, до яких ви фізично не готові і не здатні (приміром, не вставляйте на чайр, ледве тримаючись на звичайному фризі). Коротше із приводу елементарної техніки безпеки можна сказати все однією фразою: «Не втрачайте голову»!

«Правила використання хіп-хоп-одягу»

Зараз ми розповімо, як вибрати одяг для брейка, і чому це важливо. З одного боку, це все другорядне, але, з іншого – цим можна підкреслити свій стиль і вміння танцювати. Також нічого хорошого не вийде, якщо одяг для брейк-дансу буде незручним.

Брейк-данс танцюють в основному тренуючись або виступаючи. Перше, що ми розглянемо, це одяг для тренування. Якщо ви стайлер (танцюєте верхній брейк-данс, footwork і/або freeze), то вам буде досить кросівок, які не ковзають по підлозі, а також комфортно і зручно сидять на нозі. А що стосується штанів, головне, щоб вони «не лізли під ноги». Інакше, ставши собі на штани, можна впасти, отримати травму і зганьбитися. Краще заправляти штани в кросівки. А футболку або кофту можна вибрати довільно. Єдине, що ми вам порадимо: «Не танцюйте нижній брейк в одязі з гудзиками, блискавками або металом, можна собі що-небудь віддавити». Також для заняття брейком дуже важливо мати спортивний напульсник.

У клубах і на дискотеках «стайлер» може дозволити собі навіть спущені широкі штани, головне, щоб вони трималися на кросівках. І в жодному разі не забувайте про напульсники, хоч би на ту руку, на якій ви стоїте на фризі. Важливо одягати напульсник на зап'ястку.

Можна виступати і тренуватися навіть в шортах, але тоді треба одягнути звичайні наколінники, як для роликів. Інакше, проїхавши ногою по підлозі, можна дуже боляче потерти шкіру.

«Муверам» (тими, хто танцюють powermove) з одягом визначитися складніше. Мувери повинні носити штани, в яких можна сісти на шпагат, не порвавши їх. Інакше це заважатиме маху ніг. У жодному разі не одягайте ремені із здоровими бляшками на зразок Дискваред. На верх краще за все вдягати ущільнені кофти, але без шнурків, блискавок і капюшонів. В одних футболках велика вірогідність обдерти лікті об підлогу. Також важливо мати при собі шапку (танцювати брейк-данс краще за все в трикотажі).

Але всі прекрасно розуміють, що, крім комфорту і свободи рухів, одяг має бути красивим і підкреслювати стиль. Ці два важливі елементи зовнішнього вигляду можна просто з'єднати, але це особисте право вибору кожної людини.

«Взаємодія з дорослими»

Культурну та порядну людину досить швидко можна відрізнити за манерами поведінки та спілкування, особливо якщо ці прояви поважності стосуються поважливого відношення до людей старшого покоління.

На Русі з споконвік дотримувалися правила поведінки, які були не важкими, але глибокі та мудрі: повага до «отця - батюшки» та «рідної матушки», до старших за віком. Всі ці правила були викладені в літературному пам'ятнику XVI сторіччя «Домострой». Правила цього джерела охоплювали різні боки життя руської людини – побутові обряди, ведення торгових справ, домоведення, виховання дітей. «Домострой» стверджував владу «голови дому» над життям домочадців.

З приходом європейського етикету більша частина правил «Домострою» була забута, але деякі з них збереглися. Вони стосувались поважливого ставлення до людей старшого покоління. Наприклад: вельможа, що займав важливу посаду або пост, вставав перед людиною, старшою за віком, схожого правила не існувало в європейському етикеті.

У сучасному громадянському етикеті існує велика кількість правил, які стосуються поважливого ставлення до людей старшого покоління. Ось деякі з них:

1. Враховуйте настрій та зайнятість дорослих. Уявіть, що ваші батьки прийшли додому з роботи втомлені та збентежені. Їм в першу чергу необхідно трохи відпочити та заспокоїтись. Ви не повинні їх бентежити своїми проблемами, хоча б деякий час. Поставте себе на їх місце, і вам одразу стане все зрозуміло.
2. Частіше говорите ввічливі слова. Ввічливі слова прикрашають людське мовлення та роблять людські взаємини більш доброзичливими. Слова «будь ласка», «вибачте», «дякую» абсолютно необхідні. Крім цього, необхідно розуміти: в спілкуванні велику роль грає інтонація та тон голосу.
3. Терпляче вислуховуйте зауваження дорослих. Доросла людина мудріше та розумніше вас, так як в нього великий життєвий досвід. Він краще вас розбирається в складних життєвих ситуаціях. Тому вам слід прислухатись до зауважень та порад дорослих. Доросла людина робить вам зауваження з добрих намірів.
4. Говорить завжди правду. Брехня не прикрашає людину. По-перше, брехати не вигідно. Дуже велика вірогідність того, що брехню викриють. Але тоді дорослі будуть сердитися на тебе не тільки за сам вчинок, але й за те, що ти їм збрехав. По друге, брехня та совість не сумісні поняття. Чим більше брехня укорінюється в поведінці людини, тим більше притупляється його здатність відрізнити добре від поганого.
5. Не перебивайте старшого. Молодій людині не припустимо не лише перебивати старшого, але й самому починати та закінчувати розмову з людьми похилого віку.

Цих правил набагато більше, їх можна знайти в енциклопедії етикету.

Ви повинні поважно та уважно відноситись до батьків та інших людей старшого покоління. Не можна допускати, щоб доходило до образ і лайливих слів. Це необхідно уникати як заразної хвороби. Лише той, хто з дитинства навчиться володіти собою, виконувати правила поведінки, зможе в майбутньому зберігати самовладання та виросте порядним, доброзичливим та інтелігентним.

У християнстві, що спирається на старозаповітні традиції, немає нічого більш ганебного ніж зневажливе ставлення до людей похилого віку: «Народ нахабний, який не поважає старця», «В старцях – мудрість, в довголітніх – розум», «Поважай батьків своїх» тощо.

Колективом Павлівської школи, де В. О. Сухомлинський був директором, було вироблено 10 оригінальних правил формування у дітей поваги до старших:

- ✓ не можна байдикувати, коли усі працюють; ганебно вдаватися до неробства, всіяких звеселянь, коли ти прекрасно знаєш про те, що старші не можуть дозволити собі відпочинку;
- ✓ не можна сміятися над старістю і старими людьми – це найбільше святотатство; про старість потрібно говорити тільки з повагою; у світі є три речі, які ні за яких умов не можуть бути піддані осміянню – патріотизм, істинна любов до жінки і старість;
- ✓ не можна вступати в суперечку дорослими людьми, особливо з людьми похилого віку; негідно людській мудрості і розсудливості скороспішно виражати сумніви в істинності того, що радять старші; якщо у тебе є якісь сумніви, притримай їх в голові, подумай, розсуди, а потім запитай у старшого ще раз – запитай так, щоб не образити;
- ✓ не можна виражати невдоволення тим, що у тебе немає тієї або іншої речі... у ровесника твого є, а про тебе батьки не потурбувалися; від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого;
- ✓ не можна допускати, щоб мати давала тобі те, що вона не дає собі, – кращий шматочок на столі, кращу цукерку, кращу сукню... Умій відмовитися від подарунка, якщо ти знаєш, що в речі, яку тобі дарують, мати відмовляє собі; думка про право на якусь власну винятковість – робити те, що засуджують старші, – ні на очах у них, ні десь осторонь; кожен свій вчинок розглядай з точки зору старших: що подумують вони; особливо недопустимі настирливість, прагнення без потреби нагадати про себе, виставляти напоказ свої домагання; мати і батько ніколи не забувають про тебе; якщо ти не на очах у них, вони думають про тебе більше, ніж тоді, коли ти крутишся поруч; пам'ятай, що у матері і батька є свій духовний світ, вони іноді хочуть, залишитися наодинці самі з собою;
- ✓ не можна залишати стару рідну людину наодинці, особливо мати, якщо у неї немає нікого, окрім тебе; у радісні дні свята ніколи не залишай її одну; ти сам – твоє слово, твоя посмішка, твоє звернення, – буває, єдина радість її буття; чим ближче захід людського життя, тим гостріше переживається гіркота самотності; залишати самотнім дідуся, залишати наодинці старого батька, навіть якщо і ти вже станеш старим, – нелюдяно, дико; пам'ятай, що в житті людини настає такий період, коли ніякій іншій радості, окрім радості людського спілкування, у неї вже не може бути;
- ✓ не можна збиратися в дорогу, не запитавши дозволу і не порадившись з старшими, особливо у дідуся та бабусі, не попрощавшись з ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги;
- ✓ не можна сидати обідати, не запросивши старшого; тільки не культурна людина уподібнюється худобі, що вгамовує голод наодинці і що побоюється, як би його родич, присутній при цьому, не увірвав шматка собі; людська трапеза – це не вгамовування голоду, не фізіологічний акт в ланцюжку обміну речовин; люди придумали стіл не лише для того, щоб ставити під стіл ноги, а на стіл спиратися; за

столом відбувається цікаве духовне спілкування людей; якщо ти зумів умовити старшого розділити з тобою трапезу, ти доставив йому велику радість; не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина, особливо жінка;

- ✓ не можна чекати, поки з тобою привітається старший; ти повинен першим вітати його, зустрічаючись, а розлучаючись, – побажати доброго здоров'я; у цих правилах етикету полягає глибока внутрішня суть – повага людської гідності; не уміючи поважати її, ти уподібнюєшся тому, хто плює в прекрасні хвилі моря; море величезне у своїй величі і красі, твої плювки його не образять, не принизять, а, плюючись і милуючись своїми плювками, ти ганьбиш себе.

«Взаємодія з молодшими за віком»

У багатьох з вас є молодші брати чи сестри. Досить часто ви спілкуєтеся з друзями і знайомими, які молодші вас на кілька років. Ви є їх старшими товаришами, а старший, як відомо, повинен бути прикладом для молодшого. Дуже важливо, щоб ваша поведінка була позитивною, тому на цьому уроці ми познайомимось з деякими правилами спілкування з молодшими.

Психологи поділяють періоди дитинства на кілька груп. Про дві з них ми поговоримо зараз. Одна група – це діти від 3 до 6 років, друга – від 6 до 11. Кожна група вимагає до себе певного підходу, певних відносин. Дуже важливо, як і в спілкуванні зі старшими, проявляти у відношенні до дітей поважність, доброзичливість, але найголовніше – терпіння. Які ж вікові особливості має перша група дітей? : Перш за все – допитливість і фантазування.

Якщо дитина задає вам масу питань, майте терпіння їх вислухати і постарайтеся на кожен з них дати відповідь. Справа в тому, що в цьому віці у дитини вже сформувалася особистість, а точніше сказати, індивідуальні особистісні особливості. Відсутність відповіді на питання може вже в цьому віці вдарити по самолюбству дитини. Вона вважатиме, що до неї несерйозно ставляться. Це може привести до того, що вона стане замкнутою.

Не карайте молодшого за його фантазії, так як саме вони розвивають творчу уяву, завдяки якому людина у майбутньому створює як поетичні твори, так і сучасні машини.

У цьому віці дитина досить часто бреше. Не сваріть її за це, але і не давайте зрозуміти, що їй вдалося вас обдурити. У такому випадку ви повинні, наприклад, відповісти: «Тобі немає чого мені брехати». Відсутність брутальності і делікатна відвертість, може мати позитивні результати в процесі виховання.

Іноді діти не слухаються. Наприклад, якщо дитина не хоче лягати спати, не дратуйтеся, постарайтеся переконати її в тому, що це потрібно зробити. Наприклад, скажіть йому: «Ти повинен лягти спати. У тебе втомилися очі і їм потрібно відпочити». Переконливі уговори – одне з найкращих засобів, за допомогою якого можна боротися з непослухом дитини. Протилежні засоби, можуть викликати у дитини дух протиріччя.

У спілкуванні з дітьми фахівці рекомендують частіше використовувати ігрову форму. Приміром, дитина не хоче їсти, і ви їй кажете: «Через 20 хвилин ми з тобою полетимо на ракеті на місяць, але перед цим нам треба з тобою підкріпитися».

Якщо дитина завинила, їй потрібно зробити зауваження, без цього немає виховання. Але питання: в якій формі його робити. Можна сказати:

Ай-ай-ай, яка ти нечупара! Знову розкидала іграшки!

А можна й по-іншому: - Який же ти прекрасний палац побудував! Як справжній архітектор! От якщо ти ще й конструктор збереш в коробку я буду щасливий.

Діти, в цей період свого розвитку багато чого бояться. Якщо дитина лякається темряви, не висміюйте її, а покажіть своєю поведінкою, що боятися не треба.

Після того як дитині виповнилося шість років, багато чого змінюється. Вона стає менш залежною від батьків, іноді навіть нетерплячою, авторитет батьків кудись зникає. Для дитини в цьому віці найважливішим є думка товаришів, особливо, якщо вони старші за віком. Тому ви повинні навчитися правильно з ними спілкуватися, адже від вас багато залежить. Спілкуючись з дітьми, яким вже виповнилося 6 років, ви не повинні проявляти нічого порочного і негативного. Ось кілька правил:

1. Не вимовляєте в їхній присутності грубих слів; дитина з самого раннього віку повинна засвоїти, що лихослів'я – це погано.
2. Не підвищуйте голос на дитину. По-перше, це є порушенням етикетних норм, а по-друге, підвищення голосу принижує людську гідність. Кожна людина, навіть маленька – це особистість. Приниження людської особистості може привести до серйозних наслідків, наприклад до всіляких психічних захворювань. Обговоріть ситуацію:

Олена часто підвищує голос на свою молодшу сестру і дуже часто не пускає її в свою кімнату. Висловіть вашу думку стосовно до вчинків Олени.

3. Будьте з дитиною чесними, якщо щось пообіцяли – виконайте цю обіцянку. Якщо дитина буде стикатися з брехнею з боку навколишнього, вона зрозуміє, що в цьому світі немає істини. Це згодом може сформувати у неї негативні риси характеру.

Питання: стикалися ви коли-небудь з подібними ситуаціями? Розкажіть про таку ситуацію і про пережитих вами почуттях.

4. Не смійтеся над дитячими захопленнями, це може розвинути у дитини комплекс неповноцінності, що іноді небезпечніше будь-якого фізичного насильства.

В одному невеликому місті стався випадок. Андрій, старший брат Сергія, сміявся над його захопленням літературою та іншими гуманітарними науками. Він хотів і навіть вимагав, щоб хлопча весь вільний час присвячував математиці. В результаті у хлопчика розвинувся цілий комплекс невротичних реакцій. Він, від природи тихий і добродушний, став агресивним, грубим, скандальним, у нього почала проявлятися ненависть до оточуючих.

5. Не дивіться при дітях жорстокі фільми, яких на телеекрані велика кількість. Демонструйте в розмові з дітьми своє негативне ставлення до цих фільмів і жорстокості взагалі, не забувайте про те, що для дітей молодшого віку ви є самими авторитетними людьми.

Якщо дитина ледача, намагайтеся якомога рідше говорити їй про це. Вашому молодшому товаришеві, безумовно, важче справитися зі своєю лінню, якщо він щодня чує, що ледачий. Виходить, що лінь – це його хронічний стан. Постарайтеся знайти інший шлях для вирішення цієї проблеми. Спробуйте дитину зацікавити тим чи іншим питанням, пояснити необхідність його рішення.

Якщо з твоїм молодшим братом, або товаришем, сталося непорозуміння, вислухай його уважно, і поки він розкриває тобі душу, не перебивай його вигуками: «Як ти міг?!», «Який жах!». Постарайся зрозуміти, що відчуває твій друг, в таких випадках потрібен не осуд, а допомога.

Ваше ставлення до своїх молодших товаришів має в них виховувати почуття впевненості в собі. Не ставайте на заваді їх ініціативі, навіть якщо вона на ваш погляд не зовсім правильна, під корегуйте їх бажання і починання без грубості і відвертої критики, дійте шляхом переконання, а не тиску. Тиск і грубість навпаки сформує в них агресію та протистояння. Одні на зло вам будуть здійснювати суперечливі вчинки, в інших може сформуватися почуття невпевненості.

Протягом декількох років вам прищеплюють вічні моральні норми: доброту, любов до близьких, терпимість до оточуючих. Постарайтеся своєю поведінкою та спілкуванням передати ці основні принципи своїм молодшим товаришам, які прийдуть вам на зміну.

«Елементарні правила поведінки»

Майже усім людям, і дітям і дорослим, хочеться, щоб рідні, знайомі і незнайомі люди чуйно ставились до них, завжди любили і поважали їх. А для цього потрібно знати один секрет. Тільки до людей ввічливих, вихованих і добрих оточуючі завжди будуть ставитися з прихильністю. Стати такою людиною зовсім неважко. Потрібно лише дотримуватись деяких правил. Ці правила бажано вивчити зараз, щоб потім, у «дорослому» житті, не довелося червоніти за свою непристойну поведінку.

Видатний український педагог В. Сухомлинський у книжці «Як виховати справжню людину» визначив десять «не можна», яких потрібно дотримуватись, щоб стати вихованою, культурною людиною:

- не можна ледарювати, коли всі працюють;
- не можна сміятись над старістю і старими людьми;
- не можна сперечатись із шанованими і дорослими людьми, особливо зі старшими;
- не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі, а у товариша є;
- не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі, кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку;
- не можна робити те, що осуджують старші;
- не можна залишати стару рідну людину самотньою;
- не можна вирушати в дорогу, не спитавши дозволу і поради у старших;
- не можна сідати до обіднього столу, не запросивши старших;
- не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня, людина та найбільше – жінка.

У цій же книзі В. Сухомлинський розповідає, як потрібно ставитись до найрідніших тобі людей – батьків. Адже для них ти завжди будеш дитиною, навіть тоді, коли тобі виповниться і сорок, і п'ятдесят, і більше років. Автор говорить, що кожен твій вчинок – і хороший і поганий, відгукнеться в їхніх серцях радістю або болем. «Найбільше щастя для батька й матері – твоє чесне життя, працелюбство, а в шкільні роки – старання навчання». Ось правила культурної поведінки – загальні правила моральності, які має знати і виконувати кожна пристойна людина.

- радій успіхові товариша;
- будь правдивим, май мужність щиро визнати свою провину, не перекладай своєї провини на інших;
- кажи завжди тільки правду;
- дорожи довірою батьків і товаришів;
- не хвалися навіть найгарнішим вчинком – добра справа промовляє сама за себе;
- дав слово – тримай його, дав обіцянку – виконай;
- справжній друг пізнається не лише в радості, а й у біді – він завжди допоможе, втішить, утримає від лихого вчинку;
- нікого не ображай – ні словом, ні вчинком;
- дбай про молодших, допомагай їм, борони тих, хто слабший за тебе;
- живи і чини так, щоб навколишнім було з тобою приємно і радісно.

Засвоєння гарних манер допоможе тобі як у повсякденному житті, так і у досягненні успіху в майбутній роботі. Радимо тобі ознайомитися із «Словником культурної грамотності». Ти знайдеш тут вислови, які тобі часто доводиться чути протягом життя. Вони дійшли до нас крізь віки з різних куточків земної кулі. Знання цих висловів допоможе тобі краще зрозуміти багато з того, що ти бачитимеш і чути будеш, зробить твою мову яскравішою. Тут ти знайдеш також деякі повчання, що беруть свій початок у найголовнішій книзі християнського віросповідання – Біблії.

В таких літературних пам'ятках як «Повчання Володимира Мономаха», «Моління Данила Заточника», а також «Лист» – духівницю до своїх дітей, написаний 2300 років тому сирійцем Маром Бар Серапіоном.

Ти починаєш життя від своїх батьків, на землі твоїх предків. Уважно придивись до членів родини, і ти побачиш, що кожен з них виконує свої обов'язки, дотримується певних правил життя і норм поведінки в роді. «І там, де панує лад і повага до сім'ї, роду, народу, держави, віросповідання – усе дихає радістю й повниться квітом життя». Знання норм етикету сім'ї, роду – народу є обов'язковим для культурної людини.

«Любить їх такими, які вони є»

(пам'ятка для батьків дитини-неформала)

✓ **Збирайте інформацію.** Дізнайтеся про субкультуру, до якої долучився підліток, щось нове. І поділіться цією інформацією з ним. А краще – займіться спільним веб-серфінгом: пошукайте потрібну інформацію в Інтернеті удвох. Це зближить вас, а заодно і розвіє багато страхів, що накопичилися. Якщо вас все ще щось бентежить, подивіться гумористичний серіал «Татусеві дочки». Там є спортсменка-футболістка, модниця і навіть готка! Вони різні, зі складними характерами, але вони – разом і при цьому чудово доповнюють один одного. Не забудьте і про мюзикл «Стиляги», де молодь 1950-х років кидає виклик сірим будням. І багато що стане зрозуміло.

✓ **Обговорюйте всі свої побоювання і сумніви з підлітком.** Використовуйте при цьому «я-повідомлення», наприклад: «Мене бентежить, що ...» або «Мене турбує ...», а не «Ти погано себе поводиш», «Ти не правий». Не бійтеся запитати у підлітка, якщо чогось не знаєте або не зрозуміли з його пояснень. У такій розмові важливо не тільки вміння акуратно задавати питання, а й уміння слухати, не перебиваючи.

✓ **Будьте уважними і чуйними.** Важливо пам'ятати, що підліткові буває не менш страшно, боляче або прикро, ніж малюкові. А вашу увагу, розуміння і любов в цей складний період потрібні йому навіть більше, ніж коли він був маленьким.

✓ **Використовуйте захоплення підлітка йому на благо.** Він захоплюється екстремальними видами спорту? Чудово! Це привід поговорити про здоровий спосіб життя. І тепер подібна розмова швидше за все не буде сприйнята як нудні нотації і порожній струс повітря. Любить рок, особливо – англо-мовний? Теж відмінно! Практично будь-який підліток із задоволенням переведе і вивчить текст пісні, щоб потім підспівувати улюбленій групі. Приємне з корисним: і розважиться, і англійський підтягне.

Попросіть підлітка, наприклад, перекласти для вас пару улюблених текстів. Проявіть щирий інтерес і ви дізнаєтеся, що він знаходить у цій вуличній романтиці. І швидше за все виявиться, що підліток бере звідти лише найкраще: вчиться міцній дружбі, взаєдопомозі, мужності і вірі в себе.

✓ **Вибрати разом з підлітком атрибутику з символікою і назвою його улюбленої групи** (або спортивної команди) – це буде актом визнання його права на самовизначення і самовираження. А прийшовши додому, попросіть його розповісти вам про улюблених музикантів або спортсменів. Підліток оцінить вашу увагу, а ви нарешті дізнаєтеся, чому «Арія» – рулить!», а «Зеніт» – чемпіон».

✓ **Шукайте те, що може об'єднати вас з підлітком**, наприклад, допоможіть йому зшити костюм для рольової гри. Спілкуючись, поступово ви переконаєтеся, що ваша дитина не замкнутий фанатик, а талановитий і відкритий молодий чоловік. І можливо, майбутній актор.

✓ **Розповідайте про те, чим самі захоплювалися в молодості:** цим ви покажете, що розумієте його пристрасть до музики, спорту і т.д. Навіть якщо підліток і назве все це «нафталіном», він зрозуміє, що у вас з ним більше подібностей, ніж відмінностей.

✓ **Не ігноруйте.** Це може виявитися ще гірше за заборону. Нехай підліток знає, що ви в курсі його захоплень: щось вас влаштовує, щось – не дуже. Інакше підліток може подумати, що він вам байдужий, що ви його розлюбили.

✓ **Не ображайте кумирів підлітка.** У цьому віці навіть фраза «Вимкни цю дурницю (какофонію, «ричалку»)» може викликати образу і, як наслідок, бурю агресії. Так-так, підліток може це сприйняти не як ваше бажання відпочити від гуркоту музики, а як неповагу до себе, як бажання образити і зачепити. Краще спочатку поцікавитися, що це за група, і лише потім сказати, що ви втомилися, і попросити зробити тихіше.

✓ **Не звинувачуйте «у всіх смертних гріхах».** Висловлювання з серії «Всі неформали – злочинці і алкоголіки» не лише прикрі, але ще й невірні. Згубні звички і злочин не залежать від улюбленої музики і зовнішнього вигляду.

✓ **Не примениуйте важливості підліткового захоплення:** мовляв, це в тебе скоро пройде, переростеш, перебісишся. Навіть якщо це вірно, підліток все одно вам не повірить і наполягатиме, що «це – назавжди». До речі, деякі підліткові хобі та інтереси в майбутньому можуть перерости у професію. Хто знає, може бути, саме ваша дитина стане в майбутньому РК-агентом музичної групи або тренером спортивної команди. Навіть якщо й ні, багато хто, подорослішавши, не кидають юнацькі захоплення: слухають улюблену музику, вболівають за улюблену команду.

✓ **Не панікуйте і не бійтеся.** Молодіжні субкультури існували в тому чи іншому вигляді завжди. Причому не тільки для того, щоб позлити дорослих. Неформальні об'єднання, на думку психологів і соціологів, потрібні молоді для спілкування, самовираження, розвитку.

Зрозуміло, що багатьом не хочеться, наприклад, щоб їх дитина-гот ходила на кладовище, особливо в нічний час і у невідомій компанії. Цьому є альтернатива, яка влаштує і вас, і юного гота. Сходіть з ним разом на могилу відомого поета, письменника, музиканта чи в музей на будь-яку виставку, пов'язану з готичною культурою. Це може бути експозиція, пов'язана з давніми релігіями і культами, філософією, літературою, старовинно. модою... Головне, разом вибрати відповідну виставку. Так і ви, і підліток з користю, а головне разом, проведете час.

Разом з підлітком купіть в магазині спорттоварів необхідні страхувальні приналежності, наколінники, налокітники або шолом – залежно від захоплень підлітка. А ще спробуйте пояснити, що не ігри зі смертю, а тренування і здорова обережність – супутники спортивних перемог, тільки обов'язково підкріпите свою думку прикладами з життя: підлітки вірять лише в конкретику. А щоб бути байкером, не обов'язково ганяти під двісті кілометрів на годину – інакше або мотоцикл, або сам підліток будуть постійно перебувати «в ремонті». Аргумент простий: чим більше будеш валятися по лікарнях, тим рідше станеш з'являтися на тусовках. Спілкуванням з друзями підліток навряд чи захоче пожертвувати – і нарешті буде спочатку обдумувати наслідки, а вже потім з головою кидатися в море ризику.

✓ **Не забороняйте.** Заборонений плід, як відомо, солодкий. З неформалами завжди намагалися боротися, але результат був нульовим або зворотним. Згадаймо 1960-1980-ті роки з їх гоніннями на хіпі, панків, металістів... Ці субкультури й донині нікуди не поділися, а їх «гонителі» давно втратили авторитет.

СЦЕНАРІЙ АГІТБРИГАД

Агітбригада «Поспішайте робити добро»

Учасники агітбригади – студенти спеціальності «Соціальна педагогіка».

Атрибути: «осколки зла» (виконані зі щільного матеріалу макети у формі осколків).

Під музику (повільна класична) хлопчик та дівчинка виконують танець двох захоплених один одним “ботаніків”. Раптом різка зміна музики, вихід «крутого пацана».

Крутий пацан: Гей, ботаніки, йдіть звідси! Я вас просто не терплю!

Хлопчик і дівчинка (разом): Але ми нікому не заважаємо!

Крутий пацан: Не таких, як я, – взагалі не люблю! У вас інші думки, інший “прикид”, окуляри на носі бовтаються.

Виходить «спортсмен» – сильний високий юнак

Спортсмен: Я теж не такий, як ти. А в мені тобі що не подобається? (опускає руку на плече «крутого пацана»).

Крутий пацан (полохливо): Усе нормально, усе добре! Нехай гуляють, не бояться мене.

Звук скла, що б'ється, «крутий» тримається за серце, «спортсмен» бере осколок з підлоги в руки.

Спортсмен: Справа зроблена, друзі, знайдений черговий осколок зла!

Виходить агітбригада, виконується пісня (на мотив гімну року молоді)

Зло вплинуло на дні та події,

Черствість диктує формати і стилі.

Як в дружбі жити, разом робити відкриття

Люди, напевно, давно забули.

Час міняти ставлення до життя –

Ми це робимо тут і зараз!

Чуйність, любов, доброта і довіра –

Як житимемо – все залежить від нас!

Хто, якщо не ми, – єдина команда!

Добра і теплоти, довіри пропаганда!

Хто, якщо не ми, – сила покоління!

Хто, якщо не ми, – на роки, на століття!

Якщо хтось не такий, як ти,

Це не привід його принижувати!

Як терпимим бути і добрим,

Ми хочемо вам розповісти!

Ми – цілителі душ людських,

Збираємо осколки черствості і зла,

Що в серцях і душах людей

Застрають іноді,

Будь-які засоби застосували,

Ми людям показати прагнемо

Що той неправий, хто черствий і злий,

А прав, хто все ж змінився!

Агітбригада:

- Як часто говорять, що діти злі
- Їх світ неймовірно складний!
- Осколки зла ми тут знайдемо!

- І віряться – що допомогу надамо!

Музика, молодь на дискотеці, розмовляють три подружки:

- Мені тато подарував сережки золоті!
- Я завтра в школу в манто норковому прийду!
- А мені машину на 16 років «предки» підгонять.

До них в танці підходить дівчина – явно не з заможної родини.

- Дивіться, жебрачка прийшла!
- Наділа сукню бабусину – точно!
- Я поруч з цією біднотою не встану ніколи!
- Йдемо, дівчата, звідси швидше!

Дівчата продовжують танцювати осторонь, четверта дівчина у відчай.

Голоси з усіх боків: «Жебрачка!», «Біднота!», «Бабусина сукня!»

Дівчина закриває вуха, потім очі, плаче.

На фоні тихої сумної музики до неї підходять і звертаються молоді люди з агітбригади:

- Вони пустушки, ти повір!
- Нехай повний гаманець.
- Але порожньо в голові і тут (показує на груди)
- І чекає їх урок! (три дівчини підходять)

Агітбригада:

- Ми пропонуємо подзвонити!
- Кому?
- Усім вам, але тільки в майбутньому, через 15 років!
- Кого що чекає, ким хто стане – отримаємо ми відповідь!

Перша дівчина набирає номер, звук телефонного гудка:

- Алло, алло! (віддає слухавку)

Хрипить там щось...

- В реанімацію тебе везуть –
- Не витримало серце алкоголю
- Та й гроші тут не допоможуть!

Друга дівчина вихоплює слухавку:

- А нумо, дайте подзвоню собі я (набирає, не виходить, злиться)
- Не додзвонишся, тиша...
- Звели з розуму озлобленість і черствість,
- І в цьому світі ти – одна!

До третьої: - Дзвони!

- Ні, я не буду! (перелякано)

Агітбригада:

- Повірте, можна все врятувати!
- Міняйте ставлення до життя
- І до тих, кого зустрічаєте на шляху!

До дівчини, яку образили:

- Дзвони!

Дівчина набирає, дивується:

- Директор фірми... відповідає!..

Агітбригада:

- Не в гаманці багатство – так і знай!
- Воно – любов, тепло й повага!

Хором:

- Бережи його в душі, примножуй!

Музика.

- Тяжко бачити бідних приниження!
- Але нетерпимість до літніх людей – Сьогодні це – просто злочин!

Музика з м/ф «Фільм-фільм-фільм»

Агітбригада зображує молодих людей біля кінотеатру, розмова:

- О, привіт! Ну що, в кіно?
- Ось гроші, а потім в кафе підемо!
- Звідки стільки? Де ти узяв?
- У діда витягнув удень! Нехай старий похвилюється, дістав! Усе вчить, повчає, дратує просто!

У ході монологу друзі відходять від свого приятеля, що вкрав гроші у діда.

- А ти куди? Ай (махає рукою), людей похилого віку я не терплю!
- Їх потрібно усіх заслати! Куди ти, Костю?
- Так от – я що, неправий?!
- Тут поступайся їм, там доглядай – набридло!
- Заважають жити нам, молодим!

Агітбригада (шикується біля підлітка):

- Його пора лікувати! Я знаю спосіб ефективний!
- У кіно хотіли ми? Пішли!
- В кіно?
- Так, на особливий сеанс! Кіно для усіх, хто ображає літніх і тих, хто за Вітчизну воював і будував світ для нас!
- Не поважаючи предків, батьківщині своїй плюєш в обличчя
- А сам що зробив для країни?! І для неї ти – хто?

Показ соціального відеоролика «Байдужість вбиває», «Совість». У ході перегляду підліток переосмислює свою поведінку, хапається руками за голову. Після закінчення фільму:

- Пробачте всі, пробачте!

Звук скла, що б'ється, підліток тримається за груди, біля серця.

Агітбригада: - Від ненависті! Зла! Образи! Нетерпіння!

- Тобі допоможемо ми – любов і доброта
- І чуйність! Толерантність! Повага!
- Нехай зло викориниться добротою,
- Осколків лід розтане від сердечної теплоти
- І світ перетвориться, оживе

Хором: – Коли любов'ю з ним поділишся і ти!

Усі беруть в руки «осколки» і складають з них серце. Звук биття серця. Фінальна пісня:

Зло вплинуло на дні і події, черствість диктує формати і стилі.

Як в дружбі жити, разом робити відкриття

Люди, напевно, давно забули.

Час міняти ставлення до життя –

Ми це робимо тут і зараз!

Чуйність, любов, доброта і довіра –

Як житимемо – все залежить від нас!

Хто, якщо не ми, – єдина команда!

Добра і теплоти, довіри пропаганда!

Хто, якщо не ми, – сила покоління!

Хто, якщо не ми, – на роки, на століття!

Ухід зі сцени.

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ «АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ»

Мета: Розвиток адаптивних можливостей учнівської молоді творчих неформальних об'єднань шляхом спрямування їх творчого потенціалу у соціально-корисне русло.

Завдання:

- формування здатності розуміти свою унікальність, збагачення свідомості позитивними, емоційно забарвленими образами, які пов'язані з усіма сторонами особистості;
- створення в групі креативного середовища, яке спонукає до прояву творчого мислення і поведінки;
- збільшення «стійкості» особистості, «площі» її опори на себе, в чому полягає можливість для творчої взаємодії з іншими людьми та світом;
- надання молоді можливості усвідомити важливість придбання ними соціальних навичок;
- навчання деяким прийомам спілкування та розширення рольового репертуару.

Час проведення: 1 місяць

Періодичність зустрічей: 2 раз на тиждень (8 занять)

Тривалість кожного заняття: 4 години

1 заняття

Тема: «Знайомство»

Мета: знайомство членів групи між собою, тренера з групою та встановлення правил групової роботи.

Завдання:

- налаштувати учасників на тональність тренінгів;
- створити атмосферу ціннісного ставлення до теми;
- поговорити про особливості особистості та індивідуальності кожного учасника.

1. вправа «Привіт!»

Мета: активізація учасників групи, встановлення первинного контакту.

Інструкція. Група сідає в коло. Використовується м'яч для великого тенісу (яблуко, апельсин тощо). Тренер ловить погляд одного з учасників та кидає йому м'яч зі словами: «Привіт! Як тебе звати?». Далі він дає інструкцію: «Обери будь-кого в групі, хто тобі цікавий, улови його погляд, кинь йому м'яч, привітайся».

Рекомендації: Намагайтесь кидати м'яч тому, хто ще не ловив його.

Прийняття правил роботи в групі

2. вправа «Очікування учасників»

Мета: дізнатися про очікування кожного, що пов'язані з роботою в групі.

Інструкція. Учасникам роздаються невеликі аркуші паперу (бажано липкого). Тренер просить молодь написати, що саме вони очікують від занять у тренінгу. Після цього аркуші вивішуються на дошці.

3. вправа «Ми схожі?»

Мета: формування першого враження учасників одне від одного, встановлення довірчої атмосфери, сприяння розкритості учасників.

Інструкція. Спочатку учасники довільно переміщаються кімнатою і кажуть кожному, кого зустрінуть, дві фрази, що починаються зі слів: «Ти схожий на мене тим, що...», «Я відрізняюся від тебе тим, що...». Наприкінці вправи тренер просить учасників поділитися враженнями від знайомства та резюмувати схожості, закріпивши позитивний фон вправи.

4. вправа «Незвичайна доповідь»

Мета: стимуляція вільної фантазії та уяви.

Інструкція. Ведучий читає заздалегідь підготовлений невеличкий текст. Кожен учасник кодує зміст тексту за допомогою знаків, схем, малюнків і передає таку записку сусідові праворуч. Тепер кожен робить доповідь за цим текстом, використовуючи малюнки або схеми свого сусіда.

Рекомендації: Текст доповіді бажано підбирати значимий для учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.

5. вправа - розминка «Танець окремих частин тіла»

Мета: Розігрів учасників; усвідомлення і зняття м'язових затисків; розширення експресивного репертуару.

Матеріали: Музичні записи різних стилів з чітким ритмічним малюнком.

Той, в чий душі немає музики,

Кого не зворушує гармонія ніжних звуків, здатний на зраду, грабежі, підступність

Почуття його похмурі, як ніч,

Думки похмуріше Ереба.

Не довіряй такому.

В. Шекспір «Венеціанський купець»

Інструкція. Учасники стають у коло. Звучить музика. Ведучий називає по черзі частини тіла, танець яких буде виконаний (наприклад, «танець голови», «танець плечей», «танець кистей рук», «танець живота» і т.д.). Учасники прагнуть максимально використовувати в танці названу частину тіла.

6. вправа «Бал звірів»

Мета: розвиток рефлексивних здібностей, зняття напруження, страху бути смішним.

Інструкція. Кожний учасник обирає собі образ тварини, яка схожа на нього. Під музику всі одночасно починають танцювати, намагаючись передати характер своєї тварини. Після виконання вправи відбувається рефлексія почуттів.

7. вправа «Жива картина»

Мета: розвиток внутрішньої групової взаємодії; розвиток уяви, навчання образно виражати думки; зміцнення здатності чітко фіксувати в життєвих обставинах головне, а все другорядне відкидати.

Інструкція. Кожен із п'яти-шести гравців, маючи у своєму розпорядженні від чотирьох до шести осіб, повинен зобразити з ними «живу картину», «стоп-кадр», розташувавши людей так, щоб глядачі зрозуміли, яка подія відбувається або відбулася. Це своєрідна фотографія людей у певну мить життя. Картини можуть бути смішними і трагічними, головне, щоб решта гравців зрозуміла, що відбувається, наприклад: «щастя», «любов», «помста», «злочин», «ревності», «совість» тощо.

Рекомендації: Головне необхідно звернути увагу учасників на те, що потрібно представити не сценку, а картинку.

9. Зворотний зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

Дата заняття _____

Тренінгове ім'я _____

- 1) Під час занять я зрозумів (ла), що ...
- 2) Самим корисним для мене було ...
- 3) Я був (ла) би більш відвертим (а), якщо ...
- 4) Мені не сподобалось ...
- 5) Найбільше мені сподобалося, як працював (ла) ...
- 6) На наступному занятті я хотів (ла) би ...

10. Підведення підсумків. Дуже часто учасники знаходять, що сказати з приводу заняття вголос. Актуальним є відповідь на питання «Як ви себе почуваєте?».

Також можна використати кольороопис, де кожен колір – це умовне позначення того чи іншого настрою (радімо підготувати смужки або фігурки з кольорового паперу):

- червоний – захоплений;
- оранжевий – радісний;
- жовтий – приємний;
- зелений – спокійний;
- синій – сумний;
- фіолетовий – тривожний;
- чорний – цілковито невдоволений.

2 заняття

Тема: «Я і соціум»

Мета: Створення сприятливих умов для роботи групи, самопізнання; розвиток самоаналізу і поглиблення саморозкриття, розвиток комунікативних навичок.

Завдання:

- створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі.
- активізація учасників групи, встановлення контакту.
- згуртування колективу, формування вміння працювати разом.

1. вправа «Історія мого імені»

Мета: продовження знайомства, створення загальної атмосфери тренінгу; побудова довірчих відносин учасників.

Інструкція. Кожному учаснику пропонується розповісти історію, пов'язану з його ім'ям (справжню або придуману), яка допоможе групі закріпити в пам'яті ім'я кожного учасника. На завершення тренер запитує в учасників, що запам'яталося і чому.

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Нагадування про правила роботи в групі, необхідні уточнення.

2. вправа «Волоський горіх»

Мета: показати особливість та індивідуальність особистості кожного учасника.

Матеріали: мішечок з волоськими горіхами (горіхи – за кількістю учасників).

Вступне слово ведучого. Притча «Коробочка». Один чоловік все життя шукав безхмарний, щасливий, ідеальний устрій життя. Він зносив немало черевиків, обійшовши багато країн. Нарешті, в одному місті на площі він побачив натовп. Всі прагнули пробитися у середину, де стояла коробочка і заглянути в одне з її вікон. Коли це вдалося нашому мандрівникові, то він був вражений, зачарований тим, що побачив. Це було те, до чого він прагнув усе життя. Увечері, щасливий, він розташувався на відпочинок під стіною вежі. Поруч примостився такий же, як він, бродяга. Вони розговорилися. Бродяга з захопленням став описувати те, що він побачив в одному з віконеч коробки. Але

виявилось, він бачив зовсім інше. Як так? Ти просто дивився з іншого боку, – була відповідь.

Інструкція. Ведучий висипає горіхи в центрі кола і просить кожного взяти собі один. Деякий час учасникам пропонується уважно розглядати свій горішок, вивчати його структуру, особливості будови, постаратися запам'ятати всі його індивідуальні рисочки. Потім горіхи складаються назад у мішок, перемішуються і знову висипають у центрі кола. Завдання кожного учасника – знайти свій горіх.

Після того як всі горіхи знайшли своїх власників, ведучий приступає до обговорення. Цікаво дізнатися, хто як свій горіх запам'ятовував і якою стратегією користувався, щоб потім його знайти (запам'ятовував його особливості або просто чекав, поки всі розберуть свої горіхи, а в кінці залишиться потрібний).

На перший погляд здається, що всі горіхи дуже схожі, але якщо витратити час, щоб придивитися уважніше, то можна помітити, що вони дуже різні і майже неможливо переплутати свій горіх з іншими. Так і люди: всі дуже різні, у кожного свої індивідуальні рисочки, «нерівності», своя краса і привабливість. Потрібно тільки її відчуті і зрозуміти. У нас можуть бути різними не тільки зовнішність, вік, соціальний досвід, стать, але й моральні цінності. Тому не дивно, що ми по-різному сприймаємо одні, і ті ж речі, явища.

Рекомендації: Горішки можна подарувати учасникам тренінгу на пам'ять.

3. вправа «Схожість і відмінність»

Мета: Пропонована вправа дасть учасникам групи можливість поміркувати над тим, як поводитися в різних ситуаціях вони самі та дорослі люди, що їх оточують, наскільки збігаються або, навпаки, розходяться молоді люди з дорослими за темпераментом, цінностям, способам прояву почуттів. Таким чином вони зможуть усвідомлено ідентифікувати себе з дорослими і прояснити власну точку зору.

Матеріали: Робочий листок «Схожість і відмінність», лист паперу і олівець.

Інструкція: Зараз мова піде про деякі гіпотетичні ситуації, в яких діють дорослі і молодь. При цьому ви зможете подумати про те, як в подібних ситуаціях звичайно поведуться ваші батьки, і поміркувати над тим, як би діяли на їх місці ви самі. Для зручності вам необхідно заповнити робочий листок.

Після заповнення робочого листка зберіться в групи по чотири. Поговоріть один з одним і виберіть таку ситуацію, яка зачепила вас більш за все. Поділіться з іншими своїми думками і почуттями з цього приводу, обговоріть те, що вам здається особливо важким. На обговорення вам дається 20 хвилин. Тепер повертайтеся у велике коло, щоб разом обговорити вправу.

Питання для обговорення:

- Коли я вперше усвідомив, що відрізняюся від батька і матері?
- З приводу чого наші точки зору з батьками найбільше розходяться?
- З приводу чого найбільше збігаються?
- Чи дозволяють мені батьки вести себе не так, як вони?

Робочий листок

СХОЖІСТЬ І ВІДМІННІСТЬ

Прочитайте описи деяких життєвих ситуацій. Подумайте над тим, як у подібних ситуаціях зазвичай ведуть себе (або вели б себе) ваші батьки і як би реагували ви, якби у вас була своя дитина.

1. Дуже скоро день вашого народження.

Мати _____

Батько _____

Ви самі (якщо були б батьками) _____

2. Ви прийшли додому п'яним.

Мати _____

Батько _____

Ви самі _____

3. Серед ночі ви захворіли.

Мати _____

Батько _____

Ви самі _____

4. Ви зіпсували цінну річ.

Мати _____

Батько _____

Ви самі _____

5. Ви зазнали сексуального домагання.

Мати _____

Батько _____

Ви самі _____

Тепер напишіть, в яких випадках ваша поведінка збігається з поведінкою батьків.

У яких ситуаціях ваші думки розходяться?

4. вправа «Танець ототожнень»

Мета: сприяння психологічному розкріпаченню, розмиття кордонів «Его», ослаблення прихильності до себе.

Інструкція: Ототожнюйте себе послідовно з чотирма стихіями: Повітрям, Вогнем, Землею і Водою. Відчуйте специфіку та енергетику кожної зі стихій, віддавайтеся їй цілком. Виконуючи цю вправу, ви також можете ототожнюватися з лісом, небом, річкою, травою, у тому числі казковими, тваринами, чотирма сторонами світу і т.д. У танці ви можете ототожнюватися з чим завгодно, хоч з дверною ручкою, Дуже добре ототожнюватися з персонажем музичного твору, наприклад пісні.

5. вправа «Три кольори особистості»

Мета: дати можливість учасникам побачити себе як деяку «єдність несхожих», допомогти кожному знайти підтримку і в той же час підкреслити свою індивідуальність.

Інструкція: Кожен учасник отримує три невеликих листочка різного кольору. Ведучий пояснює значення кожного кольору. Наприклад: зелений – «як всі»; синій – «як деякі», рожевий – «як ніхто більше». Кожному учаснику пропонується на листочках відповідного кольору зробити запис про себе, про власні властивості і риси. При цьому на листочку «як усі» має бути записано якість, реально притаманну даній людині і об'єднує його (як йому здається) з усіма іншими учасниками групи. На листочку «як деякі» – якість, властивість характеру або особливість поведінки (стилю життя тощо), що ріднить його з деякими, але не з усіма членами групи. Останній листочок повинен містити вказівки на унікальні риси даного учасника, які або взагалі не властиві іншим, або значно сильніше у нього виражені.

Після заповнення листочків усіма учасниками ведучий просить всіх взяти в руки той, на якому записані риси «як усі». Завдання учасників – у вільному режимі поспілкуватися з усіма членами групи, з'ясувавши, чи дійсно вони мають таку ж особливість. На спілкування дається 2-3 хвилини, потім організується загальне обговорення. Таким же способом ведучий просить обговорити зміст листочків «як деякі». Кожен повинен переконатися в тому, що в групі є люди, що володіють подібними особливостями, з одного боку, і що ці властивості притаманні не всім – з іншого. Якщо умови не виконані, потрібно написати іншу якість і також піддати її перевірці.

З листочками «як ніхто більше» робота організовується безпосередньо в колі: кожен учасник озвучує якість, яку він вважає своєю, неповторною у цій групі. Група або погоджується з ним, або допомагає знайти іншу, дійсно унікальну якість.

6. вправа «Чим я можу бути цікавий (цікава)?»

Мета: розвиток самоаналізу і поглиблення саморозкриття, розвиток комунікативних навичок; зіставлення інформації про себе «зсередини» і «ззовні».

Інструкція: Ведучий кладе в центр кола стопку карток з ситуаціями. Учасники тренінгу по черзі беруть картки і озвучують текст. Потрібно пропустити його крізь себе і вирішити, чи є в «запасниках» досвіду несподівані ходи і рішення, які могли б спрацювати в цій ситуації.

Перше право відповіді належить тому, хто зачитував картку, потім говорять усі бажані. Приклади ситуацій, які можуть бути записані на картках:

- «Несподівано, посеред робочого дня з'ясувалося, що у однокласника день народження. Потрібно терміново придумати подарунок. Чи є у вас щось оригінальне на цей випадок?»
- «Ви вирушили в поїздку. Несподівано, ближче до вечора, в готелі і на вулицях на кілька годин згасло світло. Чи є у вас «заготовочки» на цей випадок? Чим би ви могли б бути цікаві?»
- «Призначено святковий концерт, передбачається кілька номерів від учнів. Несподівано всі ангажовані артисти хворіють. Чим ви можете бути цікаві в такій ситуації?»

7. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

8. Підведення підсумків.

3 заняття

Тема: «Любов та дружба»

Мета: Прояснити, чого молоді люди очікують від кохання та дружби, та які наслідки це може понести за собою.

Завдання:

- допомогти відчувати зв'язок між дружбою і самотністю, відчуттям того, що кожна людина в кінцевому підсумку відповідає за себе сама і є самостійною особистістю, таким чином розширивши і поглибивши їх уявлення про себе;
- допомогти виробити важливий баланс між тим, що віддають і отримують люди у відносинах з іншими людьми;
- допомогти молоді дослідити своє ставлення до понять «давати» і «брати».

Вступне слово ведучого: Дружба і любов у всій своїй повноті можуть бути доступні лише по-справжньому «дорослим людям». Важливою умовою є, наприклад, усвідомлення того, що в дитинстві і юнацтві ми поступово віддаляємося від батьків, і усвідомлення того, що кожна людина відповідає за себе сама і ніхто не побудує наше життя, крім нас самих. У дружбі і в коханні ми входимо в тісний контакт з людьми, яких цінуємо, хоча й усвідомлюємо свою автономію. Любов між дітьми і батьками істотно відрізняється від любові і дружби дорослих людей. Для того щоб знайти друзів і близьких людей, ми повинні відокремитися від батьків і усвідомити свою самостійність і відповідальність за особисте життя. Поступово віддаляючись від батьків, ми починаємо пробувати вибудовувати перші любовні і по-справжньому дружні відносини. У цих експериментах, пробуючи і помиляючись, ми краще пізнаємо самих себе і відкриваємо можливості, які дають нам близькі стосунки.

1. вправа «Моє «Я» - в моїх руках»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі; активізація учасників групи, встановлення контакту; відпрацювати вербальні і невербальні засоби спілкування.

Інструкція. Група ділиться на 2 команди навпіл. Якщо учасників непарна кількість, то ведучий теж бере участь. Ведучий просить усіх оголити руки до ліктів. Потім членам однієї команди зав'язують очі. Учасників другої команди ведучий на свій розсуд розподіляє по парам з учасниками, у яких зав'язані очі. При цьому всі дотримуються цілковитої тиші.

Уявіть, ті учасники, у яких зав'язані очі, що ви на час позбулися всіх своїх почуттів, крім відчуттів. І сприймати ці відчуття ви зможете тільки через оголені руки своїх товаришів. Зараз я буду називати різні життєві ситуації. Члени другої команди, у яких очі не зав'язані, повинні будуть передати емоції, викликані різними ситуаціями, з допомогою своїх рук, торкаючись до рук свого партнера.

Можливі ситуації:

- у вашого кращого друга день народження, привітайте його;
- близька вам людина образила вас, покажіть ваш стан;
- ваш товариш покараний за погану оцінку, пожалійте його;
- ви в гніві, що вас зрадив друг.

2. вправа «Обмін»

Мета: Дружба і любов займають найважливіше місце в міжособистісних відносинах. Вони ґрунтуються на інтенсивному обміні почуттями, думками: кожен з партнерів щось віддає і щось отримує. При цьому той, хто більше бере, ніж віддає, або ж більше віддає, ніж приймає, стикається з труднощами в любові і дружбі. У цій вправі молодь зможе подумати над тим, що їй більше властиво – приймати або віддавати, а також усвідомити взаємозв'язок цих процесів.

Матеріали: папір і олівець.

Інструкція.

І Варіант. Щоб учасники підготувалися до цієї вправи, треба попросити їх принести на наступне заняття п'ять особистих предметів. Вони повинні ретельно обмірковувати, що саме вони хочуть вибрати: це можуть бути речі, які їм більше не потрібні, але які

мають для них якесь значення. Попередьте їх, що з цими предметами їм доведеться розлучитись назавжди, але натомість вони отримають щось інше.

Я хочу запропонувати вам вправу, яка символізує те, що відбувається в реальному житті, – у взаєминах з іншими людьми ми постійно щось віддаємо і щось отримуємо. Сьогодні кожен з вас приніс п'ять предметів, які мають для вас якесь значення. Нагадую, що по закінченні вправи ці предмети більше не будуть належати вам. Але з порожніми руками ви не підете, натомість ви отримаєте що-небудь інше.

Для початку розкладіть біля свого місця на підлозі п'ять своїх речей і напишіть на папері своє ім'я і те, що ви поклали. Під час вправи не можна розмовляти та використовувати жести. У вас є можливість тільки ходити по кімнаті і обмінюватися принесеними речами з рештою учасників. Ви можете це робити і не отримавши згоди власника речі. Подивіться на речі інших учасників і вирішіть для себе, що вам подобається і що ви готові віддати натомість. Як тільки ви зробите обмін, покладіть отриманий предмет на ваше місце.

Може вийти так, що інший учасник групи також буде зацікавлений в тому, щоб роздобути вже обраний вами предмет. Якщо він зробить це, то ви можете знову заволодіти цим предметом, вимінявши його назад у нового власника. Важливо те, що в кожний певний момент при вас повинен знаходитися тільки один предмет, чотири інших завжди залишаються на місці. Отже, починайте, у вас є 10 хвилин.

Зараз розгляньте свою колекцію. Чи задоволені ви? Чи є у вас відчуття, що в цілому, ви отримали щось, рівнозначне відданому? Новий набір предметів подобається вам більше або менше, ніж колишній? Чи вдалося вам отримати те, що ви хотіли? Наскільки завзято ви цього домагалися? Чи легко вам було розлучатися зі своїми речами? Ви принесли предмети, які дійсно мають для вас значення, або ж просто непотріб? Що ви думаєте про предмети, які принесли інші? У вашому розпорядженні зараз знаходяться речі, які ви роздобули самі або ж ті, які ви отримали від учасників, що взяли вашу річ? Опишіть в декількох реченнях, що ви робили і що при цьому відчували. Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Рекомендації: Бажано закінчити вправу тоді, коли кожен учасник буде задоволений своєю колекцією.

II Варіант. *Напередодні заняття попередьте учасників тренінгової групи про те, щоб на наступну зустріч вони принесли дрібні монети (в сумі до 1 гривні).*

Я хочу запропонувати вам вправу, в ході якої ви зможете перевірити на практиці, як ви реагуєте в тих ситуаціях, коли щось віддаєте іншому і коли щось отримуєте. Також ви зможете з'ясувати, як ви себе почуваєте, коли приймаєте щось або коли інші беруть у вас щось. Ймовірно, для того з вас, хто виріс разом з братами і сестрами, ця вправа простіше, ніж для тих, хто був єдиною дитиною в сім'ї. Для початку подумайте, з якими учасниками вам було б цікаво попрацювати разом. Зберіться в підгрупи по шість осіб і сядьте в коло на підлогу.

Напишіть кілька пропозицій про те, як ви зазвичай поведетеся в сім'ї або з друзями: вам легше віддавати або брати? Що вам говорили на цю тему батьки? Чи важко вам було це сприймати? Що б ви хотіли змінити? У вас є 5 хвилин на те, щоб записати відповіді на ці питання.

Тепер покладіть на підлогу свої монети. У цій вправі у монет символічна цінність: вони будуть позначати те, що ми можемо дати іншим, – наприклад, увагу, повагу, дружбу, симпатію і т.п. У першому раунді кожен з вас по черзі буде роздавати свої монети учасникам вашої шістки. Ви можете роздати стільки монет, скільки хочете, і лише від вас це залежить. Виконуйте завдання послідовно, один за іншим. На перше коло у вас є 5 хвилин.

- Зараз зупиніться і обговоріть наступні питання:
- Що сталося?
- Кому ви щось дали?
- Якими мотивами ви при цьому керувалися?
- Що ви відчували, коли віддавали?
- Чи рівномірно ви розподілили свої гроші, або ж комусь віддали перевагу?
- Як ви себе почували, коли щось отримували?
- Чи очікували ви отримати що-небудь натомість від того чи іншого учасника групи?
- Чи виправдалися ваші очікування отримати щось від значимих для вас людей?
- Як ви зазвичай щось віддаєте?
- Що ви віддаєте?
- Що ви зазвичай отримуєте?
- Чи достатньо вам цього?

На обговорення цих питань вам дається 10 хвилин.

Тепер починайте другий раунд. На цей раз ви можете по черзі брати у інших монети – стільки, скільки захочете, вирішуйте самі, у кого з членів вашої підгрупи ви хочете щось взяти. Виконуйте завдання послідовно, один за одним. (5 хвилин).

А зараз приступайте до обговорення, поділіться почуттями і думками:

- Що сталося цього разу?
- У кого ви брали монетки?
- Чим ви керувалися?
- Що ви відчували, коли брали монети?
- Чи брали ви монети у всіх членів групи або комусь віддавали перевагу?
- Як ви себе почували, коли брали монети?
- Чи думали ви про те, що (і скільки) ви візьмете у того чи іншого члена групи?
- Чи виправдалися ваші припущення з приводу того, що той чи інший учасник щось у вас забере?
- Як ви зазвичай берете що-небудь?
- Що ви берете?
- Що зазвичай інші беруть у вас?
- Чи достатньо вам того, що ви берете?

У вас є 10 хвилин на те, щоб обговорити ці питання. Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- До чого я більше схильюся в міжособистісних стосунках – до того, щоб брати чи віддавати?
- Як моя сім'я вплинула на мою здатність брати і віддавати?
- Чи достатньо я отримую любові і дружби?
- Чи достатньо любові і дружби я проявляю?
- Що я сприймаю як прояв моєї любові чи дружби?
- Наскільки відповідає моя поведінка під час цієї вправи, моїй звичайній поведінці?
- Що створює мені труднощі, коли я беру?
- Що створює мені труднощі, коли я віддаю?
- Чи вживають в моїй родині крилаті вирази з цієї теми («Давати краще, ніж брати» «Дають – бери, б'ють – біжи» і т.д.)?
- Наскільки важлива для мене потреба контролювати ситуацію, коли я беру і коли я віддаю?

3. вправа «Де мені добре? З ким мені добре?»

Мета: Важливою умовою дружніх і любовних відносин являється розуміння того, хто ми, чого ми хочемо, кого або що ми цінуємо. Ця вправа дасть молоді можливість з'ясувати, які люди і місця важливі для них і доставляють їм радість.

Матеріали: Робочий листок «Де мені добре? З ким мені добре?», листівка для кожного учасника.

Інструкція. Я хочу запропонувати вам вправу, в ході якої ви зможете з'ясувати, хто вам особливо дорогий і яке місце доставляє вам особливу радість. Нерідко нам доводиться спілкуватися з тими людьми, які мало можуть нам дати, і перебувати в тих місцях, в яких немає для нас нічого доброго, де ми не відчуваємо себе комфортно. Таким чином, ми психологічно отруюємося. Чи все ми робимо для того, щоб перебувати в тому оточенні, де відчуваємо себе добре? Якби ми були уважнішими, то могли б стати більш щасливими.

Я підготував для вас Робочий листок, який ви повинні заповнити. На це у вас є 10 хвилин. Тепер зберіться в групи по чотири людини. Кожен з вас повинен зачитати вголос щонайменше дві свої відповіді на питання Робочого листка і розповісти іншим, що для нього означають названі люди або місця. На обговорення в підгрупах вам дається 10 хвилин.

Зараз візьміть листівку і напишіть пару рядків людині, яку ви згадали у вашому Робочому листку. Поділіться з ним тим, що ви робите зараз у групі і яким чином це пов'язано з ним. (5 хвилин) Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- Що я роблю для того, щоб мене оточували приємні мені люди, щоб я був у комфортному для мене місці?
- Що робили для цього мої батьки?
- Чи вважаю я, що мені добре в будь-якому оточенні?
- Як я відреагував на пропозицію написати листівку?
- Чи знаю я людей або місця, зовсім мені не підходящі?

Робочий листок

ДЕ МЕНІ ДОБРЕ? З КИМ МЕНІ ДОБРЕ?

Дайте відповідь на наступні питання:

З ким вам добре (ви радієте, коли бачите її або його, перебуваєте поруч з цією людиною)? _____

Кого ви вважаєте хорошим слухачем (хтось, хто здатен сконцентруватися на вас і уважно слухати, що ви говорите)? _____

Кому ви подобається як особистість (з вашими особливими якостями і своєрідністю)? ____

Хто був вашим кращим вчителем (у кого ви б ще багато чому навчилися)? _____

Ким з дорослих ви захоплюєтеся, на кого ви хотіли б бути схожі? _____

Кого зі своїх ровесників ви поважаєте за порядність (хто говорить те, що думає, і думає, що говорить)? _____

Якби ви зараз телефонували, чий номер ви б набрали? _____

Яке місце вам так подобається, що ви із задоволенням провели б там тиждень? _____

У якому місці ви відчуваєте себе найбільш вільно? _____

У якому місці ви відчуваєте єднання з природою? _____

Де (окрім дома) у вас виникає почуття, що це ваше місце? _____

Де ви в останній раз сміялися до сліз? _____

4. вправа «Моя компанія»

Мета:

- допомогти молоді прояснити, які вимоги вони висувають до однолітків, з ким їм легко спілкуватися, які якості вони цінують у своїх ровесниках і чому;
- допомогти з'ясувати, які якості є для молодшої людини найважливішими в друзях, перевірити, якою мірою їхні друзі володіють цими якостями;
- допомогти молоді задуматися над тим, чого вони очікують від дружби, що вони можуть зробити для налагодження дружніх стосунків і збереження дружби.

Матеріали: Робочий листок «Моя компанія», «Що вимагає дружба?», «Мої друзі», «Друзі в моєму житті».

Інструкція:

1 варіант. Я хочу запропонувати вам вправу, яка допомагає зрозуміти, які якості ви цінуєте у своїх ровесниках, які хоч і не є вашими близькими друзями, але ви з задоволенням проводите з ними час. Заповніть, будь ласка, Робочий листок «Моя компанія». На це у вас є 10 хвилин. Потім зберіться в групи по чотири і обговоріть свої записи. На обговорення дається 10 хвилин.

2 варіант. Я хочу запропонувати вам вправу, тема якої – дружба. У кожного з вас є свої міркування і уявлення про дружбу. Заповніть Робочий листок «Що вимагає дружба?», який допоможе вам уточнити і перевірити ці ідеї. У вас є 10 хвилин на те, щоб ознайомитися з ним і виконати завдання. Тепер зберіться в групи по шість осіб. Обговоріть окремі пункти та розкажіть один одному, що допомогло вам визначити, вірно висловлювання чи ні. Якщо в ході дискусії ваша точка зору зміниться, внесіть виправлення в Робочий листок. На обговорення вам дається 10 хвилин.

3 варіант. Я хочу запропонувати вам вправу, в ході якої ви зможете зрозуміти, які якості ви хотіли б бачити в друзях. Спочатку запишіть всі позитивні риси характеру, які ви цінуєте в близьких вам людях. На це у вас є 5 хвилин. Потім перегляньте свій список і виберіть десять найважливіших якостей. Позначте хрестиком ті риси характеру, які дають вам можливість відчувати себе щасливим. (5 хвилин) Тепер проранжуйте ці характеристики за ступенем важливості від одного до десяти. Напишіть їх один під одним і поставте номер. Під номером 1 буде та якість, якій ви надасте найбільше значення (5 хвилин). Потім заповніть Робочий листок «Мої друзі», на заповнення якого у вас є 10 хвилин. Зберіться в групи по чотири. Поговоріть один з одним про свої записи.

4 варіант. Я хочу запропонувати вам виконати вправу, в ході якої ви зможете дослідити ваші відносини з друзями, щоб з'ясувати, чи задоволені ви тим, як складаються відносини, а також подумати, як їх поліпшити. Для цього заповніть Робочий листок «Друзі в моєму житті», на його заповнення у вас є 15 хвилин. Потім виберіть собі партнера, з яким вам би хотілось обговорити свої записи. Розкажіть один одному, чим в ваших відносинах з друзями ви задоволені чи незадоволені, що кожен з вас збирається робити в майбутньому по-другому. На обговорення вам дається 10 хвилин. Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- Чи дбаю я про будівництво близьких дружніх відносин з однолітками, або ж мене цілком влаштовують компанійські, приятельські стосунки?
- Які переваги і недоліки є в тому, щоб бути в компанії?

- Які переваги і недоліки є у близьких стосунках з другом / подругою?
- Наскільки я сам володію тими якостями, які хочу бачити в інших членах компанії?
- Як стають членом компанії?
- Наскільки легко мені буває приєднатися до компанії?
- Які висловлювання про дружбу мені було важко зрозуміти?
- Яким висловлювання мені важко слідувати, хоча я вважаю їх правильними?
- Наскільки мої друзі відповідають моїм вимогам, якою мірою вони володіють якостями, які я ціную?
- Чи обираю я друзів, які можуть для мене щось значити?
- Що для мене складніше: подружитися або зберегти дружбу?
- Як я поступаю, коли хочу подружитися з людиною?
- Що я роблю для того, щоб зберегти дружбу?
- Якщо мені доводилося розлучатися, то з чийої ініціативи – мого друга чи моєї?

Робочий листок

ХТО ВХОДИТЬ В КОМПАНІЮ

До якої компанії належите ви? _____

Що ви робите разом? _____

Що вам там подобається? _____

Уявіть собі, що ви можете скласти ідеальну компанію. Якого типу люди будуть до неї належати?

Людина	1	2	3	4	5	6
Вік						
Стать						
Характеристики						
1.						
2.						
3.						
Інтереси						
1.						
2.						
3.						

Робочий листок

ЩО ВИМАГАЄ ДРУЖБА?

Будь ласка, прочитайте наведені висловлювання про дружбу і відзначте хрестиком ті, з якими ви згодні.

- ☐ Друг – це та людина, якій на даний момент добре зі мною.
- ☐ Нові друзі – найкращі.
- ☐ Друг розуміє мене краще за інших.
- ☐ Друг ніколи не образить мене.
- ☐ Друг повинен володіти тими особистими якостями, які я ціную.
- ☐ Справжня дружба рідко триває довго.
- ☐ Друг – це той, хто подобається моїм батькам.

- ☐ Хороший друг не стане мене критикувати.
- ☐ Друзі діляться один з одним своїми секретами.
- ☐ Щоб вважати когось своїм другом, треба витратити на нього гроші.
- ☐ Щоб зберегти дружбу, треба бути щирим.
- ☐ Другу все одно, який я – товстий або худий, і чим я займаюся.
- ☐ У людини може бути лише один єдиний справжній друг.
- ☐ На хорошого друга можна покластися.
- ☐ З хорошим другом не можна посваритися.

Робочий листок

МОЇ ДРУЗИ

Запишіть у першу колонку десять якостей, якими, за вашою думкою, повинен володіти хороший друг.

Якість	Імена моїх друзів				
	1	2	3	4	5
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

Зараз напишіть імена п'яти ваших найкращих друзів у верхній частині таблиці.

Сконцентруйтесь на першому другові, подумайте, якими якостями він володіє, та відмітьте ті його якості, про наявність яких ви знаєте. Потім зробіть те саме по відношенню до останніх чотирьох друзів.

Робочий листок

ДРУЗИ У МОЄМУ ЖИТТІ

Запишіть імена всіх добрих друзів, які були у вашому житті:

А тепер візьміть аркуш паперу і запишіть для кожного друга коротку історію ваших взаємин: як ви познайомилися, що вас зацікавило, що ви робили разом, як довго ви дружили, чому ви розлучилися?

Прочитайте свої записи. Чи є в цих історіях щось спільне, що повторюється?

Що змінилося в характері ваших дружніх відносин протягом вашого життя?

Чи задоволені ви тим, як починаються ваші відносини з друзями? Чим ви незадоволені? Як ви можете інакше вчинити в майбутньому?

Тепер уявіть собі свого кращого друга на даний момент. Чи можете ви подумати, чого він хоче від вас для того, щоб ваша дружба стала ще міцніше? _____

5. вправа «Моє серце»

Мета: допомогти молоді з'ясувати, хто їм дійсно близький, по відношенню до кого вони відчують дружні і любовні почуття; усвідомити, що їхні почуття до інших залежать від того, наскільки сильно вони люблять самих себе.

Матеріали: папір для малювання, крейда, фломастери.

Інструкція. Мені хотілося б запропонувати вам вправу, в якій йтиметься про серце. Наше тіло і розум зайняті роботою, коли нам треба виконати завдання або вирішити проблему, але коли ми хочемо з'ясувати, чи має щось для нас значення, ми підключаємо до роботи серце і почуття. Розум допомагає нам аналізувати, планувати або прогнозувати наслідки деяких подій. Але що робить нас радісними або сумними, знає наше серце. Розум не дасть нам відповідей на питання: «Який колір красивіше – червоний чи блакитний?» або «Хто мені більше подобається – Марія або Ганна?» Серце також говорить нам, яка людина представляє для нас особливу цінність, і тоді ми намагаємося подружитися з ним або ж закохуємося в нього.

Зараз ви зможете подумати про тих, хто займає місце у вашому серці. Ви повинні намалювати велике серце, котре потім розділить на частини, де й «оселиться» різних близьких вам людей. Хто живе у вашому серці? Скільки місця він займає? Чи залишається у вашому серці вільне місце? Наскільки вам самим це подобається? Скільки місця залишається у вашому серці для любові до себе? Напишіть у кожній частині серця ім'я людини, яка вам дорога, з яким ви з задоволенням спілкуєтеся (10 хвилин). Тепер зберіться в групи по чотири. Розкажіть один одному, легко чи важко вам було виконувати завдання. Якщо хочете, покажіть один одному свої малюнки і поясніть їх значення. Потім повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- Хто живе в моєму серці?
- Скільки людей, що не відносяться до моєї сім'ї, я включив у список?
- Скільки місця залишається для мене самого?
- Чи достатньо я сам собі подобаюся?
- Не забув я кого-небудь?
- Що я ціную в людях, яким є місце в моєму серці?

6. вправа «Мова кохання»

Мета: Ця вправа дасть молодим людям можливість обміркувати своє розуміння любові і навчитися виражати свої почуття.

Матеріали: папір, олівець, дошка або фліпчарт.

Інструкція. Мені б хотілося запропонувати вам виконати вправу, в якій йтиметься про мову кохання. Спілкуючись з близькою людиною, кожен з вас висловлює свій настрій, намір, бажання різними способами, наприклад, за допомогою дій (подарувати квіти), мови тіла (посміхнутися), за допомогою слів (сказати: «Я кохаю тебе»). Якщо ми хочемо

зрозуміти, що відбувається між людьми, що кохають один одного, ми повинні вивчити всі три мови.

Зараз ми спробуємо спочатку виразити свої почуття вербально, подумаємо про те, які слова ми використовуємо для досягнення взаєморозуміння. Для початку напишіть, будь ласка, любовне послання, адресоване реальним або ж уявним коханому / коханій. Цей лист не буде зачитуватися вголос. Ви залишите його у себе. На це вам дається 10 хвилин. Потім зберіться в групи по чотири. Попробуйте разом знайти найважливіші слова, які виражають вашу любов, використовуючи і ваші листи. Складіть словник з двадцяти головних слів кохання. (15 хвилин). Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Після обговорення спробуємо виразити свої почуття за допомогою мови тіла, а саме за допомогою танцю. Танець – мистецтво, що дає можливість пізнати не тільки свій дух, а й тіло, виразити в русі всі свої почуття. Танці в даний час користуються великою популярністю, так як це – святковість, імпровізація і різноманітність музичних стилів. Зараз вам буде необхідно створити невеличкий танцювальний етюд, за допомогою якого ви зможете висловити свої почуття коханій людині. На це вам дається 10 хвилин.

Після цього всі етюди презентуються в групі. Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

7. вправа «Зустріч з другом»

Мета: Ця вправа є різновидом аутотренінгу у формі музичної фантазії, яка допоможе молодим людям інтуїтивно відчувати, що може дати людям справжню дружбу.

Матеріали: програвач, музичні записи: *Деус «В летнем саду», Дебюсси «Сакральные и мирские танцы», Равель «Интродукция и аллегро».*

Інструкція. Мені б хотілося запропонувати вправу, яка допоможе вам на рівні емоцій відчувати можливості, які надає вам дружба. У деяких з вас вже є надійні, випробувані часом друзі, з якими приємно бути разом. У інших, можливо, раніше був друг. Решта поки що чекають, коли у них з'явиться справжній друг.

Рекомендації: *Говоріть повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.*

Лягайте на підлогу, прийміть зручне положення. Закрийте очі. Послабте занадто тісний пояс. Сконцентруйтеся на своїх ступнях і трохи порухайте ними. Відчуйте, що відчувають ваші ступні... Дозвольте їм розслабитися... Тепер зосередьтеся на своїх ногах. Дозвольте їм теж розслабитися і начебто зануртеся в підлогу... Відчуття спокою поширюється на живіт і груди... Центр вашого тіла також стає м'яким, теплим і розслабленим... Ви дихаєте спокійно і з кожним вдихом відчуваєте себе все вільніше, легше і м'якше ... Зараз розслабте вашу голову та обличчя. Відчуйте, яким вільним і м'яким стає ваше обличчя, якою теплою стає потилиця ... Тепер розслабте плечі і руки, нехай вони теж стануть теплими і важкими і ніби злегка поринуть в підлогу... Дихайте глибоко, дозвольте вашому тілу розтягнутися і стати легше, вільніше (1 хвилина). Тепер повільно вдихайте через ніс. Спочатку заповнюйте повітрям живіт, а потім груди... Видихайте також повільно, спустошуючи спочатку легені, потім живіт... Дозвольте диханню рухатися подібно припливам і відливам. З кожним вдихом ваше тіло наповнюється енергією. Відчувайте, як глибоко і спокійно ви дихаєте, як енергія проникає в вас і знову виходить назовні. Спробуйте також почути своє дихання (1 хвилина).

Центр вашого тіла – це основа, ваш центр ваги. У більшості людей цей центр знаходиться трохи нижче пупка. Уявіть собі, що ви можете вдихати повітря безпосередньо через центр вашого тіла. Відчуйте, як енергія спрямовується в вас. Відчуйте, як ваше дихання наповнює повітрям груди... Затримайте на мить подих, потім дозвольте йому спрямуватися назовні, змиваючи при цьому ледь помітну вашу напругу. Дихайте, наповнюючи тіло енергією на вдиху і позбавляючись від внутрішньої напруги на видиху (1 хвилина).

Для початку мені б хотілося пробудити вашу уяву і розповісти вам, де ви знаходитесь і що з вами станеться, коли після моїх слів заграє музика. Уявіть собі, що ви перебуваєте влітку

на природі, на лузі. Ви насолоджуєтеся навколишнім середовищем, яскравим сонячним світлом, співом птахів і ароматом трав. Вас не застане зненацька те, що скоро хтось прийде за вами – чоловік чи жінка, підліток чи дитина. Музика скаже вам, хто це буде...

Поки ви йдете у напрямку один до одного, звертайте увагу на рухи і жести іншої людини, на те, як вона відкрита вам і кличе вас. Ви теж відчуваєте до неї дружні почуття. Ви знаєте, що це ваш друг. Коли ви будете стояти один перед одним, уважно розгляньте свого нового знайомого і дайте волю своїм почуттям. З цією людиною ви можете ділитися своїми самими глибокими думками і переживаннями. Ви знаєте, що вас дійсно зрозуміють. Можливо, ви поговорите один з одним, а може, він зрозуміє вас без слів. Музика допоможе вам зробити те, що потрібно в даному випадку. Можливо, музика надихне вас разом пройти по лузі. Спостерігайте за рухами вашого друга, дивіться, що він робить. Висловіть свої побажання і пропозиції про те, як зробити вашу дружбу більш міцною. Коли музика закінчиться, ви повернетеся до початкового пункту і попрощаетесь зі своїм уявним другом. Ви знаєте, що зможете знову зустрітись з ним, коли забажаєте. Ви відчуєте радість і спокій і в такому настрої повернетеся в свій звичайний стан.

Отже, я включаю музику... Попрощайтесь зі своїм другом. Ви знаєте, що зможете знову зустрітись з ним завжди, коли забажаєте. Я рахую до десяти, і коли я вимовлю цифру 10, ви відчуєте себе бадьорим і ми продовжимо роботу в групі ... 1 ... 2 ... Збережіть в думках отриманий досвід ... 3 ... 4 ... Прокидайтесь ... 5 ... 6 ... Ви прокинулися і повертаєтесь в свій звичайний стан ... 7 ... Ви добре себе почуваєте ... 8 ... 9 ... 10 ... Ви відкриваєте очі і озираєтесь.

Зберіться в групи по чотири. Розкажіть один одному, що ви відчували. (10 хвилин) Тепер повертайтеся в загальне коло для обговорення. Нехай кожен по черзі скаже, як він себе зараз почуває.

8. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

9. Підведення підсумків.

4 заняття

Тема: «Репертуар соціальних умінь»

Мета: розширення репертуару соціальних умінь в учнівської молоді; надання учасникам можливості усвідомити важливість придбання соціальних навичок.

Завдання:

- навчити способам вияву гніву у прийнятній для інших формі;
- відпрацювання навичок спілкування у конфліктних ситуаціях;
- виховання довіри до людей, доброти, здатності співпереживати;
- навчання навичок саморегуляції (уміння опанувати себе у критичних ситуаціях).

1. вправа «Розповідь про групу»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі; активізація учасників групи, встановлення контакту; згуртування колективу, формування вміння працювати разом.

Інструкція. Учасники групи сидять по колу. Тренер стоїть у центрі кола. Зараз у нас буде можливість продовжити знайомство. Зробимо це так: хто стоїть в центрі кола (для початку їм буду я) пропонує помінятися місцями (пересісти) всім тим, хто має будь-які уміння. Це вміння він називає. Наприклад, я скажу: «пересядьте всі ті, хто вміє водити машину», і всі ті, хто вміє водити машину, повинні помінятися місцями. При цьому той, хто стоїть у центрі кола, постарается в момент пересаджування зайняти одне з місць, а той, хто залишиться в центрі кола без місця, продовжить роботу. Використовуємо цю ситуацію для того, щоб більше дізнатися один про одного. Крім того, треба бути дуже уважним і

постаратися запам'ятати, хто пересідав, коли називалося, те чи інше вміння. Це нам знадобиться небагато пізніше. У результаті вправи тренер спонукає учасників називати різноманітні вміння, відзначаючи особливо оригінальні та цікаві.

Після того як названо приблизно 8-12 умінь, тренер зупиняє вправу і продовжує інструкцію: «Зараз у нас буде п'ять хвилин, протягом яких кожен напише розповідь про нашу групу, використовуючи ту інформацію, яку ви зараз дізналися про кожного з нас».

Через п'ять хвилин тренер пропонує кожному прочитати розповідь. При цьому тренер проявляє активність і при кожній слушній нагоді дає учасникам групи позитивний зворотний зв'язок.

У ході виконання вправи відбувається суттєва зміна групової атмосфери, з'являється емоційна свобода, знижується напруженість, характерна для початку роботи групи. Учасники відкриваються часом з несподіваних, нових сторін.

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Необхідні коментарі.

2. вправа «Здатність до творчості»

Мета: спонукати учасників говорити про себе, що сприяє зближенню членів групи, створює більш довірчу атмосферу. Крім того, з'являється багато ідей, які в подальшому можуть бути корисні при обговоренні характеристик креативного середовища.

Інструкція. Учасники групи сидять по колу. «Давайте познайомимося по ближче, і зробимо це так: кожен буде називати ті свої якості, особливості поведінки, взагалі все, що в ньому є такого, що спонукає інших людей до творчості, створення нового, до нестандартної, креативної поведінки. У нас буде час для того, щоб подумати, і коли всі будуть готові, ми почнемо знайомство». Учасники груп тренінгу креативності зазвичай говорять про те, що інших людей спонукає до творчості, такі їх особливості: любов, інтерес до людей; відсутність тиску; ентузіазм, що проявляється в ситуаціях створення чогось нового; готовність вчитися в інших і т.п.

3. вправа «Маска»

Мета: молодь утверджується в думці, що емоціями можна керувати і спрямовувати їх у конструктивне русло.

Інструкція. Відома письменниця Марієтта Шагінян у своїй книжці «Людина і час: історія становлення людства» розповідає про такий випадок зі свого дитинства.

Марієтта росла у заможній родині і мала домашнього вихователя – гувернантку. Це була освічена людина, яка не лише досконало володіла кількома мовами, але й знала норми поведінки, етикету. Вона завжди була стримана, люб'язна, спокійна. Інколи така стриманість навіть дратувала малу Марієтту. Одного разу, бавлячись із кошеням на березі озера, Марієтта впустила його у воду. Вона щодуху побігла до гувернантки по допомогу. Влетівши в її кімнату, Марієтта намагалася пояснити, що трапилось. Вона повторювала уривчасто: «Там!.. Там!.. Кошеня!.. Там!». Гувернантка строго сказала: «Вийди з кімнати. Приведи себе до ладу». – «Але як вона може?! Як може зараз говорити про зовнішній вигляд, коли там...там...?!». Проте Марієтта все ж підкорилася наказу. Вона швидко зайшла до своєї кімнати і глянула у дзеркало. На неї дивилась розпатлана і розчервоніла дівчинка з переляканими очима, з обличчям, на якому не було жодних слідів тверезої думки. Марієтта швидко пригладила волосся, «вдягла» на обличчя маску спокою, і, постукавши до кімнати гувернантки, увійшла й коротко сказала: «У саду у воду впало кошеня. Допоможіть, будь ласка». Гувернантка одразу поспішила на допомогу і витягла кошеня.

Вже будучи зовсім старенькою, М. Шагінян писала, що цей випадок допоміг їй зрозуміти, яким важливим у житті є вміння опанувати себе, стримувати емоції, вміння «носити маску».

Питання для обговорення:

- Ви можете навести приклад зі свого життя, коли вміння стримуватися допомогло?

- Чи не здається вам, що в цій ситуації вказується на спосіб стримати зайві емоції та спрямувати енергію не на переживання (які хоч і є важливими, але не допомагають розв'язати проблему), а на пошук конструктивного рішення?
- Якщо можна, привівши до ладу своє тіло й обличчя, зробити якусь справу краще, швидше, то чому б у повсякденному житті не користуватись цим прийомом? Чи не так?
- Спробуйте хоча б день-два контролювати рухи свого тіла, вираз обличчя. А про свої враження від цього експерименту розповісте при наступній зустрічі. Не забудьте спостерігати за тим, як відреагують на такі зміни близькі вам люди – батьки, брати, сестри, друзі. Буде цікаво!
- Маска «стриманості та спокою» допомагає багатьом не тільки упоратися з особистими проблемами, але й мати хорошу роботу, друзів, вибудовувати добрі стосунки у сім'ї. Саме від цього залежить, чи відчувається людина у житті щасливою. Як ви гадаєте, це так?

4. вправа «Скульптурний портрет групи»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі; активізація учасників групи, встановлення контакту; згуртування колективу, формування вміння працювати разом.

Інструкція. Один з учасників (добровільно або за вибором групи – це ще цікавіше, оскільки видно, чия думка, бачення і чий зворотний зв'язок хочуть отримати учасники) стає «скульптором», якому належить увічнити групу в «монументальній скульптурі». Наприклад, як «полум'яних революціонерів»: хтось дивиться вперед безстрашним поглядом, хтось підтримує пораненого товариша, який постраждав у боротьбі зі «світовою несправедливістю». У кожного персонажа скульптурної групи має бути своя роль, своя функція, що висвітлюватиме якусь сторону революційної боротьби. Скульптура групи має якимось «втілитися в камені» чи в якомусь іншому матеріалі, що допоможе висвітлити роль кожного: «Ти – скульптор, і втілюй те, що ти бачиш, як нас відчуваєш. Ми будемо твоїм матеріалом. Став нас у різні пози, ліпи, «висікай» усе, що завгодно. А потім розповіси, що ти як автор хотів сказати своїм твором мистецтва».

«Скульптор» починає працювати. Скульптури при цьому можуть вийти дуже різні: все залежить від того, яка ситуація склалася у групі, і як її бачить цей учасник. Наприклад, ведучого можуть ставити на стілець, біля його ніг прилаштувати тих, хто дивиться на нього самовіддано, хтось може опинитися за кріслом на периферії скульптурної групи і, приклавши до очей пальці у вигляді бінокля, спостерігати із засідки тощо.

Далі «скульптор» коментує свій витвір. Він говорить про те, що мав на увазі, надаючи тому або іншому учасникові відповідної пози, вибираючи для нього певне місце. Діти говорять про свої відчуття від тієї ролі, в якій їх побачили. Можна зробити кілька таких «скульптурних портретів».

5. вправа-аутотренінг «Зарядка позитивного мислення»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Інструкція. Щоранку промовляйте собі цей текст. Стимулюйте себе до дії. Не забувайте говорити собі підбадьорливі слова. Думайте про мужність і щастя, про силу і спокої. Успіхів вам.

Саме сьогодні у мене буде спокійний день, і я буду щасливий. Щастя – це внутрішній стан кожної людини. Щастя не залежить від зовнішніх обставин. Моє щастя укладено всередині мене. Кожна людина щаслива настільки, наскільки вона хоче бути щасливою. Саме сьогодні я хотів би включитись в те життя, що оточує мене, і не буду намагатися пристосувати його до своїх бажань. Я прийму обставини мого життя такими, якими вони є, і постараюся повністю їм відповідати. Саме сьогодні я подбаю про своє здоров'я. Я зроблю зарядку, буду доглядати за своїм тілом, уникати шкідливих для здоров'я звичок і думок. Саме сьогодні я приділю увагу своєму загальному розвитку. Я

займуся корисною справою. Я не буду лінуватися і примушу працювати свій розум. Саме сьогодні я продовжу своє моральне самовдосконалення. Я буду корисною і потрібною людиною. Саме сьогодні я буду, доброзичливий до всіх. Я буду виглядати набагато краще, буду люб'язним і щедрим на похвали. Я не буду чіплятися до людей, і намагатися їх виправити. Саме сьогодні я буду жити проблемами тільки нинішнього дня. Саме сьогодні я окреслю програму своїх справ, які я хочу здійснити. Ця програма позбавить мене від поспіху і нерішучості навіть у тому випадку, якщо я не зможу її точно виконати. Саме сьогодні я проведу півгодини в спокої і самотності, розслабляючись. Саме сьогодні я не буду боятися життя і власного щастя. Я буду любити і вірити в те, що ти, кого я люблю, люблять і вірять мені.

Рекомендації: говоріть повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

6. Інформаційне повідомлення «Ти те, що ти їси»

Як сказав хтось з мудрих: «Ти те, що ти їси». З цим не можна не погодитися. Так давайте розберемо таке важливе питання, як «Що треба їсти до і після тренувань»?

Наш організм працює за рахунок енергії, яку отримує з їжі. Усі ми чули про калорії, білок, жири, вуглеводи, але не усі знають, навіщо вони нам потрібні. Не вдаватимемося до подробиць, а перейдемо безпосередньо до важливих моментів, які корисно знати усім, хто займається спортом.

І так, що треба зробити до і після тренування:

1. Тренуватися на голодний шлунок не можна. Такі тренування не лише не дадуть ефекту, але і негативно позначатися на витривалості, на силі м'язів і так далі. Обов'язково за 2 – 2,5 години потрібно поїсти їжі багатої білками і вуглеводами. Але їмо помірно, щоб до тренування усе встигло перетравитися. Багато білку міститься в м'ясі, рибі, яйцях, молоці, сирі і так далі. Білок потрібний для того, щоб ваші м'язи могли рости, і як наслідок ставали сильніше. Вуглеводи містять хліб, цукор, фрукти, загалом усе, що солодке. Вуглеводи дають найбільше енергії, але не забезпечують значного росту м'язової маси, тому важливо, щоб в їжі були ще і білки.

2. До тренування (за 1-2 години) треба випити близько 0,5 – 1 літра води. Важливо, під час заняття можна випити не більше 50-100 мл. Чому?: вода швидко всмоктується в кров, збільшуючи тим самим її загальний об'єм, підвищується тиск, на серці збільшується навантаження. Під час тренування це негативно відбивається на його здоров'ї. І так, під час тренування п'ємо по трохи, тільки щоб «промочити» горло. А ось після тренування, протягом півгодини можна вже і літр випити, тільки не «залпом».

3. Тамувати спрагу бажано простою водою або мінералкою. Ні в якому разі не п'ємо солодку газовану воду, вона навпаки, посилює виведення води з організму, посилює спрагу, та ще і кальцій з кісток вимиває, так що пити її після тренування небажано.

4. Забудьте про енергетики. Ні до, ні в час, ні після тренування енергетики пити не можна!!! Вони не дають ніякої енергії, а забирають резерви організму, що дає тимчасовий ефект, після якого настає сильне виснаження. Це доведено численними дослідженнями в області спорту.

5. «Вуглеводне вікно» – так називається час (близько 30 хвилин) після тренування, коли ваші м'язи, після значного навантаження, активно спалюють білки і жири. У цей момент відзначається найбільший ріст м'язових волокон, за рахунок посиленого харчування м'язів (гіпертрофія). В цей час треба з'їсти білково-вуглеводної їжі. Це можуть бути соки, фрукти, горіхи, молоко, какао і так далі. Це підвищить тренувальний ефект, відновить запаси організму, збільшить силу і м'язову масу.

І так, підведемо підсумки і коротко сформулюємо те, що треба запам'ятати :

1. Не тренуємося на голодний шлунок.
2. Під час тренування випиваємо не більше 50-100 мл. води
3. Угамовуємо спрагу водою або мінералкою

4. Забуваємо про енергетики

5. Після тренування їмо фрукти, горіхи, п'ємо молоко, какао, соки.

Сподіваюся, ці поради допоможуть вам грамотно побудувати тренувальний процес і досягнуть значних висот у своїй улюбленій справі.

***Рекомендації:** Учасники тренінгу можуть допомагати ведучому, доповнюючи інформаційне повідомлення своїми знаннями в цій сфері.*

7. вправа - гра «Карта світу»

Мета: вироблення здатності до ефективного спілкування, компромісу.

Завдання:

- формувати у підлітків установки на співпрацю;
- усвідомити свою позицію у конфліктній ситуації;
- вчити досягати згоди, знаходити компроміс;
- формувати здатність до вербалізації власної внутрішньої позиції (поглядів, думок), використовуючи партнерську практику.

Інструкція. Поділіть групу на підгрупи по 4 особи. Бажано, щоб до груп входили молоді люди з рівними соціометричними статусами, але негативними соціометричними виборами (це створить умови для розвитку конфліктної ситуації). Запропонована гра має 3 етапи.

1. Група повинна розфарбувати «карту світу» зі 100 країн у 4 кольори так, щоб сусідні країни мали різні кольори. Кожен учасник отримує фломастер певного кольору. Групове завдання – зафарбувати всі країни у 4 кольори, індивідуальне – зафарбувати своїм кольором якнайбільше країн. Тих, хто найкраще виконає завдання, умовно нагородять грошима. Поставлені завдання створюють умови для конфліктної ситуації – суперечності групових та індивідуальних цілей і мотивів.

***Рекомендації:** Зафіксуйте стратегію поведінки кожного з учасників гри, відстежте залежність ефективності виконання завдань від цих стратегій. Ведучий має зайняти нейтральну позицію, не втручаючись при цьому керівництва групою.*

2. На цьому етапі можливе проведення групової дискусії за результатами гри:

- Чи легко було домовитися? Як це вплинуло на виконання завдання?
- Чи було в кожного з вас достатньо аргументів, щоб висловити свою позицію? Що заважало це зробити?
- Чому конфліктувати вигідніше?
- Навіщо потрібний договір?

3. Ведучий пропонує оцінити в якійсь грошовій одиниці працю кожного учасника групи. **Ведучий.** На вашу підгрупу виділено грошей (число залежить від ефективності виконання завдання; головне – щоб воно не ділилося на 4 без залишку). Ви маєте поділити цю суму відповідно до вашого внеску у спільну роботу. Спробуйте бути об'єктивними і не конфліктувати, а домовитися.

***Рекомендації:** Важливо, щоб наприкінці заняття молодь зрозуміла, що тільки при співвіднесенні спільних дій і здатності вислухати позиції іншої сторони можливе ухвалення групового рішення, що влаштовує і їх самих, і групу.*

9. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

10. Підведення підсумків.

5 заняття

Тема: «Взаємодія світів»

Мета: створення психологічного портрета кожного учасника; формування адекватного уявлення про себе; відпрацювання умінь аналізувати свої особистісні риси і особливості та здібності інших.

Завдання:

- допомогти кожному учасникові усвідомлювати основні способи та прийоми взаємодії з іншими людьми, способи реагування у складних ситуаціях, уміння регулювати процес спілкування;
- відпрацювати вербальні і невербальні засоби спілкування.

1. вправа «Ритуали вітання»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі; активізація учасників групи, встановлення контакту.

Інструкція. Учасники вітаються один з одним, використовуючи ритуали привітання, прийняті в різних культурах. Запропонуйте групі утворити коло. Один з учасників починає «коло знайомств»: виступає на середину, вітає партнера, що стоїть справа. Потім йде за годинниковою стрілкою і по черзі вітає всіх членів групи. Кожного разу учасник повинен вітати свого візаві новим жестом. При цьому він представляється, називаючи своє ім'я. У другому раунді в коло вступає інший учасник, що стоїть праворуч від першого, і т.д.

Варіанти привітання:

- легкий уклін, руки і долоні витягнуті з боків (Японія);
- обійми і триразове цілування по черзі в обидві щоки (Росія);
- легкий уклін зі схрещеними на грудях руками (Китай, Араби);
- рукостискання і поцілунок в обидві щоки; поцілунок, торкаючись один одного щоками по черзі і посилаючи в повітря від одного до п'яти поцілунків (Франція);
- легкий уклін, долоні складені перед чолом (Індія);
- поцілунок у щоки, долоні лежать на передпліччях партнера (Іспанія);
- просте рукостискання і погляд в очі (Німеччина);
- м'яке рукостискання обома руками, торкання тільки кінчиками пальців (Малайзія);
- потертися один до одного носами (ескімоська традиція, Лапландія);
- обнюхати один одного (самоанці);
- зняти головний убір правою рукою, а ліву руку закласти за вухо і висунути язик (Тибет).

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Необхідні коментарі.

2. вправа «Розв'язи вузол»

Мета: Ця вправа вчить підтримувати контакт один з одним, одночасно спостерігати за собою та іншими і погоджувати свої дії з діями інших.

Інструкція. Я хочу запропонувати вам виконати вправу, в якій ви повинні будете вирішувати проблеми спільно. Ви впораєтеся з цим, якщо зможете підлаштуватися під іншу людину, якщо ви досить спостережливі, спокійні і зосереджені. Зберіться в групи по вісім-десять чоловік. Встаньте в коло плечем до плеча і протягніть руки в центр кола. Візьміться за дві руки, що належать різним людям (але не вашим сусідам зліва і справа). Таким чином ви зв'яжете міцний вузол. Робіть це ретельно, оскільки від цього залежить подальший процес його розв'язання. Тепер розв'яжіть вузол, не розірвавши рук.

Можливі два рішення: перше – будь-хто може спробувати розрубати вузол власним кулаком. Інший варіант – ви терпляче, не розціплюючи рук, крок за кроком розплутує вузол. Як ви будете діяти? У вас є 5 хвилин. Тепер зупиніться і зберіться разом. Обговоріть ваші дії.

Питання для обговорення:

- Що ви робили?
- Хто керував діями групи?

- Намагався хто-небудь вирішити проблему за допомогою кулака?
- Що ви відчували в спільній роботі з групою?
- Чи задоволений я своєю поведінкою?
- Чи був у мене власний план?
- Робив я те, що говорили мені інші?
- Чи взяв я на себе управління групою?
- Чи сердився я на інших учасників групи?
- Чи зустрічалися мені ситуації, схожі на ту, в якій опинилася група?
- Що могло б статися, якби спільна робота у групі була більш ефективною?
- Як я міг би цьому сприяти?

3. вправа «Танець нових рухів»

Мета: розвиток кращого розуміння себе та інших, зняття психічної напруги, створення умов для самовираження.

Матеріали: записи з музикою різних темпів, тривалістю по 1 хвилині кожний.

Інструкція. Учасники розташовуються по кімнаті і виконують рухи відповідні до темпу музики.

1. «Течія води» – повільна музика, текучі, округлі, м'які, рухи, що переходять один в інший (1 хвилина).
2. «Перехід через гущавину» – імпульсивна музика, різкі, сильні, чіткі рухи, бій барабанів (1 хвилина).
3. «Зламана лялька» – неструктурована музика, хаотичний набір звуків та рухів (як «зламана лялька») (1 хвилина).
4. «Політ метеликів» – лірична, плавна музика, тонкі, витончені, ніжні рухи (1 хвилина).
5. «Спокій» – спокійна, тиха музика або набір звуків, що імітує шум води, морський бриз, звуки лісу – без руху, «слухання» свого тіла (1 хвилина).

4. вправа «Новий стиль танцю»

Мета: У цій вправі молоді люди зможуть попрацювати в малих групах над вирішенням проблем, що вимагають винахідливості і готовності прийняти ідеї інших.

Матеріал: записи різноманітних мелодій, Робочий листок «Новий стиль танцю».

Інструкція. Я хочу запропонувати вам виконати вправу, в ході якої ви змогли б перевірити, наскільки добре ви працюєте один з одним, а також зрозуміти, що полегшує або, навпаки, ускладнює співпрацю в невеликих групах. Подумайте, з ким би вам хотілося працювати в одній групі. Зберіться в підгрупи від шести до десяти учасників у кожній. Розійдіться по кімнаті і сядьте в коло.

В одній древній притчі людина звернулася до мудреця: «О премудрий, навчи мене відрізнати істину від брехні, красу від неподобства. Навчи мене радості життя». Подумав мудрець і навчив людину танцювати.

Ваше завдання буде пов'язано з танцями. Кожна підгрупа повинна за 15 хвилин придумати новий стиль танцю і показати його іншим. Для виконання завдання ви можете використовувати всі доступні матеріали. В танці обов'язково повинна бути присутня новизна. Отже, починайте. У вас є рівно 15 хвилин. Потім кожна підгрупа повинна протягом п'яти хвилин показати свій новий стиль танцю.

Тепер зупиніться і заповніть, будь ласка, Робочий листок «Новий стиль танцю» (5 хвилин). Повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- Дізнався я що-небудь нове про свою поведінку?
- Чи легко мені було змусити групу рахуватися з моєю думкою і при цьому поважати точку зору інших?
- Наскільки винахідливим я можу бути в групі?

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ МОЛОДІЖНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ

- Чи достатньо в цій групі можливостей для сумісної творчої роботи?
- В яких ситуаціях співробітництво в цій групі проходить успішно?
- Коли співробітництво у цій групі, на мою думку, незадовільно?
- Чия точка зору важлива для мене?
- Належу я до числа тих, хто здійснює керівництво в групі, або тих, хто підпорядковується?

Рекомендації: При оцінці результатів потрібно спочатку розглянути роботу кожної групи, причому учасники за допомогою списку питань для підведення підсумків вивчають свої дії. Інші можуть задавати питання і давати короткі коментарі.

Робочий листок

НОВИЙ СТИЛЬ ТАНЦЮ

Наведені нижче питання допоможуть вам прояснити для себе деякі аспекти спільної роботи у вашій підгрупі.

Який ваш внесок у винахід нового танцю? Які ідеї виходили від вас? _____

Чи відчували ви себе досить вільно, щоб говорити те, що думаєте? _____

Хто особливо допоміг групі впоратися із завданням? _____

Як саме? _____

Хто заважав групі впоратися із завданням? _____

Як саме? _____

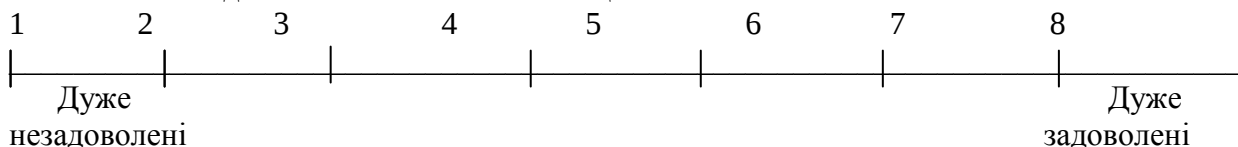
Чи задоволені ви своєю власною поведінкою? _____

Що вам вдалося зробити добре? _____

Що б ви зробили по-іншому наступного разу? _____

Хто і як керував групою? _____

Наскільки ви задоволені новим стилем танцю?

Змогли б ви самостійно придумати танець краще? _____

5. вправа - гра «Асоціації»

Мета: активізація учасників групи, встановлення контакту; створення позитивного настрою на заняті, розвиток позитивних відносин в групі.

Інструкція. Один з учасників виходить за двері. Група обирає людину, яку має вгадати той, хто вийшов. Можна загадати і його самого. Обраний учасник входить і починає питати: «Якби ця людина була літературним героєм, то яким саме?», «Якщо це погода, то яка?», «Якщо це тварина, то яка?», «Якщо це колір – то який?», «Якщо це дерево..?» – усе, що завгодно. Треба вибирати, кому яке запитання ставити, щоб отримати найціннішу для виконання завдання інформацію. Гра зазвичай проходить легко і жваво, викликає спортивний азарт: «відгадає – не відгадає». Очевидно, вона дає «загаданому» величезну кількість зворотних зв'язків, які вони в цій грі виражають у метафоричній формі.

6. вправа «Однобічний контакт»

Мета: оволодіння навичками входження в соціальний контакт і виявлення ознак контакту.

Матеріал: картки з ситуаціями.

Інструкція. Кожному членові групи дається ситуація. Учасник вибирає собі партнера і розіграє вказану ситуацію. Партнер не знає ситуації, і його необхідно ввести в курс справи і виконати завдання ситуації. Учасникам кожної пари при обговоренні задаються питання:
- Як ви зрозуміли, що хотів від вас партнер?

- Чи відчули ви напругу?
- Чи вдалося вам вступити в контакт?

Приклади ситуацій:

Ситуація 1. Вас запросили, на співбесіду у відомий танцювальний гурт. Ви не знаєте, про що піде мова, але біля кабінету бачите іншого претендента, у якого, можливо, можна прояснити ситуацію.

Ситуація 2. Ви хочете купити булочку у буфеті. Заведіть розмову з продавцем про високоякісні і свіжі продукти, щоб він вказав вам на свіжий товар.

Ситуація 3. Ви приїхали в інше місто. Купуючи журнали, дізнайтеся у продавця, які культурні центри він вам порадить.

Ситуація 4. Ви обідаєте в їдальні. Обговоріть з сусідом про останні новини, що відбуваються у світі танцю.

Ситуація 5. Ви прийшли потренуватись у зал. Запитайте у незнайомої людини, як пройти в найближчий хлібний магазин.

Ситуація 6. Ви сидите в перукарні. Поговоріть з людиною, що сидить поряд з вами, де увечері можна розважитися.

Ситуація 7. Ви стоїте на зупинці і чекаєте свій автобус. Поговоріть з людиною, що стоїть поруч, про те, як доїхати до сусіднього міста.

Ситуація 8. Ви прийшли купувати тканину для костюма. Поговоріть з продавцем про новинки у світі моди, дізнайтеся, що зараз носять.

8. вправа «Букет кольорів» (зворотний зв'язок)

Мета: відпрацювання навичок зворотного зв'язку.

Інструкція. На картонних кружечках напишіть імена учасників. Кожен отримує пелюстки, на яких пише побажання, оцінки когось і співвідносить їх із серединками квітів (кружечками з іменами). Таким чином утворюється букет.

9. Зворотний зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

10. Підведення підсумків.

6 заняття

Тема: «Наші досягнення»

Мета: закріпити навички вербального і невербального спілкування, вміння слухати та розуміти співрозмовника.

Завдання:

- розвиток самоаналізу та поглиблення саморозкриття;
- розкриття комунікативних навичок;
- розвиток невербальної експресії;
- формування ефективних способів спілкування з ровесниками на основі аналізу цілей, намірів, потреб, та з дорослими на основі аналізу зв'язку між поведінкою та її наслідками.

1. вправа «Привіт без слів»

Мета: здолати скутість учасників на початку заняття, розвивати увагу до оточення.

Інструкція. Кожен з учасників вітає мімікою і жестами групу. Усі в точності по колу повторюють його рухи. Вводиться заборона на голос.

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Необхідні коментарі.

2. вправа «Я хочу тобі подарувати ...»

Мета: формування почуття довіри в групі.

Інструкція. Ведучий групи говорить, що сьогодні кожен учасник групи, може зробити іншому і сам отримати незвичайний подарунок. Подарунок цей може бути як реальним, так і віртуальним. Завдання кожного, хто бере участь – прийняти подарунок, подякувати сказати «Спасибі» і самому зробити подарунок одному з учасників. Необхідно, щоб кожний подарував і отримав подарунок.

3. вправа-розминка «Заборонений плід»

Мета: відпрацювати вербальні і невербальні засоби спілкування.

Інструкція. У кожного в житті є якийсь заборонений плід, інколи їх декілька. Це те, що ми дуже хочемо зробити, мати, але не наважуємося, або не дозволяємо собі, чи навіть робимо, але при цьому виразно відчуваємо заборону. Давайте спробуємо показати одне одному, як чинитимемо зі своїми забороненими плодами.

Ведучий кладе на середину групового кола річ (авторучку, сірникову коробку, цукерку або яблуко). Хай це буде «забороненим плодом». Давайте спробуємо показати наше ставлення до нього пантомімою. Звичайно ж, кожен матиме на увазі щось своє. Тільки це немов «чужий гаманець із грошиками». Зрозуміло, що красти недобре. Нехай це буде щось особисте: стосунки з хлопцями або дівчатами, якась заборонена життєва мрія або бажання.

Рекомендації: Зазвичай розпочинає ведучий (це абсолютно не обов'язково, хтось може одразу зрозуміти завдання і спробує бути першим), оскільки досить важко з першої спроби уявити, як це можна зробити. Мова дуже «екзотична», тому сам ведучий задає пантомімічні метафори. Він при цьому «підставляється», починаючи відкриватись перед групою.

Після виконання вправи учасники відгадують, хто який «заборонений плід» мав на увазі. Зазвичай у процесі обговорення всі починають відверто говорити про свої життєві «заборонені» плоди. Саморозкриття мовою тіла допомагає говорити про почуття.

4. вправа «Маріонетка»

Мета: дати учасникам можливість на власному досвіді випробувати як стан повної залежності, так і стан, коли інший повністю залежить від тебе. Учасники можуть говорити про різні почуття: незручність, напругу або, навпаки, почуття власної переваги, комфорту; важливо показати, що стан залежності, і гіперопіка роблять відносини між людьми спотвореними і неповноцінними.

Ця вправа має широке поле асоціацій, пов'язаних з різноманітними відносинами, що виникають в сім'ї молодшої людини або в компанії однолітків.

Інструкція. Учасники розбиваються на трійки. У кожній вибирається «маріонетка» і 2 «ляльководи». Вправа полягає в тому, що кожній групі пропонується розіграти маленьку сцену лялькової вистави, де «ляльководи» управляють всіма рухами «маріонеток». Сценарій сцени учасники розробляють самостійно. Після обмірковування і репетицій підгрупи по черзі представляють свій варіант іншим учасникам, які виступають в ролі глядачів. Після того як всі виступлять, ведучий проводить групове обговорення, під час якого всі бажаючі діляться своїми враженнями. Добре, якщо в обговоренні буде зроблено акцент як на почуттях «маріонетки», так і почуттях «ляльководів», що керували її рухами.

5. вправа «Телевізійний ролик»

Мета: Ця вправа дозволяє учасникам утвердиться у своїй позиції і усвідомити, які засоби впливу на аудиторію можуть бути найбільш ефективними.

Інструкція. Група розбивається на підгрупи по 4-6 особи. Уявіть, що ви працюєте на телебаченні. Ваша задача на найближчі 20 хвилин – придумати і поставити телевізійний ролик, про дотримання норм поведінки. Ви можете працювати у будь-яких жанрах: соціальна реклама, постановка, мультиплікація. Ви можете використовувати музичний супровід, танці, переодягання – все, що вам підкаже уява. Після обмірковування і репетицій кожна підгрупа представляє свій ролик.

Потім учасники діляться враженнями. Вправа зазвичай проходить жваво та цікаво. Якщо учасникам вдається увійти в роль, вони з захопленням розігрують сценки, демонструючи неабиякі творчі здібності. Наприкінці вправи дуже важливо обговорити, який з роликів здався учасникам найбільш вдалим і чому.

6. Інформаційне повідомлення «Методика побудови тренувань з брейк-дансу»

Давайте розглянемо брейк-данс не лише як частину хіп-хоп культури, але і як засіб для гармонійного розвитку свого тіла і підтримки спортивної форми. Але щоб добитися високих результатів в цій непростій справі одного бажання і завзяття замало. Необхідно грамотно побудувати тренувальний процес, щоб отримувати максимальний ефект від кожного заняття. У спортивній гімнастиці використовуються всілякі методи тренування, що дозволяють досягти високих результатів за порівняно невеликий час. Отже, перейдемо безпосередньо до брейку.

Перше на що слід звернути увагу – це кількість занять в тиждень. Звичайно, можна тренуватись щодня по 3-4 години і це дасть якийсь результат, але новачкам, та і танцюристам із стажем, таким самокатуванням займатися не варто. Не секрет, що організму потрібний відпочинок, а щоденні тренування, що виснажують, просто виснажать його і через місяць, ви будете схожі на вичавлений лимон або на щось в цьому роді. Кількість занять в тиждень має бути біля 3-х – 4-х разів. При цьому бажано, останнє тренування на тижні робити розвантажувальним, тобто більше увагу приділяти Style, розтяжці і менше power move. Це дозволить організму відпочити і відновитися.

Тепер безпосередньо про побудову самих тренувань. Заняття слід розбити на частини: підготовча, основна і завершальна. На підготовчу частину слід виділити 20-25% часу, на основну – 70-75% і на завершальну – 5-10%. Це усе залежатиме від тривалості самого заняття і від мети. Наприклад: якщо на заняття не планується тренувати силові елементи, то розминку можна провести коротшу (але зовсім відмовлятися від неї не можна).

Отже, тепер поговоримо про кожен частину заняття детальніше.

Підготовча частина. Назва говорить саме за себе. Мета цієї частини – підготувати організм до навантаження, запобігти ризику отримання травм і так далі. Чим же ми на ній займатимемося. Сюди входить розминка і попередня розтяжка. Розминка складається з вправ, за допомогою яких ми розігріваємо м'язи, зв'язки, сухожилля. Дуже важливо проводити розминку зверху вниз: шия – зап'ястки – передпліччя – плечі – тулуб – таз – ноги – голеностопи. Після, злегка розігріті м'язи необхідно розтягнути. Ніколи не варто робити в розтяжці сильні ривкові рухи, оскільки це може привести до травми суглобів і до розтягувань. Рухи мають бути плавні, до перших больових відчуттів в м'язі, який розтягуємо. Кількість повторень 10-15, затримка в кожному положенні 8-10 сек. Важливий момент, якщо в залі холодно, то розминка має бути довшою і ретельнішою. Критерієм добре проведеної розминки є відчуття тепла в м'язах і наявність легкого потовиділення. Ось ми розім'ялися, розтягнулися, можна переходити до основної частини.

Основна частина. Тут ми вирішуватимемо завдання, які ми ставимо перед собою, приходячи кожного разу на тренування. Важливо заздалегідь продумувати, що ти робитимеш на занятті, щоб потім вже не витратити на це час. Насамперед, в основній частині, необхідно повторити раніше вивчені рухи, комбінації, але не повторювати силові елементи. Корисно просто рухатись під музику, згадати свої фішки і так далі. Потім вже можна приступити до вивчення нових рухів. Важливо, усі силові елементи залишаємо на кінець основної частини, оскільки на них йде багато сил і енергії. Нові рухи, особливо техніку їх виконання – краще всього учить доки ти не втомився. Це дозволить усе добре запам'ятати. У кінці основної частини можна повторювати усі силові елементи, трюкси,

фризи і так далі. Це дозволить отримати максимальний ефект, прокачати м'язи і зміцнити зв'язки.

Завершальна частина. Тут ми, що говориться, приводимо себе до ладу. Відновлюємо дихання, знижуємо пульс і так далі. Щоб запобігти можливому болю в м'язах після тренування, необхідно видалити з них так звану молочну кислоту. Це можна зробити вправами на розтяжку. Оскільки м'язи у цей момент гарячі, вони найбільш еластичні і вправи на розтяжку дадуть максимальний ефект.

Отже, це дуже коротка інформація про методи побудови тренувань, яка я сподіваюся, допоможе початкуючим і просунутим би-боям досягти великих висот у своїй улюбленій справі.

Рекомендації. Учасники тренінгу можуть допомагати ведучому, доповнюючи інформаційне повідомлення своїми знаннями в цій сфері.

7. вправа «Малюнок на спині»

Мета: Розвиток комунікативних навичок, відповідальності, згуртованості усередині команди. Усвідомити, наскільки важливо налаштуватися на розуміння іншої людини, а також саме бажання зрозуміти іншого. Демонстрація можливості адекватного обміну інформацією без використання слів, розвиток і навичок невербального спілкування.

Інструкція. Учасники діляться довільно на три команди і стають у три колонки паралельно. Кожен учасник дивиться при цьому в спину свого товариша. Вправа виконується без слів. Ведучий малює яку-небудь просту картинку і ховає її. Потім ця ж картинка малюється пальцем на спині кожного наступного члена команд. Завдання – відчуті і передати як можна точніше цей малюнок далі. У кінці, ті, що стоять першими в командах, малюють, те, що вони відчували, на листах паперу і показують усім. Ведучий дістає свою картинку і порівнює.

Учасникам пропонується обговорити в командах помилки і знахідки, які були в процесі вправи. Зробити висновки, потім, з урахуванням цих висновків повторити вправу. При цьому перші і останні члени команд міняються місцями.

Питання для обговорення:

- Що допомагало зрозуміти і передавати відчуття?
- Що відчували перші і останні члени команд в першому і в другому випадку?
- Що заважало виконувати вправу?

9. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

10. Підведення підсумків.

7 заняття

Тема: «Вчимося взаємодіяти»

Мета: усвідомлення себе в стосунках, дослідження структури взаємодії з оточуючими.

1. вправа «Привітання»

Мета: вітання один одного і заряд позитивними емоціями.

Інструкція. Усім учасникам необхідно підготувати висловлювання один одному побажання на сьогодні. Воно має бути коротким, бажано в одне слово. Кожен кидає м'яч тому, кому адресує побажання і одночасно говорить його. Той, кому кинули м'яч, у свою чергу кидає його наступному, висловлюючи йому побажання на сьогодні.

Рекомендації: Уважно стежите за тим, щоб м'яч побував у всіх, і постарайтесь нікого не пропустити.

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Необхідні коментарі.

2. вправа-розминка «Веселий фотограф»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі; активізація учасників групи, встановлення контакту.

Інструкція. Ведучий запрошує одного бажаного стати «фотографом». Всі інші учасники збираються в певному місці і створюють «похмуру команду», яка має сфотографуватися. Завдання «фотографа» під час зйомки розсмішити «похмуру команду», а завдання «команди» не піддаватися на заохочення «фотографа» (звуки, слова, жести, міміка тощо). Той з команди, хто не витримає і хоча б посміхнеться, переходить на бік «фотографа» й допомагає йому розсмішити інших.

Рекомендації. Вправу можна провести декілька разів, міняючи «фотографа».

Питання для обговорення:

- Чи змінився ваш настрій після цієї вправи? Яким чином?
- Що вплинуло на зміну настрою?

3. вправа «Історія про рай і пекло».

Мета: активізація учасників групи, налаштування на роботу в тренінгових заняттях.

Інструкція. Ведучий зачитує учасникам історію про рай та пекло та організовує дискусію.

Якось один іудейський мудрець звернувся до Господа з проханням показати йому рай та пекло. Господь погодився і відвів мудреця до великої кімнати, посеред якої стояв величезний казан з їжею, а навколо нього ходили і плакали голодні та нещасні люди. Вони страждали, бо не могли поїсти, хоча в руках у них були ложки. Але ручки цих ложок були дуже довгі – довші за руки. «Так, це справді пекло», – сказав мудрець. Тоді Господь відвів мудреця до іншої кімнати, що була точнісінько така, як перша. Посеред цієї кімнати стояв такий самий казан з їжею, а люди, що були в кімнаті, тримали точнісінько такі самі ложки. Але люди ці були ситі, щасливі й веселі. «Так це ж рай!» – вигукнув мудрець.

Питання для обговорення:

- Що відрізняло людей в одній кімнаті від тих, що були в іншій?
- Що зробили щасливі люди і були в змозі зробити нещасні?
- Що допомогло людям у раю бути щасливими?

4. вправа «Невербальні танцювальні етюди»

Мета: створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі; відпрацювати вербальні і невербальні засоби спілкування.

Танець – це мистецтво, в якому воєдино з'єднуються звуки музики, рухи тіла і почуття танцюриста. За допомогою танцю, танцюрист може не тільки висловити музику і створити танцювальний образ, а й передати свій настрій, показати оточуючим свій внутрішній світ.

Інструкція. Учасники об'єднуються по 4-7 особи. Кожна група одержує картку з темою танцювального етюд, який вона через 10 хв. має показати без слів іншим учасникам групи.

Теми танцювальних етюдів: розмова з батьками; весела вечірка; знову невдача; «новенький» у класі.

Питання для обговорення:

- Чи важко було готувати етюди?
- Які засоби ви використовували для розкриття теми свого етюд?
- Як ви почувалися під час виконання вправи?

5. вправа-аутотренінг «Очищення від тривоги»

Мета: усвідомлення свого тіла, його мови, розкріпачення фізичної активності.

Інструкція. Щоранку промовляйте собі цей текст. Стимулюйте себе до дії. Не забувайте говорити собі підбадьорливі слова. Думайте про мужність і щастя, про силу і спокій. Успіхів вам.

Ми іноді дуже втомлюємося, і тоді хочеться відпочити... Лягайте зручніше, закрийте очі і постарайтеся уявити собі незвичайну подорож. Даваймо збирати мішок. Покладемо в нього усе, що заважає: усі образи, сльози, сварки, смуток, невдачі, розчарування... Зав'яжемо його і відправимося в дорогу... Ми вийшли з будинку, де ви живете, на широку дорогу... Шлях наш далекий, дорога важка, мішок давить на плечі, втомилися і стали важкими руки, ноги. О-ох! Як хочеться відпочити! Даваймо так і зробимо. Знімаємо мішок і лягаємо на землю. Глибоко зітхнемо: вдих, видих – повторити 3 рази. Дихається легко, рівно глибоко. Ви відчуваєте, як пахне земля? Свіжий запах трав, аромат кольорів наповнює дихання. Земля забирає усю втому, тривоги, образи, наповнює тіло силою, свіжістю... Потрібно йти далі. Вставайте. Підніміть мішок, відчуйте – він став легший. Ви йдете по полю серед кольорів, скрепочуть коники, дзижчать бджоли, співають птахи. Прислухайтесь до цих звуків. Попереду прозорий струмочок. Вода в нім цілюща, смачна. Ви нахилиєтеся до нього, опускаєте долоні у воду і п'єте із задоволенням цю чисту і прохолодну воду. Відчуваєте, як вона розтікається приємно по усьому тілу прохолодою. Усередині приємно і свіжо, ви відчуваєте легкість в усьому тілі... Добре! Увійдіть до води. Вона приємно пестить ноги, знімає напругу і втому. Ви стрибаєте з камінчика на камінчик, вам легко і радісно, мішок зовсім не заважає, він став ще легший... Різноколірні бризки розлітаються і блискучими крапельками освіжають лоб, щоки, шию, усе тіло. Хорошо-о! Ви легко перебралися на інший берег. Ніякі перешкоди не страшні!... На гладкій зеленій травичці стоїть дивовижний білий будиночок. Двері відкриті і привітно запрошує вас увійти. Перед вами піч, можна посушитися. Ви сідаєте поряд з нею і розглядаєте яскраві язички полум'я. Вони весело підстрибують, танцюючи; підморгують вуглинки. Приємне тепло пестить обличчя, руки, тіло, ноги ... Стає затишно і спокійно. Добрий вогонь забирає усі ваші печалі, втому, смуток... Подивіться, ваш мішок спустів... Ви виходите з будинку. Ви задоволені і заспокоєні. Ви з радістю вдихаєте свіже повітря. Легкий вітерець пестить ваше волосся, обличчя, тіло. Тіло ніби розчиняється в повітрі, стає легким і невагомим. Вам дуже добре. Вітерець наповнює ваш мішок радістю, добром, любов'ю... Усе це багатство ви віднесете у свій дім і поділитесь зі своїми рідними, друзями. Тепер можете розплющити очі і посміхнутися – ви удома і вас люблять.

Рекомендації: Говоріть повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

6. вправа «Дзеркало»

Мета: подолання комунікативних бар'єрів, розвиток умінь і навичок соціальної перцепції, зокрема, вміння помічати і інтерпретувати (розшифровувати) як звичні невербальні засоби спілкування, так і малопомітні мімічні рухи.

Інструкція. Два учасника-добровольці сідають один навпроти одного на відстані 1-1,5 метрів. Один з них виконує роль дзеркала. За спиною у того, хто дивиться в дзеркало і ні в якому разі не має права обертатися, інші учасники здійснюють серію емоційно забарвлених пантомімічних дій. Інструкція парі працюючих: «Один з вас – дзеркало. Він своєю мімікою, позами, очима; але ні в якому разі не словами, повинен розповідати іншому, тому, хто дивиться в дзеркало, але не бачить, що відбувається у нього за спиною, що ж відбувається за його спиною. Цей інший повинен потім розповісти, що із його точки зору відбувалося у нього за спиною, як він про це дізнався, як йому допомагало і як йому заважало дзеркало. Втім, він може висувати свої гіпотези і по ходу вправи, в реальному масштабі часу, а не потім. Це, можливо, допоможе дзеркалу бути більше «дзеркальним» – точним.

Усі сценки розігруються без мовного супроводу.

1. Залицання юнака до дівчини: спроба обійняти, поцілувати, поправити на ній одяг та ін.
2. Бійка двох підлітків з ляпасами, загрозливими жестами і поглядами, контактними позами, схлипуваннями і ін.
3. Безконтактна агресія по відношенню до випробовуваного: йому

показують гримаси, ставлять «роги», як би б'ють, терзають, душать, розривають на частини, всіляко принижують.

4. Красивий парний танець без музики.

5. Роздягання одного з юнаків: светр, сорочка, майка.

8. Зворотній зв'язок: анкетування «Відверто кажучи ...»

9. Підведення підсумків.

8 заняття

Тема: «Поглянемо в майбутнє»

Мета: аналіз і усвідомлення кожним членом групи тих якісних змін, які сталися з ними у процесі тренінгу, вибудовування індивідуальних програм дій, закріплення отриманих комунікативних знань і вмінь у реальних життєвих ситуаціях; отримання зворотного зв'язку від решти членів групи.

Завдання:

- формувати позитивне сприйняття учасників;
- створити умови для саморозвитку;
- усвідомити можливі впливи індивідуальних особливостей на свій життєвий шлях.

1. вправа «Індійські імена»

Мета: активізація учасників групи, встановлення контакту; створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі.

Інструкція. Ви знаєте, що в індійських племенах було прийнято давати імена, пов'язані з природними явищами. Такі імена часто відбивали суттєву рису (життєву позицію) людини. Наприклад, давалися імена «Швидка річка», «Ясний вогонь», тощо. Подивіться один на одного. Як вам здається, які імена можна придумати для учасників групи. Усім вигадують нові імена. Той, кому пропонується ім'я, говорить згодний він з ним чи ні, якщо ні, йому придумують інше ім'я.

Рекомендації. Тренер стежить за тим, щоб всі імена носили позитивний характер.

Аналіз анкет «Відверто кажучи ...». Необхідні коментарі.

2. вправа - розминка «Австралійський дощ»

Мета: активізація учасників групи, встановлення контакту; створення позитивного настрою на занятті, розвиток позитивних відносин в групі.

Інструкція. Учасники стають у коло. Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!

- В Австралії піднявся вітер. (Ведучий тре долоні).
- Починає крапати дощ. (Клацання пальцями).
- Дощ посилюється. (Почергово плескання долонями по грудях).
- Починається справжня злива. (Плескання по стегнах).
- А ось град, справжня буря. (Тупіт ногами).
- Але що це? Буря стихає. (Плескання по стегнах).
- Дощ стихає. (Плескання долонями по грудях).
- Рідкі краплі падають на землю. (Клацання пальцями).
- Тихий шелест вітру. (Потирання долонь).
- Сонце! (Руки догори).

3. вправа «Життя і час»

Мета: Ця вправа допоможе молоді зрозуміти значення і вимоги цього моменту їхнього життя.

Матеріали: Робочий листок «Життя і час», папір та олівець.

Інструкція: Я хочу запропонувати вам вправу, яка допоможе символічно прояснити, де ви зараз знаходитесь у вашому житті. Зараз вам треба буде заповнити Робочий листок. На це вам дається 10 хвилин. Зберіться в групи по чотири. Поділіться своїми враженнями. Порівняйте, який час на годиннику ви собі визначили і що ви відчували при цьому. На обговорення у вас є 15 хвилин. Тепер повертайтеся в коло, щоб ми разом змогли обговорити цю вправу.

Питання для обговорення:

- Чи вчили мене вдома правильно поводитись з часом?
- Чи доводилося мені чути такі вирази, як «час – гроші», «поспішиш – людей насмішиш», «хто не встиг, той запізнився» і т.д.?
- Як я розраховую свій час?
- Як я справляюся з часом: чи виникає відчуття, ніби у мене занадто мало або занадто багато часу?
- Що б я робив, якби міг жити вічно?

Робочий листок

ЖИТТЯ І ЧАС

Уявіть собі, що все ваше життя – це дванадцять годин. Спробуйте відповісти на питання: яка зараз година у вашому житті? Подумайте кілька хвилин над цим питанням, а потім намалюйте циферблат годинника вашого життя з великою і маленькою стрілками у відповідних місцях. Опишіть в декількох реченнях на іншому аркуші, що цей час для вас означає, як виглядає ваше життя на даному часовому відрізку. Тепер, будь ласка, закінчіть наступні речення:

Вже занадто пізно для того, щоб ...

Ще занадто рано для того, щоб ...

Це вдалий час для того, щоб ...

Мені потрібен час для того, щоб ...

В _____ годин я очікую, що ...

Будильник поставлений на _____ годин. Це означає що...

4. вправа «Упаковка валізи»

Мета: аналіз і усвідомлення кожним членом групи тих якісних змін, які сталися з ними у процесі тренінгу.

Інструкція. Кожен учасник словесно збирає валізу в дорогу (знання, досвід, переживання що він отримав на тренінгу). Наприклад, валізу реальних речей, що асоціюються з подіями та ситуаціями минулого.

5. вправа-процедура «Зустріч за 10 років»

Мета: проектування майбутнього: прогноз свого майбутнього самим учасником.

Інструкція. Постановка спектаклю про те, як ми зустрічаємося через 10 років, – проектування особистого розвитку.

6. вправа-аутотренінг «Кругообіг життя»

Мета: У цій вправі молоді надається можливість перевірити, наскільки вони здатні сприймати життя як процес, відчувати в ньому себе, свій стан і можливості. Це дозволить їм успішніше планувати своє життя, ставлячи перед собою адекватні і посильні завдання.

Словосполучення «планування життя» сприймається нами як процес раціональний. У той же час наше життя розвивається за своїми законами. Воно на кожному етапі ставить перед нами певні завдання, які треба так чи інакше вирішувати. Ми повинні усвідомити і прийняти природний хід подій, розуміючи, що кожен життєвий період не тільки дає можливості, але і накладає обмеження. Мудро поступає той, хто довіряє тому, що відбувається і вміє прислухатись до своїх відчуттів і стану.

Інструкція Мені хотілося б запропонувати вам вправу, яка дозволить символічно пережити весь життєвий цикл. На нашому життєвому шляху ми вирішуємо завдання, що предписані нашою культурою і частково самою людською природою. Маленька дитина повинна навчитися говорити «Я», усвідомлюючи, що це «Я» не ідентичне з його матір'ю. Підлітки теж повинні вчитися – вчитися брати на себе особисту і професійну відповідальність у подальшому житті. Вам належить планувати, в яких видах діяльності ви хочете застосувати набуті навички і коли збиралися створювати сім'ю.

У період між 30 і 40 роками ви повинні будете задатися питанням, що для вас успіх і до якого успіху ви прагнете. Коли вам буде за 40 і півжиття вже буде пройдено, згідно із завданням, вам потрібно буде прислухатися до себе, подивитися, що ви собою представляєте і як ви хочете провести час, що залишився. Вам вже відомий мінливий характер життя, з яким потрібно примиритися. Коли вам буде близько 65, ви, нарешті, визнаєте факт, що часу залишається не дуже багато, і ви повинні чесно і об'єктивно оцінити свої можливості і обмеження, підвести деякі підсумки своєї професійної діяльності.

Це спрощені варіанти життєвих завдань, з якими стикається кожна людина. Вирішення багатьох із цих завдань не приносить ніякого задоволення і іноді навіть буває болісним, але не вирішувати їх ми не можемо. Усвідомлення і аналіз переходів від одного етапу життя до іншого – це серйозний дзвінок для кожного з нас. Але нас може заспокоїти те, що в світі є події, невідконтрольні людині, і ми є лише частиною більш загального життєвого процесу.

Ця маленька вправа-аутотренінг дозволить вам отримати доступ до важливих областей вашого життя і зміцнить довіру до неї. Лягайте на підлогу, прийміть зручне положення. Закрийте очі. При необхідності ослабте занадто тісний пояс... Сконцентруйтеся на своїх ступнях і трохи поверніть ними. Визначте, що відчувають ваші ступні... Дозвольте їм розслабитися... Тепер зосередьтеся на своїх ногах. Розслабте їх, відчуйте, як вони стають важкими, і дайте їм спокійно опуститися на підлогу... Тепер відчуття спокою поширюється на живіт і груди... Центр вашого тіла теж стає м'яким, теплим і розслабленим... Ви дихаєте спокійно і глибоко і з кожним вдихом відчуваєте, як стає легше і м'якше... А зараз розслабте голову та обличчя. Відчуйте, яким вільним і м'яким стає обличчя, якою теплою стає потилиця... Тепер розслабте плечі і руки, нехай вони теж стануть теплими і важкими і ніби злегка поринуть в підлогу... Дихайте глибоко, дозвольте вашому тілу розтягнутися і стати легше, вільніше... (1 хвилина). Тепер повільно вдихайте через ніс. Спочатку заповнюйте повітрям живіт, а потім груди... Видихайте також повільно, спустошуючи спочатку легені, потім живіт... Нехай подих повільно наступає і відступає подібно морської хвилі. З кожним вдихом ваше тіло наповнюється енергією. Відчуйте, як глибоко і спокійно ви дихаєте, як енергія проникає в вас і знову виходить назовні. Спробуйте також почути своє дихання (1 хвилина). Центр вашого тіла – це основа, ваш центр ваги. У більшості людей цей центр знаходиться трохи нижче пупка. Уявіть собі, що ви можете вдихати повітря безпосередньо через центр вашого тіла. Відчуйте, як

енергія спрямовується в центр вашого тіла. Відчуйте, як ваше дихання наповнює повітрям груди... Затримайте на мить подих, потім дозвольте йому спрямуватися назовні, змиваючи при цьому ледь помічену вами напругу. Дихайте через центр, наповнюючи тіло енергією і позбавляючись від внутрішньої напруги на видиху (1 хвилина).

Уявіть собі, що ви подорожуєте в горах і зараз піднімаєтеся по вузькій стежці на вершину. Поруч з стежкою тече у напрямку до долини маленький світлий струмок. Ви бачите, що біля струмка інший шлях, який не збігається з вузькою стежкою, і ви вирішуєте слідувати за ним. Ви приходите до місця, де знаходиться витік цього струмка. З-під землі вирує прозора вода і, розливаючись, стає руслом струмка. Уявіть, що ви – крапля цієї води. Ви плинете вниз по руслу струмка разом з безліччю інших крапель. З різних сторін виникають інші потоки, і ви плывете з ними в маленькому гірському струмку, бурхливо й швидко. Як ви при цьому себе відчуваєте? Чи подобаються вам риби, що плавають всередині вас, і човни, які ви несете? (7 хвилин).

Тепер ви стаєте повільним і широким потоком. Ви протікаєте повз міст і далеких країн. Що ви відчуваєте тепер, коли несете на собі великі кораблі, що перевозять товари і людей? Тепер ви наближаєтеся до океану, і солоня морська вода розчиняється в вас. Ви впадаєте в океан і стаєте частиною величезної водної маси, що покриває нашу землю (30 секунд). Уявіть, що ви – велика хвиля, яка, співаючись, котиться вздовж узбережжя. Станьте частиною хвилі, вона накочує на піщаний пляж, а потім повільно відступає ...

Зараз уявіть себе в іншому місці – на самому дні океану, на багатокілометровій глибині... Тепер ви належите величезній хвилі, що котиться в середині океану. Станьте частиною вируючої піни, яку вітер здійснює у повітря, перетворюючи її на водяну пару і піднімаючи до самих хмар... Там ви з'єднуєтеся з іншими крихітними водяними частками в непомітні краплі, що рухаються у великій хмарі над океаном, потім над узбережжям, над пагорбами і вершинами гір... У хмарі ви досягаєте гори, з якої почали свій шлях. Уявіть собі, що ви дощовою краплею відриваєтеся від вашої хмари і падаєте на землю... Ви падаєте і розчиняється в землі, а потім знову зливається з іншими краплями в джерелі, звідки почали свій шлях. Звідти ви бурхливо вихлюпуєтесь, щоб знову почати свою подорож як частини струмка (7 хвилин).

А зараз перетворитися на самого себе і погляньте на струмок, який з дзюрчанням тече в долину. Попрощайтесь з ним і збережіть у пам'яті ті шляхи, якими він вас вів, щоб у будь-який час зуміти їх знайти. Повертайтеся назад, повільно відкрийте очі і озирніться (30 секунд). Хто хоче поділитися своїми враженнями від цієї подорожі?

Рекомендації: Говоріть повільно, роблячи між командами паузи приблизно 20 секунд.

Питання для обговорення:

- Що ви зараз відчуваєте?
- Як ви відчували себе під час вашої подорожі?
- Коли вам було страшно?
- У які моменти ви відчували в собі силу і енергію?
- Що означає для вас повернутися до витоків?
- Чи були у вашій подорожі моменти, що нагадують ваше життя?
- Наскільки я довіряю життю?
- На що або на кого я можу покластися?
- Що створює для мене відчуття загрози?
- Які загрози походять від мене самого? Які – від зовнішніх обставин?
- Що я сам можу зробити для того, щоб зміцнити довіру до свого життя?

8. Підведення підсумків.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Агітбригада – творчий колектив, що виступає з різної тематики й зачіпає актуальні проблеми свого часу, який висміює негативні сторони нашого життя та показує позитивні моменти.

Андеграунд – контркультурний молодіжний рух, до якого належать не тільки молодіжні субкультури, але й специфічні спільноти людей, які за віком не підпадають під поняття «молодь».

Арафатка – клітчата косинка на шиї, перш за все у хлопців-емо.

Батли (анг. battle – бій, битва) – в хіп-хопі вуличні танцювальні битви для виявлення найсильнішого.

Бодімодифікація – це видозміна (модифікація) тіла в цілому або його окремої ділянки за допомогою художніх ушкоджень або імплантів.

Брейк (анг. break-dance – ламаний танець) – вид танцю в колі, суцільно танцювальне відгалуження в хіп-хоп-культури.

Ванда – той, хто навмисно або внаслідок невігластва руйнує власність, що належить іншій особі або суспільству

Вандалізм – псування громадської, приватної, комунальної власності, поломки устаткування в навчальних закладах, на транспорті, нанесення малюнків і написів на стіни і т.п.

Взаємодія – це своєрідне втілення зв'язків, взаємин між людьми, котрі, вирішуючи спільні завдання, впливають один на одного й досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань.

Гедоністичний ризик – особливий прийом психологічного впливу на сферу потреб, при якому актуалізація потреб досягається шляхом створення (штучно) небезпечних для їх задоволення ситуацій.

Геймери – новітня молодіжна субкультура «фанатів» комп'ютерних ігор.

Готи (анг. goths, gothic – варварський, грубий) – субкультура, що зародилася наприкінці 70-х років ХХ століття у Великобританії на основі панк-руху.

Граффіті (від італійського graffito – креслити лінії, писати карлечками, видряпувати) – настінний монохромний або поліхромний розпис, чия техніка близька до техніки фрески. У вузькому значенні словом «графіті» прийнято називати один із напрямів сучасного мистецтва, що переплітається з молодіжними субкультурами, один із трьох складників хіп-хоп культури.

Екстернальні культури (лат. externus – чужий) – локальні комунікативні системи, що розміщені за рамками основної соціальної структури (тієї, що визначає державний устрій).

Емо – це сленгове визначення субкультури, що походить від прикметника «емоційний».

Емо-арт – різновид комп'ютерної графіки, що поєднує фотоколаж, графічний дизайн та фотомистецтво.

Емокид – людина, яка відчуває світ довкола, не боїться своїх емоцій, бути собою.

Емокор – відгалуження хардкору, яке полягає у гіпертрофованій сентиментально-трагічній інтонації, яка співзвучна протиріччям та максималізму підліткового віку.

Епатаж – показове знування над загальноприйнятими нормами поведінки.

Жаргон – це сукупність особливостей розмовної мови людей, об'єднаних спільністю інтересів, занять, суспільного становища і т. д.

Ідеал (гр. ideal – ідеал, первообраз) – це образ бажаного (суспільством, вихованцем, якщо він став вже суб'єктом процесу) майбутнього як такого, що немає недоліків, тобто досконале.

Ініціювання (лат. *initium* – початок, точка відправлення, джерело, витoki) – сприяння виникненню або розвитку чого-небудь.

Кличка – засіб внутрішньогрупового соціального «таврування» підлітків, закріплення за ними певних соціальних ролей у груповій ієрархії.

Контркультура – соціально-культурні установки, які протистоять фундаментальним принципам, що панують в певній культурі.

Контркультурні організації (кримінальні та тоталітарні – політичні та квазікультурні) – об'єднання людей, які спільно реалізують інтереси, програми, цілі, соціально-культурні установки, що протистоять фундаментальним принципам, цінностям та правилам суспільства.

Косплей – це своєрідний «театр» персонажів аніме, манги, японських відеоігор, а також історичних японських костюмів; повне відтворення необхідного персонажу, включаючи копіювання костюму, манери, мови, макіяжу, зачіски.

Культура – переконання, цінності та виразні засоби, які є загальним для певної групи людей та служать для впорядкування досвіду та регулювання поведінки її членів.

Лімінальність (лат. *limen* – поріг) – існування між областями структури соціуму.

Маргінальна ситуація – це стан, в якому знаходяться «культурні гібриди» під час переломів та кризи.

Маргінальність – «промежуточність», «пограничність» положення людини між соціальними групами.

Мікродермали – це установка невеликої металевої пластинки під шкіру.

Молодіжна контркультура – це об'єднання молоді, що має всі ті елементи культури, що й субкультура але чії норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей.

Молодіжна субкультура – форма творчої активності молоді, яка не знаходить розуміння та підтримки з боку офіційної культури.

Молодіжний рух – рух, в рамках якого молода людина не лише проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід, але й самореалізується.

МС (анг. – «майстер церемонії»).

Неформали – це ті, хто вибивається з формалізованих структур нашого життя; вони не вписуються в звичні правила поведінки, прагнуть жити згідно з своїми особистими, а не чужими, нав'язаними ззовні інтересами.

Неформальна група – реальна або умовна соціальна спільнота, яка не має юридично фіксованого статусу, добровільно об'єднана на основі інтересів, дружби, і симпатій або на основі прагматичної мети.

Неформальне об'єднання – масове об'єднання людей навколо інтересів або прагматичних цілей, які випадають із суспільних норм; масовість і швидкість цього процесу визначається наявними у суспільстві проблемами.

Неформальні молодіжні рухи – система молодіжних субкультур, широкої неорганізованої молодіжної активності у взаємозв'язку між собою і з суспільством.

Панк – це субкультура, основою якої є музична прихильність до панк-року, що є вираженням своєрідного протесту проти офіційної комерціалізованої музичної культури.

Пірсинг (анг. *Pierce* – дірявити) – це один з найпоширеніших видів бодімодифікацій.

Пост-панк – це декадентська музична течія з депресивним звучанням та декадентським іміджем, яка не ставила перед собою ніякої мети та завдань.

Психосоціальний мораторій – інтервал між підлітковістю та дорослістю; період, коли молодим людям дається відстрочка прийняття ролей та норм дорослих та надається можливість експериментувати зі своєю ідентичністю, пробувати альтернативні ролі та способи життя.

Реп (анг. жаргонне, гар – стрекотіти) – специфічний вокально-виконавчий стиль поп-музики та рок-музики, що виник ще в середині 80-х у афро-американській вокальній музиці та із скоромовки диск-жокеїв.

Рольові ігри – РПГ (анг. RPG – role playing game) – тип ігор (зокрема і комп'ютерних), в яких учасник бере на себе роль вигаданого персонажа.

Ситуація успіху – це різновид педагогічної ситуації, яка формує в молодих людей суб'єктивне бажання включитися у творчу діяльність на рівні своїх можливостей, що забезпечує необхідні умови для цього.

Скримо (анг. крик) – це напрям в музиці, де перевага надається різким музичними прийомам та крикам виконавців.

Сленг (анг. slang) – набір особливих слів або нових значень вже існуючих слів, що вживаються в різних об'єднаннях (професійних, громадських, вікових та інших груп).

Спліт (розрізання язика) – (анг. tongue splitting – зміїний язик) – одне з найоригінальніших течій мистецтва модифікації людського тіла.

Стратифікація – конкретне визначення місця, статусу, ролі, обов'язків члена того чи іншого угруповання.

Стрейт-ейдж (анг. straight – прямий, і edge – грань, чітка лінія) – філософське відгалуження панк культури, політико-світоглядний рух, характерними рисами якого є повна відмова від наркотиків (включно законні алкоголь та тютюн), розбірливість в ставленнях, а також політичні погляди, що характерні для всього панк-руху.

Суб'єкт – той, хто має вільний вибір та приймає рішення про здійснення моральних учинків на підставі самоаналізу та самопізнання

Субкультура – особлива сфера культури, суверенне цілісне утворення в середині панівної культури, що відрізняється власним ціннісним строем, звичаями, нормами.

Суспільна активність – це будь-яка діяльність людини, метою якої є здійснення впливу на оточуючих його людей.

Татуювання (анг. tattoo – тату, татуаж) – процес нанесення перманентного (стійкого) малюнка на тіло, методом місцевого травмування шкірного покриву з внесенням в підшкірну клітковину фарбувального пігменту.

Фендом (анг. fandom – фанатство) – спільнота прихильників, як правило, певного предмету (письменника, виконавця, стилю).

Флешмоб – нове соціальне утворення, суть якого полягає в тому, що, діючи за заздалегідь обговореними сценаріями, певна група молодих людей (як правило, чисельністю від 50 до 200 осіб) влаштовує «вистави» у багатолюдних місцях, метою яких є привернути увагу і здивувати оточуючих незвичайною поведінкою.

Хардкор – тяжкий і жорсткий панк-рок, який з'явився у США і вперше прозвучав у 1977 році на дебютному демо-записі групи Blak Flag.

Шрамування або скарифікація (лат. scarifico – дряпати) – одна з найбільш модних і екстремальних різновидів модифікації тіла.

DIY (анг. do it yourself – зроби сам) – робити все самостійно, бути незалежним від великих комерційних організацій, робити альтернативну цим комерційним організаціям власну музичну сцену: клуби, дистриб'юції, журнали, книги.

ПІСЛЯМОВА

Як ви думаєте, який у юності колір? У багатьох культурах це зелений, колір весняної трави та оновлення. Але мені все ж представляються не ніжні відтінки зелені, а яскраво-кислотний колір. Колір зухвалості, енергії та ... постійного стресу!

Є. Большакова

Однією з характеристик сучасного українського життя є глобалізація. До неї можна ставитися по-різному – як позитивно, так і негативно, але вона – об'єктивний процес, який відбувається незалежно від нашого бажання або небажання її прийняти. І відгородитися від нових суспільних явищ не вдасться. Населення України невпинно мігрує, люди спілкуються за допомогою сучасних засобів зв'язку та всесвітньої мережі Internet з співрозмовниками на іншому кінці світу, діляться досвідом ... І звичайно ж, змінюються самі і змінюють світ – як в кращу, так і в погану сторону.

Субкультури можуть не тільки розчинитися в базовій культурі, а й мутувати, схрещуючись один з одним. Багато молодих людей зараз не хочуть відносити себе саме до панків, металістів чи готів, а вважають за краще говорити: «Я – неформал». І дійсно, все частіше світогляд молодих людей являє собою коктейль з різних молодіжних рухів і захоплень, та й зовні такі підлітки схожі на всіх суб-культуристиків відразу і при цьому володіють індивідуальністю і неповторністю. Сучасна молодь – це не тільки покоління «Next!» – наступне покоління, а й покоління «Mix» – покоління, яке змішує все. Добре це чи погано – покаже час.

Світ різноманітний та багатокультурний: культур величезна безліч, і вони настільки важливі один для одного, що ми повинні нарешті почати пізнавати їх особливості – відкинувши страхи і стереотипи. Треба стати трішки уважніше не тільки до дітей та підлітків з їх захопленнями і проблемами, але і до інших народів, релігій, мов ... Однак дуже часто люди плутають повагу до культур і поблажливу терпимість до них: мовляв, так вже і бути, живіть поки ... У цьому поблажливості немає радості від того, що люди різні, тут тільки спроба показати свою велич і напускну щедрість: «Ми прихильники базової культури, і нам вирішувати, кому жити у нас під боком, а кому віддалитися в небуття».

Насправді підліткові субкультури збагачують і оновлюють молодіжну культуру, молодіжна культура – культуру країни, а вона – світову культуру. Виходить, ми всі пов'язані один з одним невидимими нитками. І наш обов'язок – не дати порватися цим зв'язкам. Необхідно навчитися сприймати захоплення підростаючого покоління як привід стати ще ближче, зробити крок назустріч, замість критики – хвалити, висловлювати бажання зрозуміти. І тоді, можливо, мирного неба стане трішки більше, а конфліктів «батьків і дітей» – трішки менше.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аврамченко С. М. Неформальний підліток / С.М. Аврамченко, І. В. Євтушенко, С.Г. Харенко – К. : Марич, 2009. – 84 с.
2. Аксютіна О. А. Панк в Росії 1990-х : протест или товар? / О. А. Аксютіна // Філософские науки. – 2003. – № 4. – С. 32–50.
3. Александров Р. Ю. Социально-философские аспекты развития молодежной субкультуры / Р. Ю. Александров // Гуманитарные и социально-экономические науки. - 2008. – № 5. - С. 77-81.
4. Андреев Н. А. Асоциальное поведение несовершеннолетних : [монография] / Н. А. Андреев, Ю. В. Гарканов ; под ред. А. В. Горожинина. – Самара : Г. Из-во Самарского ин-та Минеста России, 2001. – 154 с.
5. Бабочкин П. И. Становление жизнеспособной молодежи в динамично изменяющемся обществе / П. И. Бабочкин. – М. : Изд.-во МГУ “Социум”, 2000. – 176 с.
6. Бабушкин А. В. Что понимается под «творческой активностью»? / А. В. Бабушкин // Самореализация молодежи XXI века : инициатива, развитие, творчество : сборник науч. трудов / отв. ред. : Л. Н. Захарова, Ю. В. Ларин. – Тюмень : 2007. – С. 9 – 12.
7. Багдасарян А. Люди в черном / Армина Багдасарян // Новое время. – 2008. – № 30 (76). – С. 20.
8. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс ; пер. с англ. Ю. Брянцева, Б. Красовского. – М., 1999. – 512 с.
9. Башкатов И. П. Психология неформальных подростково-молодежных групп / И. П. Башкатов. – М. : Информпечать, 2000. – 335 с.
10. Башкатов И. П. Характеристики молодежно-подросткового граффити / И. П. Башкатов, Т. С. Стрелкова // Социологические исследования. – 2006. – № 11 (271). – С. 141-145.
11. Баяновська М. Р. Соціально-педагогічна діяльність самодіяльних і молодіжних об'єднань (на матеріалах Закарпаття) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05; 13.00.01 / Баяновська Марія Романівна. – К., 1996. – 186 с.
12. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник / О. В. Безпалько. – К. : Логос, 2003. – 134 с.
13. Беличева С. А. Социальная профилактика отклоняющегося поведения несовершеннолетних как комплекс охранно-защитных мер / С. А. Беличева, В. М. Фокин. – М. : РИЦ Консорциума “Социальное здоровье России”, 1992. – 77 с.
14. Белкин А. И. Социально-психологический анализ граффити (на материале неинституциональных надписей и рисунков учебных заведений г. Самары) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Теория, методика и организация социально-культурной деятельности” / А. И. Белкин. – Самара, 2003. – 22 с.
15. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать : книга для учителя / А. С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
16. Бестужев-Лада И. В. Впереди XXI век : перспективы, прогнозы, футурологи. Антология современной классической прогностики 1952-1999 / И. В. Бестужев-Лада. – М. : Academia, 2000. – 480 с.
17. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – 2003. – 280 с.
18. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : когнітивно-практичні засади. – 2003. – 344 с.
19. Большакова Е. А. Ваш ребенок – неформал. Родителям о молодежных субкультурах / Е. А. Большакова – М. : Генезис, 2010. – 152 с.
20. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки : [курс лекцій] / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2006. – 88 с.
21. Боров В. Ю. Культура и массовая коммуникация / В. Ю. Боров, А. В. Коваленко. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 304 с.
22. Борисов И. Ю. «Гедонистический риск» в неформальных объединениях молодежи / И. Ю. Борисов // Советская педагогика. – 1988. – № 7. – С. 60–64.

23. Борисова Е. Б. Музыкальная субкультура современной молодежи / Е. Б. Борисова // Музыкальная психология и психотерапия. – 2009. – № 2 (11). – С. 103–112.
24. Бочаров О. Панк энциклопедия / Олег Бочаров. – М. : Б-ка журнала Painkiller, 2001. – 143 с.
25. Брешин А. Современная субкультура флешмоб как структурное образование системного мира человеческих отношений / А. Брешин // Социальная политика и социология. – 2004. – № 2. – С. 58–69.
26. Бусел Ю. Сучасні молодіжні субкультури : пофігізм чи протест / Юлія Бусел. – К. : Шкільний світ, 2009. – 96 с.
27. Бушнелл Д. Грамматика настенных надписей / Д. Бушнелл // Психологические особенности самодеятельных подростково-юношеских групп. – М. : Изд-во АПН СССР, 1990. – С. 93–106.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпін'я : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
29. Волонтерство : поради для організатора волонтерського руху / Т. Л. Лях, О. В. Безпалько, Н. В. Заверико та ін. – К. : ВГЦ “Волонтер”, 2001. – 176 с.
30. Галян І. М. Психодіагностика : навчальний посібник / І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2009. – 464 с.
31. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті / В. А. Головенько. – К. : А. Л. Д., 1997. – 159 с.
32. Готы. Анализ субкультуры и движения в Санкт-Петербурге / [В. А. Гущин, И. С. Черепенчук, А. Э. Лустберг, Л. П. Курза]. – СПб., 2005. – 272 с.
33. Грановская Р. М. Творчество и преодоление стереотипов / Р. М. Грановская, Ю. С. Крижанская. – СПб. : ОМС, 1994. – 465 с.
34. Грач И. С. Педагогика молодежного досуга / И. С. Грач // Образование. – 2003. – № 2. – С. 15–19.
35. Григорьев С. И. Социальная работа с молодежью. Основные направления и современные формы : учебник для студентов вузов / С. И. Григорьев, А. Г. Гуслякова, С. Н. Павлов. – М. : КноРус, 2011. – 216 с.
36. Демакова И. Д. Герменевтический подход в педагогике / И. Д. Демакова // Школьные технологии. – 2008. – № 1. – С. 40–43.
37. Демічева А. В. Проблеми девіантної поведінки молоді в умовах трансформації сучасного українського суспільства / А. В. Демічева. – Харків : Изд-во ХДУ, 2001. – 458 с.
38. Дряпіка В. І. Розкриваючи світ джазу, рок і поп-музики : книга для вчителя / В. І. Дряпіка. – Київ – Кировоград : ТРЕЛАКС, 1997. – 184 с.
39. Егорова Т. В. Методы работы по предупреждению вовлечения подростков в деструктивные неформальные объединения / Т. В. Егорова // Воспитание школьников. – 2009. – № 9. – С. 27–31.
40. Егорова Т. В. Социально-педагогическая работа с молодежью неформальных молодежных объединений экстремистской направленности (на материале Германии) : [монография] / Т. В. Егорова. – Ковров : КГТА, 2007. – 164 с.
41. Життєві кризи особистості : науково-методичний посібник : у 2 ч. / ред. рада : В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. – К. : ІЗМН, 1998. – Ч. 1. Психологія життєвих криз особистості. – 1998. – 360 с.
42. Жилиев А. А. Неформальные молодежные объединения как детерминирующий фактор девиантного поведения учащейся молодежи / А. А. Жилиев // Инновации в образовании. – 2007. – № 3. – С. 87–96.
43. Затулий А. И. Современный молодежный костюм: от конформизма до бунта / А. И. Затулий // Искусство и образование. – 2007. – № 1. – С. 67–79.
44. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні : навчальний посібник / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
45. Иванов Б. А. Введение в японскую анимацию / Б. А. Иванов. – [2-е изд.]. – М. : Фонд развития кинематографии; РОФ «Эйзенштейновский центр исследований кинокультуры», 2002. – 336 с.
46. История и развитие хип-хоп культуры / авт.-сост. С. Н. Возжаев, А. В. Максимов, Ю. К. Ярушников ; предисл. В. А. Лукова. – М. : Логос, 2004. – 149 с.

47. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навчально-методичний посібник / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
48. Карпенко О. Г. Соціальне становлення особистості в тимчасових об'єднаннях за інтересами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Теорія та історія педагогіки” / О. Г. Карпенко. – К., 1999. – 17 с.
49. Кірсанов В. В. Психолого-педагогічна діагностика : підручник / В. В. Кірсанов. – К. : Альтерпрес, 2002. – 512 с.
50. Киселев С. В. Знаково-психологічні мотиви граффіті в молодіжній субкультурі / С. В. Киселев // Социс. – 2005. – № 9 (257). – С. 113-115.
51. Козлов А. С. Рок : истоки и развитие / А. С. Козлов. – М. : Мега-Сервис, 1998. – 192 с.
52. Козлов В. Эмо: [документальный роман] / Владимир Козлов. – СПб. : Амфора, 2007. – 390 с.
53. Коношенко С. В. Реабілітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустриального регіону : монографія / С. В. Коношенко. – Слов'янськ : Печ. двор, 2009. – 251 с.
54. Косарецкая С. В. Неформальные объединения молодежи : профилактика асоциального поведения / С. В. Косарецкая, С. Г. Косарецкий, Н. Ю. Синягина. – СПб. : Изд-во «Каро», 2006. – 400 с.
55. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи / С. В. Косарецкая, Н. Ю. Синягина. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 159 с.
56. Кофірін Н. В. Проблеми вивчення неформальних груп молоді / Н. В. Кофірін // Соціологічні дослідження. – 2007. – № 3. – С. 38–45.
57. Кулік В. С. Молода Україна : Сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива / В. С. Кулік, Т. В. Голобуцька, О. А. Голобуцький. – К. : Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 457 с.
58. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку особистості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 25–31.
59. Куницяна В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницяна, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
60. Лактіонова Г. М. Молоде покоління обирає не тільки “Пепсі” / Г. М. Лактіонова // Нова освіта України. – 1994. – № 2. – С. 34–36.
61. Левикова С. И. Молодежная субкультура : учебное пособие / С. И. Левикова. – М. : Гранд : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 607 с.
62. Левикова С. И. Неформальная молодежная субкультура : монография / С. И. Левикова. – Москва : Вузовская книга, 2010. – 616 с.
63. Левичева В. Ф. Неформальные группы : ищем себя / В. Ф. Левичева // Смена. – 1987. – № 12. – С. 34–45.
64. Лисовский В. Т. Молодежь : Любовь. Брак. Семья. Социологическое исследование / В. Т. Лисовский. – СПб. : Наука, 2003. – 368 с.
65. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – Санкт-Петербург : Речь, 2010. – 256 с.
66. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навчальний посібник / О. В. Лісовець. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 256 с.
67. Лісовський В. Т. Самодіяльні любительські об'єднання молоді : методологічний посібник / В. Т. Лісовський. – Л., 1988. – 352 с.
68. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація в підготовці соціального педагога до професійного спілкування : теорія та практика : монографія / Г. В. Локарева. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 376 с.
69. Луков В. А. Хип-хоп культура / В. А. Луков // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 1. – С. 147–151.
70. Лурье М. Л. Граффити / М. Л. Лурье // Русский школьный фольклор : от “вызываний” Пиковой дамы до семейных рассказов / сост. А. Ф. Белоусов. – М. : Ладомир, 1998. – С. 518–529.
71. Лурье М. Л. Что и зачем наши дети пишут на стенах / М. Л. Лурье // Классный руководитель. – 2004. – № 3. – С. 77-82.

72. Менделевич В. Д. Руководство по аддиктологии / В. Д. Менделевич. – СПб. : Речь, 2007. – 768 с.
73. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия / Роберт Кинг Мертон // Социология преступности (Современные буржуазные теории) ; [пер. с франц. Е. А. Самарской]. – М. : Прогресс, 1966. – С. 299–313.
74. Методика освіти “Рівний – рівному” : навчально-методичний посібник / [Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, Н. В. Заверико та ін.]. – К. : Наш час, 2007. – 104 с.
75. Молодежная субкультура : [коллективная монография] / науч. ред. Н. А. Победа. – Одесса : Астропринт, 1999. – 284 с.
76. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2–9.
77. Моргун В. Ф. Основи психологічної діагностики : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2009. – 464 с.
78. Мудрик А. В. Социальная педагогика / А. В. Мудрик. – М. : Академия, 2002. – 194 с.
79. Мухина В. С. Творческая личность / В. С. Мухина // Народное образование. – 2006. – № 9. – С. 173–180.
80. Неформальные молодежные объединения и музыкальная культура : методические рекомендации для студентов педвузов / сост. Г. Л. Бродский, Т. С. Гамина, В. И. Дряпка, Т. Б. Стратан. – Кировоград, 1989. – 283 с.
81. Нечаев С. А. Система педагогической работы с подростками из неформальных молодежных объединений в образовательном учреждении : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Нечаев Сергей Александрович. – Владимир, 2009. – 186 с.
82. Нормативно-правова база діяльності громадських молодіжних організацій / [редкол. : В. П. Банах, С. В. Зелінський, А. Г. Зінченко та ін.]. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 388 с.
83. О’Хара К. Философия панка : больше чем шум / Крейг О’Хара ; ред. О. Аксютин и др. ; пер. с англ. И. Пуховская и др. – М. : НОТА-Р, 2003. – 206 с.
84. Окушко Т. К. Формування світоглядної позиції підлітків у дитячому об’єднанні / Т. К. Окушко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кам’янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2011. – Вип. 15. – Кн. 2. – С. 142–152.
85. Ольшанский Д. В. Неформалы : Групповой портрет в интерьере / Д. В. Ольшанский. – М. : Педагогика, 1990. – 380 с.
86. Орбан-Лембрик Л. Масова культура і моделі поведінки / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 38–44.
87. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : [науково-методичний посібник] / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко ; АПНУ. Ін-т проблем виховання. – Ізмаїл : СМІЛ, 2006. – 283 с.
88. Охрімчук Р. М. Дитячі громадські об’єднання в Україні : їх виховні можливості та пропозиції школі / Р. М. Охрімчук // Початкова школа. – 2005. – № 7. – С. 47–50.
89. Павловський В. В. Основи ювентології : наукова монографія / В. В. Павловський. – К. : Дакор, 2007. – 237 с.
90. Паламарюк О. Вболівальники субкультур. Неформальні групи як втеча від реального життя? / Олеся Паламарюк // День. – 2003. – № 151. – С. 1.
91. Панагушина О. Є. Взаємодія школи з молодіжними організаціями як чинник успішної соціалізації підлітків / О. Є. Панагушина // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2009. – № 3. – С. 29–35.
92. Парсонс Т. Мотивация экономической деятельности / Т. Парсонс // О структуре социального действия. – М., 2002. – С. 329–354.
93. Петровська К. В. Діагностика рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об’єднань : [навчально-методичний посібник] / Катерина Петровська. – Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2011. – 123 с.
94. Петровська К. В. Формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об’єднань : [навчально-методичний посібник] / Катерина Петровська ; за заг.

- ред. доктора пед. наук, професора Г. В. Локаревої. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. – 200 с.
95. Петрович Ж. В. Формування правової культури особистості в умовах дитячого громадського об'єднання : [наук.-метод. посіб.] / Ж. В. Петрович. – Кривий Ріг : Діоніс (ФОН Чернявський Д.О.), 2009. – 141 с.
96. Писаревская Д. Б. Ролевые игры : пример «социализации» субкультуры / Д. Б. Писаревская // Этнографическое обозрение. – 2008. – № 1. – С. 8-18.
97. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / Поліщук Юрій Йосипович. – Луганськ, 2006. – 499 с.
98. Поправко Н. В. Мир молодежи : профессионально-коммуникативная среда в поле образования / Н. В. Поправко // Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе / под. ред. В. И. Кабрина, О. И. Муравьевой. – Томск : ТГУ, 2004. – С. 228–233.
99. Радионова Н. Ф. Педагогические основы взаимодействия педагогов и старших школьников в учебно-воспитательном процессе : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Нина Федоровна Радионова. – Л., 1991. – 365 с.
100. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Филип Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 656 с.
101. Рейнгольд Г. Умная толпа : Новая социальная революция / Г. Рейнгольд – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 416 с.
102. Розан М. В. Демонстративность поведения участников неформальных молодежных объединений / М. В. Розан, А. П. Файн // Советская педагогика. – 1988. – № 7. – С. 60–64.
103. Рок-музыка : проблемы жанра : методические рекомендации / сост. Г. С. Дидыч, В. И. Дряпка. – Кировоград, 1991. – 197 с.
104. Савченко С. В. Педагогічна підтримка соціалізаційного процесу в контексті особистісно зорієнтованого підходу / С. В. Савченко // Освіта Донбасу. – 2003. – № 2 (97). – С. 5–10.
105. Сас Н. М. Педагогічна взаємодія у шкільному об'єднанні підлітків / Н. М. Сас // Рідна школа. – 1998. – № 6. – С. 71–73.
106. Свиридов С. А. Молодежные субкультуры. Взгляд изнутри / С. А. Свиридов. – Бийск : Издательский дом «Бия», 2009. – 188 с.
107. Сенченко Н. А. Социально-педагогическая помощь школьникам – представителям юношеских субкультур / Н. А. Сенченко // Социокультурная имитация в социальном воспитании учащихся : сборник статей / [под ред. Б. В. Куприянова]. – Кострома, 2004. – С. 53–63.
108. Семина А. Е. Молодежная субкультура в эстетическом воспитании подростков / А. Е. Семина // Искусство и образование. – 2008. – № 3. – С. 110-116.
109. Сикевич З. В. Молодежная культура : «за» и «против» / З. В. Сикевич. – СПб. : Питер, 1999. – 112 с.
110. Синягина Н. Ю. Неформальные объединения молодежи : профилактика асоциального поведения / Н. Ю. Синягина. – СПб. : КАРО, 2006. – 448 с.
111. Скороходова А. С. Граффити : значение, мотивы, восприятие / А. С. Скороходова // Психологический журнал. – 1998. – № 1. – С. 144–164.
112. Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [М. А. Галагузова, Ю. Н. Галагузова, Г. Н. Штинова и др.]. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
113. Социальная работа : учебно-методическое пособие для студентов, магистров и специалистов по социальной работе и социальной педагогике / [под общей ред. Н. В. Заверико]. – Запорожье : Просвита, 2004. – 180 с.
114. Социально-культурная деятельность : достижение, поиски, проблемы : сборник статей / Т. Г. Киселева, Ю. А. Стрельцов. – М. : МГУК, 2007. – 145 с.
115. Социальные отклонения / [С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Ю. В. Кудрявцев, В. С. Нерсисянц]. – М. : Юридическая литература, 1989. – 368 с.

116. Социология молодёжи / [Ю. Г. Волков, В. И. Добренёв, Ф. Г. Кадария и др.]. – Ростов-н/Д, 2002. – 575 с.
117. Соя А. Эмобой. Он вернется и отомстит / Антон Соя. – СПб. : Азбука классика, 2008. – 110 с.
118. Сундиев И. Ю. Неформальные молодежные объединения : опыт экспозиции / И. Ю. Сундиев // Социологические исследования. – 1987. – № 5. – С. 56–62.
119. Сундиев И. Ю. Формальные и самостоятельные молодежные объединения : Экспозиция социального явления / И. Ю. Сундиев // Психологические проблемы изучения неформальных молодежных объединений / под ред. Д. И. Фельдштейна и др. – М. : Издательство «Институт практической психологии», 1988. – С. 101–112.
120. Тарачева О. Что такое «коспей»: молодежные субкультуры / О. Тарачева // Новая библиотека. – 2006. – № 11. – С. 11.
121. Творческое движение ролевых игр / [В. А. Гущин, И. С. Бугаков, А. Э. Лустберг и др.] // Неформальные молодёжные сообщества Санкт-Петербурга : теория, практика, методы профилактики экстремизма / под ред. А. А. Козлова. – СПб. : Комитет по молодёжной политике и взаимодействию с общественными организациями Санкт-Петербурга ; СПб ГУ «Городской Центр профилактики безнадзорности и наркозависимости несовершеннолетних «Контакт», 2008. – С. 125–132.
122. Технологии социальной работы с детьми и подростками : сб. статей / под ред. В. Н. Каласьева. – СПб : Изд-во С. Петерб. ун-та, 2001. – 264 с.
123. Титтлей М. Новый подход к теории молодежной субкультуры / Марк Титтлей // Незалежний культурологічний часопис «І». Покоління і молодіжні субкультури. – 2002 – №24. – С. 123–125.
124. Толстых А. В. Подросток в неформальной группе / А. В. Толстых. – М. : Наука, 1993. – 152 с.
125. Топалов М. Н. Социальные аспекты моды : мода и цивилизация / М. Н. Топалов ; АН СССР, Ин-т социологии. – М. : ИСАН, 1991. – 46 с.
126. Торндайк Э. Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении / Э. Торндайк, Д. Б. Уотсон. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – 704 с.
127. Федотова А. В. Неформальные молодежные группы в современной подростковой субкультуре : [социол. исслед.] / А. В. Федотова // Начальная школа плюс до и после : ежемес. научно-метод. и психолого-педагогический журнал. – 2004. – № 3. – С. 11–15.
128. Фельдштейн Д. И. Методические рекомендации по изучению особенностей неформальных молодёжных объединений / Д. И. Фельдштейн, Л. А. Радзиховский. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 210 с.
129. Харчев А. Г. Социология воспитания (О некоторых актуал. социал. пробл. воспитания личности) / А. Г. Харчев. – М. : Политиздат, 1990. – 222 с.
130. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності : теорія і практика / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с.
131. Хомич А. В. Психология девиантного поведения : учебное пособие / А. В. Хомич. – Ростов-на-Дону : Южно-Российский Гуманитарный Институт, 2006. – 140 с.
132. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини : від становлення до реалізації : (соціально-філософський аналіз) : [монографія] / О. К. Чаплигін. – Х. : Основа, 1999. – 278 с.
133. Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Чернета Світлана Юріївна. – К., 2006. – 223 с.
134. Чернета С. Ю. Сучасні підходи до ефективної соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : методичні рекомендації / С. Ю. Чернета. – Луцьк, 2005. – 26 с.
135. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодежных субкультур : социальный протест или вынужденная маргинальность / Л. В. Шабанов. – Томск : Томский государственный университет, 2005. – 399 с.
136. Шилова Т. А. Психологическая типология школьников с отклонениями в поведении и отклонениями в поведении / Т. А. Шилова. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 176 с.

137. Шимановський М. М. Emokids : емоції, емоції, емоції / М. М. Шимановський // Шкільний світ. – 2007. – № 40. – С. 15–16 ; № 44. – С. 17–18.
138. Шимановський М. М. Готи : коротка історія та ідеологічні засади / М. М. Шимановський // Шкільний світ. – 2007. – № 3. – С. 21–22.
139. Шимановський М. М. Гра, що зветься життям. Історичні реконструктори та рольовики / М. М. Шимановський // Шкільний світ. – 2007. – № 8. – С. 13–17.
140. Шимановський М. М. Полігонні рольові ігри / М. М. Шимановський // Шкільний світ. – 2007. – № 12. – С. 17–19.
141. Щепанская Т. Б. Система : тексты и традиции субкультуры / Т. Б. Щепанская. – М. : ОГИ, 2004. – 286 с.
142. Юнг Н. В. Вікові особливості підлітка як чинник підвищеної психологічної уваги щодо ризику формування аддиктивної поведінки / Н. В. Юнг // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – № 4–5. – С. 100–103.
143. Яковлев С. В. Воспитание ценностных оснований личности в условиях культурной среды, организованной педагогом / С. В. Яковлев // Педагогическое образование и наука. – 2006. – № 4. – С. 25–28.
144. Якушкина М. С. Взаимодействие социокультурных институтов как фактор развития воспитательного пространства : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Марина Сергеевна Якушкина. – М., 2008. – 275 с.
145. Dettenborn H. Aggression in der schule aus schülerperspektive / H. Dettenborn, E. Lautsch // Zeitschrift für Pädagogik. – 1993. – № 39. – P. 74–77.
146. Gilligan C. In a Different Voice / Carol Gilligan. – Cambridge, Massachusetts, London : Harvard University Press, 1993. – 312 p.
147. Krumm V. Gewalt in der berufsschule / V. Krumm // K. Beck et al. (Hrsg.) : Berufserziehung im Umbruch. – Weinheim : Juventa, 1996. – P. 225–238.
148. Olweus D. Gewalt in der schule. Was lehrer und eltern wissen sollten und tun können / D. Olweus. – Bern ; Göttingen ; Toronto ; Seattle : Huber, 2002. – 128 p.
149. Research methods in psychology / J. J. Shaughnessy, E. B. Zechmeister, J. S. Zechmeister. – [5th ed.]. – Boston etc. : McGraw-Hill Higher Education, 2000. – 560 p.
150. Shirley R. Steinberg. Contemporary Youth Culture / R. Shirley. – Greenwood Publishing Group, 2006. – 361 p.
151. Stimmer F. Lexikon der Sozialpädagogik und der Sozialarbeit / F. Stimmer ; hrsg. von F. Stimmer, unter Mitarb. von H. van en Boogart und Günter Rosenhagen. – München – Wien : Oldenbourg, 1994. – 260 p.
152. Wang O. Classic Material : The Hip-Hop Album Guide / Oliver Wang. – Toronto : ECW Press, 2003. – 132 p.
153. Williams J. P. Youth-subcultural studies : sociological traditions and core concepts / J. P. Williams // Sociology Compass. – 2007. – Vol. 1, Issue 2. – P. 572–593.

САЙТИ

<http://www.regioncentre.ru> / – науково-дослідний сайт, на якому розміщено багато корисної та об'єктивної інформації як про молодіжні субкультури, так і про молодь взагалі.

<http://subculture.narod.ru> / – сайт, що містить в собі безліч цікавих статей, заміток, досліджень і книг про молодіжні неформальні об'єднання.

<http://ru.wikipedia.org> / – в цій електронній енциклопедії дані про субкультури, що регулярно поповнюються, а невідповідність швидко коригується.

<http://www.poehaly.narod.ru> / – особистий сайт Т. Б. Щепанської, етнографа і соціоантрополога, що вивчає молодіжні субкультури. На сайті можна почитати наукові роботи автора і задати питання в гостьовій книзі.

<http://www.smartmobs.com/> / – сайт присвячений книзі про смартмоб.

Навчальне видання

Локарьова Галина Василівна
Петровська Катерина Володимирівна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ТВОРЧИМИ НЕФОРМАЛЬНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ

Навчально-методичний посібник

Науковий редактор доктор пед. наук, професор Г.В. Локарьова

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки к.пед.наук,
старший викладач К. В. Петровська

Технічний редактор О.В. Хатунцева

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 12.12.2013 р.
Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 12,9. Обл.-вид. арк. 20,85
Наклад 300 прим. Вид. № 209. Зам. № 212.

Видавництво та друк ПП «ЛАНДОН-XXI»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДЦ №159 від 22.10.2010 р.
83120, м.Донецьк, вул. Петровського, буд. 126-А/32.
Тел./факс: (062) 334-49-66, (095) 295-28-12
e-mail: elenah66@gmail.com